

ANGVSTIA 28, 2024

ANGVSTIA

28

Revista
Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2024

Redactor șef

ALEXANDRU POPA

Colegiu de redacție

DAN-LUCIAN BUZEA

LUCIAN DAVID

COSMINA-MARCELA OLTEAN

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

web: angvstia.mncr.ro

ISSN 2602 – 0653

ISSN-L 1454 – 8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE (*Archaeological studies and researches*)

Valerii KAVRUK, Dan-Lucian BUZEA, PUSKAS József, Dan ȘTEFAN, Maria-Magdalena ȘTEFAN, Radu ZĂGREANU, Raport de cercetare arheologică preventivă în situl arheologic Băile Figa, oraș Beclean, județul Bistrița-Năsăud (*Report on rescue archaeological researches in the archaeological site of Băile Figa, Beclean city, Bistrița-Năsăud county*) 9

József PUSKÁS, Dan-Lucian BUZEA, Florentina MĂRCUȚI, Marius-Mihai CIUTĂ, Iuliana-Elisabeta BARTOK, Cercetările arheologice efectuate în anul 2024 în situl de la Sfântu Gheorghe–Hosszú, județul Covasna. Raport preliminar (*Archaeological research made in 2024 at the Sfântu Gheorghe–Hosszú site, Covasna County. Preliminary report*) 55

Corneliu BELDIMAN, József PUSKÁS, Dan-Lucian BUZEA, Bow and arrow use in the bronze age of the Eastern Transylvania, Romania. A recent discovery from Sântimbru, Harghita county (*Utilizarea arcului și a săgeții în epoca bronzului în estul Transilvaniei, România. O descoperire recentă de la Sântimbru, județul Harghita*) 95

Zsolt VISY, The archaeological excavation in the castellum of Inlăceni/Énlaka in 2024 (*Cercetări arheologice din castrul roman de la Énlaka/Inlăceni în 2024*) 119

STUDII DE ETNOGRAFIE, ISTORIE ȘI MUZEOLOGIE (*Studies in Ethnography, History and Museology*)

Florentina TEACĂ, Oieri covășneni. Ipostaze fotografice, publicistice, literare (*Shepherds from Covasna. Photographic, publicistic and literary aspects*) 131

Cosmina-Marcela OLTEAN, Patrimoniu imobil periclitat. Case tradiționale din nordul județului Harghita (*Endangered immovable heritage. Traditional houses from the north of Harghita county*) 155

Florina BĂNICĂ, Țesăturile de interior în colecția Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni (*The interior fabrics in the collection of the National Museum of the Eastern Carpathians*) 165

Lucian DAVID, Ionuț SEMUC, Aspecte privind alimentația ciobanilor lovișteni (*Some Dietary Customs of the Shepherds from Țara Loviștei*) 179

Florin HERȚEG, Portret de dascăl din a doua jumătate a secolul al XIX-lea: Ioan Bozoceanu (1846-1897) (*Portrait of a teacher from the second half of the 19th century: Ioan Bozoceanu, 1846-1897*) 193

Ovidiu-Constantin SAVU, Gabriela BULARCA, Livia DOBRESCU, Educație muzeală incluzivă și sprijin social (*Inclusive museum education and social support*) 209

Ioan OPRIȘ, Priorități românești în muzeografia asimetriilor contemporane (*Romanian priorities in the museography of contemporary asymmetries*) 217

CRONICA ACTIVITĂȚILOR MUZEULUI (*Activity report of the museum*)

Cosmina-Marcela OLTEAN, Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2023 (*The National Museum of Eastern Carpathians Activity Report on 2023*) 225

Studii și cercetări de arheologie

Archaeological studies and researches

Raport de cercetare arheologică preventivă în situl arheologic Băile Figa, oraș Beclean, județul Bistrița-Năsăud

Report on rescue archaeological researches in the archaeological site of Băile Figa, Beclean city, Bistrița-Năsăud county

Valerii KAVRUK¹

Dan-Lucian BUZEA²

PUSKÁS József³

Dan ȘTEFAN⁴

Maria-Magdalena ȘTEFAN⁵

Radu ZĂGREANU⁶

Cuvinte cheie: arheologia sării, epoca bronzului, epoca fierului, patrimoniu hibrid, Transilvania

Key words: archaeology of salt, Bronze Age, Iron Age, hybrid heritage, Transylvania

ABSTRACT

This report presents the results of the preventive archaeological investigations carried out on the route of the road that crosses the Băile Figa site from east to west and is to be paved. The rescue excavations were carried out in 2020. As a result of the research, two sections were opened/extended: section XXII surveyed in 2009 was extended to the north and south, and a new section was opened on the road route, named S.XXIV. The research has brought to light the traces of disturbed wooden structures, also observed throughout the site area, which may be related to the exploitation of salt in the Late Bronze Age.

A specific find is a probably circular-oval ditch, with a mixed fill with a lot of burning and several fragments of pottery, mostly atypical, have come to the surface. The most interesting object is a bowl fragment having a slip with much graphite.

Introducere

Situl arheologic Băile Figa a fost descoperit în anul 1977 (Fig. 1). În anii 2006-2007, V. Kavruk și A. Harding au efectuat studii teoretice și de teren în vederea evaluării potențialului patrimonial al acestui sit. În baza acestora, în anul 2008, situl a

fost clasat ca monument istoric de grupa A și introdus în LMI (Fig. 2). Începând din anul 2007 până în prezent, situl a fost cercetat sistematic. Cercetările au scos în evidență urme consistente și relevante de exploatare a sării din eneolitic până în zilele noastre.

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, valer_kavruk@yahoo.com

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, buzealuci@yahoo.com

³ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, joska1987@yahoo.com

⁴ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, danstefan00@gmail.com

⁵ Muzeul Național de Istorie a României București, m_magdalena_stefan@yahoo.com

⁶ Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița, raduzagreanu@gmail.com

Caracteristicile de bază ale sitului: cadrul geografic, istoricul cercetărilor, topografic, geologia, delimitarea și structura internă a acestuia, stratigrafia și vestigiile descoperite în urma cercetărilor anterioare 2007-2019, au fost prezentate în cadrul unui Raport de cercetare arheologică sistematică în revista *Angustia* nr. 23 / 2019, cu accent pe activitatea arheologică realizată în campaniile 2016-2019⁷.

Obiectivele cercetării preventive efectuate în anul 2020

Săpăturile arheologice preventive în situl arheologic Băile Figa, din anul 2020, au fost desfășurate în perimetrul investiției proiectate *Asfaltarea drumului de legătură cu DJ 172 din Beclean, județul Bistrița Năsăud*, pentru o suprafață de 1890 mp (Fig. 3).

Proiectul investiției *Asfaltarea drumului de legătură cu DJ 172 din Beclean, județul Bistrița Năsăud*, traversează situl de la ESE la VNV pe o lungime de cca. 250 m. Având în vedere caracterul lucrării proiectate (asfaltarea drumului deja existent și lărgirea unui podeț deja existent), impactul previzibil al lucrărilor prevăzute de acest proiect asupra depunerilor arheologice este limitat. Depunerile arheologice pot fi afectate de această lucrare în principal în zona Pârâului Sărat, unde, conform proiectului, urmează să fie extins, cu câte doi m spre sud și nord, tubul de beton aflat la baza podețului existent. Această extindere implică intervenții în sol la adâncimea la care apar depunerile arheologice. Cercetările efectuate aici în anul 2009, au documentat vestigii arheologice relativ consistente, însă puternic afectate de vehiculele grele care periodic traversau pârâul în acest loc.

Pe cea mai mare parte a terenului afectat de investiția proiectată, de la drumul Beclean – Figa până în preajma văii Pârâului Sărat, au fost atestate doar elemente sporadice și izolate.

⁷ Kavruc et alii 2019.

Anterior, pe traseul investiției proiectate, au fost efectuate săpături arheologice de mici proporții. Astfel, în anul 2007, printr-un sondaj (S.II de 15 x 1,5 m), a fost secționată o movilă de pământ. Acest sondaj a sugerat caracterul antropic al movilei, fără însă să identifice indicii elocvente privind funcționalitatea și încadrarea cronologică a acesteia. Totodată, în anul 2009, în zona în care drumul traversează Pârâului Sărat, a fost deschisă o secțiune (S.XXII) cu suprafața de 6 x 10 m. În urma cercetărilor efectuate în această secțiune au fost descoperite urmele unor structuri de lemn dezagregate și câteva artefacte izolate din epoca bronzului târziu⁸ (Fig. 8).

Obiective generale

1. Cercetarea arheologică preventivă în zona lucrării „Asfaltarea drumului de legătură cu DJ 172 din Beclean, județul Bistrița-Năsăud”.
2. Formularea propunerilor privind eliberarea/neeliberarea terenului afectat de lucrarea „Asfaltarea drumului de legătură cu DJ 172 din Beclean, județul Bistrița-Năsăud” de sarcina arheologică.

Obiective specifice

1. Efectuarea săpăturilor arheologice până la roca nativă de sare în Zona 2, acolo unde urmează a fi reamenajat podețul.
2. Decopertarea solului până la adâncimea de 0,5 m în Zonele 1 și 3, în vederea depistării și cercetării posibilelor urme arheologice care ar putea fi afectate de investiția proiectată.
3. Efectuarea săpăturilor arheologice în Zonele 1 și 2 ale investiției proiectate care se află în cuprinsul sitului, acolo unde vor fi descoperite vestigii arheologice și unde acestea pot fi afectate de investiția proiectată.

⁸ Kavruc, Harding 2013; Kavruc, Harding 2008; 2010; 2011; Kavruc et alii 2014; 2015; Harding, Kavruc 2010; Kavruc et alii 2017; 2018; 2019.

Scurtă descriere a metodologiei de cercetare

Zone specifice în cuprinsul investiției proiectate

Traseul investiției proiectate a fost împărțit în 5 zone:

Zona 1: porțiunea vestică extremă a traseului proiectat al investiției, aflată în cuprinsul sitului arheologic, la vest de Pârâul Sărat. Este în formă de „Y”, cu lungimea totală de 40 m.

Zona 2: porțiunea aflată în cuprinsul sitului arheologic, unde proiectul investiției prevede reamenajarea podețului peste Pârâul Sărat, cu lungimea de 20 m și lățimea de 14 m.

Zona 3: porțiunea drumului care traversează panta estică a depresiei, în perimetrul sitului arheologic, pe o lungime de 230 m.

Zona 4: porțiunea drumului proiectat aflată pe panta estică a depresiei, în zona de protecție a sitului.

Zona 5: porțiunea drumului proiectat care traversează partea estică extremă a depresiei, dincolo de zona de protecție a sitului, delimitată pe Planul desenat al investiției proiectate (Fig. 4).

Cercetările arheologice preventive din anul 2020 de la Băile Figa au fost efectuate în zonele 1, 2 și 3. Porțiunile drumului care traversează zona de protecție a sitului (Zona 4) și cea aflată dincolo de zona de protecție, între limita exterioară a zonei de protecție și drumul Beclean – Figa (Zona 5), au intrat în sfera contractului de supraveghere arheologică, încheiat între Primăria orașului Beclean și Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița (Fig. 4-5).

Secțiuni arheologice deschise în fiecare zonă

Zona 1

În Zona 1, a fost întâi îndepărtat învelișul drumului, iar apoi decopertat, până la

adâncimea de 0,7–0,8 m, cu ajutorul excavatorului, stratul de lut nisipos în amestec cu pietriș și urme de deșeuri recente. În timpul și în urma decopertării, nu au fost descoperite urme și indicii ale vestigiilor arheologice, astfel încât, nu a fost necesară deschiderea unor secțiuni arheologice.

Zona 2

Întrucât s-a știut, în baza cercetărilor anterioare, că în Zona 2 există vestigii arheologice consistente, având în vedere adâncimea la care se află acestea și adâncimea intervențiilor prevăzute în mod implicit de proiectul investiției, de la bun început, aici au fost deschise suprafețe arheologice. Mai precis, în partea centrală a Zonei 2, unde în prezent se află podețul ce traversează pârâul, în anul 2009 a fost deschisă și cercetată, prin săpături arheologice manuale, Secțiunea XXII (**S.XXII**) având suprafața de 10 m (E-V) x 6 m (N-S). Pentru că proiectul investiției prevede lărgirea acestui podeț, în anul 2020, de-a lungul acestuia și a porțiunilor adiacente ale drumului aflate la est și vest de podeț, au fost deschise două suprafețe noi: **S.XXII-sud** la sud de drum și podeț (Fig. 11) și **S.XXII-nord** la nord de drum și podeț (Fig. 16).

Secțiunea S.XXII

S.XXII includea 3 suprafețe: S.XXII-2009, S.XXII-sud și S.XXII-nord.

Suprafața S.XXII-sud

Suprafața S.XXII-sud a fost deschisă în imediata vecinătate sudică a drumului și podețului și avea suprafața de 20 m (VNV – ESE) x 4 m (NNE – SSV) (Fig. 11).

Suprafața S.XXII-nord

Suprafața S.XXII-nord a fost deschisă în imediata vecinătate nordică a drumului și podețului și avea suprafața de 20 m (VNV – ESE) x 4 m (NNE – SSV) (Fig. 16).

Suprafețele XXII-sud și S.XXII-nord au suprapus parțial S.XXII-2009. Prin aceste

suprafețe, Secțiunea S.XXII a fost lărgită astfel încât să asigure cercetarea vestigiilor arheologice aflate în zona în care urmează, conform proiectului, să fie lărgit podețul care traversează Pârâul Sărat. Mai concret, prin deschiderea suprafețelor S.XXII-sud și S.XXII-nord, suprafața secțiunii S.XXII a crescut de la 60 m² la până la 220 m² (Fig. 6-7). Această secțiune s-a încadrat între următoarele coordonate:

Zona 3

În Zona 3, în anul 2020, după ce în urma decopertării mecanizate a solului până la adâncimea de 0,5-0,8 m, aproximativ în partea centrală a acesteia, la cca. 120 m de podețul care traversează Pârâul Sărat, au fost descoperite urmele unui complex arheologic, a fost deschisă Secțiunea XXIV (S.XXIV).

S.XXIV (Fig. 17-19) avea suprafața de 4 (NE – SV) x 8 m (SE – NV). Această secțiune s-a încadrat între următoarele coordonate:

Stratigrafia generală a sectorului

Cercetările de la Băile Figa efectuate în anii 2007-2019 au evidențiat 4 unități stratigrafice (US) de bază: stratul vegetal, un strat galben depus deasupra nămolului sărat, nămolul sărat și roca de sare. Stratul galben aflat între cel vegetal și depunerea de nămol este la rândul lui format din mai multe straturi de diferite grosimi, probabil depuse natural.

Constatările de mai sus, privind stratigrafia generală a sitului, sunt în mare parte valabile și pentru porțiunile afectate de lucrarea proiectată de modernizarea drumului. Totodată, săpăturile preventive efectuate în anul 2020 au adus unele date care permit o precizare mai clară a situației stratigrafice pe panta estică a depresiunii (Zona 3).

Astfel, în urma decopertării mecanizate a solului până la adâncimea de 0,5-0,7 m, pe panta estică a depresiunii, la cca. 75 m est de pârâu (S.XXIV), la adâncimea

de 0,5 m de la suprafața actuală a terenului, au fost surprinse urmele unei structuri ușor adâncite datând, după toate probabilitățile, din epoca bronzului. Acest din urmă fapt arată că în această parte a sitului, de la epoca bronzului până în prezent, nu au fost efectuate intervenții în sol până la zăcămintul de sare. Așadar, spre deosebire de sectoarele 1 și 2, în sectorul 3 stratul steril din punct de vedere arheologic este lutul galben, nu roca de sare.

Descrierea cercetărilor arheologice efectuate în anul 2020, în fiecare zonă a lucrării proiectate

Zona 1

Aici s-a decopertat traseul drumului cu ajutorul excavatorului, până la adâncimea de 0,6 – 0,8 m. Nu am găsit vestigii arheologice.

Zona 2

Zona 2 cuprinde albia și valea Pârâul Sărat. Aici depunerile arheologice, după cum a fost stabilit în urma săpăturilor efectuate în anul 2009, se află la adâncimea de cca. 1 și 2,8 m de la suprafața terenului pe ambele maluri ale pârâului, iar în albia pârâului – imediat sub pietrișul aflat pe fundul pârâului și continuă până la roca nativă de sare care apare aici la adâncimii cuprinse între cca. 1,5 și 2,5 m. Porțiunea drumului care traversează Pârâul Sărat a fost cercetată în anul 2009, prin S.XXII, pe o suprafață de 10 (V-E) x 6 m (N-S). Cu acea ocazie, au fost descoperite urmele unor structuri de lemn dezagregate și câteva artefacte. În anul 2020, am extins S.XXII, prin două noi suprafețe: S.XXII-sud (20 x 4 m) și S.XXII-nord (20 x 4 m). În anul 2009, în partea sudică a sectorului nordic al sitului, în zona sistematic traversată de tractoare, camioane și căruțe implicate în exploatarea forestieră și construirea caselor de vacanță pe panta vestică a depresiunii, a fost deschisă

Secțiunea XXII (S.XXII) pe o suprafață de 10 (V-E) x 6 m (N-S). Această secțiune a cuprins albia și ambele maluri ale Pârâului Sărat. Depunerile arheologice de aici au fost puternic afectate de vehiculele grele care periodic traversau pârâul în acest loc. Stratul superior era format din pietriș în amestec cu nisip, iar imediat sub acesta se află, de la adâncimea de 0,2 m de la fundul pârâului până la roca nativă de sare, un strat de nămol sărat. În jumătatea estică a S.XXII, a fost descoperită o aglomerare de pari și ramuri de lemn aflate în poziție secundară (Fig. 9; Fig. 12). După toate probabilitățile, această aglomerare provenea de la o structură sau mai multe structuri de lemn, dezaggregate. Printre aceste urme au fost descoperite 7 artefacte: un baros deosebit de masiv din lemn, în formă de „T”, o paletă și 5 cârlige de lemn. Vestigiile descoperite au fost atribuite epocii bronzului târziu.

Cercetări efectuate în S.XXII, în anul 2020

Întrucât, conform proiectului de asfaltare a drumului, podețul urmează a fi lărgit cu câte 2 m spre nord și sud, am lărgit S.XXII. Mai exact, la nord de actualul podeț, am deschis o suprafață S.XXII-nord, de 20 m (V-E) x 4 m (N-S), iar la sud de pod – S.XXII-sud, de 20 m (V-E) x 4 m (N-S).

Cercetări efectuate în suprafața S.XII-sud, în anul 2020

Săpăturile în S.XXII-sud au fost efectuate în albia Pârâului Sărat și pe pantele doimoale ale ambele maluri, pe o suprafață de 4 (N-S) x 20 (E-V) m.

În prima fază, săpăturile în S.XXII-sud au fost efectuate în partea estică a acesteia, pe malul drept al pârâului, pe o suprafață de 4 m (N-S) x 8 m (E-V), exclusiv manual. La început, aceste săpături au constatat în decopertarea treptată, din 10 în 10 cm, a depunerilor de sol până aproape de nivelul fundului pârâului. După ce săpăturile

au ajuns la nivelul nămolului, s-au identificat 6 unități stratigrafice, după cum urmează, de sus în jos (Fig. 11):

1. Lut de culoare gălbuie deschisă, în amestec cu pietriș mărunț. Grosimea maximă a acestei depuneri, de cca. 0,35 m, a fost atestată la capătul estic al suprafeței, de unde, se subțiază în direcția vestică și dispăre la cca. 3,8 m de la capătul estic al secțiunii. Această depunere se află în condiție secundară și a apărut aici în urma unor activități umane relativ recente. Nu conține materiale arheologice.
2. O lentilă de culoare maroniu-cenușie, groasă până la 0,15 m, formată din pământ relativ uniform. Prezintă panta ușoară spre pârâu și continuă până aproape de acesta. Reprezintă stratul vegetal.
3. O depunere de culoare gălbuie în amestec cu pietriș mărunț și nisip, groasă de 0,1-0,15 m. După toate probabilitățile, s-a format în urma aluviunii petrecute înaintea formării stratului vegetal.
4. O depunere formată din sol nisipos de culoarea brun-cenușie, pigmentată cu pete de un gălbui-cenușiu, în amestec cu mult pietriș, mărunț și mare. Grosimea variază între 0,3 și 0,4 m. După toate probabilitățile, s-a format în urma aluviunii ce a avut loc înaintea celei care a stat la baza unității 3.
5. O lentilă subțire (5 – 10 cm) de culoare maroniu-ruginie. A fost urmărită de la capătul estic al secțiunii până la pârâu. După toate probabilitățile, reprezintă sol lutos-nisipos cu conținut ridicat de oxizi de fier. Această oxidare se datorează, probabil, contactului îndelungat al fierului din componența argilei cu apa sărată.
6. Strat de nămol. Apare imediat sub lentila de culoare ruginie (unitatea 5). A fost urmărită până la pârâu. Prezintă o pantă lină spre pârâu.

Toate aceste unități stratigrafice, cu excepția celei de jos, nămol, sunt aproape complet lipsite de material arheologic. În schimb, cel de jos – nămolul – conține vestigii arheologice, în principal elemente de lemn preistoric.

Apoi, săpăturile au fost efectuate în partea vestică a S.XXII-sud, pe malul stâng al pâ râului (Fig. 10). Se știa că pe malul vestic al pâ râului din această parte a văii, pe parcursul secolului XX au fost aruncate diverse deșeuri gospodărești și moloz. De aceea, la început, cu ajutorul excavatorului, depunerea cu resturi de deșeuri a fost îndepărtată, până la adâncimea de 0,8 m la capătul vestic și 0,3 m deasupra nivelului pâ râului la capătul estic. De la acest nivel, săpăturile au fost continuate manual, pe o suprafață cuprinsă între pâ râu și 8 m est de acesta (4 x 8 m).

În urma săpăturilor efectuate în partea vestică a S.XXII-sud, s-a constatat că toate depunerile de aici au fost puternic afectate de activitatea umană recentă. De abia la nivelul aflat cu 0,2 m deasupra nivelului pâ râului, în apropierea acestuia au început să apară elemente izolate de lemn. Săpăturile au fost continuate manual, în porțiunea între pâ râu și cca. 3 m vest de acesta, până la „orizontalizarea” fundului secțiunii care a inclus, pe suprafața de 6 x 4 m, albia și malurile pâ râului.

În final, săpăturile au fost desfășurate exclusiv manual, în porțiunea centrală a S.XXII-sud. După orizontalizarea fundului porțiunii centrale a secțiunii, s-a purces la îndepărtarea depunerii de pietriș aflat pe fundul pâ râului, gros de cca. 0,2-0,3 m. Imediat sub pietriș a apărut stratul de nămol sărat, relativ bogat în elemente de structuri de lemn și artefacte. Cele mai multe dintre acestea se aflau în poziție secundară. Totodată, unele elemente de lemn (vârfurile parilor aflați în poziție verticală și fragmente de împletituri de nuiele) se aflau *in situ*.

După documentare (fotografierea, fișarea, măsurarea și marcarea), elementele aflate în poziția secundară, au fost prelevate și împachetate în folie de plastic neagră, împreună cu nămol. În schimb, elementele aflate *in situ* au fost lăsate pe loc, până la înlăturarea completă a stratului de nămol și, respectiv, atingerea suprafeței zăcământului de sare. După ce nămolul a fost treptat îndepărtat, la adâncimea de 2 m de la suprafața actuală a terenului, a început să apară zăcământul de sare. Suprafața acestuia prezenta numeroase cavități naturale, astfel încât, în aceste cavități, roca a apărut la adâncimi mai mari – până la 2,5 m, iar în unele cazuri nu a putut fi atinsă.

În stratul de nămol se găseau urme puternic dezagregate, dislocate și fragmentate de împrejmuiuri alcătuite din împletituri de nuiele și pari verticali, unele *in situ*, însă, cele mai multe, în condiții secundare. În plus, în stratul de nămol au fost descoperite o serie de artefacte: diverse obiecte de lemn și ciocane de piatră de minerit. Descrierea acestora se găsește în: III.6.3.1.1. *Urme de structuri descoperite în S. XXII*.

După ce au fost finalizate săpăturile arheologice și documentate rezultatele acestora în S.XXII-sud, pentru a evita prăbușirea drumului, această suprafață a fost astupată cu pietriș și pământ.

Cercetări efectuate în suprafața S.XXII-nord, în anul 2020

Cercetările arheologice în S.XXII-nord au fost începute după finalizarea celor din S.XXII-sud. La început, săpăturile în S.XXII-nord au fost efectuate în panta lină a malului stâng al pâ râului. Întâi, a fost cercetată jumătatea vestică a acesteia, de 8 x 4 m. În prima fază, au fost decoperite manual, pe straturi de 0,2 m, depunerile superioare formate din lut nisipos în amestec cu resturi de deșeuri recente. Grosimea lor maximă, la capătul vestic, a

fost de cca. 1 m, acestea subțiindu-se în direcția estică. Treptat, porțiunea vestică a suprafeței a fost „orizontalizată” pe nivelul aflat ușor peste cel al pâ râului. Apoi au fost treptat, din 0,2 în 0,2 m, decopertate depunerile superioare în jumătatea estică a S.XXII-nord, la capătul estic al suprafeței, de data asta cu ajutorul excavatorului, până la adâncimea de 0,7 m la capătul estic. Săpăturile au fost continuate manual, până au ajuns la nivelul aflat ușor peste cel al pâ râului.

De la acest nivel, săpăturile au fost efectuate doar în porțiunea centrală a suprafeței, în dreptul podețului, pe o suprafață de cca. 6 x 4 m. Aici săpăturile au constatat în degajarea treptată, din 0,1 în 0,1 m, a nămolului, până la roca de sare care a apărut aici la adâncimi cuprinse între 2 și 2,5 m. Suprafața rocii prezenta numeroase cavități și concavități de forme și dimensiuni variate.

În stratul de nămol se găseau urmele aproape complet distruse de împletituri de nuiele pe pari verticali. Doar pe alocuri, unele segmente ale acestora se aflau *in situ*, în timp ce cele mai multe se aflau în condiții secundare. În plus, în stratul de nămol, în dreapta pâ râului, se afla o aglomerare de ramuri masive și trunchiuri de copaci tineri. Această aglomerare a fost continuarea celei descoperite în S.XXII în anul 2009. Alături de aceste elemente, au fost descoperite numeroase artefacte: ciocane de piatră de minerit, lopeți (Fig. 14) și alte unelte de lemn, toate în condiții secundare. Descrierea urmelor de structuri și artefactelor se găsește în: III.6.3.1.2. Catalogul elementelor de inventar descoperite în S. XXII.

Stratigrafia S.XXII-nord (Fig. 16) este similară cu cea din S.XXII-sud, cu precizarea că a fost mai puternic afectată de procesele post-depoziționale antropice și naturale.

Zona 3

În Zona 3, pe toată lungimea drumului proiectat, cu ajutorul excavatorului, sub îndrumarea și supravegherea arheologilor, a fost înlăturat învelișul de pietriș al drumului existent, iar apoi, pe straturi de cca. 10 – 15 cm, a fost înlăturat stratul de lut în amestec cu pietriș aflat la baza drumului, până la adâncimea de cca. 0,5 – 0,7 m. În urma acestei decopertări, la adâncimea de 0,5 m, la 125 m ESE de S.XXII, în locul în care în anul 2007 a fost secționată o movilă de pământ, prin S.II, a fost evidențiat conturul unei structuri adâncite.

Cercetări efectuate în S.XXIV

Pentru cercetarea urmelor structurii evidențiate în Zona 3, a fost deschisă o secțiune S.XXIV, de 4 m (NE – SV) x 8,5 m (SE – NV). În urma cercetărilor efectuate în cuprinsul acestei secțiuni, a fost parțial dezvelit un complex adâncit, în formă de „U” avânt conturul clar evidențiat de umplutura acestuia, formată din pământ ars în amestec cu cenușă și mici fragmente de lemn carbonizat (ars). Descrierea acestui complex se găsește în: III.6.3.2. Vestigii arheologice descoperite în S.XXIV.

Prezentarea principalelor descoperiri (complexe și elemente de inventar)

În urma cercetărilor arheologice preventive efectuate la Băile Figa, în anul 2020, au fost descoperite urmele unor complexe și numeroase artefacte.

Vestigii descoperite în S.XXII

În urma cercetărilor efectuate în S. XXII au fost descoperite urmele unor structuri de lemn și numeroase artefacte.

Urme de structuri descoperite în S. XXII

În perimetrul S. XXII au fost dezvelite câteva segmente de structuri de lemn - puternic dezagregate, dislocate și fragmentate, precum și numeroase elemente

izolate care provin de la astfel de structuri, fără să fi fost surprins vreun complex câtuși de puțin întregibil. Starea precară a urmelor de structuri de lemn, se datorează faptului că, această parte a văii Pârâului Sărat a fost sistematic traversată de vehicule grele: excavatoare, tractoare, camioane și căruțe folosite în exploatarea forestieră și construcții de case aflate pe malul stâng al pârâului.

În partea centrală a secțiunii (cercetate în anul 2009) a fost descoperită o aglomerare de pari și ramuri de lemn aflate în poziție secundară care, după toate probabilitățile, provenea de la o structură sau mai multe structuri de lemn, dezagregate.

În urma săpăturilor efectuate în anul 2020 în porțiunea centrală a S.XXII-sud, au fost dezvelite urmele unor structuri de lemn puternic dezagregate și câteva aglomerări de ramuri de lemn aflate în poziția secundară.

Urmele de structuri de lemn aflate *in situ*, descoperite în această parte a secțiunii includ 3 segmente de împrejmuiri realizate din nuiele împletite susținute de pari verticali, înfipti în nămol în poziția verticală.

Dintre acestea, Segmentul 1 a fost dezvelit în imediata apropiere vestică a pârâului și traversa suprafața S.XXII-sud de la nord la sud pe o lungime de cca. 3,5 m. Parii de susținere, în număr de 8, ale acestei împrejmuiri se aflau în poziție verticală. Vârfurile inferioare ale acestora erau ascuțite, iar cele de sus, retezate transversal și prezentau urme de batre, după toate aparențele, cu baroase de lemn. Înălțimea acestor pari este de 0,7–0,8 m, iar grosimea – de 7–10 cm. Niciunul dintre acești pari nu ajungea până la roca nativă de sare. Împletitura de nuiele s-a păstrat doar pe alocuri între parii sus-menționați. Atât cât au permis părțile păstrate ale acestei structuri, se poate conchide că înălțimea împletiturii nu depășea 0,6 m.

Segmentul 2 a fost surprins la cca. 1 m nord de peretele sudic al suprafeței S.XXII-sud, în albia Pârâului Sărat. Acesta se afla în poziție culcată, a fost orientat SE – NV și a putut fi urmărit pe o lungime de 1,4 m. Acestei împrejmuiri îi aparțineau 6 pari de susținere aflați în poziție orizontal-oblică. Parii de susținere erau lungi de 0,6–0,7 m și groși de 6–8 cm. După toate aparențele, acest segment de împrejmuire era ușor dislocat de curentul pârâului și inițial trebuie să se fi aflat ceva mai spre sud.

Segmentul 3 a fost urmărit de-a lungul peretelui nordic al suprafeței S.XXII-sud, la cca. 0,5 m nord de acesta, pe malul stâng al Pârâului Sărat. Capătul estic al acestui segment se afla la cca. 2 m vest de segmentul 2. Segmentul 3 era orientat E – V și a putut fi urmărit pe o lungime de cca. 3,5 m. Nu se poate exclude că acest segment a aparținut aceleiași structuri de la care provine Segmentul 1. Întrucât acest segment ieșea din perimetrul care trebuia cercetat pentru lărgirea podețului, nu am putut să-l urmărim pe toată lungimea.

Urme similare de structuri de lemn au fost dezvelite și în S. XXII-nord: Segmentul 4. Acesta provenea de la o împrejmuire construită din nuiele împletite sprijinite de pari verticali. A fost surprins de-a lungul peretelui sudic al porțiunii centrale a S. XXII – nord, la est și vest de tubul de beton aflat la baza podețului, la adâncimea cuprinsă între 0,8 și 2 m. S-au păstrat de la acesta 10 pari aliniați rectiliniar, de la est la vest pe o lungime de cca. 3 m, precum și un segment de împletitură care a putut fi urmărit pe o lungime de cca. 1,5 m în partea vestică (la vest de tubul de beton aflat la baza podețului) a segmentului (Fig. 15).

La urmele de structuri de lemn aflate *in situ* se adaugă o serie de elemente de lemn care par să provină de la structuri dezagregate. O parte din acestea se aflau într-o aglomerare, iar altele au fost izolate.

O aglomerare de elemente de lemn a

fost surprinsă în partea centrală a S. XXII cercetată în anul 2009 (Fig. 8) și în partea estică S. XXII-nord cercetată în anul 2020 (Fig. 9; Fig. 12-13). A fost dezvelită între adâncimi cuprinse între 0,8 și 2 m și ocupa suprafața de cca. 4 x 3,5 m. Această aglomerare a fost compusă din fragmente lungi de trunchiuri de copaci tineri și ramuri masive. Unele dintre acestea au avut urme de prelucrare (unele dintre acestea sunt descrise în Catalogul artefactelor descoperite în anul 2020 în S. XXII), în timp ce, cele mai multe nu prezentau astfel de urme. A fost imposibil de stabilit dacă această aglomerare s-a format în urma dezagregării uneia sau a mai multor structuri de lemn.

Catalogul elementelor de inventar descoperite în S. XXII

În urma săpăturilor arheologice efectuate în S. XXII, printre urmele structurilor descrise mai sus, au fost descoperite numeroase artefacte și elemente izolate de la structuri de lemn, cu urme de prelucrare.

Menționăm printre acestea 7 artefacte descoperite în anul 2009 și anume un ciocan masiv în formă de „T”, o paletă și 5 cârlige, toate realizate din lemn care datează din epoca bronzului târziu⁹.

Catalogul artefactelor descoperite în anul 2020, în S.XXII-sud și S.XXII-nord

1. *Ciocan de minerit.* Material – piatră. Nr. Inv: 24030. S.XXII – sud. Ad. - 1,8 m. Piesa are forma trunchi-piramidală cu două canale bine evidențiate gravate în partea mai lată a piesei. Ceafa este plată și prezintă pe mijloc urmele unui posibil canal. Vârful piesei este ușor rotunjit. Pe o latură lungă prezintă mai multe urme de spargere rezultate probabil în urma utilizării piesei. Dimensiuni: L=23,6 – 24,5 cm; LA=10 – 15 cm; GR=6,5 – 8,5 cm; L canal=7 cm, ad. canal=1 cm (Fig. 21/1).

2. *Ciocan de minerit.* Material – piatră (andezit cenușiu). Nr. Inv: 24031. S.XXII – sud. Ad. - 0,48 m. Piesa are forma trapezoidală cu zona mediană ușor arcuită. Ceafa este plată. Vârful piesei este ușor rotunjit și prezintă mai multe urme de spargere, rezultate probabil în urma utilizării piesei. Dimensiuni: L=15,3 cm, LA=10 cm, GR=3,2 cm (Fig. 21/2).
3. *Ciocan de minerit.* Material – piatră (bazalt). Nr. Inv: 24033. S.XXII – sud. Ad. - 1,8 m. Piesa are forma trunchi-piramidală cu secțiunea rectangulară. Are un canal gravat în zona medială. Ceafa este rotunjită și prezintă urme de spargere din vechime. S-a păstrat partea proximală și lipsește partea distală (partea activă). Dimensiuni: L=26,6 cm, LA=14,1 cm, GR=8 cm (Fig. 21/3).
4. *Ciocan de minerit.* Material – piatră (andezit). Nr. Inv: 24032. S.XXII – sud. Ad. - 1,8 m. Piesa are forma trunchi-piramidală cu secțiunea rectangulară. Ceafa este rotunjită și prezintă urme de spargere din vechime. Vârful piesei este plat. Dimensiuni: L=27,2 cm, LA=11,5 cm, GR=7,3 cm (Fig. 21/4).
5. *Ciocan de minerit.* Material – piatră (andezit). Nr. Inv. 24034. S.XXII – sud. Ad. - 1,8 m. Are forma trapezoidală cu zona mediană ușor arcuită, ceafa plată, vârful ușor rotunjit și prezintă mai multe urme de lovire. Dimensiuni: L=27,8 cm, LA=10,5-14 cm, GR=10,4 cm, LA canal=5-3 cm, Ad. canal=1 cm.
6. *Ciocan de minerit.* Material – piatră (andezit). Nr. Inv. 24035. S.XXII – sud. Ad. - 1,8 m). Are forma ovală și prezintă un canal gravat pe o latură în zona mediană. Dimensiuni: L=16,1 cm, LA=9 cm, GR=3,3 cm (Fig. 22/1).
7. *Ciocan de minerit.* Material – piatră (andezit). Nr. Inv. 24036. S.XXII – sud. Ad. - 1,8 m. Are forma ovală și prezintă un canal gravat pe o latură în zona

⁹ Harding, Kavruk 2013.

- mediană. Dimensiuni L: 13 cm; LA: 7,4 cm; GR: 2,7 cm. (Fig. 22/2).
8. *Ciocan de minerit*, fragment. Material – piatră (andezit). Nr. Inv: 24037. S.XXII – sud, ad. - 1,8 m. Are forma trunchi-piramidală și prezintă urme de uzură pe ceafă. Dimensiuni: L=17,1 cm, LA=12,8 cm, GR=8,1 cm (Fig. 22/3).
9. *Ciocan de minerit*, fragment. Material – piatră (andezit). Nr. Inv: 24038. S.XXII, passim. are forma trunchi-piramidală. Prezintă urme de uzură pe ceafă. Spart din vechime la vârf și ceafă. Dimensiuni: L=25,2 cm, LA=12 cm, GR=11 cm.
10. *Patină*, fragment. Material – os de animal. Nr. Inv: 24039. S.XXII – sud, ad. 1,2 m. Prezintă urme de lustruire, capete rupte în vechime. Dimensiuni: L=16,5 cm, LA=3,5-4 cm, GR=2,5 cm (Fig. 22/4).
11. *Baros*, fragment. Material – lemn (trunchi cu ramură). Nr. Inv: 24040. S.XXII – sud, ad. 1,8 m. A avut formă de „T”. S-a păstrat în întregime doar mânerul. Partea activă ruptă, circulară în secțiune. Ramura din care a fost confecționat mânerul se află în unghi de 25-30° față de corpul barosului (trunchiul copacului). Dimensiuni: L=55 cm, Gr=12 cm, L mâner=41,5 cm, Gr mâner=2,7 cm. (Fig. 25/1).
12. *Lopățică*, fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24041. S.XXII – sud, ad. 1,1 m. Scobită din lemn masiv. S-a păstrat cupa de forma ovală cu urme intense de utilizare pe marginea păstrată. La un capăt prezintă mineral rupt din vechime. Dimensiuni: L= 29,3 cm, LA=11,2 cm, Gr=3 cm (Fig. 23/1).
13. *Scândură ascuțită la ambele capete*. Material – lemn. Nr. Inv: 24042. S.XXII/II-sud (Ad. - 1,8 m). Este o scândură ascuțită la capete din mai multe direcții. În mijloc are secțiunea rectangulară. Prezintă urme de carbonizare. Dimensiuni: L=40,4 cm, LA=4 cm, Gr=2,2 cm (Fig. 27/3).
14. *Sapă de lemn*, fragment, partea activă. Material – lemn. Nr. Inv: 24043. S.XXII-sud, ad. 1,8 m. Decupată dintr-o scândură. Avea forma relativ triunghiulară în plan și relativ rectangulară în secțiune. Perforată în partea centrală. Orificiul trebuie să fi servit la prinderea cozii. Dimensiuni: L=17,5 cm, LA max=11,2 cm, Gr=2 cm, D perforație=2,2 cm (Fig. 27/1).
15. *Vârf de par ascuțit*, fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24044. S.XXII – sud, ad. 1,8 m. Dimensiuni: L=17,5 cm, LA=7,5 cm, Gr=3,8 cm. Prezintă urme de ascuțire din toate laturile astfel încât, vârful a căpătat formă conică. Partea opusă este ruptă și prezintă urme puternice de carbonizare naturală, sub acțiunea razelor solare ((Fig. 27/2)
16. *Ic/pană*. Material – lemn. Nr. Inv: 24045. S.XXII-sud. Ascuțit din două laturi opuse. Secțiunea circulară în partea superioară, capătul ascuțit este drept. Dimensiuni: L=17,5 cm, LA=12 cm, Gr=3,8 cm (Fig. 28/1).
17. *Cep*. Material – lemn (soc). Nr. Inv: 24046. S.XXII - sud. Are capul cilindric și piciorul tronconic. Perforat axial. Vârful piesei este subțiat. Capul cepului a fost retezat drept. Se observă urme de tăiere cu cuțit din patru direcții. Dimensiuni: L=15 cm, LA cap=2,2-2,5 cm, Gr=3,3 x 3cm, D orificiului axial=0,8 cm (Fig. 24/1).
18. *Cep*, fragment. Material – lemn (soc). Nr. Inv: 24047. S.XXII-sud, ad. 1,2 m. Are capul cilindric și corpul tronconic, perforat axial. Secțiunea în zona corpului și la vârf este rectangulară. Vârful de jos este rupt din vechime. Capătul gros al cepului a fost tăiat drept (se observă cum s-a tăiat din patru direcții). Dimensiuni: L=7,4 cm, LA cap=1,8 x 2,5 cm, Gr=4,2 x 4,8 cm, D orificiului axial=1 cm. (Fig. 24/2).
19. *Lopățică*, fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24048. S.XXII, passim. Este

- scobită dintr-un lemn masiv și prezintă urme de confecționare cu o unealtă de tip teslă. Are profil arcuit și cupa ovală. La un capăt prezintă mânerul rupt din vechime. Prezintă urme intense de utilizare pe marginea păstrată. Dimensiuni: L=42 cm, LA=11 cm, Gr: 2 cm (Fig. 23/3).
20. *Nuia despicată*. Material – lemn. Nr. Inv: 24049. S.XXII – Passim. Despicată longitudinal, are secțiunea semicirculară, ambele capete retezate oblic. Scoarța este bine păstrată. Dimensiuni: L=46 cm; LA=1,6 cm, Gr=0,8 cm (Fig. 30/1).
21. *Nuia cu vârf ascuțit*, fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24050. S.XXII, passim. Un capăt rupt. Vârful conic a fost ascuțit prin retezări oblice de jur împrejur. Este îndoit din vechime la un capăt. Vârful prezintă urme de utilizare. Dimensiuni: L=75 cm; LA=1,8 cm (Fig. 30/2).
22. *Lopățică*, fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24051. S.XXII, passim. Are profil drept, este cioplită dintr-un lemn masiv și prezintă urme de confecționare cu o unealtă de tip teslă. Cupa de formă ovală, prezintă urme intense de utilizare pe marginea păstrată. Dimensiuni: L=27,5 cm, LA=4 cm, Gr=1,2 cm (Fig. 28/3).
23. *Par cu vârf ascuțit*. Material – lemn. Nr. Inv: 24052. S.XXII, passim. Un vârf a fost ascuțit dintr-o latură, al doilea, retezat drept. Dimensiuni: L=69,5 cm, Gr=4,3 cm (Fig. 28/5).
24. *Par cu vârf ascuțit*, fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24053. S.XXII, passim. Un vârf a fost ascuțit din două laturi opuse, celălalt rupt în vechime. Corp circular în secțiune. Dimensiuni: L: 29,8 cm; Gr: 5,5 cm (Fig. 28/7).
25. *Par* (de la o structură), fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24054. S. XXII, passim. Un vârf ascuțit, altul rupt din vechime. Dimensiuni: L=51 cm, Gr=5,7 cm (Fig. 28/4).PI
26. *Par* (de la o structură), fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24055. S. XXII, passim. Dimensiuni: L=58cm, LA=10 cm, Gr=6,8 cm. Ambele capete rupte din vechime (Fig. 28/6).
27. *Par* (de la o structură), fragment. Material – lemn. Nr. Inv: 24056. S. XXII, passim. Un vârf ascuțit prin ciopliri repetate, celălalt prezintă urme de batere cu un obiect dur. Corpul piesei circular în secțiune. Dimensiuni: L=57 cm; Gr=3,4 cm (Fig. 28/8).
28. *Băț cu vârf ascuțit*. Material – lemn. Nr. Inv: 24057. S. XXII, passim. Un vârf ascuțit din două laturi opuse, celălalt retezat din toate laturile și ușor conic. Secțiunea circulară. Scoarța căzută parțial din vechime. Dimensiuni: L=58,5 cm, Gr: 3,4 cm (Fig. 26).
29. *Fragment de vas cu grafit*. Material – lut și grafit. Nr. Inv: 24092. S.XXII-sud. Fragment dintr-un vas ceramic cu conținut ridicat de grafit în pastă și angobă fină din grafit. S-a păstrat buza și o parte din umăr. Culoare neagră. Ambele suprafețe sunt bine lustruite și prezintă luciu metalic (Fig. 30/5).
30. *7 fragmente de vase ceramice grosiere*. Material – lut, pietricele. Nr. Inv: 24093. S.XXII-sud. Ceramică grosieră, lut amestecat cu pietricele mari, suprafața zgrunțuroasă. Ceramică lucrată cu mâna, culoare brun-cenușie.
31. *Baros*. Material – lemn. Nr. Inv: 24094. S.XXII-sud. Decupat din ramura masivă a unui copac. Mânerul este circular în secțiune și are capătul cioplit din mai multe direcții prin retezări oblice. Partea de batere este noduroasă și masivă. Dimensiuni: L=55 cm; Gr max=21 cm, Gr_max mâner=4,5 cm (Fig. 25/2).
32. *Jgheab*, fragment, Material – lemn. Nr. Inv: 24095. S.XXII-sud. Confectionat dintr-un trunchi de copac. Interiorul este scobit și prezintă urme

- de cioplire cu ajutorul unor unelte de tip daltă. Capetele sunt tăiate oblic. S-a păstrat o parte dintr-un segment longitudinal al piesei. Dimensiuni: L=55 cm; LA=8,5 cm; GR=2,5 cm (Fig. 29/1).
33. *Jgheab*. Material – lemn. Nr. Inv: 24096. S.XXII-sud. Interiorul este scobit și prezintă urme de cioplire cu ajutorul unor unelte de tip daltă. Ambele capete tăiate drept. Dimensiuni: L=30,5 cm, LA=5,4 cm, GR=1 cm, Ad. canal=1,8 cm (Fig. 29/2).
34. *Baros*. Material – lemn. Nr. Inv: 24097. S.XXII-sud. Mâner drept și circular în secțiune, cap realizat pe partea noduroasă a lemnului. Dimensiuni: L=62,5 cm, LA=20 cm, GR=7 cm, L mâner=48 cm, GR mâner=5,5 - 5,3 cm (Fig. 25/4).
35. *Jgheab*. Material – lemn. Nr. Inv: 24098. S.XXII-sud. Interiorul piesei este scobit și prezintă urme de cioplire cu ajutorul unor unelte de tip daltă. Un capăt al piesei este tăiat drept și celălalt capăt este tăiat oblic. Canalul este adâncit. Dimensiuni: L=55 cm, LA=16 x 12,3 cm, GR=2,1 cm, ad canal=2,7 cm (Fig. 25/3).
36. *Ciocan de minerit*. Material – piatră (andezit). Nr. Inv: 24099. S.XXII-sud. S.XXII-sud. Piesa are forma trapezoidală cu zona mediană ușor arcuită. Ceafa este plată. Vârful piesei este ușor rotunjit și prezintă mai multe urme de spargere rezultate probabil în urma utilizării piesei. Dimensiuni: L=23,4 cm, LA=11,8 cm, GR=4,7 cm.
37. *Ciocan de minerit*. Material – piatră. Nr. Inv: 24100. S.XXII-sud. Are forma neregulată cu zona mediană ușor arcuită. Vârful piesei este de culoare galbenă. Dimensiuni: L=27,3 cm, LA=20,3 x 14 cm, GR=5,5 cm.
38. *Ciocan de minerit*. Material – piatră (andezit). Nr. Inv: 24113. S.XXII-sud. Secțiunea rectangulară. Pe ceafa rotunjită și în zona medială se observă canale gravate. Vârful piesei este spart din vechime. Culoare gri. Dimensiuni: L=21,3 cm, LA= 10,3 cm, GR.=7 cm.
39. *Lopățică*. Material – lemn. Nr. Inv: 24125. S.XXII-nord. Este cioplită și scobită dintr-o bucată de lemn masiv și prezintă urme de prelucrare cu o unealtă de tip teslă. Cupa are forma rectangulară, are colțurile rotunjite și prezintă urme intense de utilizare la vârf. Mânerul este circular în secțiune și este bine delimitat față de cupă. Dimensiuni: L=37,6 cm; L mâner=12,5 cm; LA=17,3 cm; GR mâner=3,5 cm (Fig. 23/2).
40. *Ic*. Material – lemn. Nr. Inv: 24126. S.XXII-nord. Corpul piesei este circular în secțiune. Vârful este ascuțit din două laturi opuse. Capătul este tăiat drept în zona cu nod. Dimensiuni: L=47,4 cm; LA=17, 4 cm; GR=7,5 cm (Fig. 28/2).
41. *Bară*. Material – lemn. Nr. Inv: 24128. S.XXII-sud, ad. 1.8 m. Este circulară în secțiune, un capăt tăiat drept, altul rupt. Pe o latură prezintă două scobituri puțin adânci de formă rectangulară. După toate aparențele, a fost parte dintr-o structură de lemn. Dimensiuni: L=92,2 cm; LA=14,3 cm; GR=10,1 cm (Fig. 30/3).
42. *Jgheab*. Material – lemn. Nr. Inv: 24127. S.XXII-nord, ad. 2,83 m. Interiorul piesei este scobit și prezintă urme de cioplire cu ajutorul unor unelte de tip daltă. Un capăt – ciocul de scurgere – este tăiat oblic din 2 direcții opuse. Celălalt capăt este tăiat drept. Dimensiuni: L=196 cm; LA max=18,5 cm (Fig. 30/4).
43. *Fragmente de vase ceramice grosiere și oase animale arse*, Material – lut și os, S.XXIV. Ceramică grosieră, lut amestecat cu pietricele mari, suprafața zgrunțuroasă. Ceramică lucrată cu mâna, culoare brun-cenușie.

Vestigii arheologice descoperite în S.XXIV

În urma cercetărilor efectuate în S. XXIV a fost parțial dezvelit un complex adâncit, de forma relativ circulară, în umplutura căruia se aflau fragmente de vase ceramice și oase animaliere.

Complex XXIV-2020-1

În anul 2007, la cca. 75 m est de Pârâul Sărat, printr-un sondaj de verificare (15 x 1,5 m), a fost secționată o movilă care avea cca. 15 m în diametru și 1.5 m în înălțime. În urma acestui sondaj s-a constatat că mantaua acestei movile a fost formată din lut galben omogen. Sub movilă, la nivelul solului de călcare, se observau pe alocuri pete de pojghiță de culoare albicioasă, cenușie sau negricioasă. Acestea au fost interpretate drept urme mineralizate și pe alocuri, carbonizate de vegetație și/sau alte substanțe organice și minerale, existente aici înaintea formării movilei. Imediat sub nivelul la care au fost observate aceste pete se afla stratul steril format din lut galben compact. Astfel, s-a putut admite caracterul antropic al movilei, deși nu au fost identificate indicii elocvente în acest sens. Totodată, nu au fost identificate indicii pentru încadrarea cronologică a acestei movile. De atunci, movila a fost nivelată din cauza traficului intens al vehiculelor grele.

În anul 2020, în urma decopertării mecanizate efectuate sub îndrumarea și supravegherea membrilor echipei de cercetare arheologică preventivă, la adâncimea de cca. 0,5 m sub nivelul drumului, în stratul de lut galben (strat steril din punct de vedere arheologic), pe locul movilei dispărute, a fost identificat un complex arheologic. Acesta se prezenta ca o pată în formă de „U”, a cărei umplutură conținea cenușă, mici particule de lemn carbonizat, pământ ars la roșu și câteva fragmente izolate și mărunte de vase ceramice (Fig. 18).

În vederea cercetării acestui complex, a fost deschisă o secțiune, S. XXIV (8.5 x 4 m). În cuprinsul acesteia, complexul avea o suprafață de cca. 8,20 m (E-V) x 4 m (N-S). În timpul golirii manuale a acestui complex, s-a putut constata că, de fapt, acest complex era alcătuit din 6 cavități alăturate puțin adânci și alungite în plan (Fig. 19).

Cavitatea A situată în latura nordică a complexului, având o lungime de 2,20 m și un strat cu adâncime maximă de 5 cm, prezenta în profil doar un strat compact de arsură fără materiale arheologice vizibile (Fig. 20).

Cavitatea B se afla la cca. 1 m distanță de cavitatea A, prezentând o formă aproximativ circulară, de cca. 80 cm în diametru, cu umplutura identică cu a celei anterioare. În umplutura acestei cavități se aflau câteva fragmente ceramice atipice (Fig. 20).

Cavitatea C de formă alungită, de cca. 1,30 m în lungime, avea la fel, un strat de arsură de circa 5 cm, a prezentat câteva fragmente ceramice (Fig. 20).

Cavitatea D, lungă de cca. 2 m, aflată paralel cu profilul estic al drumului, s-a conturat destul de slab, având doar 5 cm de arsură (Fig. 20).

Cavitatea E, alungită pe direcția nord-vest, de cca. 2,30 m lungime, prezenta doar pământ ars, cu grosimea de 5 cm (Fig. 20).

Cavitatea F pornea din profilul vestic al drumului, avea cca. 90 cm în lungime, alungită, pe lângă stratul de arsură de 5 cm, a mai prezentat trei fragmente ceramice și resturi foarte mici de oase carbonizate (Fig. 20).

În interiorul zonei delimitate de complexul cercetat, nu a fost identificată nicio urmă arheologică, cu toate că, în scopul verificării, aici s-a efectuat o mică săpătură de control. În urma acestei săpări a apărut doar lut galben compact fără impurități.

Din cauza stratului extrem de subțire de arsură și a materialului arheologic sărăcăcios, interpretarea acestui complex

arheologic este dificilă. Cert este că, acesta nu a prezentat o structură compactă pe întreaga suprafață, ci doar câteva cavități alăturate și aliniate probabil circular.

În stadiul actual, nu există date suficiente privind interpretarea funcționalității acestui complex. Totodată, trebuie să admitem posibilitatea ca acest complex să fi fost parte a unei amenajări aflate la baza movilei. Precizăm totuși că, nu există indicii concludente privind o posibilă legătură funcțională între aceste structuri.

Elemente de inventar descoperite în complexul XXIV-2020-1

Cu ocazia cercetărilor desfășurate în S. XXIV, au fost descoperite cca. 20 fragmente de vase ceramice și 3 fragmente de oase carbonizate de animale. Fragmentele ceramice au fost atribuite epocii bronzului, neexistând posibilitatea de încadrare a acestora într-o perioadă mai exactă a acestei epoci, întrucât ceramica descoperită, nu prezintă elemente diagnostice specifice. Fragmentele de oase de animale descoperite în umplutura unor cavități care alcătuiesc acest complex, sunt puternic fragmentate și prezintă urme de ardere. Acestea vor fi supuse unor studii privind vârsta și apartenența.

Elemente de cronologie relativă și absolută (inclusiv analogii relevante)

Cele mai multe dintre vestigiile descoperite în anul 2020 în S. XXII, în special urmele structurilor de lemn, precum și artefactele de lemn și piatră, își găsesc analogii foarte apropiate în materialul arheologic bogat descoperit până în prezent la Băile Figa, precum și în alte situri de exploatare a sării, cum sunt cele de la Săsarm și Caila (ambele jud. Bistrița), Valea Florilor (jud. Cluj), Orșova (jud. Mureș), Valea Regilor (Maramureșul de nord, regiunea Zakarpatska în Ucraina transcarpatică). Acestea din urmă, conform numeroaselor datări C¹⁴ și dendro-cronologice, există prepon-

derent din secolele XV – IX a. Chr.¹⁰.

Cele mai multe fragmente ceramice descoperite în S. XXII sunt puternic corodate și nu prezintă elemente care să permită încadrarea lor cronologică și culturală certă. Totodată, printre acestea, unele prezintă elemente specifice culturii Wietenberg și Suciul de Sus – Lăpuș. Unul dintre fragmentele ceramice descoperite în S. XXII a fost lucrat din pastă cu grafit și avea o angobă de grafit. Zăcămintele de grafit în epoca bronzului târziu au fost pe larg exploatate în sudul Boemiei, vestul Moravei, sudul Austriei și în zona Passau aflată la granița dintre Austria și Germania¹¹. Ceramica cu grafit în pastă sau/și angobă din acest mineral, în epoca bronzului târziu a fost larg utilizată pe teritoriul de astăzi al Ungariei, Slovaciei, Cehiei și Austriei¹². Pe teritoriul României, această specie ceramică este mai puțin prezentă. Totuși, ceramica grafitată a fost descoperită în unele situri din epoca bronzului târziu (Br D și Ha A, respectiv între anii cca. 1400-1000 a. Chr.) și pe teritoriul României, exclusiv în Crișana, Banat, nordul, nord-vestul și vestul Transilvaniei. Astfel, în Crișana această specie ceramică a fost descoperită în mediul grupului Igrița, la Izbândiș, Igrița și Șuncuiș-Peștera Ungurului¹³; în Banat – în situl fortificat Sântana-Cetatea Veche¹⁴; în nordul Transilvaniei – în necropola de la Lăpuș¹⁵; în sud-vestul Transilvaniei, în mediul grupului Cugir-Band și Gáva: la Micești-Cigașe, Bădeni, Sebeș-Podul Pripocului, Aurel Vlaicu-Izvorul Rece și altele¹⁶. Ținând cont de stilurile ceramice și piesele de metal cu care adesea este asociată ceramica grafitată în vestul României și Europa Centrală, precum și de datările C¹⁴ și cele dendro-

¹⁰ Harding, Kavruk 2013; Kavruk et alii 2019.

¹¹ Popa, Totoianu 2010.

¹² Popa, Totoianu 2010.

¹³ Emödi 1980; 1997; Chidioșan et alii 1982; 1983.

¹⁴ Sava 2020, 263-265.

¹⁵ Kacsó 2003.

¹⁶ Popa, Totoianu 2010.

cronologice asociate, această ceramică poate fi încadrată în perioada cuprinsă între cca. 1400 și 1000 a. Chr.

Cercetările efectuate în S.XXIV au furnizat material ceramic modest și puțin relevant pentru încadrarea cronologică. Deocamdată, reieșind din aspectul ceramicii descoperite, credem că aceasta datează din epoca bronzului. Totodată, și în această secțiune a fost descoperit material care se pretează pentru datarea cu ajutorul metodei radiocarbon: fragmente de oase de animale și lemn ars. Probele prelevate vor fi trimise spre datare la un laborator specializat.

Concluzii (Potențialul științific al noilor informații obținute în urma respectivelor cercetări)

Cercetările arheologice preventive efectuate la Băile Figa în anul 2020 s-au soldat cu descoperirea urmelor arheologice privind exploatarea sării în valea Pârâului Sărat datând în principal din epoca bronzului târziu. Din păcate, urmele structurilor de lemn descoperite în cadrul acestor cercetări, au fost puternic afectate, atât de procesele naturale cât și, mai ales, de activitățile umane recente. În aceste condiții, ele nu prezintă contexte și conexiuni de natură să contribuie la o mai bună înțelegere a tehnologiilor de exploatare a sării din epoca bronzului târziu. Mai mult, în comparație cu urmele structurilor de lemn descoperite în urma cercetărilor efectuate în anii 2007-2019 în cuprinsul sitului, cele descoperite în anul 2020, sunt cel mai puțin elocvente, în ceea ce privește elucidarea tehnologiilor preistorice de exploatare a sării.

Printre urmele structurilor puternic afectate, au fost descoperite numeroase artefacte. Acestea sunt similare cu cele descoperite anterior în cadrul sitului și nu aduc niciun element nou. Totuși, tre-

buie să remarcăm numărul relativ mare al ciocanelor de minerit de tip mining tool (12 exemplare) descoperite în perimetrul S.XXII. Frecvența relativ ridicată a acestor artefacte în această parte a sitului poate fi pusă, eventual, pe seama unei diferențieri în spațiu a procesului complex de exploatare a sării în cadrul sitului pe parcursul epocii bronzului târziu.

Totodată, cercetările arheologice efectuate în anul 2020, s-au soldat cu unele descoperiri de noutate absolută. Astfel, cercetarea complexului XXIV-2020-1 a scos în evidență faptul că la periferia estică a sitului, pe parcursul epocii bronzului, au avut loc activități cu totul diferite de cele atestate în valea Pârâului Sărat. În penuria indicilor mai elocvente, trebuie să amânăm interpretarea acestor vestigii pentru viitor care, sperăm, ne va aduce rezultatele unor studii științifice asupra probelor prelevate din acest complex.

De noutate absolută și importanță deosebită, a fost descoperirea în S.XXII-sud a unui fragment de vas ceramic grafitat datând din secolele XIV-XI a. Chr. Având în vedere datele cunoscute privind contextele și aria de distribuție a acestei specii ceramice (a se vedea mai sus), descoperirea de la Băile Figa sugerează puternice legături cu entitățile culturale din nordul Transilvaniei (mediul Lăpuș), vestul Transilvaniei (mediul Band-Cugir), Crișana (mediul Igrița), Banat (mediul „Sântana-Lăpuș”) și Câmpia Panonică (grupuri „tumulare”). Nu este lipsit de interes faptul că cele mai multe din teritoriile menționate, cu excepția vestului Transilvaniei, sunt lipsite de surse exploatabile de sare.

Astfel, cercetările arheologice preventive efectuate la Băile Figa în anul 2020, pe de o parte, au reușit să identifice și salveze vestigiile arheologice în zona investiției proiectate, iar pe de alta, au adus contribuții științifice importante.

Bibliografie / Bibliography

Cavruc V., Harding A. 2008. Noi cercetări arheologice privind exploatarea sării în nord-estul Transilvaniei. Raport preliminar. In: D. Monah, Gh. Dumitroia, D. Garvăn (eds.), *Sarea, de la prezent la trecut*, Piatra-Neamț: 149-178.

Cavruc V., Harding A. 2010. Cercetările privind exploatarea sării în nord-estul Transilvaniei (2006-2010). Raport preliminar, *Angustia* 14, Sfântu Gheorghe: 165-244.

Cavruc V., Harding A. 2011. New Archaeological Researches concerning Saltworking in Transylvania. Preliminary Report. In: M. Alexianu, O. Weller, R.-G. Curcă (eds.), *Archaeology and Anthropology of Salt: A Diachronic Approach Proceedings of the International Colloquium, 1-5 October 2008, Al. I. Cuza University (Iași, Romania)*. BAR International Series 2198: 111-122.

Cavruc V., Buzea D. L., Kovács A., Zăgreanu R. 2014. Cercetări arheologice efectuate la Băile Figa în anii 2013–2014. Secțiunea XV. Raport Preliminar, *Angustia* 17-18, Sfântu Gheorghe: 151-180.

Cavruc V., Buzea D. L., Puskás J., Ștefan M., Zăgreanu R., Popa I., Semeniuc A. I. 2015. Cercetări arheologice efectuate la Băile Figa în anul 2015. Secțiunea XV. Raport preliminar, *Angustia* 19, Sfântu Gheorghe: 55-112.

Chidioșan N., Emodi I. 1982. Grupul cultural Igrîța de la sfârșitul epocii bronzului, *Crisia* XII, Oradea: 61-86.

Chidioșan N., Emodi I. 1983. Descoperiri arheologice din peștera Izbândiș aparținând grupului cultural Igrîța, *Crisia* XIII, Oradea: 17-32.

Emődi I. 1980. Necropola de la sfârșitul epocii bronzului din Peștera Igrîța, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 31/2, București: 229-273.

Harding A., Kavruk V. 2010. A prehistoric salt production site at Băile Figa, Romania, *Eurasia Antiqua* 16: 131-167.

Harding A., Kavruk V. 2013. *Explorations in Salt Archaeology in the Carpathian Zone*. Budapest.

Kacsó C. 2013. Descoperiri Wietenberg la Lăpuș, In: A. Chiriac, L. Cornea, C. Ghemiș, G. Moisa (coord.), *In memoriam Nicolae Chidioșan*, Oradea: 77-99.

Kavruk V., Buzea D., Zăgreanu R., Puskás J. 2015. Cercetări arheologice efectuate la Băile Figa în anul 2015. Secțiunea XV. Raport preliminar, *Angustia* 19: 55–112.

Kavruk V., Buzea D., Zăgreanu R., Puskás J. 2017. Băile Figa, oraș Belcean, jud. Bistrița-Năsăud. Punct: Băile Figa, *Cronica Cercetărilor Arheologice din Romania. Campania 2016*, București: 20-22.

Kavruk V., Buzea D., Puskás J., Ștefan D., Ștefan M.-M., Harding A., Alexianu M., Roibu C., Zăgreanu R. 2019. Cercetări efectuate la Băile Figa în anii 2016–2019 și considerații privind deslușirea valențelor unui peisaj salin hibrid, *Angustia* 23, Sfântu Gheorghe: 9-108.

Popa C. I., Totoianu R., 2010. *Aspecte ale epocii bronzului în Transilvania: (între vechile și noile cercetări)*, Alba Iulia.

Sava V. 2020. *The Late Bronze Age Pottery in the South-Eastern Carpathian Basin*. Slovenská Archeológia LXVIII/2, Nitra: 253-296.

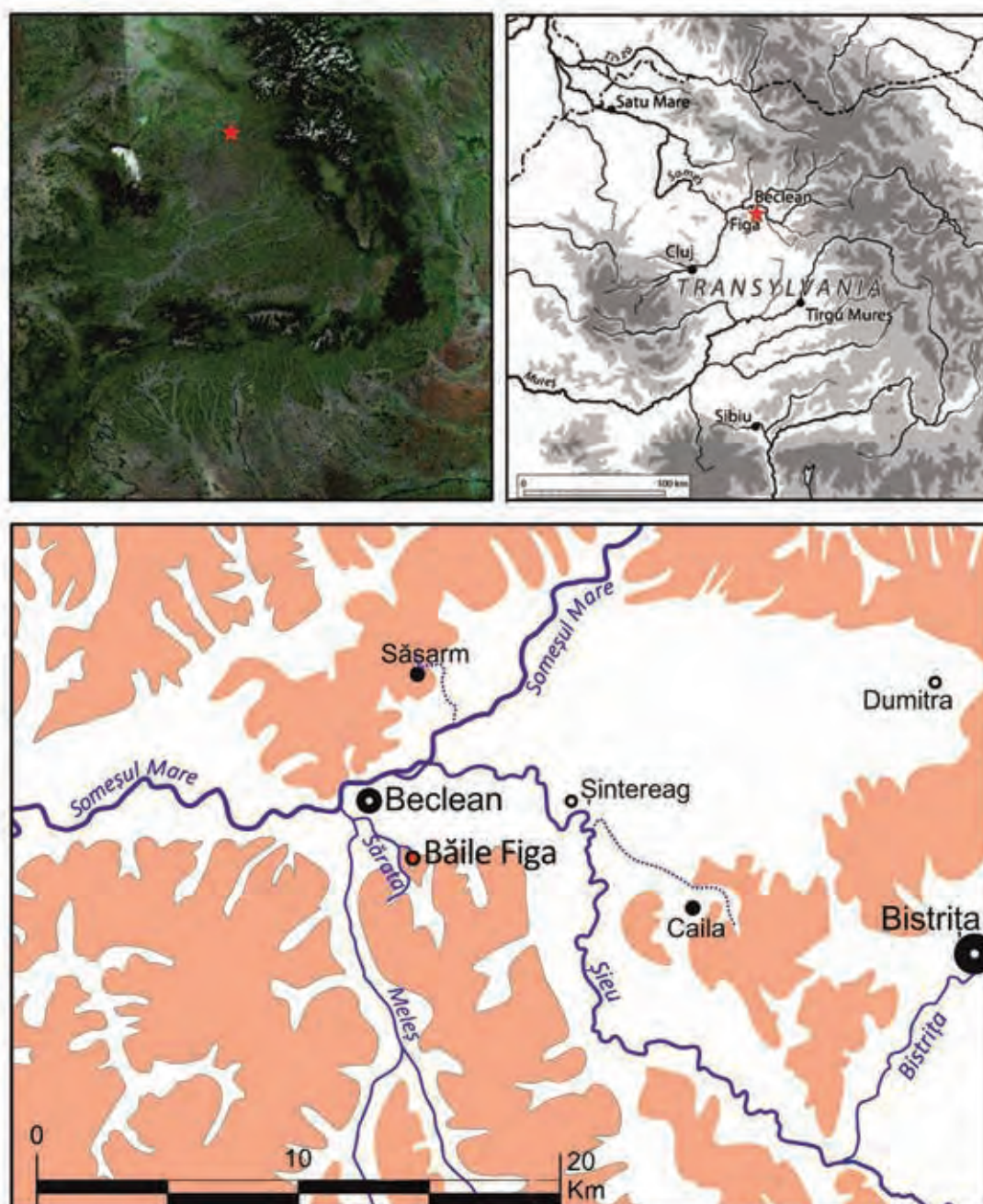

Fig. 1. Poziția geografică a sitului Băile Figa.
Fig. 1 The geographical position of the Băile Figa site.

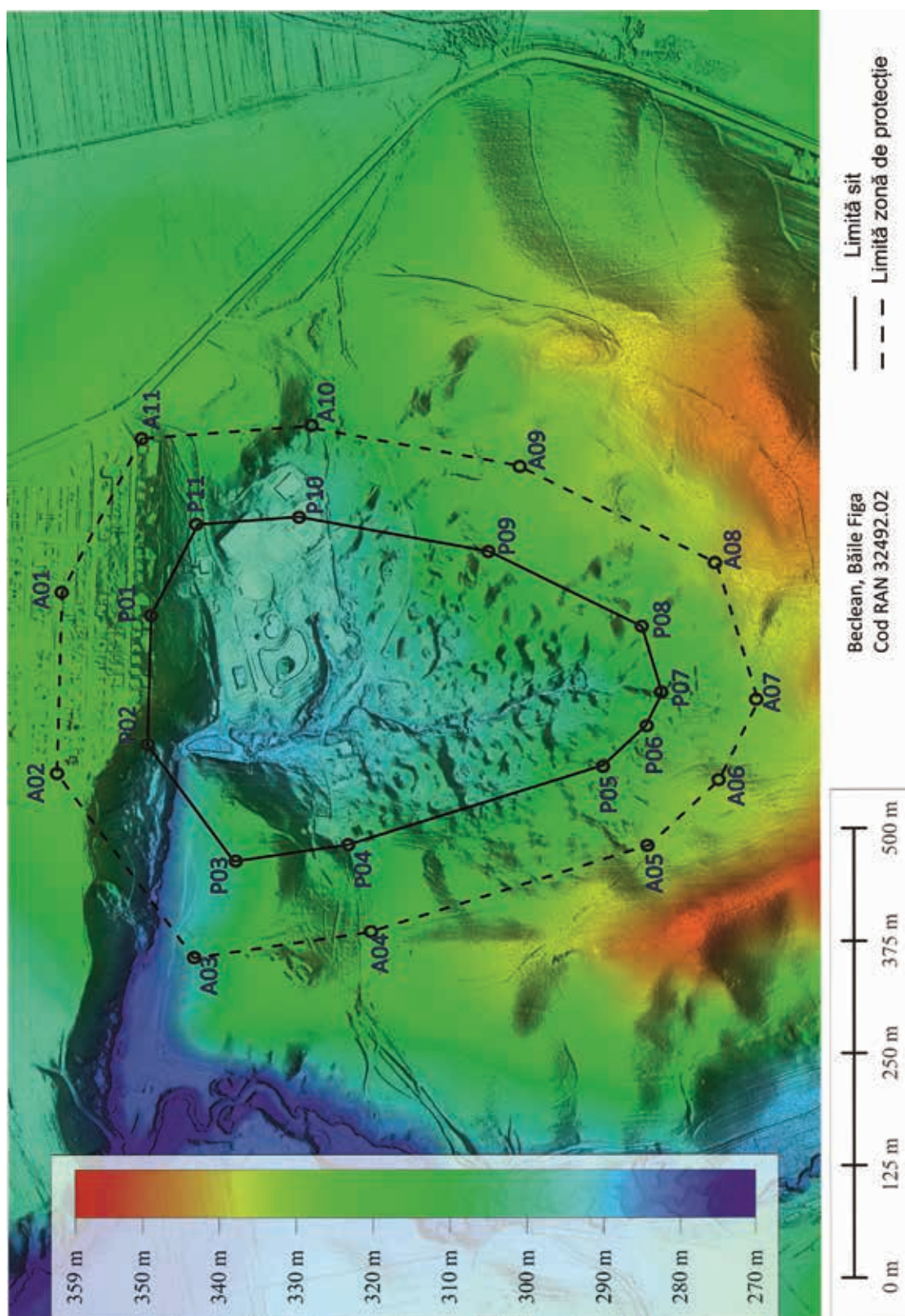

Fig. 2 Delimitarea sitului arheologic Băile Figa.
Fig. 2 Delimitation of the Băile Figa archaeological site.

Fig. 4 Traseul drumului care traversează situl Băile Figa și urmează a fi asfaltat.
Fig. 4 The road that crosses the Băile Figa site and is to be asphalted.

1

2

Fig. 5 Porțiunea sitului Băile Figa traversată de drumul ce urmează a fi asfaltat. 1 – vedere de ansamblu din sud-vest; 2 – aerofotografie realizată de la joasă altitudine din est.

Fig. 5 The portion of the Băile Figa site crossed by the road to be asphalted.
1 – overall view from the southwest; 2 – low-altitude aerial photograph from the east.

Fig. 6 S. XXII cercetat în anul 2020.
Perimetrul cercetat în anul 2009 este marcat cu pătrat roșu.

Fig. 6 Trench S. XXII excavated in 2020.
Red square marks the area researched in 2009.

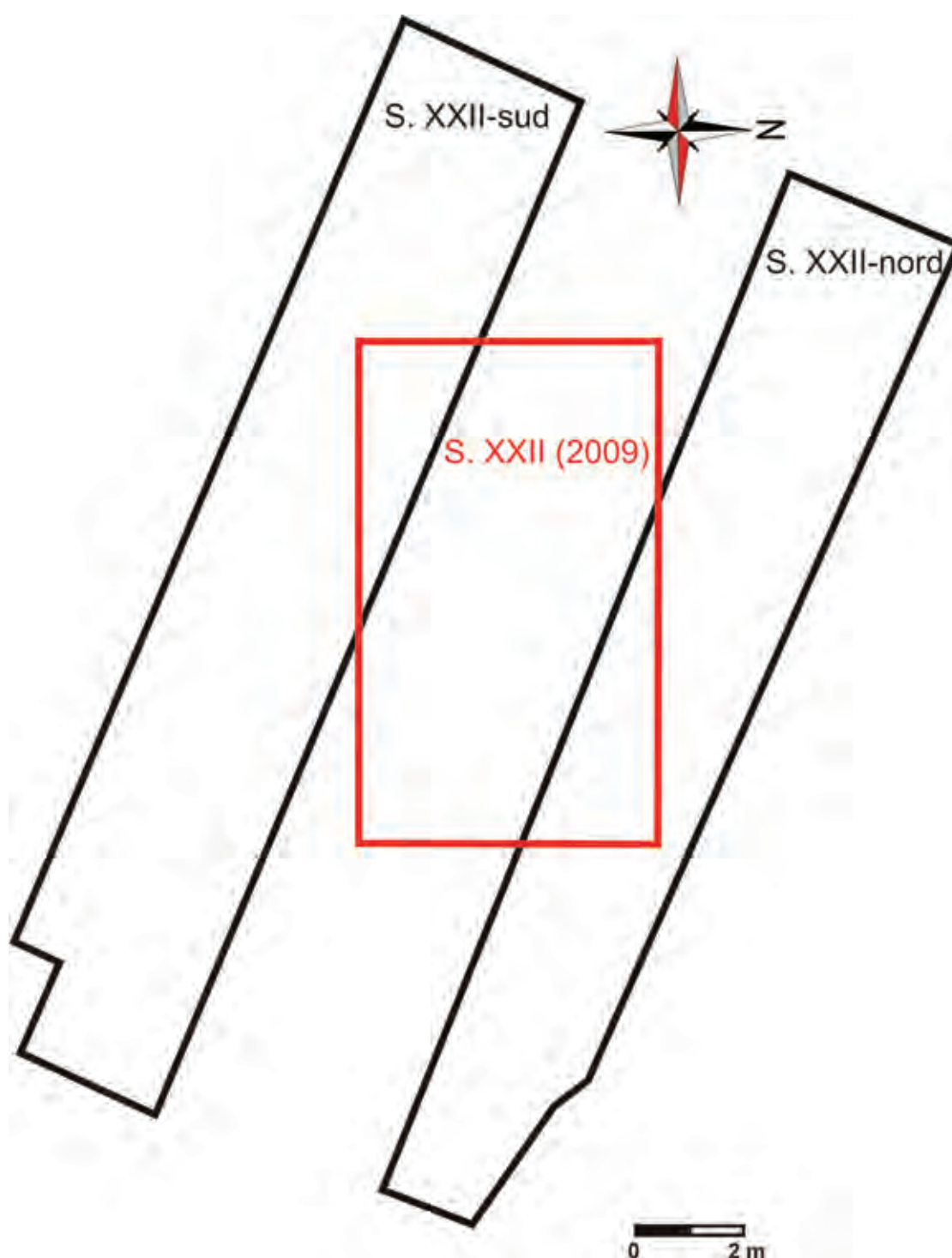

Fig. 7 S. XXII cercetat în anul 2020, delimitat cu poligoane negre.

Perimetrul cercetat în anul 2009 este marcat cu pătrat roșu.

Fig. 7 Trench S. XXII excavated in 2020, marked with black polygons.

Red square marks the area researched in 2009.

1

2

Fig. 8 S.XXII cercetată în anul 2009. 1 – fotografie; 2 – plan desenat.

Fig. 8 S.XXII researched in 2009. 1 – photo; 2 – drawn plan.

Fig. 9 Partea centrală a S.XXII-sud. Urme de structuri de lemn.

- 1 – urme de împrejmuire din nuiete împletite și pari de susținere (Segmentul 3);
2 – urme de împrejmuire din nuiete împletite și pari de susținere (Segmentul 2).

Fig. 9 Central part of S.XXII-south. Traces of wooden structures.

- 1 – traces of fencing made of braided whips and supporting stakes (Segment 3);
2 – traces of fencing made of braided whips and supporting stakes (Segment 2).

1

2

Fig. 10 Partea centrală a S.XXII-sud. Fotografie aeriană verticală. Se observă zăcământul de sare, conducta de plastic și capătul sudic al tubului de beton.

Fig. 10 Central part of S.XXII-south. Vertical aerial photo. It is noticeable the salt deposit, the plastic pipe and the southern end of the concrete pipe.

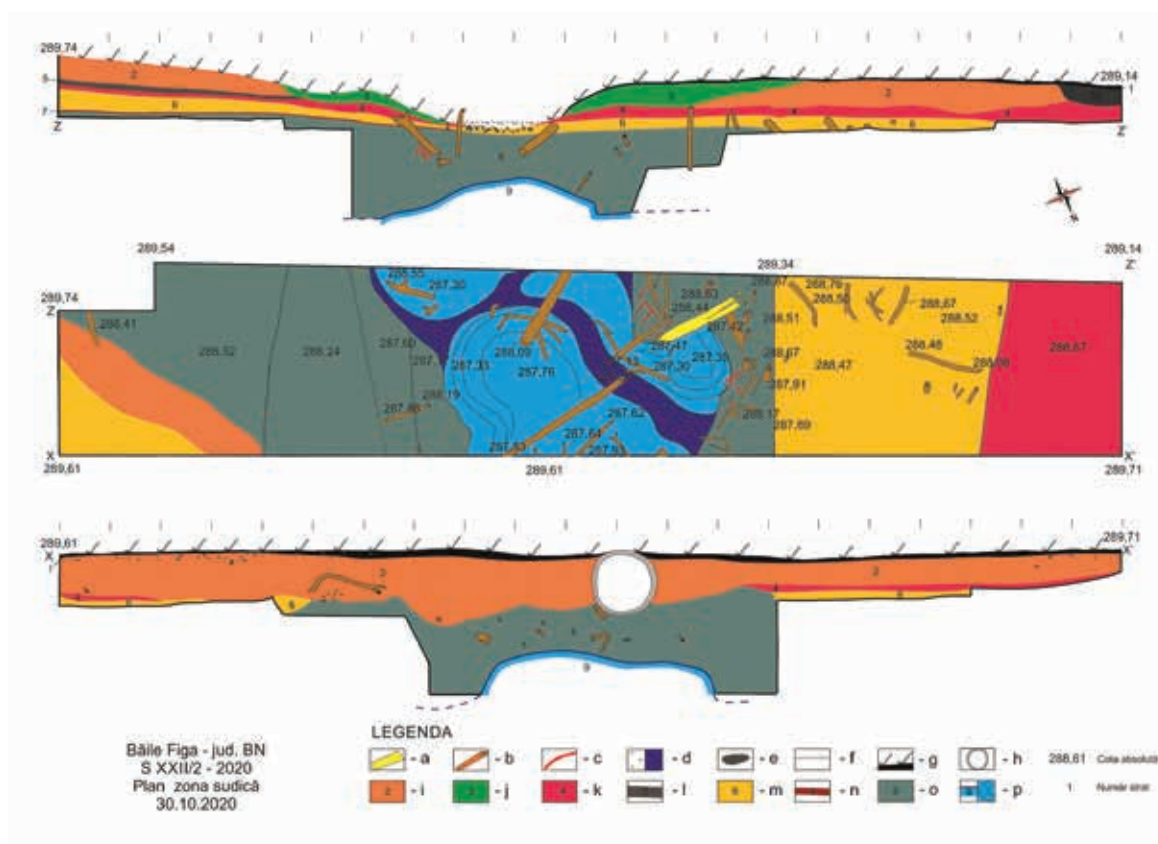

Fig. 11 Suprafața S.XXII-sud. Planul și profilele desenate. A – profilul stratigrafic al peretelui sudic; B – planul secțiunii; C – profilul stratigrafic al peretelui nordic. *Legendă:* a – artefacte; b – pari; c – nuiele; d – canal creat de cursul Pârâului Sărat); e – piatră; f – trepte de săpătură; g – strat actual amestecat cu pietriș, pământ și nisip = parțial corespunde cu suprafața de rulare actuală a drumului); h – tubul din beton aflat la baza podețului; i – argilă de culoare galben-maronie amestecată cu lut de culoare gri; j – nisip și pietriș aluvionar; k - lentilă de nisip tasat de culoare galben-roșiatică; l – lentilă de pământ amestecat cu nisip; m - argilă de culoare galben-maronie; n - lentilă de nisip tasat de diferite nuanțe cromatice și cu umpluturi diferite; o - nămol de culoare gri în care s-au descoperit structuri și obiecte din lemn (posibil în stare secundară); p - roca de sare ; 288,61 - cote de altitudine absolută (asl); 1 – număr unitatea stratigrafică.

Fig. 11 Trench S.XXII-south. Drawn plan and profiles. A – the stratigraphic profile of the southern wall; B – section plan; C – the stratigraphic profile of the northern wall. *Legend:* a – artefacts; b – sticks; c – whips / twigs; d – channel created by the course of Pârâul Sărat); e – stone; f – excavation steps; g – current layer mixed with gravel, soil and sand = partly corresponds to the current running trench of the road); h – the concrete tube at the base of the bridge; i – yellow-brown clay mixed with gray clay; j - alluvial sand and gravel; k - lens of sand compacted by reddish-yellow color; l – lens of earth mixed with sand; m - yellow-brown clay; n - lens of compacted sand of different chromatic shades and with different fillings; o - mud gray in which wooden structures and objects were discovered (possibly in secondary condition); p - salt rock; 288.61 - absolute altitude (asl); 1 – stratigraphic unit number.

Fig. 12 Suprafața S. XXII-nord. Fotografii aeriene verticale.
1 – fotografia aeriană de ansamblu; 2 - fotografia aeriană a porțiunii centrale.
Fig. 12 Trench S. XXII-north. Vertical aerial photos. 1 – overall aerial photograph;
2 - aerial photograph of the central portion.

Fig. 13 Porțiunea centrală a Suprafeței S.XXII-nord.

1 – vederea din nord-est asupra porțiunii centrale a Suprafeței S.XXII-nord (Segment 4);

2 – porțiunea malului sudic al Suprafeței S.XXII-nord aflat la vest de tub.

Fig. 13 Central portion of trench S.XXII-north.

1 – the view from the northeast on the central portion of trench S.XXII-north (Segment 4);

2 – the portion of the southern bank of the S.XXII-north trench west of the tube.

1

2

Fig. 14 Lopățica de lemn descoperită pe roca de sare în partea centrală a S.XXII-nord.
Fig. 14 The wooden shovel found on the salt rock in the central part of S.XXII-north.

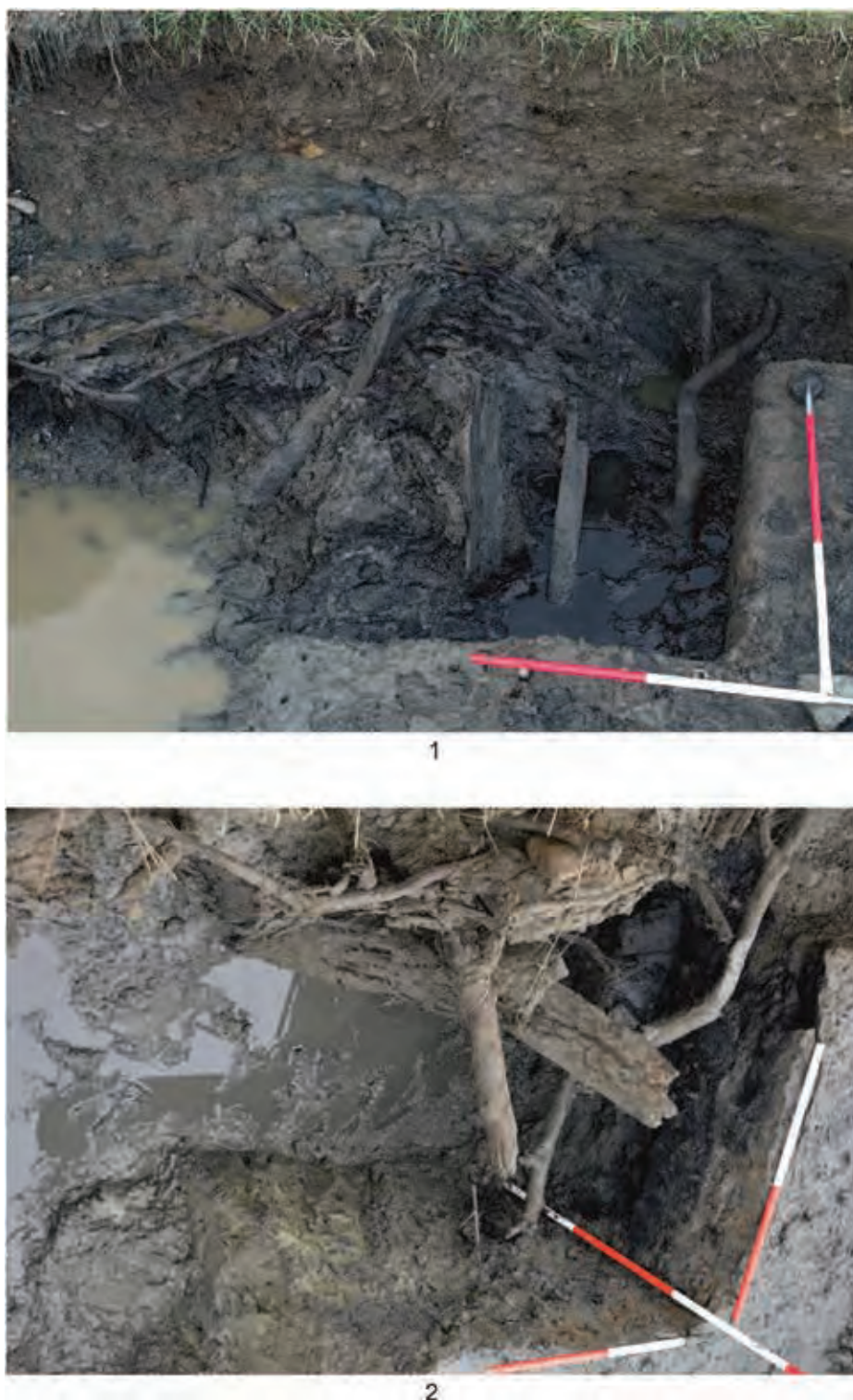

Fig. 15 Porțiune central-sudică a S. XXII-nord. Detaliu.

1 – peretele sudic al zonei centrale a S. XXII-nord, la vest de tubul de beton, vedere din nord, detaliu; 2 – urme de împrejmuire din nuiele împletite (Segment 4) văzute de sus.

Fig. 15 Central-southern portion of S. XXII-north. Detail. 1 – the southern wall of the central area of S. XXII-north, west of the concrete tube, view from north, detail; 2 – traces of fencing from braided sticks (Segment 4) seen from above.

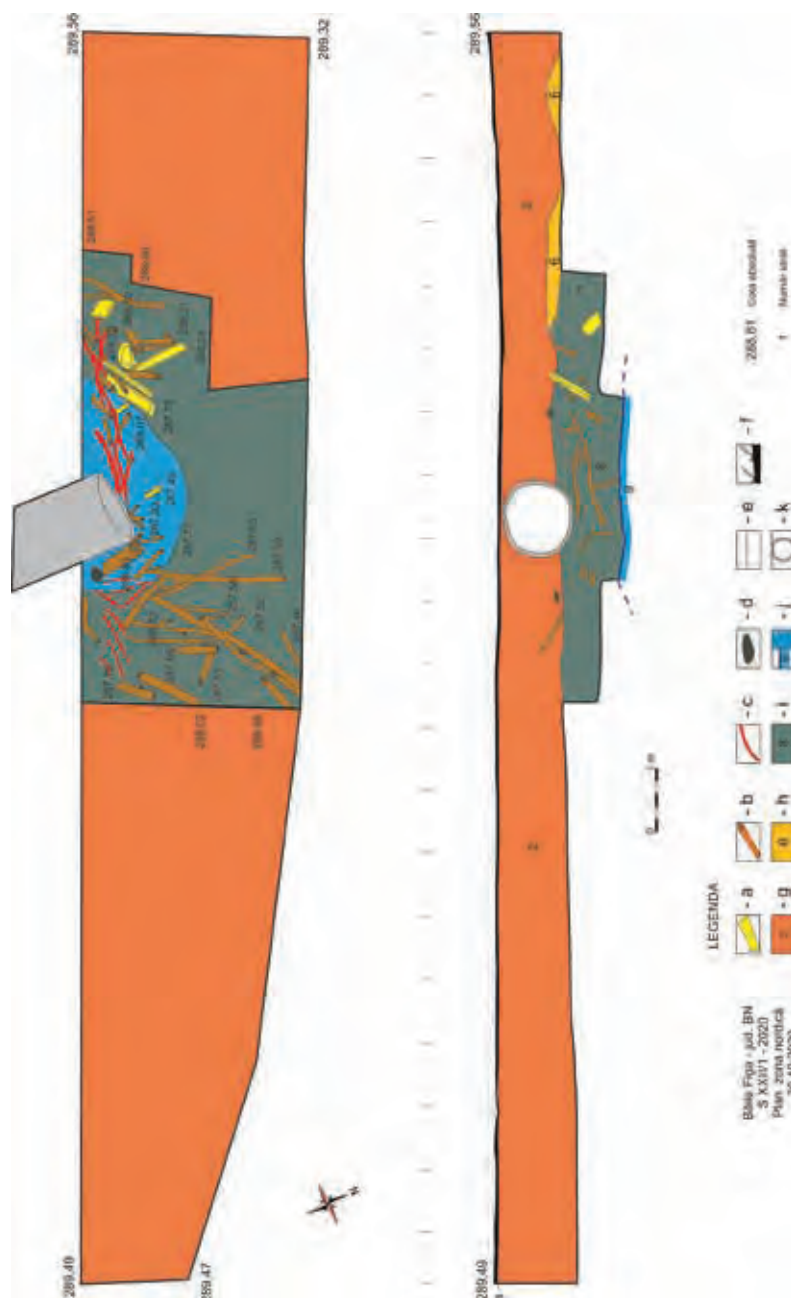

Fig. 16 Suprafața S.XXII-nord. A – Planul S. XXII-N; B – Profilul peretelui nordic al S.XXII-nord.

Legendă: a – artefacte; b – stâlpi/pari; c – nuiele; d – piatră; e – trepte de săpătură;

f – strat amestecat cu pietriș, pământ și nisip, parțial afectat de drumul actual;

g - argilă de culoare galben-maronie amestecată; h - argilă de culoare galben-maronie;

i - nămol sărat; j - roca de sare; k - tubul din beton aflat la baza podeșului;

288,61 - cote de altitudine absolută (asl); 1 – numărul stratului.

.Fig. 16 Trench S.XXII-north. A – Plan S. XXII-N; B – Profile of the northern wall of S.XXII-north.

Legend: a – artefacts; b – poles/stakes; c – sticks; d – stone; e – excavation steps; f – layer mixed with gravel, soil and sand, partially affected by the current road; g - mixed yellow-brown clay;

h - yellow-brown clay; and - salt mud; j - salt rock; k - the concrete tube at the base of the bridge;

288.61 - absolute altitude (asl); 1 – layer number.

Fig. 17 Traseul drumului decopertat până la adâncimea de 0,5 – 0,8 m. Vedere din est.
Fig. 17 The route of the exposed road up to the depth of 0.5 – 0.8 m. View from the east.

1

2

Fig. 18 Complex XXIV-2020-1. Contur văzut în urma decopertării solului.
***Fig. 18** Feature XXIV-2020-1. Outline seen after soil excavation.*

1

2

Fig. 19 Complex XXIV-2020-1 după degajarea umpluturii. 1 – vedere est; 2 – vedere din nord.
Fig. 19 Feature XXIV-2020-1 after the release of the filling. 1 – east view; 2 – view from the north.

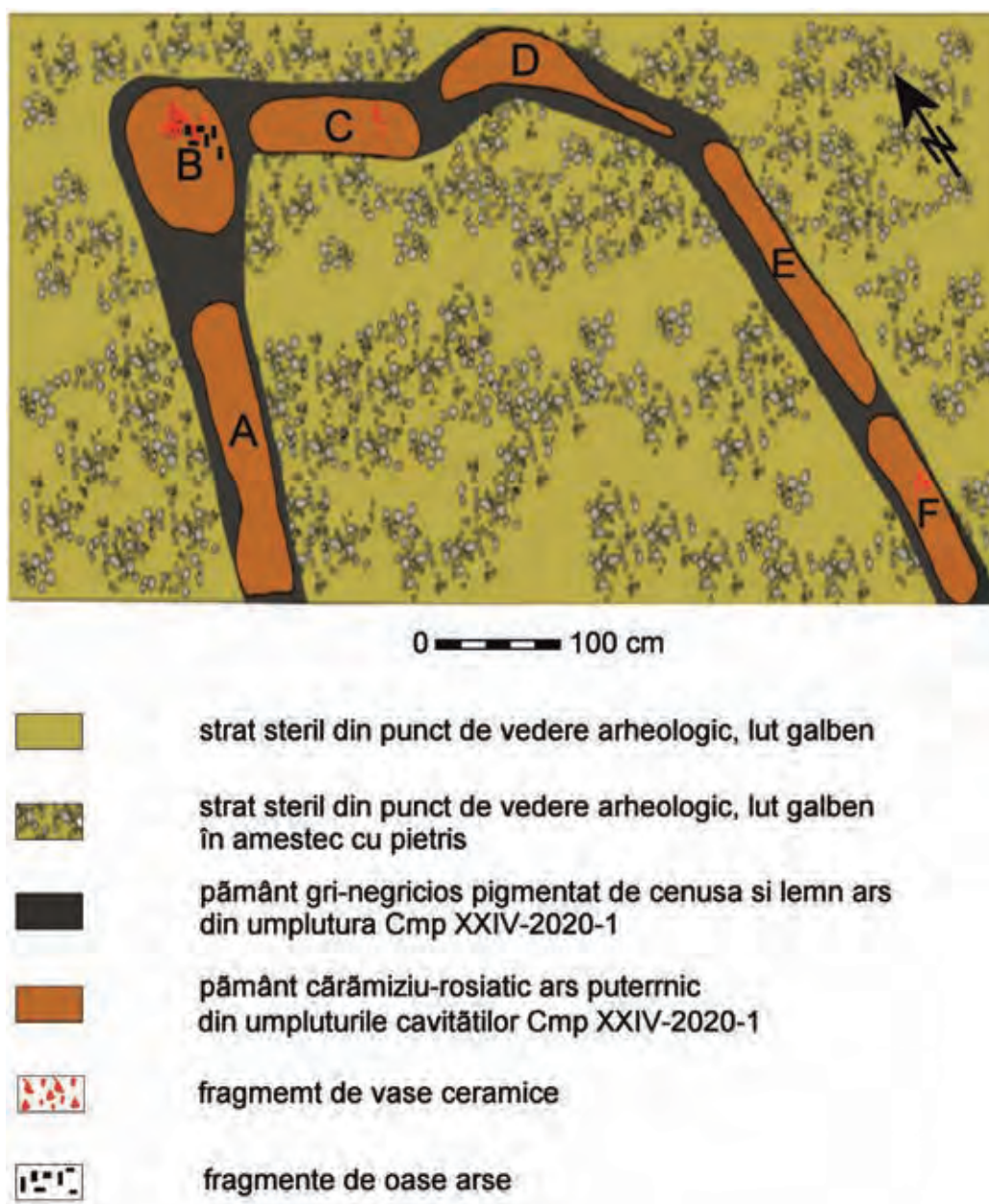

Fig. 20 Complex XXIV-2020-1. Plan desenat. *Legendă:* a – strat steril (lut galben); b – arsură neagră; c – pată de arsură puternică; d – fragmente ceramice; e – fragmente de oase.

Fig. 20 Feature XXIV-2020-1. Drawn plan. *Legend:* a – sterile layer (yellow clay); b – black burn; c – strong burn spot; d – ceramic fragments; e – bone fragments.

Fig. 21 S.XXII – sud. 1-4 Ciocane de minerit.
Fig. 21 S. XXII – south. 1-4 Mining hammers.

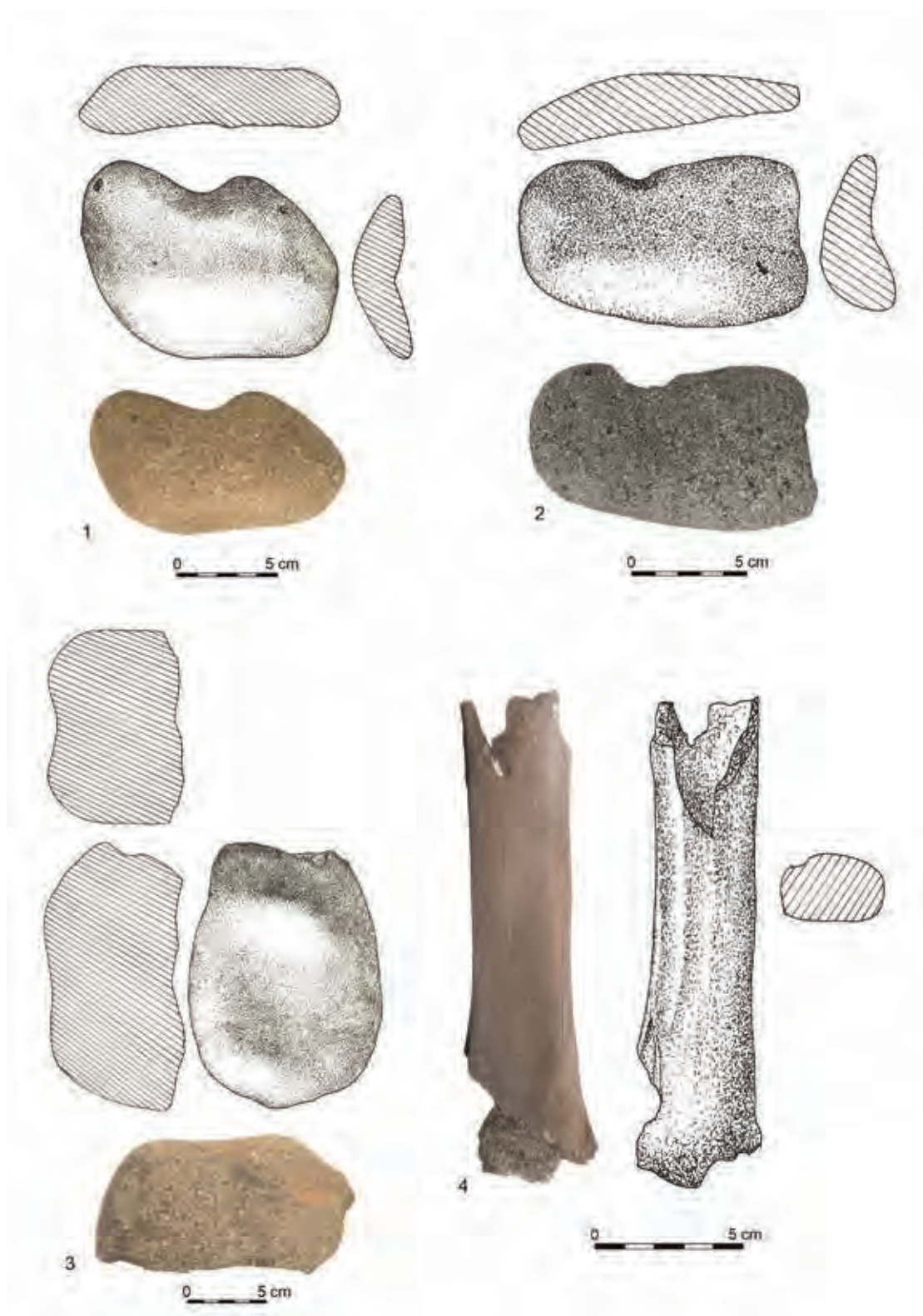

Fig. 22 S.XXII-sud. 1-3 – Ciocane de minerit; 4 – Patină de os.
Fig. 22 S. XXII-south. 1-3 – Mining hammers; 4 – Bone skate.

Fig. 23 S.XXII - sud. 1-3 – Lopeți din lemn.
Fig. 23 S. XXII - south. 1-3 – Wooden shovels.

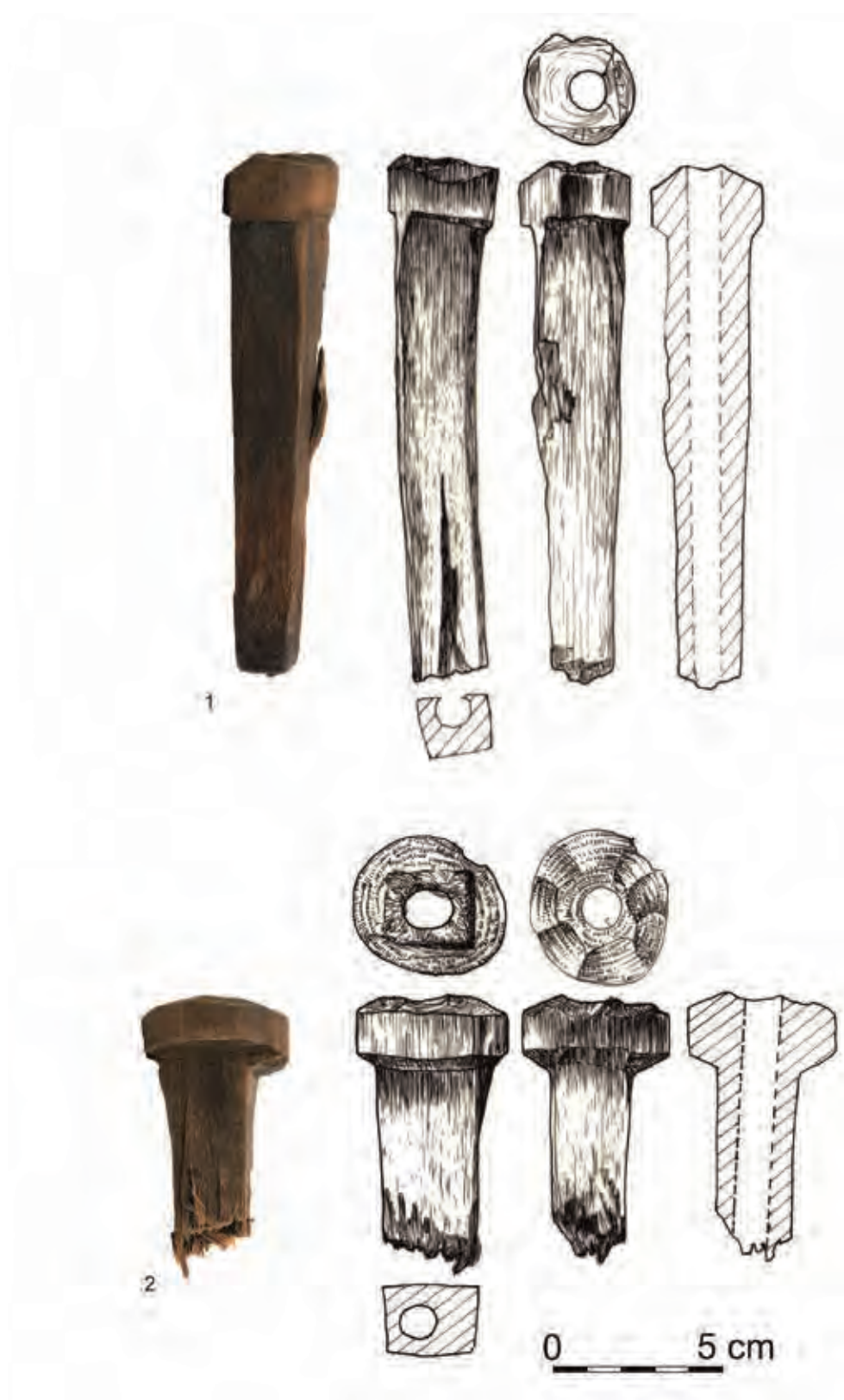

Fig. 24 S.XXII-sud. 1-2 – Cepuri de lemn, fragment.
Fig. 24 S. XXII-south. 1-2 – Wooden pegs, fragment.

Fig. 25 S.XXII-sud. 1-2, 4 – Baroase din lemn; 3 – Jgheab de lemn.
Fig. 25 S. XXII-south. 1-2, 4 – Wooden sledgehammers; 3 – Wooden gutter.

Fig. 26 S.XXII, *passim*. Băț de lemn cu vârf ascuțit.
Fig. 26 S.XXII, *passim*. Wooden stick with a sharp point.

Fig. 27 S.XXII-sud. 1 – Sapă de lemn; 2 – Par de lemn;
3 – scândura de lemn ascuțită la ambele capete.

Fig. 27 S. XXII-south. 1 – Wooden hoe; 2 – Wooden post; 3 – wooden board pointed at both ends.

Fig. 28 CS.XXII-sud. 1-2 – Icuri de lemn. S.XXII-nord. 3 – Lopățiță de lemn; 5 – Par de lemn; 7 – Par de lemn. S.XXII, *passim*: 4 – Par de lemn, fragment; 6 – Par de lemn; 8 – Par de lemn. **Fig. 28** CS.XXII-south. 1-2 – Wooden posts. S.XXII-north. 3 – Wooden shovel; 5 – Wooden post; 7 – Wooden post. S.XXII, *passim*: 4 – Wooden post, fragment; 6 – Wooden post; 8 – Wooden post.

Fig. 29 CS.XXII-sud. 1-2 – Jgheaburi de lemn.

Fig. 29 CS.XXII-south. 1-2 – Wooden gutters.

Fig. 30 S.XXII *passim*. 1 – Nuia despicată; 2 - Nuia cu vârf ascuțit. S.XXII-nord.

3 – Bară de lemn; 4 – Jgheab de lemn. S.XXII-sud. 5 – Fragment de vas ceramic cu grafit;

6 – Fragment vas ceramic.

Fig. 30 S. XXII *passim*. 1 – Split whip; 2 - Pointed whip. S.XXII-north. 3 – Wooden bar; 4 – Wooden gutter. S. XXII-south. 5 – Fragment of ceramic vessel with graphite; 6 – Ceramic vessel fragment.

**Cercetările arheologice efectuate în anul 2024
în situl de la Sfântu Gheorghe–Hosszú, județul Covasna.
Raport preliminar**

***Archaeological research made in 2024
at the Sfântu Gheorghe–Hosszú site, Covasna County.
Preliminary report***

József PUSKÁS¹
Dan-Lucian BUZEA²
Florentina MĂRCUȚI³
Marius-Mihai CIUTĂ⁴
Iuliana-Elisabeta BARTOK⁵

Cuvinte cheie: neolitic, epoca bronzului târziu, cultura Starčevo-Criș, cultura Gáva, săpături de salvare

Keywords: Neolithic, Late Bronze Age, Starčevo-Criș Culture, Gáva Culture, rescue excavations

ABSTRACT

In 2024 rescue excavations were continued at the Sfântu Gheorghe–Hosszú site, in the northern part of the city. The field works were carried out in two locations, on two inlots situated on the Gaál Sándor street, respectively on the Izvorului street. The research made on the Gaál Sándor street was carried out in five trenches, revealing a total of 18 features. From these, 12 belongs to the Neolithic and six to the Late Bronze Age. Remains of a Neolithic dwelling were identified, built on the surface. The LBA material is mostly composed by pottery, while in Cx 02 a dog or wolf skull was discovered. The Neolithic material belongs to the later phase of the Starčevo-Criș culture, being dated between 5800-5500 cal BC.

During the excavations on the Izvorului street, six pits were uncovered. Two of them are the remains of one or two surface dwelling(s), another is a large pit-house, which contained several pottery fragments and a whole dog or wolf skeleton. Outside the dwellings a circular hearth was identified, built on a river-stone base. According to the inventory of the discovered artefacts, consisting mostly pottery, but animal bones and grinding stones as well, all the pits can be attributed to the Late Bronze Age Gáva culture, dated approximately between 1200 and 850 cal BC.

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, joska1987@yahoo.com

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, buzealuci@yahoo.com

³ arheolog independent, Timișoara, tinamartis2003@yahoo.com

⁴ Universitatea Lucian Blaga, Sibiu, mariusciuta@yahoo.com

⁵ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, iuliana.bartok@yahoo.com

Introducere

Pe teritoriul municipiului Sfântu Gheorghe sunt cunoscute mai multe puncte cu descoperiri arheologice. Acestea au fost semnalate deja de la finalul secolului 19⁶. Cu evoluția teritorială a orașului și în urma lucrărilor edilitare, numărul descoperirilor a tot crescut⁷.

Cu ocazia unei periegheze efectuate de către Valerii Kavruk în anul 1996, la ieșirea spre Miercurea Ciuc, de-a lungul drumului național DN 12 au fost identificate urmele unei așezări din perioada epocii bronzului târziu, aparținând culturii Gáva⁸. Primele cercetări de salvare au fost întreprinse în anii 2019 și 2020, în trei campanii distincte. În urma acestor lucrări s-a cercetat o suprafață de cca. 9,5 ha, proprietate a Fundației Sapienia, fiind cercetate aproape o mie de complexe de diferite tipuri. Acestea aparțin preponderent epocii bronzului, doar trei fiind din perioade mai recente⁹. Cu prilejul cercetărilor s-a delimitat și extinderea sitului, acesta acoperind o suprafață de peste 90 de ha, suprapunând și noul cartier al orașului dezvoltat în partea nordică. Asupra zonei este instituit un regim de protecție, situl fiind delimitat și inclus în Planul Urbanistic General (PUG), însemnând că orice fel de intervenție necesită cercetări arheologice preventive. În urma acestor cercetări au fost descărcate de sarcină arheologică mai multe parcele pe care urmau să fie construite locuințe. Prima lucrare după cea de pe terenul Fundației Sapienia a fost pe strada Gaál Sándor nr. 9-11, apoi a urmat cea de pe strada Nicolae Moldovan, în anul 2023. La primul imobil s-au descoperit șase complexe de tip gropi, pe când la al doilea nu s-a identificat nici un

complex arheologic¹⁰. Complexele descoperite aparțineau culturii Gáva. Tot în anul 2023, în vecinătatea imobilului menționat, o echipă de la Muzeul Național Secuiesc (MNS) a executat o altă descărcare arheologică. În urma acestor lucrări, sub nivelul Gáva s-a identificat un strat de locuire din perioada neolitică, menționat pentru prima dată în situl respectiv¹¹.

Cercetările au fost continuate în anul 2024 la două imobile, de către o echipă de la Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni (MNCR), Sfântu Gheorghe. Unul era situat pe strada Gaál Sándor, lângă terenul săpat de către echipa MNS, iar celălalt pe strada Izvorului. Articolul de față are ca scop prezentarea rezultatelor acestor cercetări (Fig. 1).

Descrierea cercetărilor de pe strada Gaál Sándor

Strada Gaál Sándor se află în partea nord-estică a orașului Sfântu Gheorghe, perpendicular pe drumul național DN 12 (E 578). Lucrările au fost executate pe o parcelă deocamdată fără număr, acesta fiind localizat la 175 m sud-est de DN 12 și la 15 m sud-vest de imobilul cercetat la numărul 9-11, din 2023.

Perimetrul contractat pentru cercetare arheologică a fost de 250 mp, fiind împărțit în două suprafețe, denumite S.1/2024 și S.2/2024, situate pe două parcele separate (CF nr. 43627 și CF 43628). La aceste suprafețe se adaugă o secțiune magistrală S.3/2024 (fundație gard din nordul parcelelor cercetate) și două secțiuni mai mici necesare pentru racordarea la utilități de tip apă-canal (Fig. 2):

S.1/2024 (o suprafață de formă neregulată realizată pe amprenta celor două case înșiruite cu o suprafață totală de 117 mp);

S.2/2024 (o suprafață de formă neregulată realizată pe amprenta celor două case înșiruite cu o suprafață totală de 117 mp);

⁶ SzNMÉ 1890, 41-67.

⁷ Vezi de exemplu: Székely 1960, 179, nr. 1; Székely 1970, 311, nr. 18; Székely 1994, 174; László 1999, 171-172.

⁸ Rep-Covasna 1998, 128-129, nr. 24-25.

⁹ Puskás, Buzea 2023,

¹⁰ Puskás, Buzea 2023.

¹¹ Bajusz 2024.

S.3/2024 (fundatie gard nord, cu lăţimea de 0,5 m, cu suprafaţa de 14 mp);

S.4/2024 (şanţ pentru apă-canal la casa 1, cu suprafaţa de 1 mp);

S.5/2024 (şanţ pentru apă-canal la casa 2, cu suprafaţa de 1 mp);

Cercetarea exhaustivă a permis identificarea, continua înregistrare şi investigarea integrală a 18 complexe în suprafeţele cercetate:

- S.1/2024: Cx 01, Cx 02, Cx 03, Cx 04, Cx 05
- S.2/2024: Cx 06, Cx 07, Cx 08, Cx 09, Cx 10, Cx 11, Cx 12, Cx 13, Cx 14, Cx 15, Cx 16
- S.3/2024: Cx 17, Cx 18
- S.4/2024: -
- S.5/2024: -

Stratigrafia zonei cercetate

Stratigrafia zonei cercetate a fost reconstituită după cele observate în S.1/2024 şi S.3/2024, profil sudic (Fig. 3; Fig. 14). În S.3, la capătul vestic s-a săpat un sondaj care a ajuns până la pânza freatică, fiind descoperite straturile de sub sterilul din secţiunile S.1 şi S.2.

Profilul sudic al S.3/2024: pe toată suprafaţa cercetată din zona respectivă, stratigrafia era foarte asemănătoare. Stratul superior de arătură avea grosimea de 15-25 cm (US 1). Sub acest strat era stratul de locuire din perioada epocii bronzului târziu, cultura Gáva (US 2), având grosimea de cca. 40 cm. Sub acesta s-a evidenţiat foarte bine un strat gros de cca. 15-25 cm de inundare/eroziune (?) de culoare galbenă, argiloasă peste care se aşează locuitorii culturii Gáva (US 3). În acest strat erau săpate complexele Cx 17-18 din S.3 (US 6). Stratul negru, cu o grosime de 50-60 cm (US 4) conţinea urme de locuire neolitice, relativ intense. Sub acest strat era stratul steril format din sol galben-cenuşiu, argilos (US 5), în partea inferioară fiind amestecat cu pietriş alb (US 7). Stratul de jos era format din tuf vulcanic (US 8).

- US 1 – strat vegetal;
- US 2 – strat de cultură amestecat cu fragmente de vase, chirpici şi oase aparţinând locuirii Gáva;
- US 3 – strat asemănător sterilului cu pietre (1-4 cm), galben, compact, fără material arheologic;
- US 4 – strat de cultură neolitic Starcevo-Criş, dezvoltat cu urme de pigment ars, chirpic ars, ceramic şi cărbune;
- US 5 – strat steril, cenuşiu-gălbui;
- US 6 – umplutura complexelor, format din sol cenuşiu, amestecat cu resturi arheologice;
- US 7 – strat galben, argilos, amestecat cu pietriş;
- US 8 – strat format din tuf vulcanic.

Descrierea complexelor din S1/2024

Cx 01: În zona central sudică a suprafeţei cercetate a fost identificat un complex circular, o groapă de mari dimensiuni (posibil bordei?). Complexul s-a conturat la cca. -0,50-0,60 m de la nivelul actual de călcare, ca o aglomerare de ceramică, resturi osteologice, fragmente de chirpici şi lemn ars. Acesta a fost săpat în solul steril arheologic (nivel de inundare?) format dintr-un pământ galben argilos-nisipos şi perfora partea superioară a stratului neolitic (Criş), strat format din pământ negru cu resturi de chirpic ars. Având în vedere dimensiunea acestei gropi, precum şi elementele identificate la cercetarea acestui complex, considerăm că Cx 01 reprezintă urmele unui complex de locuit de tip bordei. Bordeiul a fost săpat cu o treaptă pe toată marginea, cu excepţia zonei sudice. Pe marginea gropii bordeiului au fost descoperite 10 gropi mai mici de la parii/ stâlpii care susţineau o structură de lemn, probabil în elevaţie. Aceste gropi au diametrul cuprins între 14-20 cm. Pe treapta de săpare a bordeiului au mai fost identificate alte două gropi de stâlpi de dimensiuni asemănătoare. Umplutura era formată din pământ negricios, amestecat

cu multă ceramică, câteva pietre și fragmente de oase de animale și de cărbune. Remarcăm prezența unui număr foarte mare de material arheologic descoperit în acest complex. Dimensiuni: diametrul (N-S): 3,1 x 2,95 m, adâncime de la nivelul de săpare: 0,70 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1,20 m; Diametrul bazei: 180 cm (Fig. 4).

Cx 02: La cca. 280 cm sud-vest de Cx 01 a fost identificat un complex circular, o groapă (posibil menajeră?). Complexul s-a conturat la cca. -0,50-0,60 m de la nivelul actual de călcare, ca o aglomerare de ceramică cu resturi osteologice, fragmente de chirpici și lemn ars. Acesta a fost săpat în solul steril arheologic format dintr-un pământ galben argilos-nisipos și perfora partea superioară a stratului neolitic (Criș), strat format din pământ negru cu resturi de chirpic ars. Umplutura era formată din pământ negricios, amestecat cu multă ceramică, câteva pietre și fragmente de oase de animale și de cărbune. Remarcăm prezența unui număr mare de material arheologic descoperit în acest complex. Pe la mijlocul complexului a fost identificat un craniu de animal (câine sau lup), deus pe lateral și câteva resturi de oase animaliere. Dimensiuni: diametrul (N-S): 1,6 x 1,7 m, adâncime de la nivelul de săpare: 0,60 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1,10 m (Fig. 5).

Cx 03: În urma documentării profilului sudic al S.1/2024 s-a observat conturul unei gropi cilindrice, cu baza arcuită, care a fost adâncită în stratul de cultură Gáva. În umplutura negricioasă s-au găsit fragmente de ceramică, iar la bază câteva pietre de dimensiuni mai mari. Probabil este vorba de o groapă de stâlp. Dimensiuni: diametrul: 40 cm, adâncime de la nivelul de săpare: 0,50 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1 m (Fig. 3).

Cx 04: În urma documentării profilului sudic al S.1/2024, în zona vestică s-a observat conturul unei gropi cilindrice, cu

baza arcuită, care a fost săpată în stratul de cultură Gáva. În umplutura negricioasă s-au găsit fragmente de ceramică. Probabil este vorba de o groapă de stâlp. Dimensiuni: diametrul: 70 cm, adâncime de la nivelul de săpare: 0,45 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1 m (Fig. 3).

Cx 05: În urma cercetării zonei nord-vestice din S.1/2024, pe nivelul sterilului s-a observat un aliniament de gropi de stâlpi care făceau probabil parte dintr-o structură de tip gard/împrejmuire, sau un spațiu casnic delimitat de un gard. Gropile au conturul cilindric cu baza arcuită. Fără materiale arheologice. Dimensiuni variabile: diametrul: 10-15 cm, adâncime de la nivelul de săpare: 0,10-0,15 m, adâncime de -1,5 m de la nivelul actual de călcare (Fig. 2).

Descrierea complexelor din S.2/2024

Cx 06: Complexul a fost identificat în urma decopertării mecanizate, la o adâncime de cca. -0,90-1 m de la nivelul actual de călcare. Într-o primă fază s-a conturat vatra. În urma dezvelirii manuale, s-a identificat o aglomerare de ceramică, chirpici și puține oase de animale răspândite pe o suprafață de cca. 8,6 x 3,8 m. Stratul asociat cu Cx 06, identificat ca o locuință de suprafață, era format din pământ negru, argilos, tasat, foarte asemănător cu restul stratului de cultură observat pe toată suprafața cercetată. Vatra situată la marginea estică, era de formă circulară, cu diametrul de 1 m. Suprafața vetrei era lutuită. Ceramica descoperită aparține exclusiv culturii Criș. Lângă vatră au fost descoperite: un toporaș de piatră, obiecte din lut și mai multe vase ceramice puternic rulate sau păstrate fragmentar (Fig. 9).

Cx 07: În urma documentării profilului estic al S.2/2024, s-a observat conturul unei gropi relativ oval, cu baza arcuită. A fost adâncit din stratul de cultură Criș, în partea inferioară a stratului neolitic, fiind mai timpuriu decât Cx 06. În umplutura

negricioasă s-au găsit puține fragmente de ceramică. O mare parte (jumătatea estică) din acest complex se extinde în zona altei parcele (CF 4339), care a fost cercetată de echipa MNS în anul 2023. Dimensiuni păstrate: 2,30 x 70 cm, adâncime de la nivelul de săpare: 0,60 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1,60 m (Fig. 10).

Cx 08: În urma documentării profilului vestic al S.2/2024, la sud de Cx 06 (locuința mare neolitică), s-a observat o aglomerare de chirpic cu amprente de nuiete și lemne circulare, pe suprafața de cca. 2 x 3 m. A fost adâncit în stratul de cultură Criș. În umplutura negricioasă s-au găsit câteva fragmente de ceramică. Probabil este vorba de un complex de locuit care se extinde în afara suprafeței afectată de proiectul de construcție (spre vest și sud-vest). Dimensiuni: 3 x 2 m, adâncime de la nivelul de săpare: 0,20 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1,20 m.

Cx 09: La sud de Cx 06, în urma excavării stratului de cultură Criș, la o adâncime de -1,40-1,50 m a fost observată o groapă de stâlp din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,30 m. Groapa a fost săpată în steril, cu pereții oblici spre fundul ușor rotunjit, avea umplutură formată din pământ negru, tasat. Fără material arheologic. Dimensiuni: diametrul: 50 x 30 cm (Fig. 11).

Cx 10: Groapa de stâlp a fost descoperită la o adâncime de -1,40-1,50 m, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,10 m. Groapa a fost săpată în steril, cu pereții oblici spre fundul plat și avea o umplutură formată din pământ negru, tasat. Fără material arheologic. Dimensiuni: diametrul: 40 x 30 cm (Fig. 11).

Cx 11: Groapa tipică neolitică alungită cu treaptă de ajutor. În groapa de stâlp s-au găsit resturi de chirpic. A fost descoperită la o adâncime de -1,20 m, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,30 m. Groapa a fost săpată în stratul de cultură neolitic și steril, cu pereții

oblici spre fundul plat și avea o umplutură formată din pământ negru cu material arheologic format în special din chirpic. Dimensiuni: diametrul maxim: 80 cm; diametrul minim: 50 cm (Fig. 9; Fig. 11).

Cx 12: Groapa tipică neolitică alungită cu treaptă de ajutor. În groapa de stâlp s-au găsit resturi de chirpic. A fost descoperită la o adâncime de -1,20 m, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,20 m. Groapa a fost săpată în stratul de cultură neolitic și steril, cu pereții oblici spre fundul plat și avea o umplutură formată din pământ negru cu material arheologic format în special din chirpic. Dimensiuni: diametrul maxim: 70 cm; diametrul minim: 40 cm (Fig. 9; Fig. 11).

Cx 13: Groapa de stâlp descoperită la o adâncime de -1,10 m, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,10 m. Groapa a fost săpată în steril, cu pereții oblici spre fundul plat și avea o umplutură formată din pământ negru. Dimensiuni: diametrul: 40 cm (Fig. 9; Fig. 11).

Cx 14: Groapa de stâlp descoperită la o adâncime de -1,10 m, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,20 m. Groapa a fost săpată în steril, cu pereții oblici spre fundul plat și avea o umplutură formată din pământ negru. Dimensiuni: diametrul maxim: 40 cm; diametrul minim: 10 cm (Fig. 9; Fig. 11).

Cx 15: Groapa de stâlp descoperită la o adâncime de -1,10 m, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,20 m. Groapa a fost săpată în steril, cu pereții oblici spre fundul sferic și avea o umplutură formată din pământ negru. Dimensiuni: diametrul: 40 cm (Fig. 11).

Cx 16: Groapa de stâlp descoperită la o adâncime de -1,10 m, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de cca. 0,40 m. Groapa a fost săpată în steril, cu pereții oblici spre fundul sferic și avea o umplutură formată din pământ negru. Dimensiuni: diametrul maxim: 40 cm; diametrul minim: 10 cm (Fig. 11).

Descrierea complexelor din S.3/2024

Cx 17: La circa 12,3 m vest de colțul estic al S.2/2024, a fost identificat un complex de formă circulară, o groapă cu funcție neclară. Complexul s-a conturat la cca. -0,60 m de la nivelul actual de călcare, ca o aglomerare de ceramică, resturi osteologice și puține fragmente de chirpici. Acesta a fost săpat în solul steril arheologic (nivel de inundare?) format dintr-un pământ galben argilos-nisipos și perfora partea superioară a stratului neolitic (Criș), strat format din pământ negru cu resturi de chirpic ars. Umplutura era formată din pământ negricios, amestecat cu multă ceramică, câteva pietre și fragmente de oase de animale și de cărbune. Complexul a fost cercetat numai în zona afectată de proiectul de construcție și se extinde puțin spre sud (estimativ cca. 0,40-0,50 m și spre nord, cca. 2,40-2,60 m – pe domeniul public – actualul drum de acces pe strada Gaál Sándor). Dimensiuni: diametrul (E-V): 3,0 x 0,5 m, adâncime de la nivelul de săpare: 0,60 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 0,90 m (Fig. 2; Fig. 14).

Cx 18: La vest de Cx 17 a fost identificat un complex de formă circulară, o groapă (posibil bordei?). Complexul s-a conturat la cca. -0,60 m de la nivelul actual de călcare, ca o aglomerare de ceramică, resturi osteologice și puține fragmente de chirpici. Acesta a fost săpat în solul steril arheologic (nivel de inundare?) format dintr-un pământ galben argilos-nisipos și perfora partea superioară a stratului neolitic (Criș), strat format din pământ negru cu resturi de chirpic ars. Umplutura era formată din pământ negricios, amestecat cu multă ceramică, câteva pietre și fragmente de oase de animale și de cărbune. Complexul a fost cercetat numai în zona afectată de proiectul de construcție, acesta extinzându-se puțin spre sud (cca. 0,40-0,50 m și spre nord, cca. 3,60-4 m – pe domeniul public – actualul drum de

acces pe strada Gaál Sándor). Dimensiuni: diametrul (E-V): 4,80 x 0,5 m, adâncime de la nivelul de săpare: 0,60 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1,10 m (Fig. 2; Fig. 14; Fig. 15).

În secțiunile S.4/2024 și S.5/2024 nu au fost descoperite complexe sau materiale arheologice.

Descrierea cercetărilor de pe strada Izvorului

O altă lucrare de descărcare arheologică a fost efectuată la intersecția străzilor Izvorului și Albert Álmós, la cca. 290 m sud-est de drumul DN 12. Perimetrul contractat pentru cercetare arheologică a fost de 227 mp, perimetru împărțit într-o suprafață, o secțiune, respectiv, două case (Fig. 16; Fig. 17):

S.1/2024 (o suprafață de formă neregulată realizată pe amprenta celor două case înșiruite cu o suprafață totală de 194 mp);

S.2/2024 (o secțiune de 0,5 m, realizată în zona fundațiilor pentru gard și utilități);

C.1/2024 (caseta 1 – deschisă în zona estică a șanțului de fundație gard pentru documentarea unui complex de tip vatră de foc, cu suprafața de 4x3 m);

C.2/2024 (caseta 2 – deschisă în zona nord-estică a șanțului de fundație, cu suprafața de 4x3 m) (Fig. 13).

Descrierea complexelor din S.1/2024

Cx 01: Complexul a fost identificat în urma decopertării mecanizate, la o adâncime de cca. -0,50-0,60 m de la nivelul actual de călcare. Într-o primă fază s-a conturat vatra. În urma dezvelirii manuale, s-a identificat o aglomerare de ceramică, chirpici și puține oase de animale, răspândită pe o suprafață de cca. 7,5 x 2,6 m. Stratul asociat cu Cx 01, identificat ca o locuință de suprafață, era format din pământ negru, argilos, tasat, foarte asemănător cu restul stratului de cultură observat pe toată suprafața cercetată. Vatra

situată la marginea vestică era de formă circulară, cu diametrul de 1 m. Suprafața vetrei era lutuită, fiind construită pe un strat de pietre mici. Ceramica descoperită aparține exclusiv culturii Gáva. La marginea sudică a fost identificată o figurină de lut, iar în colțul sud-vestic un fragment de element de construcție decorat cu cercuri canelate (Fig. 18).

Cx 02: La vest de Cx 01 a fost identificată o altă aglomerare de ceramică și chirpic, definită ca o altă locuință de suprafață. Am ales să numerotăm ca alt complex fiindcă între cele două aglomerări s-a observat o dungă lată de cca. 50-60 cm, unde s-au găsit doar câteva fragmente ceramice. Contextul era asemănător cu Cx 01: fragmentele ceramice, de chirpici și fragmentele de oase de animale au fost descoperite într-un strat negru, compact. Limitele vestice și nordice ale complexului nu s-au putut identifica, acestea fiind în afara zonei contractate. Materialul descoperit aparține culturii Gáva. Dimensiunile locuinței: 5,6 x 3 m. Nu excludem ca Cx 01 și Cx 02 să fie parte a aceleiași locuințe (Fig. 18).

Cx 03: La sud de Cx 01, în urma decopertării, la o adâncime de -0,50-0,60 m a fost observată o aglomerare de pietre și câteva fragmente de chirpici. Zona a fost secționată în direcția est-vest. S-a constatat că este vorba de o groapă, probabil de stâlp, din care s-a păstrat numai baza, pe o adâncime de 0,20 m. Complexul săpat în sterilul brun-cenușiu avea umplutură formată din pământ negru, tasat. Dimensiuni: diametrul: 55 cm, adâncime păstrată 0,20 m, adâncime de la nivelul de călcare: 0,64 m (Fig. 22).

Cx 04: Lângă marginea estică a suprafeței cercetate a fost identificat un complex circular, o locuință adâncită (bordei), de mari dimensiuni. S-a cercetat numai jumătatea vestică, restul fiind în afara zonei contractate. Complexul s-a conturat la cca. -0,50-0,60 m de la nivelul actual de călcare, ca o

aglomerare de ceramică și chirpici. Acesta a fost săpat în solul steril de culoare brun-cenușiu, respectiv, în solul galben argilos-nisipos, având baza orizontală. Bordeii a fost săpat cu o treaptă de acces pe toată marginea, cu excepția zonei sudice. Aici au fost observate două trepte, pe care le-am asociat cu intrarea. Umplutura era formată din pământ negricios, amestecat cu multă ceramică, câteva pietre și fragmente de oase de animale și de cărbune. Umplutura bordeiului a fost acoperită de stratul de cultură observat în toată suprafața cercetată (Fig. 18). Pe la mijlocul complexului a fost identificat un schelet de animal (câine sau lup), depus pe lateral (Fig. 19). Chiar lângă schelet, pe partea vestică a fost o piatră, probabil fragment de râșniță. Dimensiuni: diametrul (N-S): 4,8 x 2,45 m, adâncime de la nivelul de săpare: 1,16 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1,70 m. În zona sudică a complexului, de la -1,70 m adâncime (fundul complexului) s-a săpat un sondaj de verificare și la -1,90 m a fost identificată pânza freatică (Fig. 23; Fig. 24).

Cx 05: În urma documentării complexului Cx 04, în profilul estic s-a observat conturul unei gropi cilindrice, cu baza arcuită. A fost adâncit din stratul de cultură Gáva, în umplutura bordeiului, fiind mai recent decât aceasta. În umplutura negricioasă s-au găsit fragmente de ceramică, iar la bază câteva pietre de dimensiuni mai mari. Probabil este vorba de o groapă de stâlp. Dimensiuni: diametrul: 74 cm, adâncime de la nivelul de săpare: 0,54 m, adâncime de la nivelul actual de călcare: 1,06 m (Fig. 23).

Descrierea complexului din C.1/2024

Cx 06: Complexul a fost identificat în urma săpării șanțului pentru gard și utilități (S.2.). După identificarea complexului a fost deschisă o casetă de 4 x 3 m, denumită Caseta 1 (C.1.). Complexul descoperit este o vatră construită pe un strat

de pietre, refăcută în mai multe etape de funcționare. Vatra avea diametrul de cca. 1 m. Stratul de pietre peste care a fost pusă lutuiala continua spre nord-vest, având forma cifrei "8". O posibilă explicație a formei este că într-o fază incipientă s-a construit o vatră, apoi aceasta a fost mutată cu 1 m spre nord-est. La marginea vetrei s-a observat că lutuiala este netezită oblic în jos, vatra fiind construită fără gardină. Dimensiuni: lungimea stratului de pietre: 2,6 m, lățimea stratului de pietre: 1 m, nivelul de apariție: 0,6 m (Fig. 26).

Discuții

Locuirea neolitică a culturii Starčevo-Criș (5800/5700 și 5600/5500 î. Chr.)

Neoliticul în sud-estul Transilvaniei debutează cu apariția în zonă a culturii *Starčevo-Criș*. Această cultură este răspândită în cea mai mare parte a României, în estul Ungariei (unde este cunoscută sub numele de Körös), în Serbia, în Slavonia orientală, în mare parte a Bosniei-Herțegovina și în nordul Bulgariei. Pe teritoriul României a evoluat pe parcursul a patru faze. În sud-estul Transilvaniei această cultură a pătruns din Moldova în ultima sa fază de evoluție¹². Până în prezent, în sud-estul Transilvaniei au fost descoperite cca. 25 de situri¹³.

Remarcăm faptul că până în prezent, în cadrul sitului Hosszú, numai pe strada Gaál Sándor au fost descoperite complexe cu material arheologic aparținând culturii *Starčevo-Criș*: în S.2/2024 au fost cercetate complexe din perioada respectivă, pe când în nivelul inferior al S.1/2024 s-au descoperit puține fragmente ceramice fără context clar. În total, acestei perioade îi pot fi atribuite 12 complexe.

Complexele sunt de tip gropi, una de provizii (Cx 07), gropi de stâlpi (Cx 09-16) și urmele unei locuințe de suprafață (Cx 06). Locuința a fost o construcție cu planul rectangular, cu dărâmtura răspândită pe o suprafață de cca. 8,6 x 3,8 m, construită pe suprafața solului dintr-o structură alcătuită din stâlpi (s-au păstrat numai câteva gropi de stâlpi Cx 11-14). Pereții au fost construiți probabil din pari acoperiți cu lut. Nu s-au observat urmele unei podele amenajate în prealabil. În jumătatea nordică a locuinței a fost descoperită o vatră de foc (diametrul de 1 m) amenajată pe un "pat" de pietre plate și fragmente ceramice peste care s-a aplicat o lutuială foarte fină. Descoperirea unei asemenea locuințe cu suprafața de cca. 30 mp, confirmă faptul că în această parte a sitului avem o așezare formată din mai multe locuințe de acest fel, pentru că pe parcela din vecinătatea estică (CF 4339) a suprafeței studiate a fost descoperită o locuință de același tip¹⁴. Complexul Cx 08 a fost depistat în colțul sud-vestic al S.2, care a apărut ca o aglomerare de chirpic, probabil fiind colțul unei alte locuințe. Locuințele au analogii în siturile cunoscute și cercetate de-a lungul timpului din sud-estul Transilvaniei, la Leț-Várhegy și Turia-Silozuri.

Materialul arheologic neolitic nu este foarte numeros în raport cu complexele cercetate și este format în special din ceramică, câteva obiecte din piatră și lut ars. Ceramica descoperită în stratul de cultură și din zona locuinței cercetate, se caracterizează prin fragmente de vase modelate cu mâna din pastă semifină sau grosieră, degresată cu nisip și pleavă arsă, la culoare cărămidie, brun-gălbuie, brună sau, în unele cazuri, neagră. Arderea este inegală, de multe ori miezul vaselor având o culoare neagră sau brun-închisă, pe când suprafața lor exterioară are o culoare deschisă. S-au identificat forme caracteristi-

¹² Ciută 2000.

¹³ Ciută 1997; Rep-Covasna 1998, 175, Harta 5; Puskás 2013, 167; Puskás 2015, 264.

¹⁴ Bajusz 2024.

ce, cum ar fi: oalele cu corpul bombat, cu gura dreaptă, cilindrică și fundul profilat, ceștile cu corpul semisferic, arcuit și cupele prevăzute cu picior treflat, ușor tronconic, cu decor adâncit pe fund (Fig. 12/1-2). Elementele decorative, deși sunt relativ puține, constau din linii incizate, impresiuni făcute cu unghia, barbotină, butoane, sau motive aplicate în formă de cercuri. Atât formele, cât și decorul prezentat pot fi atribuite cu siguranță culturii Starčevo-Criș, din neoliticul timpuriu. Din masa de chirpici a locuinței au fost descoperite câteva piese deosebite: un toporaș de tip calapod (Fig. 13/1), un pisător din piatră (Fig. 13/3), un fragment de ac și o râșniță de piatră (Fig. 13/2).

Pe baza trăsăturilor ceramicii și, în special, a analogiilor picioarelor de cupă cu picior treflat, întregul material al locuinței cercetate este atribuit unei faze târzii a culturii Starčevo-Criș. Aceste date confirmă cunoștințele noastre cu privire la perioada de evoluție a culturii Starčevo-Criș din sud-estul Transilvaniei, respectiv, că ea evoluează pe parcursul fazelor IIIB-IVA, datat între cca. 5800/5700 și 5600/5500 î. Chr.¹⁵.

Locuirea din perioada culturii Gáva-Holihrad (cca. 1200-850 î. Chr.)

Ocuparea cea mai intensivă a sitului de la Hosszú aparține epocii bronzului târziu. În a doua parte a acestei perioade (cca. 1200-800 î. Chr.), în Transilvania apar influențe vestice din jumătatea nordică a Câmpiei Maghiare, denumită cultura Gáva¹⁶. În această perioadă așezările deschise, situate mai ales pe câmpiile depresiunilor intramontane din sud-estul Transilvaniei, ocupă deseori suprafețe de peste 30 de hectare. Fortificațiile devin spectaculoase, cu imense valuri de pământ și șanțuri defensive, întrerupte de

porți. Stratificarea socială devine mult mai accentuată. Elita războinică este reprezentată de obiecte de prestigiu recuperate mai ales din depozite, depuse ca ofrandă¹⁷. Metalurgia bronzului atinge apogeul, majoritatea uneltelor, podobelor și a armelor, fiind confecționate din acest material.

Urmele de așezare descoperite în timpul cercetărilor preventive din anul 2024 sunt relevante comparativ cu cele din anii anteriori (2019-2023), când majoritatea complexelor au fost reprezentate de gropi de diferite forme și dimensiuni. Dacă în urma cercetărilor arheologice preventive din 2023 de pe strada Gaál Sándor nr. 9-11, echipa de cercetare a MNCR a considerat că această zonă aparține periferiei sitului Hosszú¹⁸, prin rezultatele cercetărilor preventive din 2024, putem afirma că poate fi considerată o zonă cu urme intense de locuire umană activă. În cele două puncte cercetate, s-au identificat în total 12 complexe de diferite tipuri.

În suprafața cercetată pe strada Izvorului au fost identificate complexe de locuit (urme de locuințe de suprafață, vetre de foc cu urme de refacere și un bordei de mari dimensiuni). Locuința de suprafață avea o dimensiune de cca. 8 x 4 m, dacă luăm în considerare că Cx 01 și Cx 02 aparțin aceleiași structuri. Dacă ele sunt două construcții distincte, atunci, probabil avem de-a face cu dimensiuni mai reduse, undeva la 6 x 3 m. Dimensiuni similare au fost determinate pentru locuințele de la Căuaș¹⁹. S-au remarcat și câteva descoperiri excepționale din zona dărâmăturii: o figurină de lut avimorfă (Fig. 19/5), descoperită chiar lângă vatra locuinței, precum și un fragment dintr-o piesă de lut monumentală, decorată cu cercuri concentrice (Fig. 20/1), descoperită în zona sud-vestică a locuinței. Această

¹⁵ Lazarovici 1996, 29–31; Ciută 1997, 15–16; Luca et alii 2011, 14–15.

¹⁶ V. Szabó 2017b, 231–232; V. Szabó, Vácz 2023, 185.

¹⁷ V. Szabó 2017a, 132; V. Szabó 2017b, 231–261.

¹⁸ Puskás, Buzea 2023.

¹⁹ Marta et alii 2021, 349.

piesă este deocamdată unicat pe aria culturii. Pe de altă parte, putem menționa și piesele de os: răzuitor de os plat (coastă de bovină); un vârf cu tăiș transversal și un netezitor fragmentar. Vatra descoperită în Cx 01 s-a păstrat relativ bine. Aceasta era construită pe un pat de pietre, lutuiala circulară având dimensiunea mai redusă. S-a putut observa și o refacere a vetrei. Nu excludem ca vatra respectivă să fie parte a unei alte locuințe de suprafață, pe care însă, nu am reușit să o delimităm din cauza suprafeței reduse cercetate.

Bordeiul delimitat pe strada Izvorului are forma circulară, fiind dezvelit aproximativ jumătate, având diametrul de cca. 4,5 m. Cele două trepte de acces au fost observate pe marginea sudică a complexului. În bordeiul descoperit nu am găsit instalație de foc, aceasta putând să existe în jumătatea nesăpată, sau nu era construită deloc, încălzirea fiind rezolvată prin alte modalități.

Un alt posibil bordei a fost descoperit și pe strada Gaál Sándor (Cx 01), în umplutura căruia s-a descoperit o cantitate semnificativă de ceramică (Fig. 6; Fig. 7; Fig. 8/1-4), fragmente de greutate de lut de formă piramidală, precum și un ac de os și un vas păstrat integral (Fig. 6/6). Complexul de formă circular-ovală avea diametrul de cca. 3 m, fiind descoperite mai multe gropi de stâlpi. Nici aici nu au fost depistate urme de vatră. O altă descoperire interesantă este cea din Cx 02, unde, pe lângă materialul ceramic caracteristic (Fig. 8/5), la mijlocul gropii a fost depus un craniu de carnivor de la un câine sau un lup.

Ceramica caracteristică de tip Gáva este cea de culoare neagră, lucioasă, respectiv, cea neagră la exterior și roșiatică la interior. Formele și calitatea acestora sunt dintre cele mai diverse, de la vase fine, miniaturale, cești, străchini/castroane, vase bitronconice canelate, până la vase borcan și vase de mari dimensiuni, unele

dintr-o pastă grosieră, insuficient de bine frământate și arse. Motivele de decor sunt cele executate prin caneluri, dispuse în ghirlandă, eventual, formate din una sau mai multe linii orizontale sau oblice. Astfel de motive sunt atestate și în campaniile anterioare din situl Hosszú, dar au fost descoperite și în complexele cercetate în cele două campanii din 2024.

Pe baza materialului ceramic putem afirma că descoperirile aparțin perioadei dezvoltate a culturii Gáva. Acesta este sugerat de formele de vase întâlnite în unele așezări considerate clasice, cum este așezarea de la Reci-*Telek* sau Cernat-*Hegyes*²⁰. Lipsa unor elemente cum este barbotina, sau decorul cu piaptănul (*Kammstrich*)²¹ este un alt argument pentru datarea târzie a materialului descoperit în această zonă a sitului.

Concluzii

Cercetările efectuate în ultimii ani (după cele din 2019 și 2020), au adus informații noi cu privire la caracterul sitului Sfântu Gheorghe-*Hosszú*. În primul rând, trebuie menționată existența unei locuiri consistente din perioada neoliticului, nedocumentate până în 2023. Probabil așezarea din perioada respectivă era una mai redusă ca dimensiune, comparativ cu cea din epoca bronzului târziu. Acest aspect poate indica lipsa materialului neolitic în zona terenului Fundației Sapienția. Locuințele descoperite la o adâncime relativ mare și apropierea de râul Olt sugerează un climat mai uscat, când zona nu era amenințată de inundații. Această tendință de așezare pe zone joase în perioada neoliticului a fost observată și în alte situri din Depresiunea Târgu Secuiesc.

Pentru o mai precisă încadrare cultural-cronologică a locurii neolitice timpurii de la Sfântu Gheorghe-*Hosszú*, este necesar

²⁰ Székely 1966.

²¹ Ciugudean 2011, 72-73, 76.

ră o incursiune în istoricul problematicei. Modul în care s-a conturat imaginea actuală a apariției și evoluției neoliticului timpuriu din Depresiunea Brașovului a fost, în mod evident, determinat de evoluția cercetărilor²². Începând cu cele ale lui Kurt Horedt de la Sfântu Gheorghe–*Bedeháza* (1949-1950), continuând cu cele de la Leț–*Várhegy* ale lui Ion Nestor și ale Eugeniei Zaharia²³ (1955) și cu cele ale lui Székely Zoltán de la Leț, Turia, Cernatul de Sus, Turia de Jos, Zălan²⁴, ale lui A.D. Alexandrescu și I. Pop la Hărman (1965-1966), la care s-au adăugat o serie de semnalări și descoperiri fortuite realizate de-a lungul secolului al XX-lea²⁵.

În încercarea de stabilire a poziției cultural-cronologice, autorii s-au raportat la sistemele existente la momentul publicării lor, un caz relevant fiind cel al realităților de la Leț–*Várhegy* – care joacă rolul unei "stațiuni cheie" pentru acest areal - unde, în urma valorificării rezultatelor săpăturilor de informare stratigrafică (1949, 1955)²⁶, E. Zaharia sesiza trei niveluri aparținând *culturii Criș* (Leț I-III), pe care le paraleliza (potrivit sistemului mai sus amintit al Dragăi Garașanin) după cum urmează: *Leț III = Starčevo III*, *Leț II = Starčevo II*, *Leț I = Starčevo I*. Intenția ei a fost aceea de încadrare cât mai timpurie a descoperirilor²⁷, situație infirmată, ulterior, de mai finele precizări evolutive²⁸.

Pornind de la sistemul de periodizare propus de S. Dimitrievic, N. Vlassa a încercat și o schițare a evoluției interne a complexului cultural, pe baza analizei de-

corului ceramicii pictate. O primă etapă era considerată cea a predominării picturii cu alb pe fond roșu, a doua fază cu motive negre și, mai rar, roșii lineare, o a treia fază cu motivele picturale negre cu aspecte „ghirlandoide” și „spiraloide”, iar în ultimă fază se asista la o degenerare a repertoriului decorativ și chiar la dispariția picturii²⁹.

Anii '70 au însemnat consacrarea în bibliografia de specialitate românească, a sistemului evolutiv cultural-cronologic propus de Vl. Milojević (1949; 1950; 1951), cu adăugirile, îmbunătățirile sau criticile care i-au fost aduse de diferiți autori³⁰, la care s-au adăugat contribuțiile successive propuse de Gheorghe Lazarovici³¹. Conform acestui sistem, primele locuiri ale neoliticului timpuriu în Depresiunea Brașovului aparțin fazei/etapei III B din evoluția complexului cultural. Faza a III-a era văzută ca reprezentând perioada de maximă dezvoltare și înflorire a „marelui complex al neoliticului reprezentat de cultura Starčevo-Criș”. Acum, arealul său cultural se extinde din Transilvania și Oltenia spre Câmpia Română și Moldova. Etapa IIIA, datorită decorului în ghirlande, figurat sub buza vaselor pictate, corespunde cu ceea ce S. Dimitrievic a definit ca fiind *Ghirlandoid*³². În decursul etapei III B (*Spiraloide A* la Dimitrievic), se petrec, din perspectiva autorului, mari transformări în structura neoliticului timpuriu balcano-dunărean, sub influența a două fenomene majore: un fenomen local de difuziune și retardare sau izolare și un altul migratoriu, mult mai pronunțat, numit, în mod generic,

²² Ciută 1997.

²³ Zaharia 1962, 10-12; 1964.

²⁴ Ciută 1997, 10-15.

²⁵ Ciută 1997, 10-15.

²⁶ Székely 1951; Nestor 1957; Zaharia 1962; Zaharia 1964. Vezi și: Vlassa 1966, 42-44; Lazarovici 1984, 50.

²⁷ Zaharia 1962, 10-12; Zaharia 1964.

²⁸ Toate materialele cuprinse în acele prime lucrări (din Transilvania, Moldova și Muntenia) s-au dovedit ulterior a aparține fazelor dezvoltate și târzii ale neoliticului timpuriu: Vlassa 1978; Lazarovici 1969, 22, note 108-111; Lazarovici 1984, 50-53; Ciută 1997, 5-35.

²⁹ Vlassa 1978, 28.

³⁰ Lazarovici 1977, 34 și bibliografia; Lazarovici 1979, 17-19, 23-25; Lazarovici 1984, 49-53. Vezi și: Ciută 2005.

³¹ Lazarovici 1969, 3-30; Lazarovici 1971a, 409-413; Lazarovici 1971b, 31-40; Lazarovici 1977, 31-42; Lazarovici 1979, 17-19, 23-25; Lazarovici 1980; 1984.

³² Lazarovici 1977, 37; 1984, 64-65. Orizontului Starčevo-Criș IIIA din sistemul Gh. Lazarovici îi corespunde faza a II-a din sistemul lui Vl. Milojević (Lazarovici 1977, 77, nota 118).

„*chalcoliticul balcano-anatolian*” (CBA), insuficient de clar definit însă³³. Acesta din urmă, un „impuls”, de sorginte sudică, se caracterizează, la rândul lui, pe de o parte printr-o ceramică neagră, puternic lustruită, prin specia „*blacktopped*” și ceramica cenușie de fază Vinča A1, în zona de confluență a Dunării cu marile râuri Sava, Drava, Tisa și Morava, iar pe de altă parte, prin formarea - fără a se specifica precis dacă în urma unui fenomen de migrație sau difuziune culturală - unor *grupe de sinteză cu ceramică pictată policromă* sesizate la Cârcea-Viaduct, Leț-Várhegy (I-III) și Trestiana în Moldova³⁴. Sub presiunea acestor „fenomene”, unele dintre comunitățile Starčevo-Criș populează zonele de la extremitățile ariei: nord-vestul Transilvaniei și Moldova în România, Alföld și Transdanubia în Ungaria, Basarabia, în vreme ce altele, aflate mai aproape de focarul vinčian (Banat), își încetează treptat evoluția³⁵. Practic, asistăm, în concepția autorului, la primul impuls de „*tip Vinča*” în cadrul zonelor nord-dunărene. Pe baza studiului ceramicii policrome s-au făcut analogii cu zonele sud-balcanice, grecești și chiar cu Orientul³⁶.

Deși au existat opinii care ar fi înclinat spre o posibilă încadrare mai timpurie a primului nivel de locuire de la Leț-Várhegy, în etapa IIIA³⁷, în stadiul actual al cercetărilor, părerea unanimă a specialiștilor este totuși aceea că ea aparține etapei IIIB³⁸. Căile de pătrundere în depresiune sunt văzute, ipotetic, ca fiind Culoarul Rucăr-Bran, ca trecere dinspre Muntenia și Oltenia, sau Culoarul Șercaia-Vlădeni, cu varianta Cheilor Vârghișului, în cazul unei penetrări dinspre vestul și sudul Transilva-

niei. Este un interval în care legăturile cu Moldova sunt extrem de puternice, majoritatea așezărilor dezvoltate pe cursurile de ape de pe versanții estici ai Carpaților Orientali, dovedind comunicarea cu cele din Depresiunea Brașovului³⁹.

Factura ceramicii de la Sfântu Gheorghe-Hosszú, de excelentă calitate, formele - în special picioarele de cupă cu varianta cvarilobată (Fig. 12/1-2), dar și vasul globular cu gât și toarte perforate vertical (Fig. 12/4-5) pledează pentru încadrarea locuirii de la Sfântu Gheorghe-Hosszú în această etapă, IIIB, cu posibilitatea pivotării spre etapa IVA, în urma analizei integrale a materialului ceramic, respectiv, în urma extinderii cercetărilor.

Prin poziția sa în cadrul morfologic al arealului dominat de râul Olt, așezarea neolitică timpurie de la Sfântu-Gheorghe-Hosszú se dovedește a fi vecină și, cel puțin parțial contemporană, cu cea de la Sfântu Gheorghe-Bedeháza, aflată pe malul opus al Oltului.

În lumina cercetărilor mai recente, prin documentarea unor noi grupuri de sinteză cu ceramică policromă, în Muntenia, la Măgura-Buduiasca⁴⁰ și pe valea Mureșului Mijlociu, la Limba-Oarda de Jos⁴¹, acest fenomen caracterizat prin tehnologia superioară a ceramicii pictate policrom, pare să fie mai degrabă unul puternic migratoriu, dinamic, pe spații ample.

O altă noutate a cercetărilor ține de perioada bronzului târziu. Pe când în zona terenului Fundației Sapienția nu au fost descoperite urme clare de locuințe, cercetările recente au confirmat existența acestora, ele fiind de diferite tipuri, de suprafață (locuințe) și adâncite (bordeie). În zona străzii Izvorului cele două tipuri au fost descoperite unul lângă celălalt, dar probabil, nu au fost folosite concomitent. Descoperirea unor artefacte de-

³³ Lazarovici 1977, 38-39; 1984, 66.

³⁴ Lazarovici 1979, 47-49; Lazarovici 1984, 66.

³⁵ Lazarovici 1984, 67.

³⁶ Lazarovici 1977, 37-40; Lazarovici 1979, 48-49; Lazarovici 1984, 68.

³⁷ Ipoteză neexclusă nici de Gh. Lazarovici la un moment dat - Lazarovici 1979, 60. Tab. 6; Lazarovici 1984, 64; Ciută 1997, 15-16.

³⁸ Lazarovici 1984, 50-51, 66-67; Ciută 1997, 15-16.

³⁹ Lazarovici 1984, 50-60; Cotiugă 2000, 131-156.

⁴⁰ Mirea 2005.

⁴¹ Ciută, Tudorie 2024.

osebite, cum ar fi figurina zoomorfă sau fragmentul monumental decorat poate să sugereze o funcționalitate specială a locuinței săpate. Scheletul de animal (câine sau lup) așezat aproximativ în centru, precum și craniul descoperit în Cx 02 din strada Gaál Sándor sugerează o depunere rituală, probabil rezultatul unei activități specifice, greu de reconstituit în prezent. Frecvența acestor animale în anumite situri, poziții și complexe, sugerează o practică bine definită în perioada respectivă, de multe ori animalele fiind sacrificate⁴².

Cercetările arheologice preventive din zona sitului Sfântu Gheorghe–Hosszú,

precum și cele din cadrul unor proiecte de diagnostic și supraveghere arheologică, au avut ca rezultat delimitarea nordică și estică a sitului. Pe baza acestor date, putem afirma că locuințele descoperite pe strada Izvorului erau grupate una lângă alta, la care se adaugă și prezența vetrelor de foc. Este posibil ca acest spațiu de locuit să se extindă pe o rază de cca. 40-50 m.

Având în vedere faptul că zona aceasta (Strada Izvorului, Gaál Sándor, N. Moldovan, etc.) este una în plin proces de dezvoltare urbană, viitoarele cercetări arheologice preventive vor confirma sau nu, ipotezele mai sus menționate.

Bibliografie / Bibliography

Bajusz M. 2024. Raport de cercetare arheologică preventivă. Sfântu Gheorghe–Hosszú, C. F. 4339.

Bălășescu A., Ailincăi S.-C. 2020. The deposition of dogs (*Canis familiaris*) at Satu Nou–Valea lui Voicu (Babadag culture), *Materiale și Cercetări Arheologice. Serie Nouă* XVI: 57-85.

Ciugudean H. 2011, Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări, *Apulum* XLVI-II/2: 69-102.

Ciută M.-M. 1997. Contribuții la repertoriul arheologic al neoliticului timpuriu în Depresiunea Brașovului, *Apulum* 34: 5–35.

Ciută M.-M. 2000. Contribuții la cunoașterea celui mai vechi orizont al neoliticului timpuriu din România. Cultura Precriș, *Apulum* 37, 1: 5-101.

Ciută M.-M. 2002, O locuință neolitică timpurie descoperită în situl de la Limba-Bordane, *Apulum* 39: 3-33.

Ciută M.-M. 2005. Începuturile neoliticului timpuriu în Transilvania intracarpatică, Alba Iulia.

Ciută M.-M., Tudorie, A. 2024. New data on the cultural horizon of early neolithic polychrome pottery in Transilvania. The 432a Complex from the Limba-Oarda de jos- Site (Alba County), *Journal of Ancient History and Archaeology* 11-4: in press.

Cotiugă V. 2000. La civilisation Starčevo-Criș à l'Est des Carpates et ses rapports culturels et chronologiques avec l'espace intracarpatic, *Studia Antiqua et Archaeologica* VII: 131-156.

Horedt K. 1956. Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bede-haza, *Materiale* II: 7-39.

Lazarovici Gh. 1969. Cultura Starčevo-Criș în Banat, *Acta Musei Napocensis* VI: 3-30.

Lazarovici Gh. 1971a. Faza a IV-a a culturii Starčevo-Criș în Banat, *Acta Musei Napocensis* VIII: 409-413.

Lazarovici Gh. 1971b. Difuziunea unor civilizații neolitice în regiunea Dunării de Jos, *Pontica* 4: 31-40.

Lazarovici Gh. 1977. Gornea-Preistorie. *Caiete Banatica* V.

Lazarovici Gh. 1979. Neoliticul Banatului. *Bibliotheca Musei Napocensis* IV: Cluj-Napoca.

Lazarovici Gh. 1980. Câteva probleme privind sfârșitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României, *Acta Musei Napocensis* XVII: 13-29.

Lazarovici Gh. 1984. Neoliticul timpuriu în România, *Acta Musei Porolissensis* VIII: 49-104.

Lazarovici Gh. 1996. Din istoria străveche a Carpaților Răsăriteni, *Angustia* 1: 27–49.

Lazarovici Gh., Székely, Z. 1995. Sfârșitul neoliticului timpuriu în sud-estul Transilvaniei, *Cumidava* XV-XIX: 5-11.

⁴² Bălășescu, Ailincăi 2020, 75-79.

László A. 1999. A gávai kultúra települése Sepsiszentgyörgy határában (Előzetes jelentés az 1998. évi próbaásatásról), *Acta 1998/1*: 171-172.

Luca S. A., Suci C. I., Dumitrescu-Chioar F. 2011. Starčevo-Criș culture in Western part of Romania Transylvania, Banat, Crișana, Maramureș, Oltenia and Western Muntenia: repository, distribution map, state of research and chronology, in: S. A. Luca, C. Suci (eds.), *The first Neolithic sites in Central/South-east European transect. Volume II. Early Neolithic (Starčevo-Criș) sites on the territory of Romania*, Kraków: 7–17.

Marta L., Kienlin T. L., Rung E. 2021. Late Bronze Age Settlement in the Ier Valley: The Large Fortified Site of Căuaș-Sighetiu in Context, in: Kienlin T. L., Găvan A. (eds.), *Bronze Age Tell Settlements in North-Western Romania. Current Approaches and Recent Investigation*, Universitätsforschungen zur Prähistorisches Archäologie 364: 339-380.

Mirea P. 2005. Considerații asupra locuirii Starčevo-Criș din sud-vestul Munteniei, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos XXII*: 37-51.

Nestor I., 1957. Raport despre sondajele de la Leț-Vârhegy, *Materiale și Cercetări Arheologice III*: 59-63.

Puskás J. 2013. Adatok Kovászna megye régészeti repertóriumához I., *Acta Siculica 2012-2013*: 155-206.

Puskás J. 2015. Contribuții la repertoriul arheologic al județului Covasna (III), *Materiale și Cercetări Arheologice. Serie Nouă XI*: 257-290.

Puskás J., Buzea D.-L. 2023. Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din anul 2023 executate în situl Sfântu Gheorghe-Arcuș-Hosszú, *Angustia 27*: 57-82.

RepCov 1998, Cavruc V. (ed.). 1998. Repertoriul Arheologic al Județului Covasna, *Seria Monografii Arheologice I*. Sfântu Gheorghe.

V. Szabó G. 2017a. Hoards and Fortifications: New Observations on the Structure and Function of Eastern Hungarian Late Bronze Age and Early Iron Age High-Altitude Fortified settlements. in: Heeb B. S., Szentmiklosi A., Krause R., Wemhoff M. (eds.) *Fortifications: The Rise And Fall Of Defended Sites In*

Late Bronze And Early Iron Age Of South-East Europe. International Conference in Timișoara, Romania from November 11th to 13th: 107-134.

V. Szabó G. 2017b. A Gáva kerámiastílus kora. Az Alföld a hajdúböszörményi szitulák földbekerülésének időszakában, in: V. Szabó, M. Bálint, G. Váczi (eds.), *A második hajdúböszörményi szitula és kapcsolatrendszer / The second situla of Hajdúböszörmény and its relations. (Studia Oppidorum Haidonicalium XIII)*: 231-278

V. Szabó G., Váczi G. 2017b. Pre-Gáva, Proto-Gáva, Gáva. The Great Hungarian Plain during the HaA and HaB periods (13-9th centuries B.C.), in: Bălărie, A., Heeb, B., Metzner-Nebelsick, C., Nebelsick, L. (eds.), *Local Traditions, Culture Contact or Migration? The Pottery of Cruceni-Belegiš-Gáva Type as a Cultural Marker in Southeast Europe during the Late Bronze Age*, Cluj-Napoca: 185-233.

Székely Z. 1951. Săpăturile din 1949 la Leț-Varhegiu (Treiscaune), *Materiale și Cercetări Arheologice I*, (anexă): 3-19.

Székely Z. 1960. Săpăturile executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe (Reg. Autonomă Maghiară), *Materiale și Cercetări Arheologice VII*: 179-190.

Székely Z. 1966. Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei, Brașov.

Székely Z. 1970. Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959-1966), *Materiale și Cercetări Arheologice IX*: 297-315.

Székely Zs. 1994. Le début de l'âge du fer dans le sud-est de la Transylvanie, *Acta Musei Napocensis 31*: 173-178.

SzNMÉ. 1890. A Székely Nemzeti Múzeum Értésítője I: Sfântu Gheorghe.

Vlassa N. 1978. Considerații asupra neoliticului timpuriu din România, *Marisia VIII*: 25-34.

Zaharia E. 1962. Considérations sur la civilisation de Criș a la lumière des sondages de Leț, *Dacia NS VI*: 5-51.

Zaharia E. 1964. Considerații despre cultura Criș pe baza sondajelor de la Leț, *Studii și Cercetări de Istorie Veche 15/1*: 19-44.

Fig. 1 Amplasarea sitului de la Sfântu Gheorghe–Hosszú, cu cercuri fiind marcate locul săpăturilor din anul 2024.

Fig. 1 Location of the site from Sfântu Gheorghe–Hosszú, with circles marking the site of the 2024 excavations.

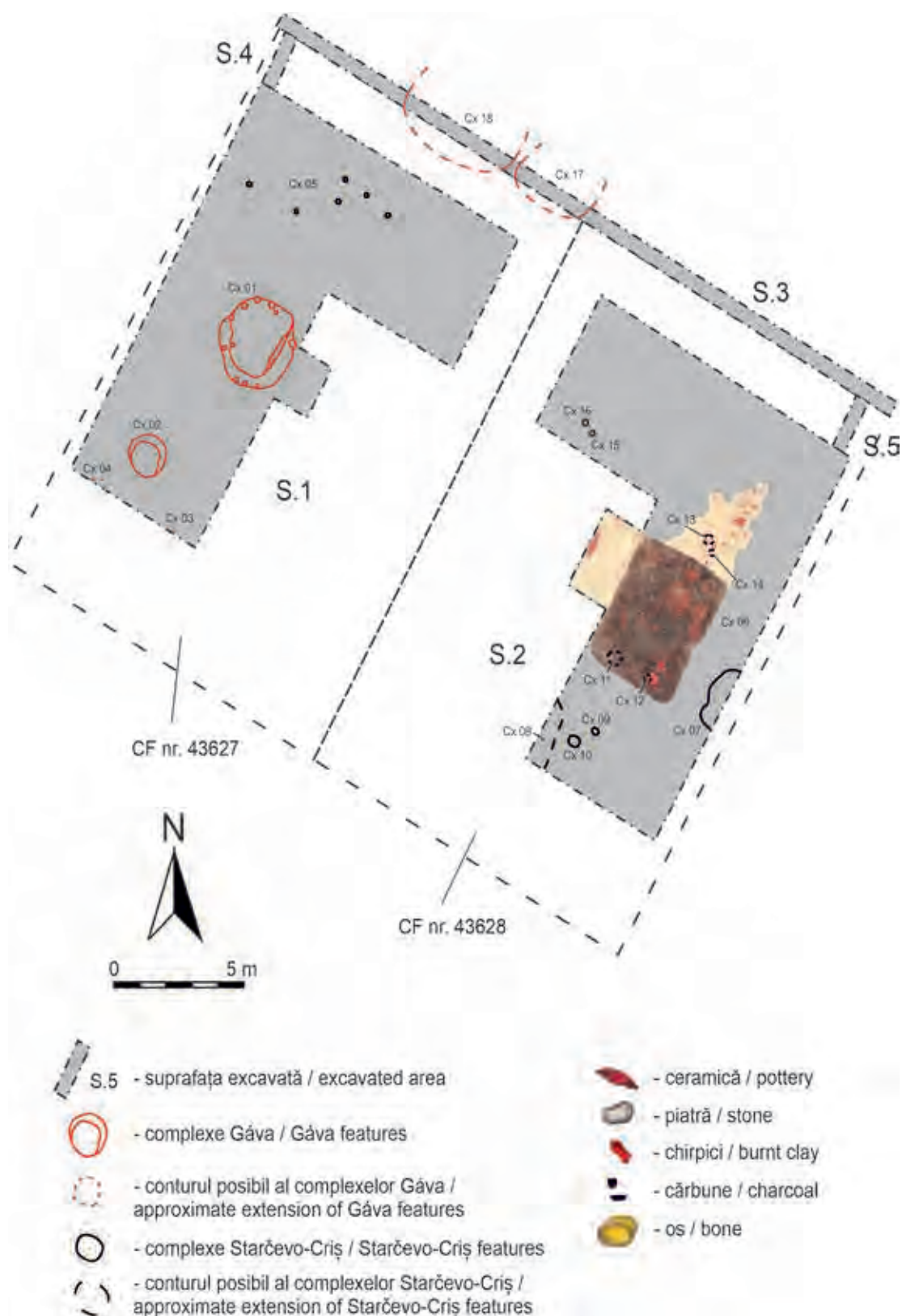

Fig. 2 Planul săpăturilor executate în anul 2024 de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 2 The plan of the excavations carried out in 2024 on Gaál Sándor Street.

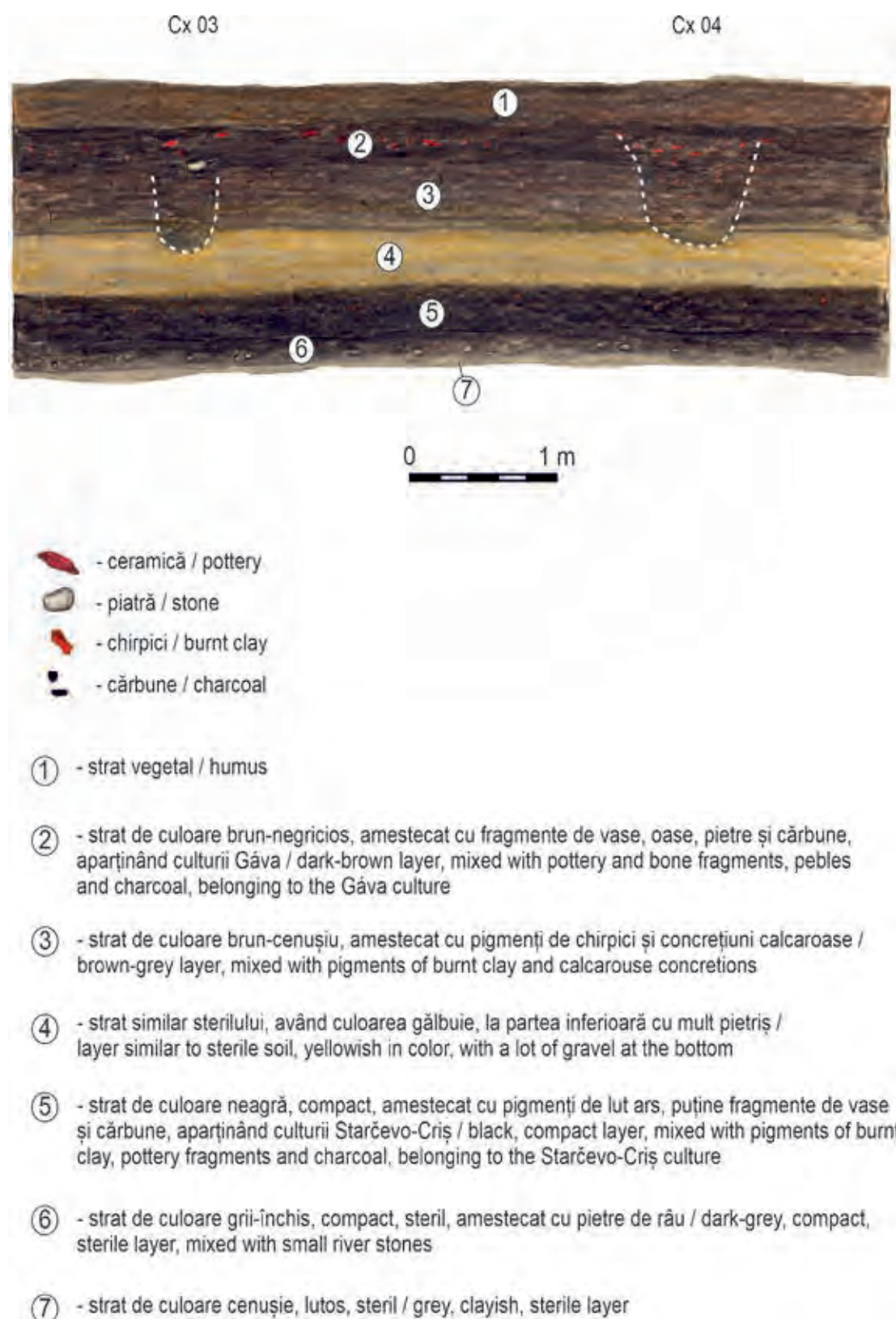

Fig. 3 Profilul sudic al S. 1. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 3 The southern profile of S. 1. from Gaál Sándor Street.

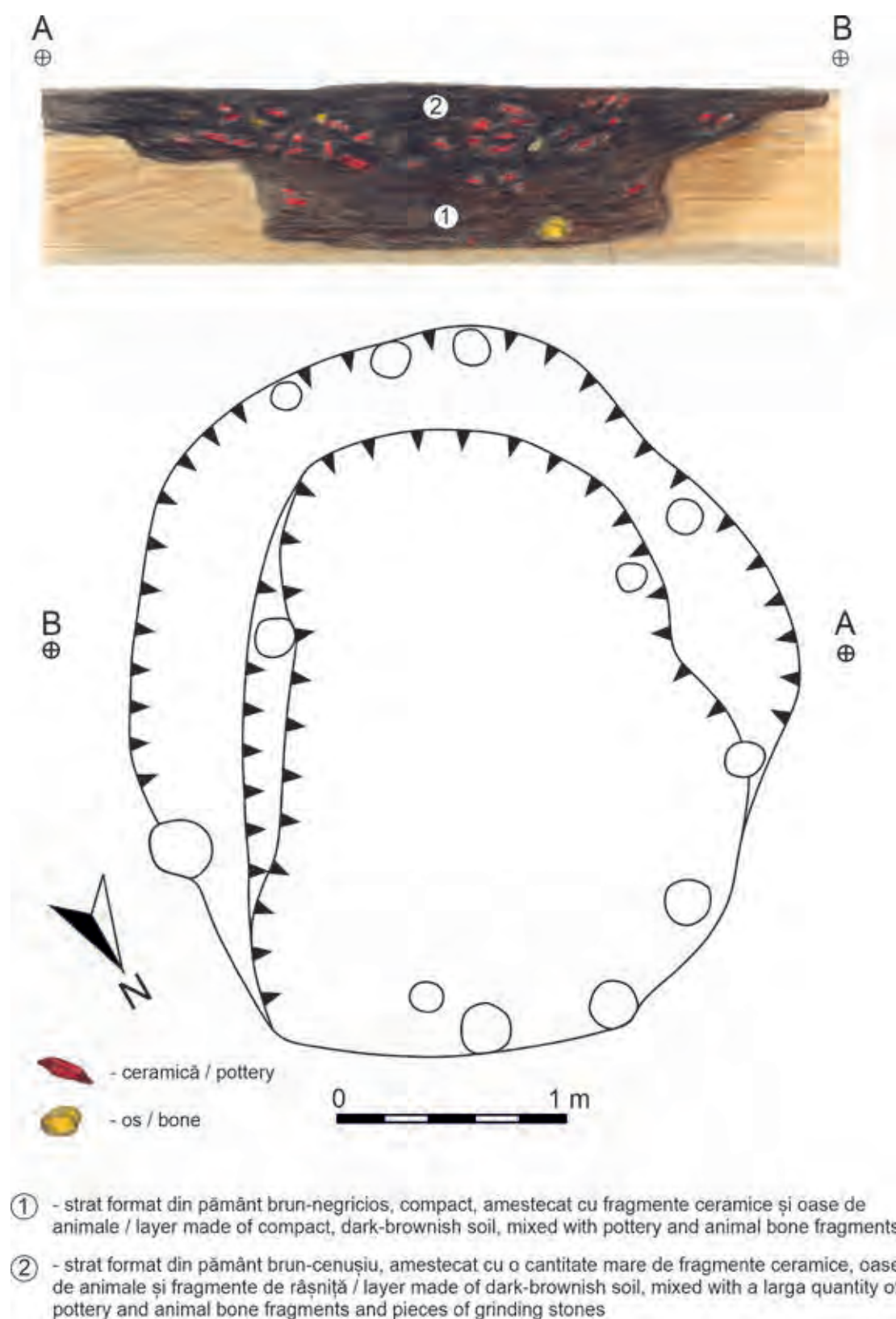

Fig. 4 Complexul Cx 01 dezvelit în S. 1. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 4 Feature Cx 01 complex unveiled in S. 1. on Gaál Sándor Street.

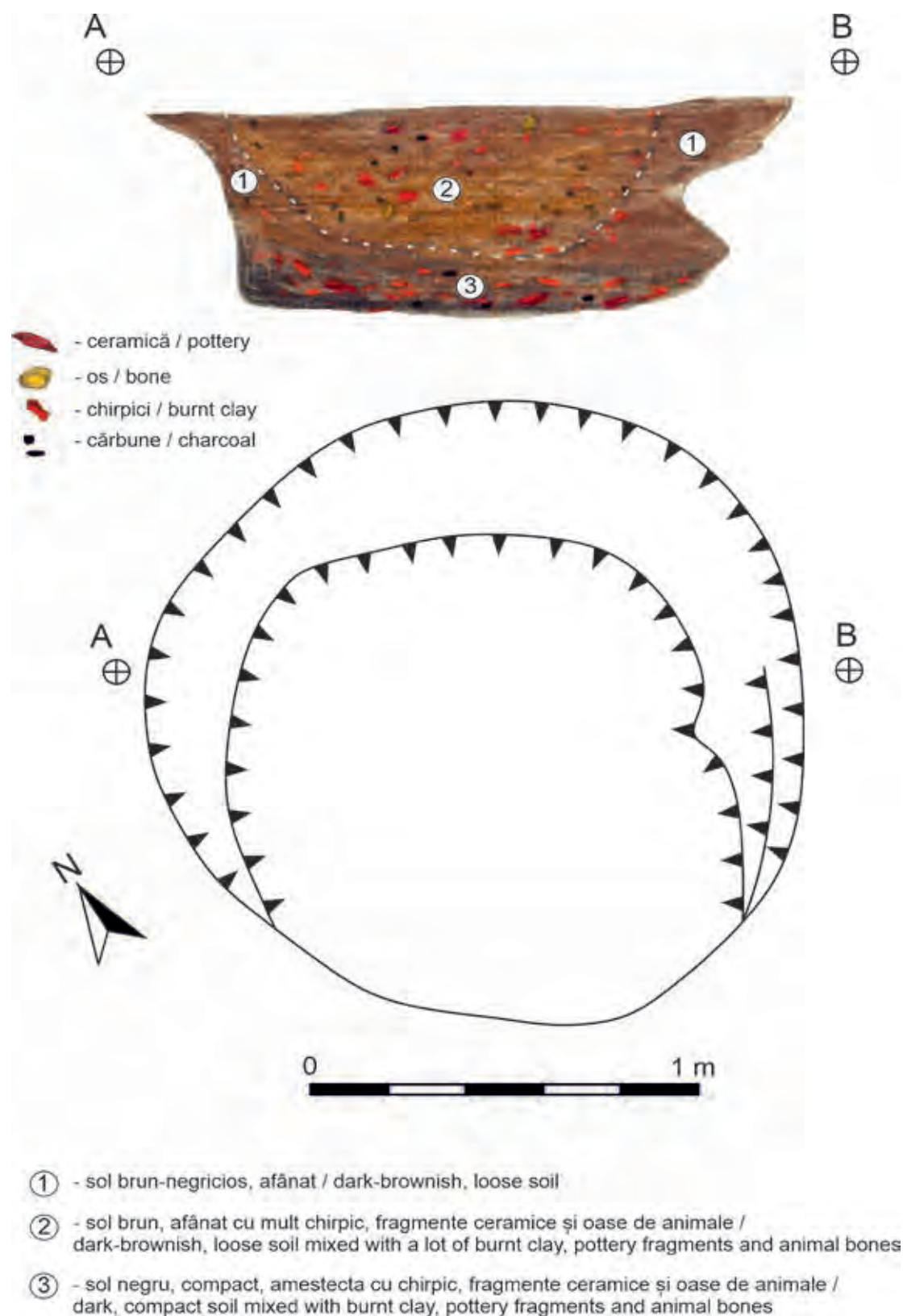

Fig. 5 Complexul Cx 02 dezvelit în S. 1. de pe strada Gaál Sándor.

Fig. 5 Feature Cx 02 complex unveiled in S. 1. on Gaál Sándor Street.

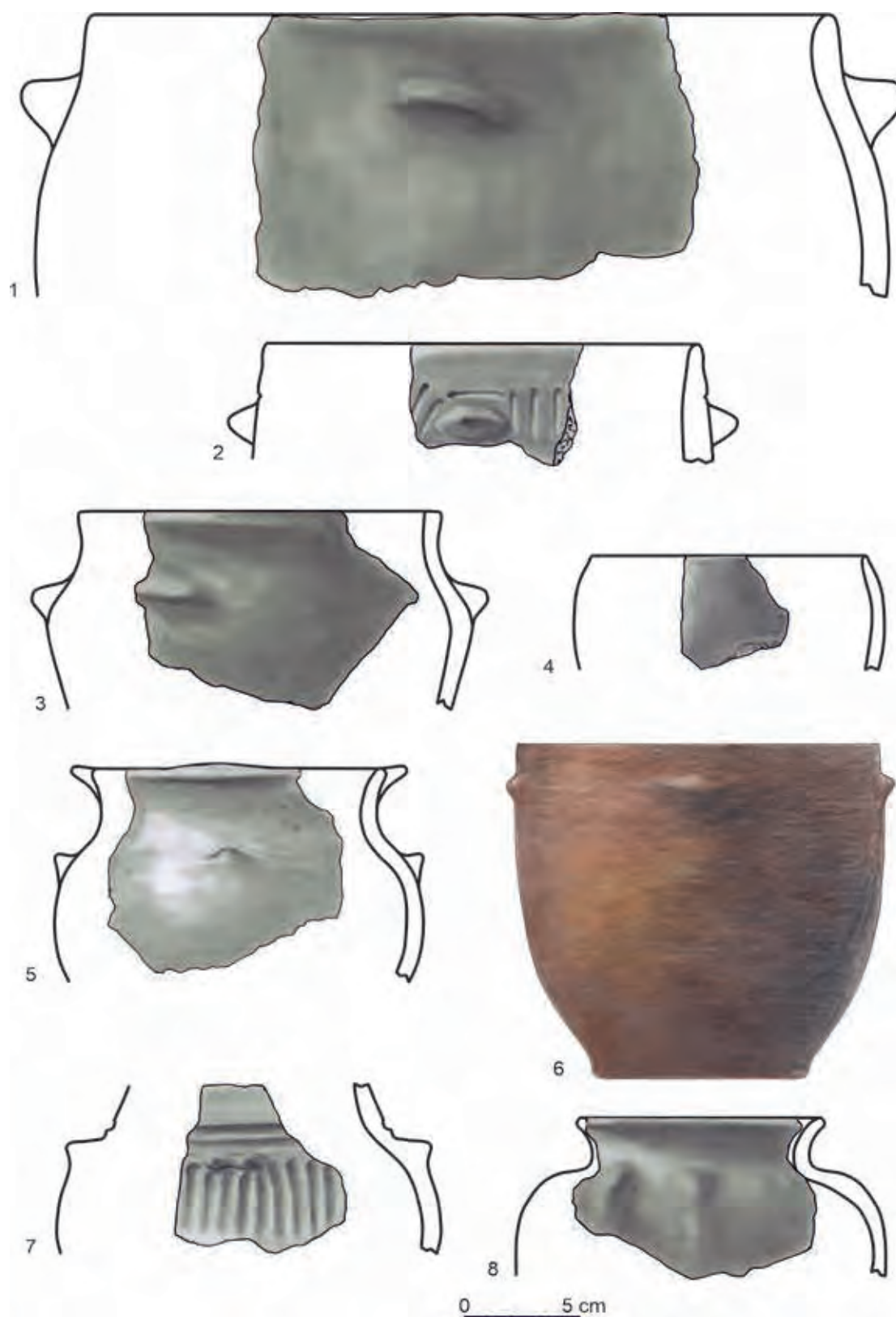

Fig. 6 Ceramica din complexul Cx 01 dezvelit în S. 1. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 6 Ceramics from feature Cx 01 uncovered in S. 1. on Gaál Sándor Street.

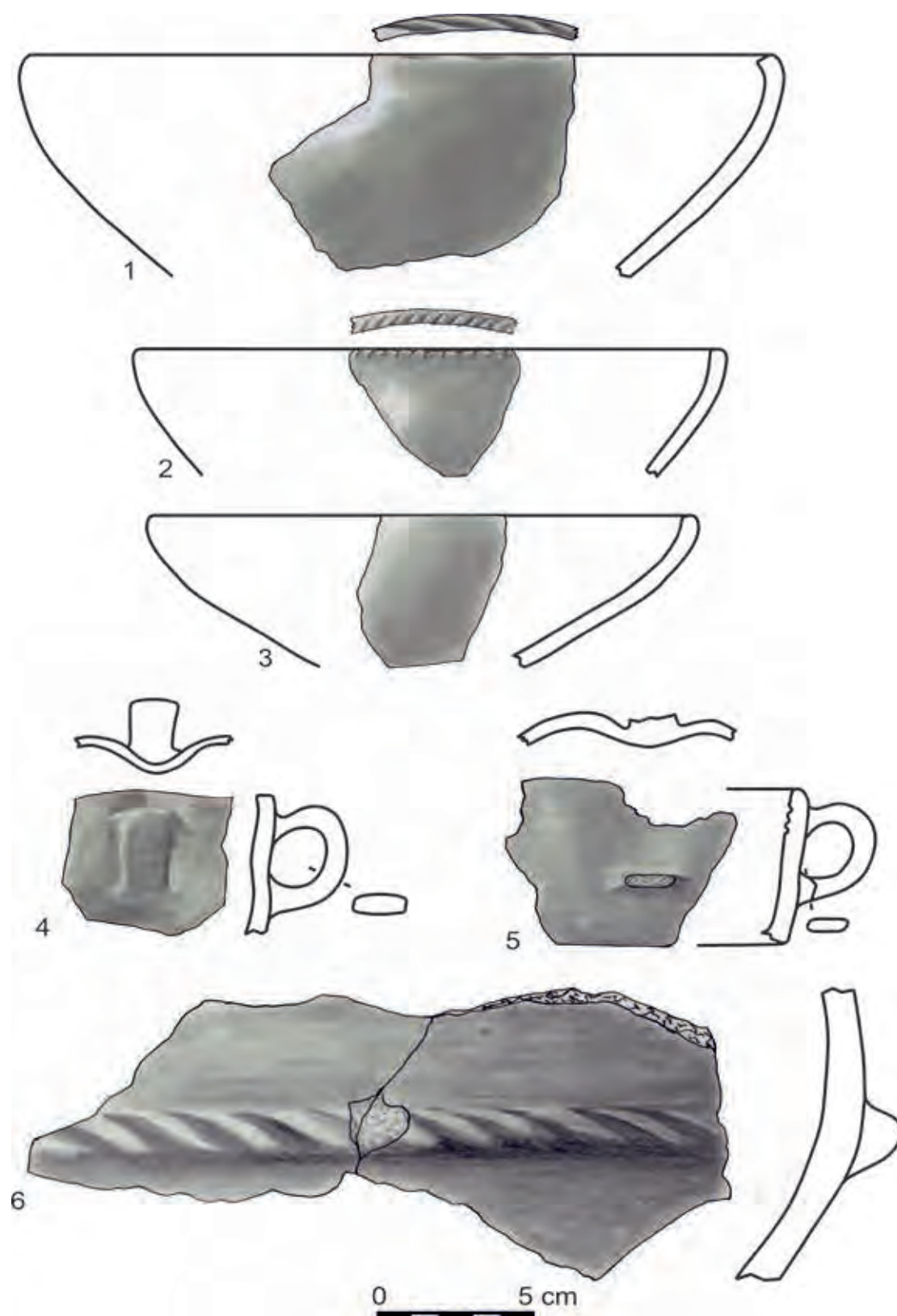

Fig. 7 Ceramica din complexul Cx 01 dezvelit în S. 1. de pe strada Gaál Sándor
Fig. 7 Ceramics from feature Cx 01 uncovered in S. 1. on Gaál Sándor Street.

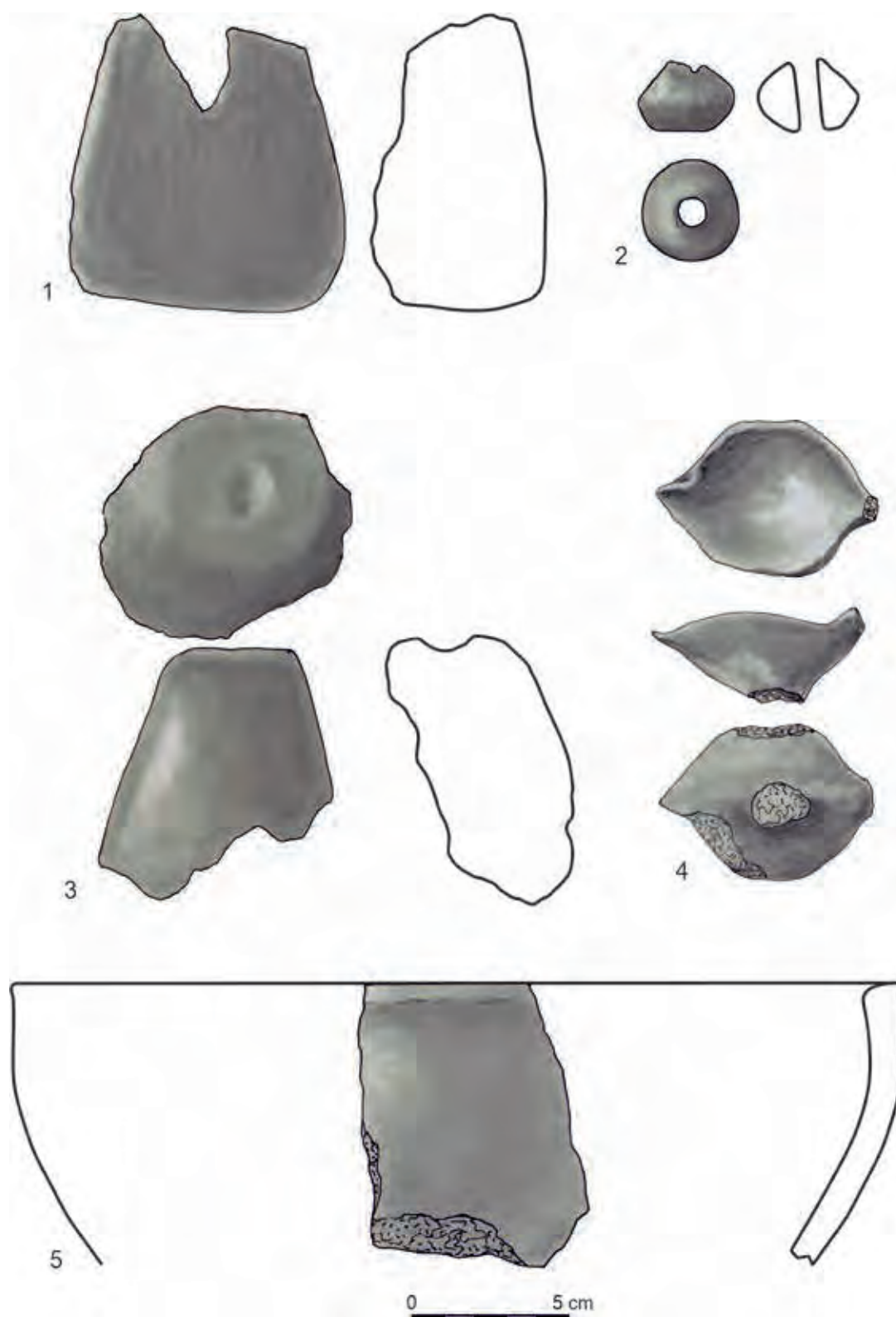

Fig. 8 Ceramica din complexul Cx 01 (1-4), respectiv Cx 02 (5), dezvelite în S. 1. de pe strada Gaál Sándor.

Fig. 8 Ceramics from the feature Cx 01 (1-4), respectively Cx 02 (5), revealed in S. 1. from Gaál Sándor Street.

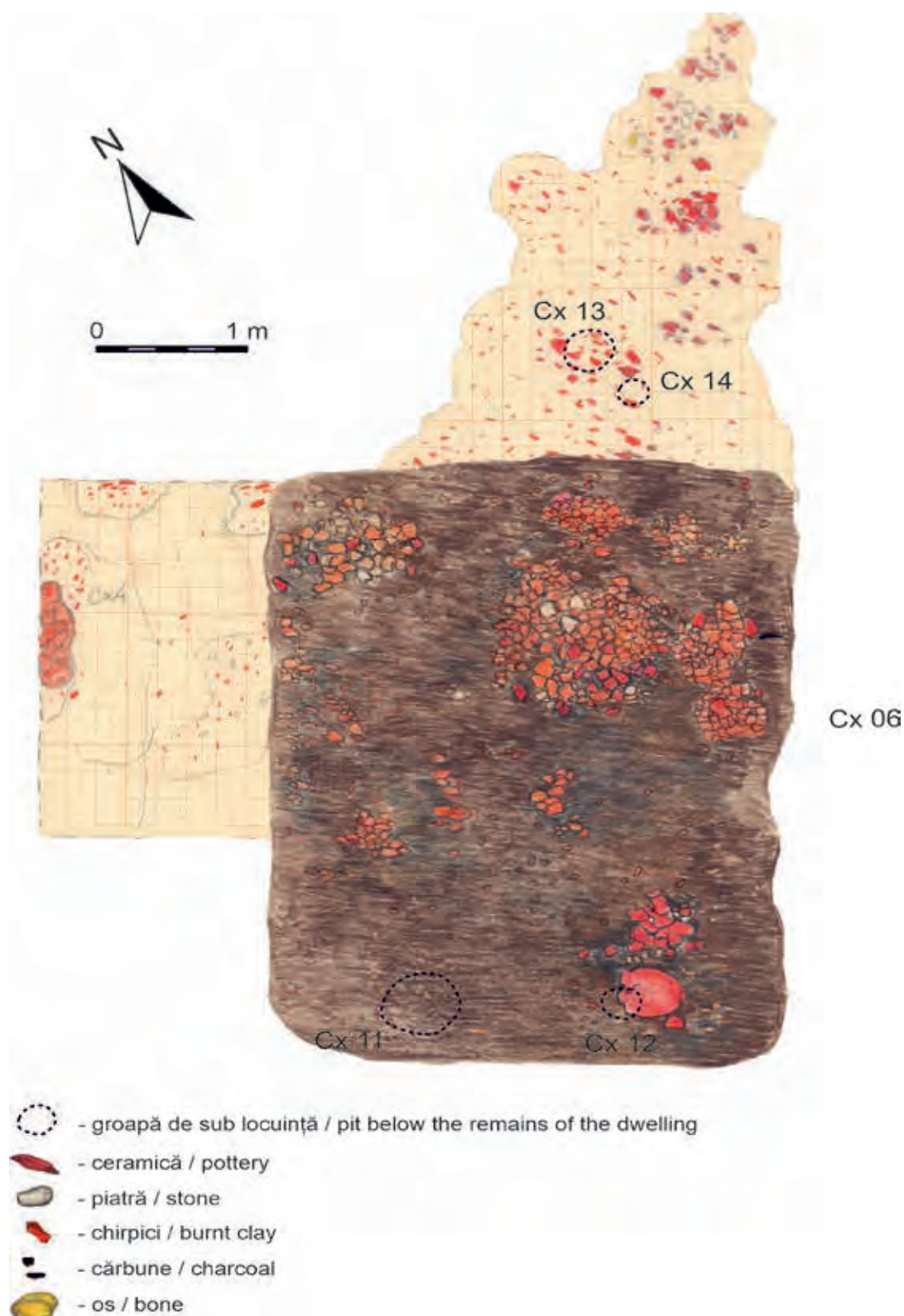

Fig. 9 Complexul Cx 06 dezvelit în S. 2. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 9 Feature Cx 06 unveiled in S. 2. on Gaál Sándor Street.

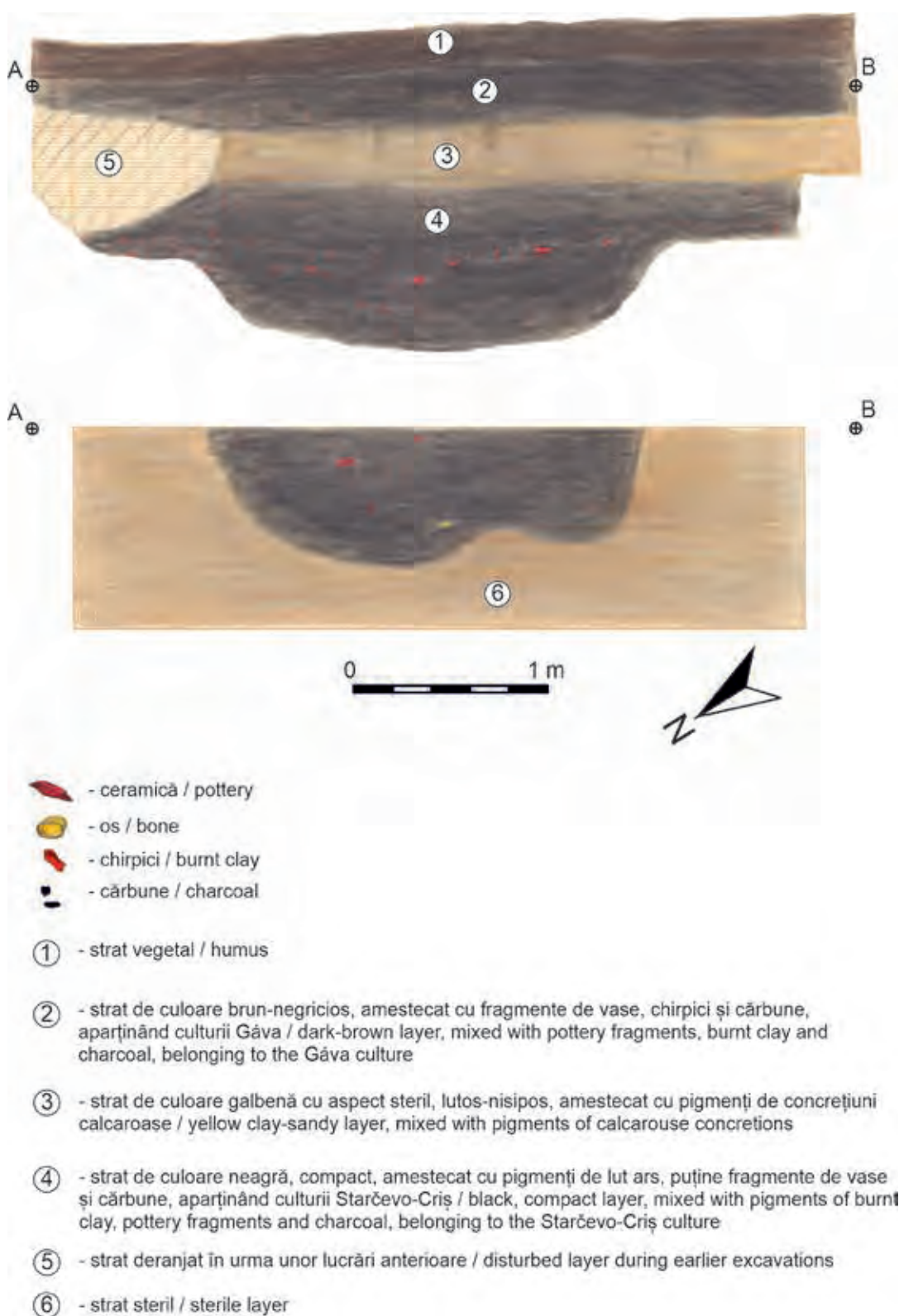

Fig. 10 Complexul Cx 07 dezvelit în S. 2. de pe strada Gaál Sándor.

Fig. 10 Feature Cx 07 unveiled in S. 2. on Gaál Sándor Street.

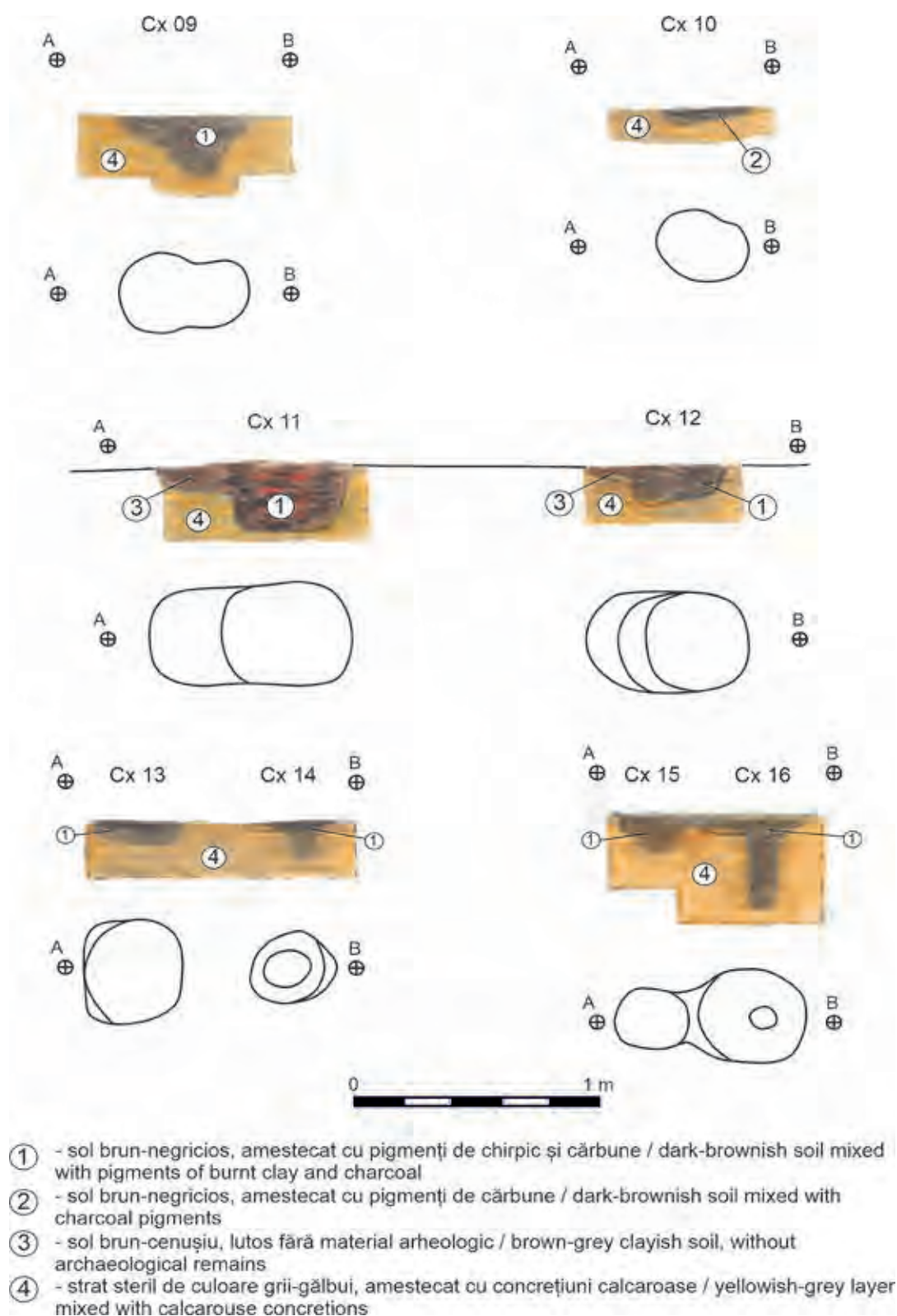

Fig. 11 Complexele Cx 09-Cx 16 dezvelite în S. 2. de pe strada Gaál Sándor.

Fig. 11 Features Cx 09-Cx 16 revealed in S. 2. on Gaál Sándor Street.

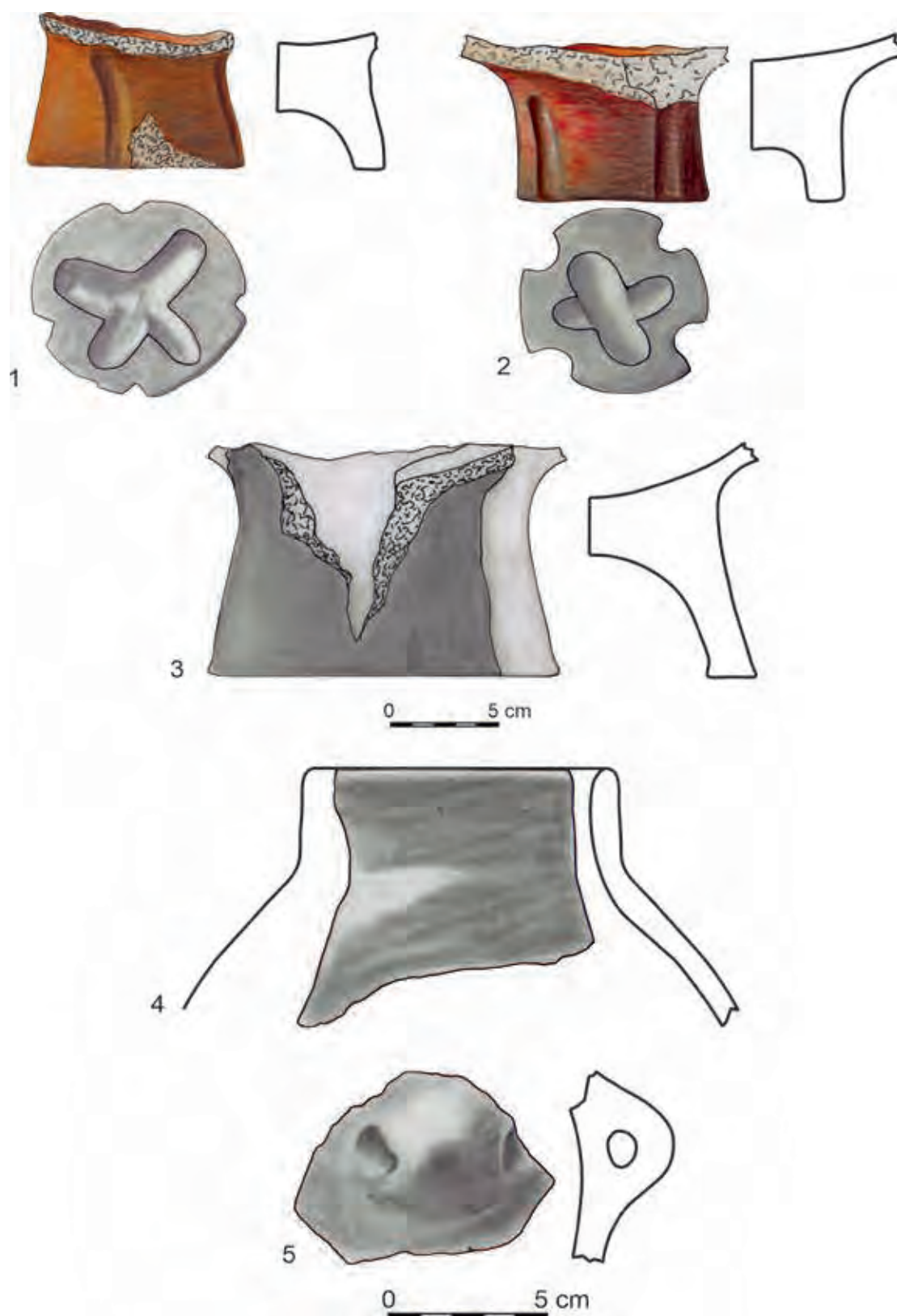

Fig. 12 Ceramica din complexul Cx 06 dezvelit în S. 2. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 12 Ceramics from feature Cx 06 discovered in S. 2. on Gaál Sándor Street.

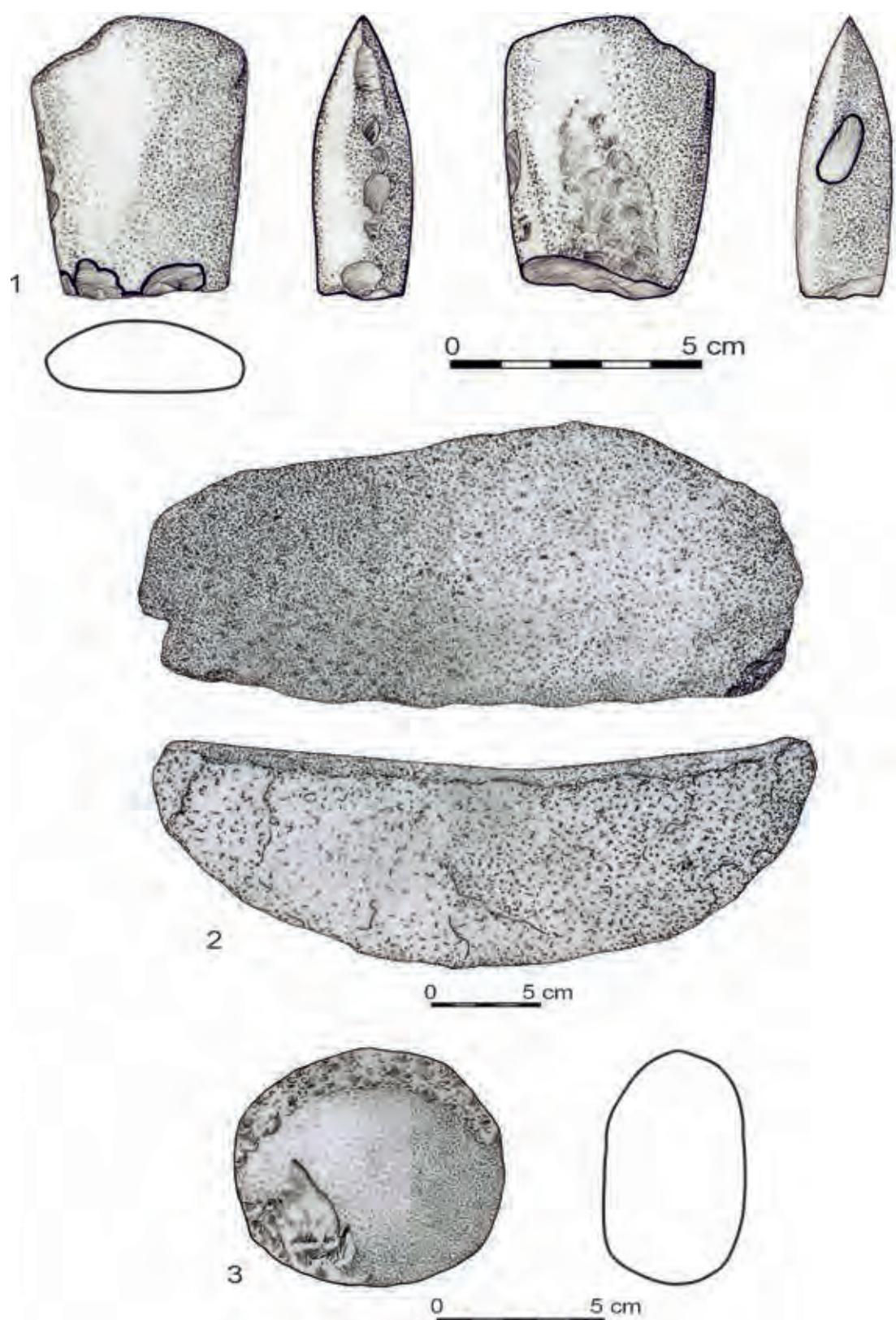

Fig. 13 Unelte de piatră din complexul Cx 06 dezvelit în S. 2. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 13 Stone tools from feature Cx 06 uncovered in S. 2. on Gaál Sándor Street.

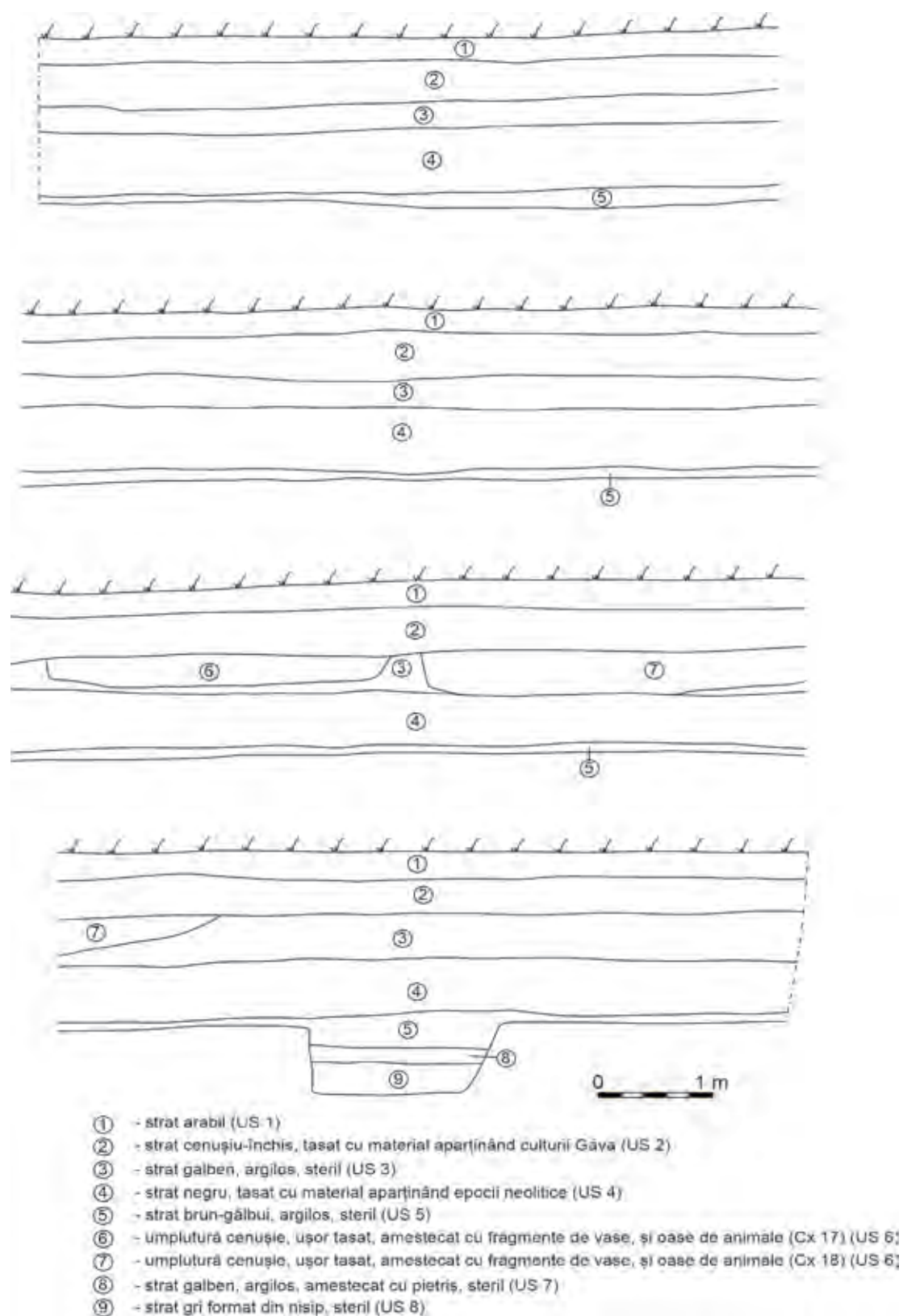

Fig. 14 Profilul sudic al S. 3. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 14 The southern profile of S. 3. from Gaál Sándor Street.

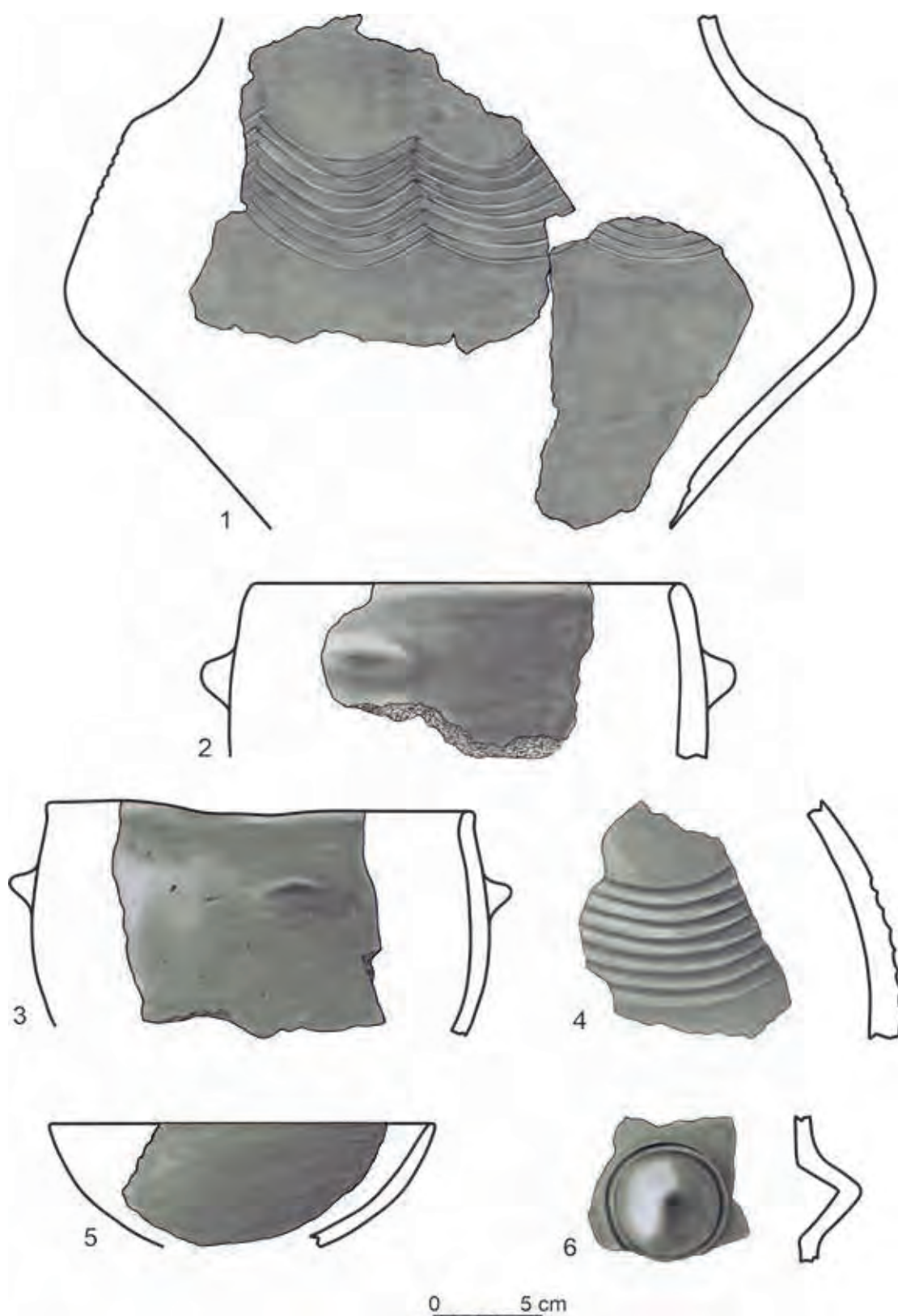

Fig. 15 Ceramica din complexul Cx 18 dezvelit în S. 3. de pe strada Gaál Sándor.
Fig. 15 Ceramics from feature Cx 18 discovered in S. 3. on Gaál Sándor Street.

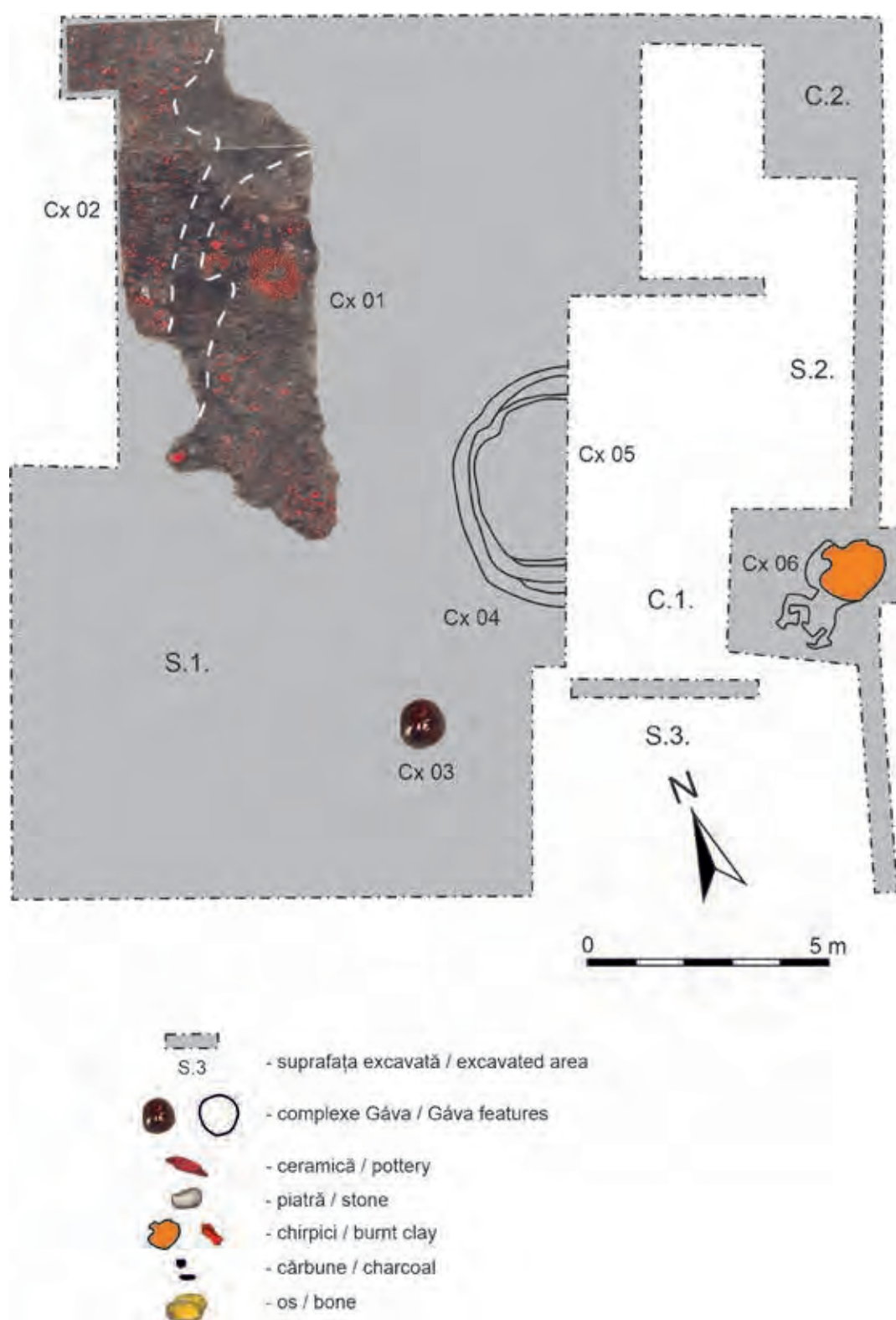
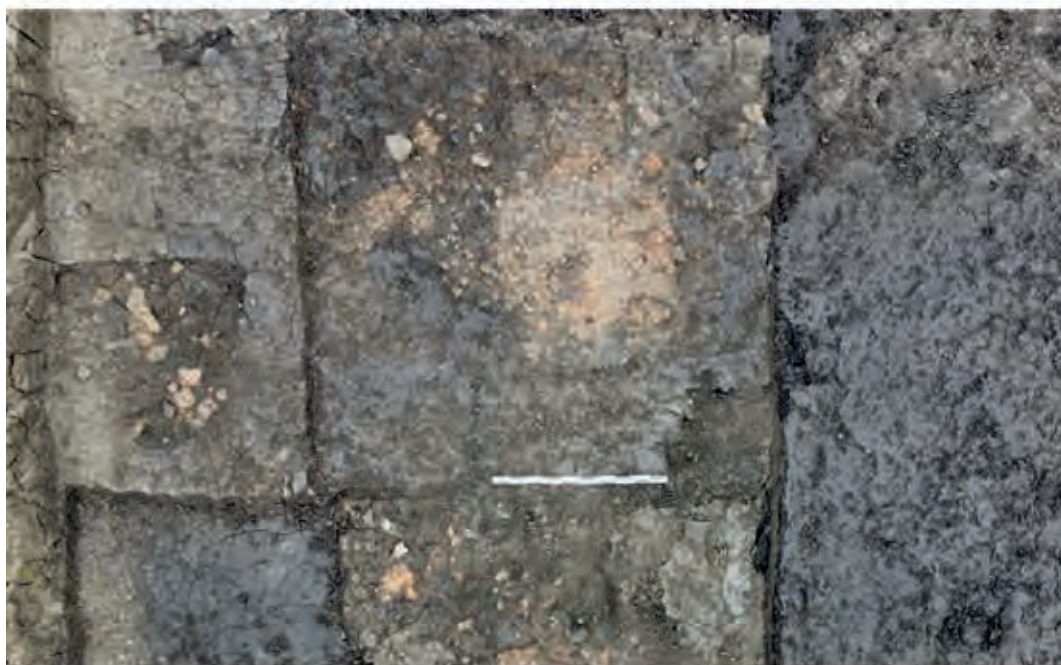

Fig. 16 Planul săpăturilor executate în anul 2024 de pe strada Izvorului.
Fig. 16 The plan of the excavations carried out in 2024 on Izvorului Street.

1

2

Fig. 17 Aerofotografia secțiunii S. 1. (1) și detalii cu locuința de suprafață (2) cercetată de pe strada Izvorului.

Fig. 17 Aerial photograph of section S. 1. (1) and details with the surface dwelling (2) surveyed from Izvorului Street.

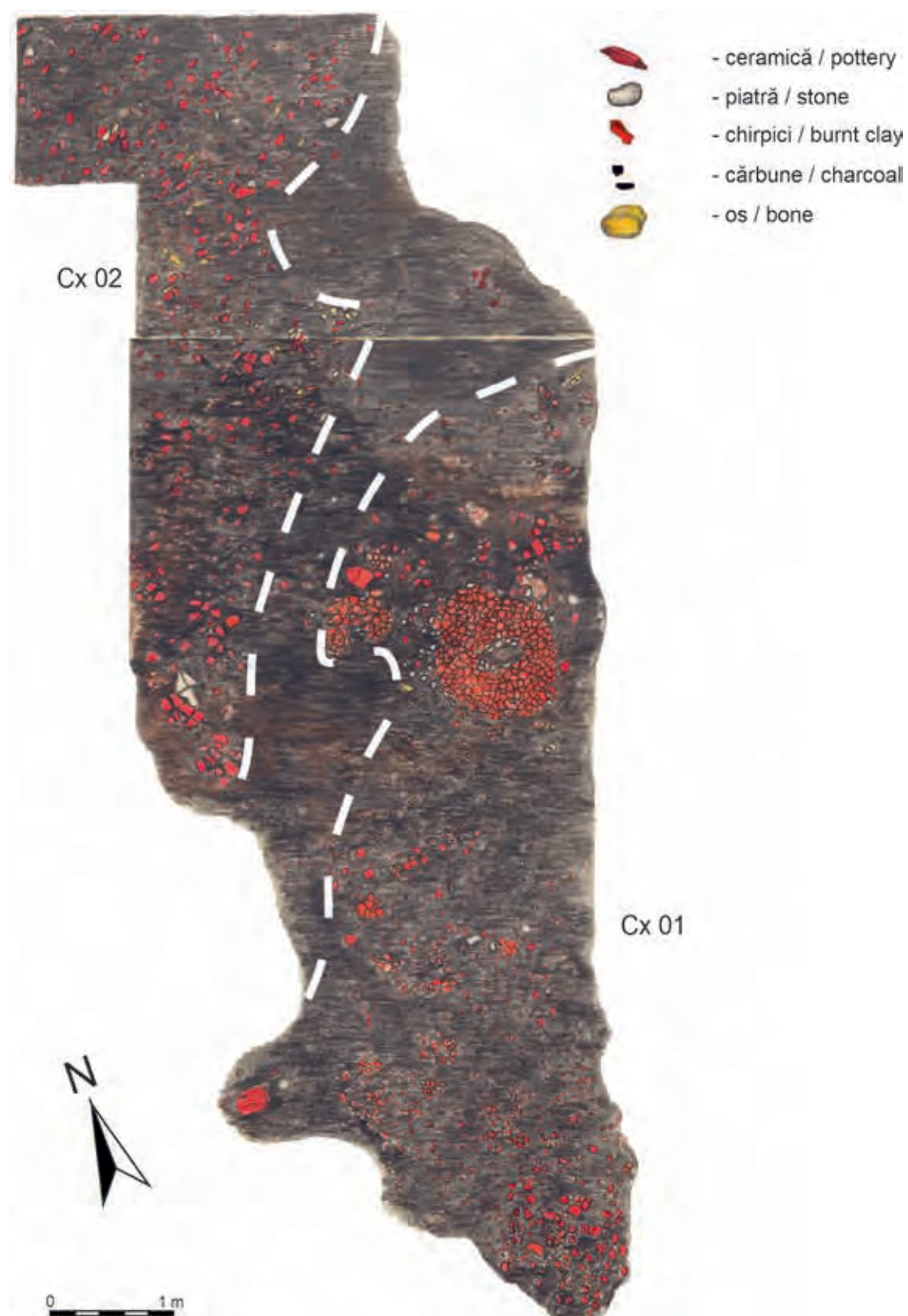

Fig. 18 Planul complexelor Cx 01-02 dezvelite în S. 1. de pe strada Izvorului.
Fig. 18 The plan of the Cx 01-02 feature unveiled in S. 1. on Izvorului Street.

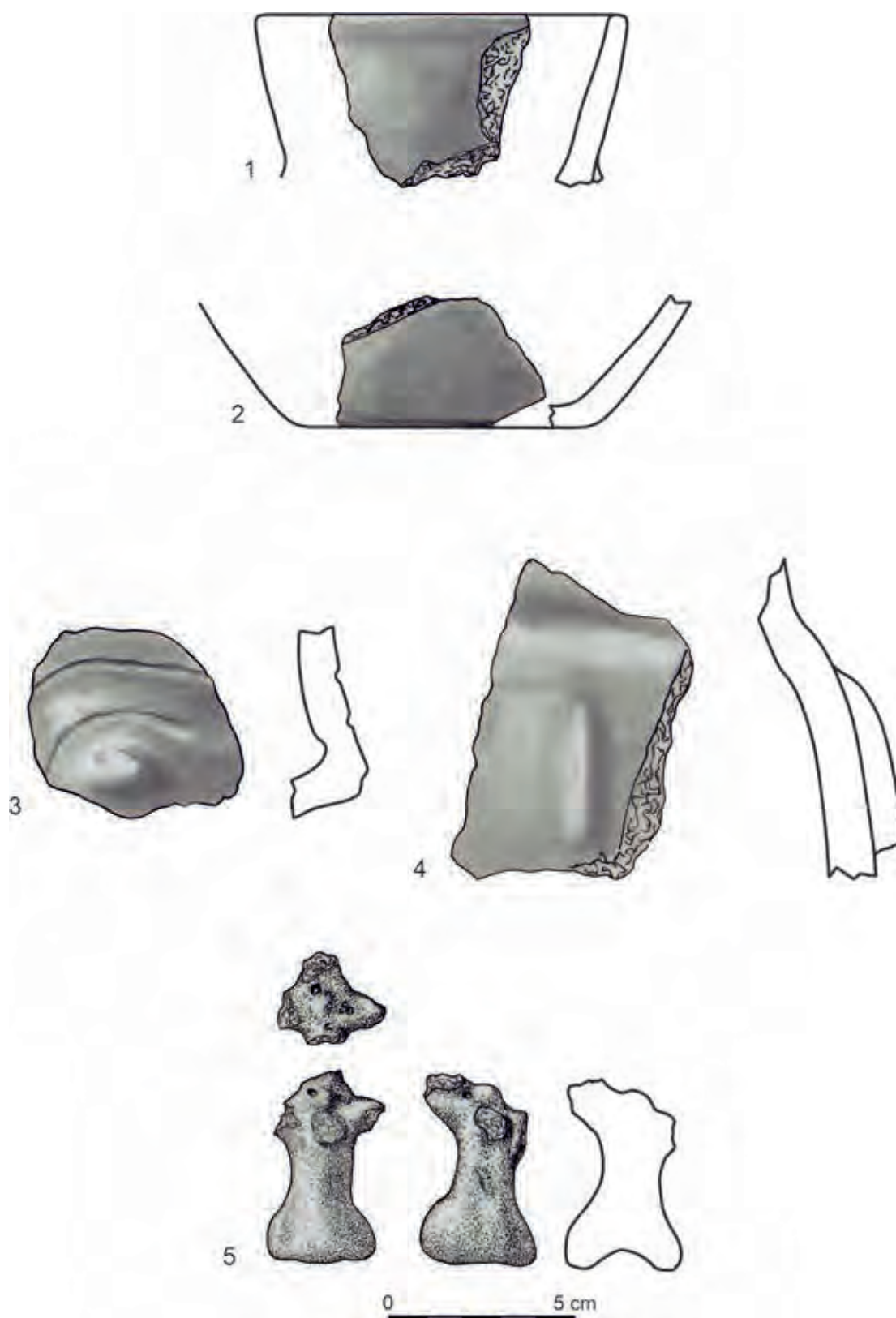

Fig. 19 Ceramica din complexul Cx 01 dezvelit în S. 1. de pe strada Izvorului.

Fig. 19 Ceramics from feature Cx 01 discovered in S. 1. on Izvorului Street.

Fig. 20 Obiecte din ceramică (1, 3) și piatră (2) descoperite în complexul Cx 01 dezvelit în S. 1. de pe strada Izvorului.

Fig. 20 Pottery (1, 3) and stone (2) objects discovered in feature Cx 01 unveiled in S. 1. on Izvorului Street.

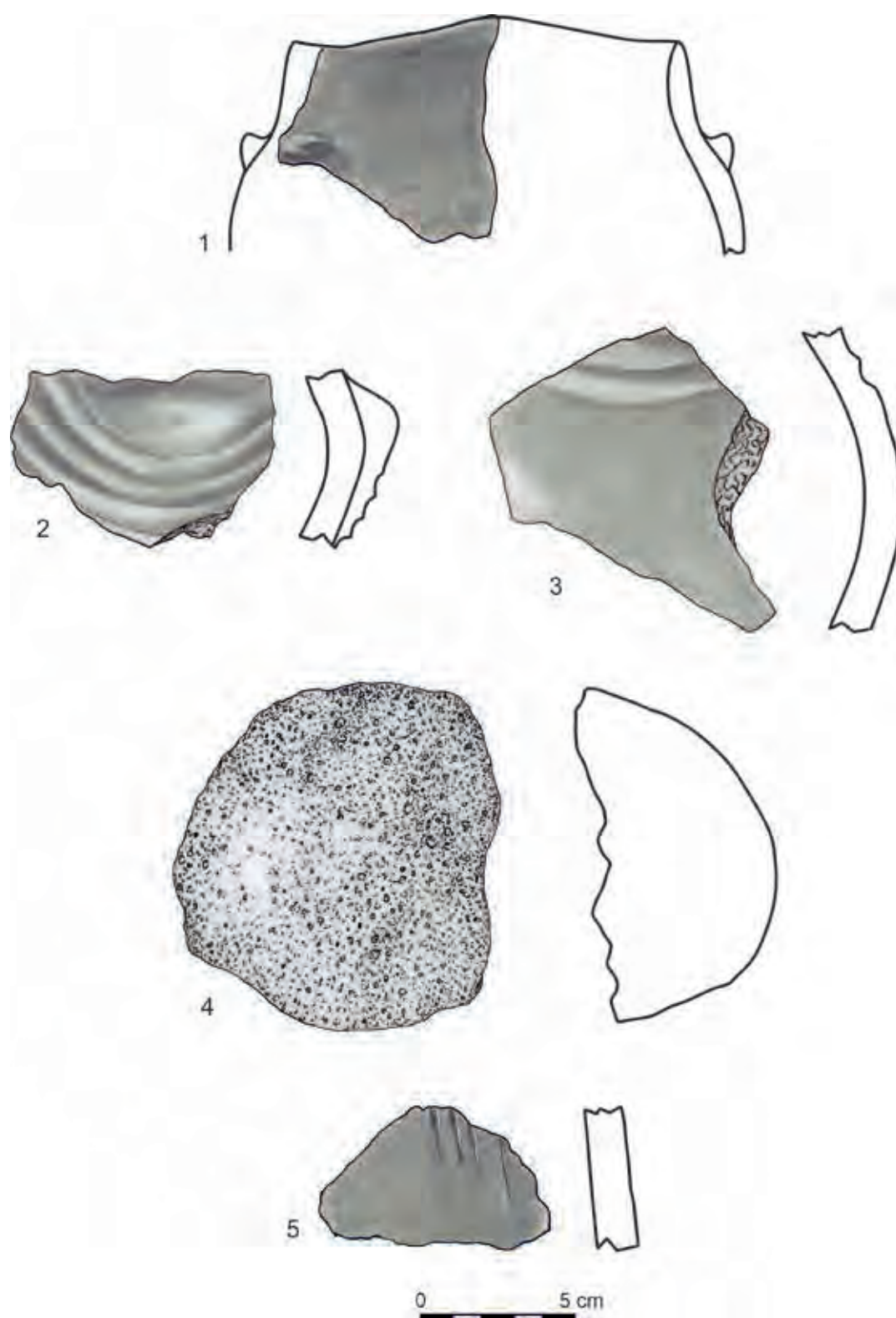

Fig. 21 Materialul descoperit în complexe Cx 02 (1-4) și Cx 03 (5) dezvelite în S. 1. de pe strada Izvorului.
Fig. 21 Discovered material in features Cx 02 (1-4) and Cx 03 (5) revealed in S. 1. from Izvorului Street.

Fig. 22 Complexul Cx 03 dezvelit în S. 1. de pe strada Izvorului.
Fig. 22 Feature Cx 03 unveiled in S. 1. on Izvorului Street.

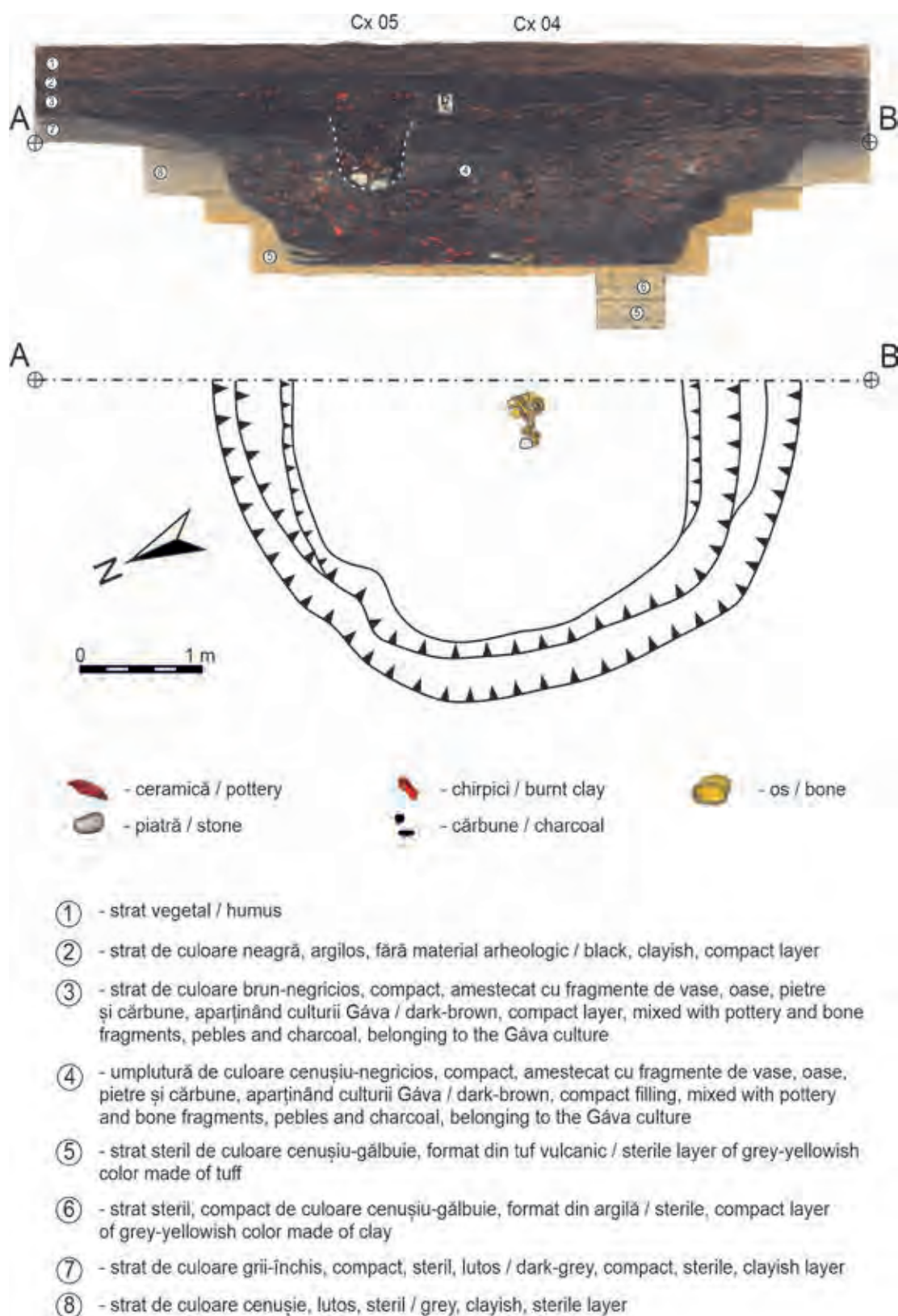

Fig. 23 Complexul Cx 04 dezvelit în S. 1. de pe strada Izvorului.

Fig. 23 Feature Cx 04 unveiled in S. 1. on Izvorului Street.

Fig. 24 Detalii cu complexul Cx 04 dezvelit în S. 1. de pe strada Izvorului.
***Fig. 24** Details of feature Cx 04 unveiled in S. 1. on Izvorului Street.*

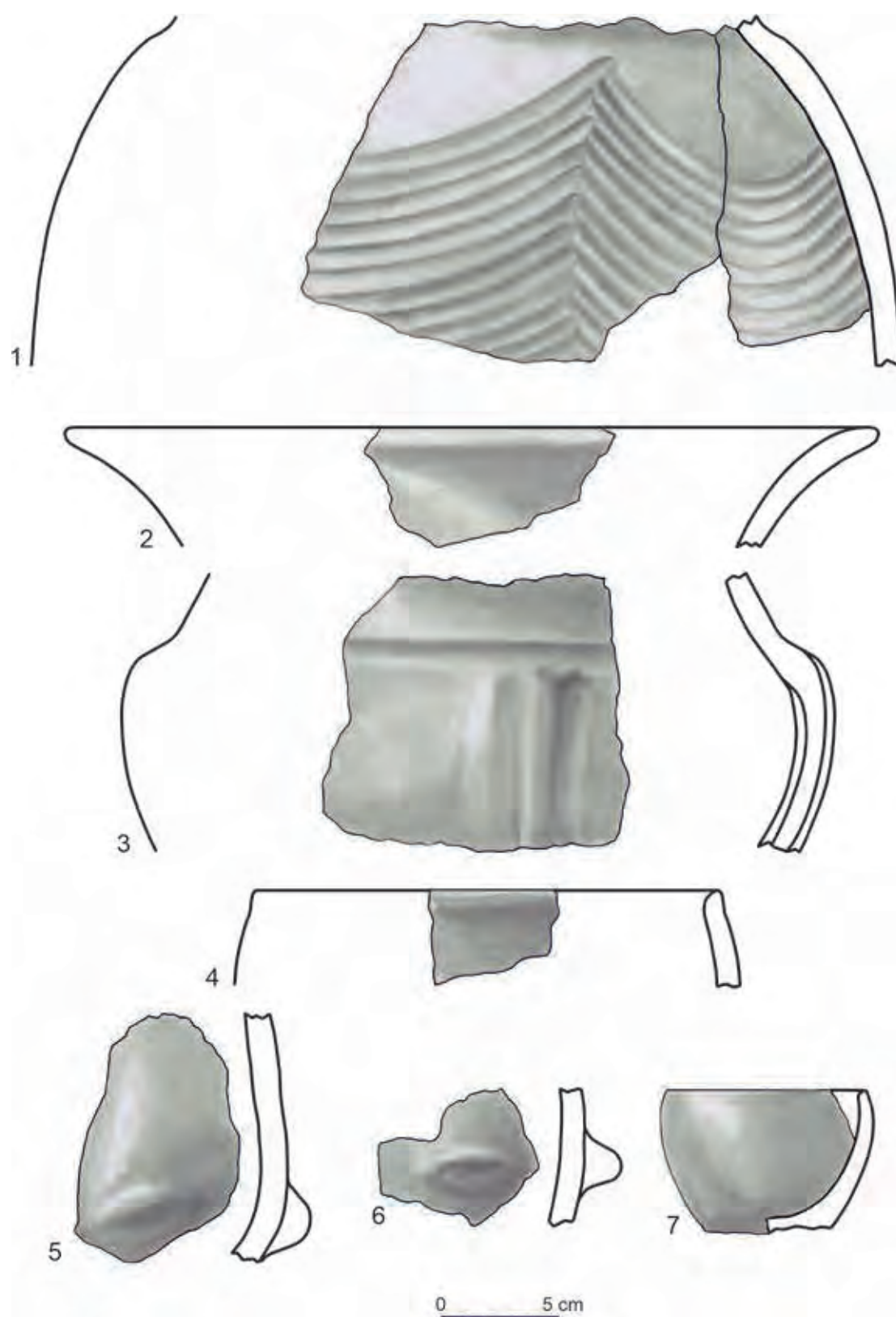
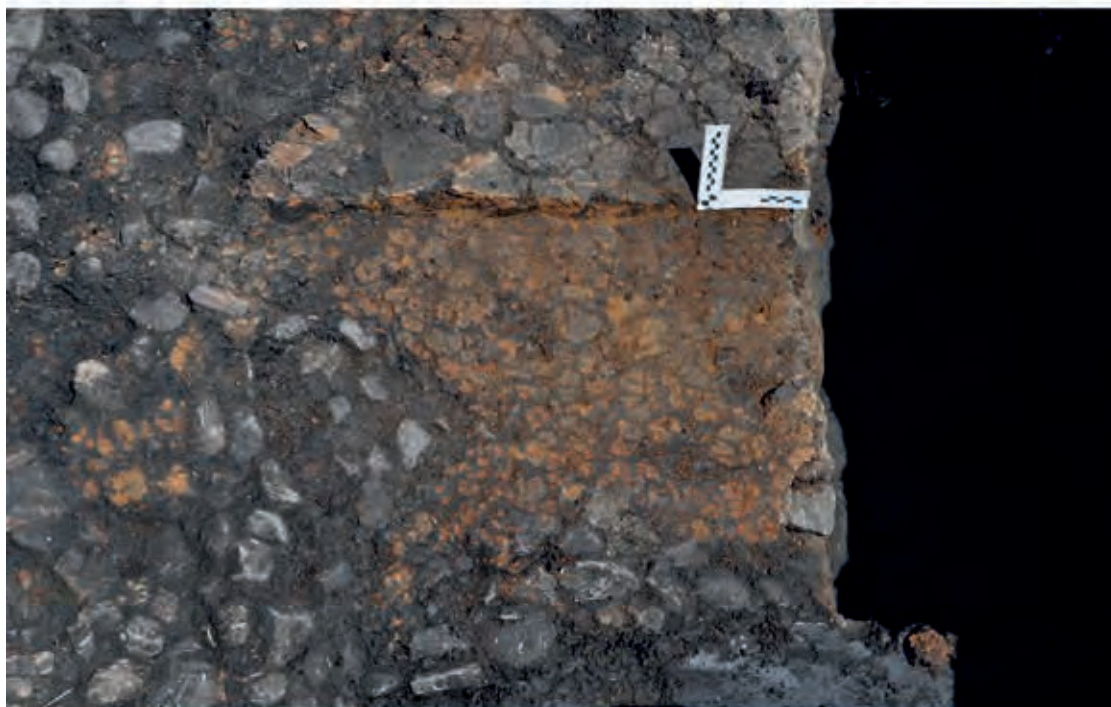

Fig. 25 Ceramica din complexul Cx 04 dezvelit în S. 1. de pe strada Izvorului.

Fig. 25 Ceramics from feature Cx 04 discovered in S. 1. on Izvorului Street.

1

2

Fig. 26 Complexul Cx 06 dezvelit în C. 1. de pe strada Izvorului.
Fig. 26 Feature Cx 06 unveiled in C. 1. on Izvorului Street.

Bow and arrow use in the bronze age of the Eastern Transylvania, Romania. A recent discovery from Sântimbru, Harghita county

Utilizarea arcului și a săgeții în epoca bronzului în estul Transilvaniei, România. O descoperire recentă de la Sântimbru, județul Harghita

Corneliu BELDIMAN¹

PUSKAS József²

Dan-Lucian BUZEA³

Keywords: *arrowhead, bone, bow, Harghita County, prehistoric technology, Sântimbru, use-wear analysis, Wietenberg Culture*

Cuvinte cheie: arc, armătură, Harghita (județul), os, paleotehnologie, Sântimbru, traseologie, vârf de săgeată, cultura Wietenberg

REZUMAT

Utilizarea arcului și a săgeții în epoca bronzului în estul Transilvaniei, România. O descoperire recentă de la Sântimbru, județul Harghita. Lucrarea de față oferă date privind descoperirea, în urma unor cercetări arheologice sistematice, a unui vârf de săgeată din os, conservat în condiții excepționale, datând din epoca bronzului, perioada mijlocie – cultura Wietenberg. Artefactul provine din inventarul unei gropi (Cx 18) și este o piesă rar semnalată în aria culturii mai sus menționate. Importanța majoră a analizei noastre este legată de prezența acestui tip relativ rar de vârf de săgeată într-o zonă (estul Transilvaniei) cu așezări din epoca bronzului care abia acum devine mai bine cunoscută. Artefactul a făcut obiectul unei analize tehnologice exhaustive, recurând la microscopia optică, utilizând identificarea datelor paleotehnologice, inclusiv analiza uzurii (materie primă, fabricare, utilizare-reutilizare), însoțită de o ilustrație care surprinde în detaliu toate aspectele discutate; întregul demers a urmărit identificarea etapelor de fabricare, a urmelor de utilizare și formularea ipotezelor legate de prezența sa în inventarul unui complex, generând astfel un set de date utile și oferind un exemplu de abordare care poate fi extins și la alte descoperiri similare.

Introduction

The village of Sântimbru/Csikszentimre belongs to the commune of Sâncrăieni, Harghita County, and it is situated in the

Olt valley, in the eastern part of the South Harghita Mountains, 11 km south from Miercurea-Ciuc, on the DJ/CR (County Road) 123 A.

The archaeological site located at the place named *Dealul Mic/Kis-hegy* was reported in 1967 after surface research (Pál János, Kovács Demeter), remaining not excavated for over half a century. In the

¹ National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe; cbeldiman58@yahoo.com

² National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe; joskal987@yahoo.com

³ National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe; buzealuci@yahoo.com

2000s, a livestock farm was established on the site.⁴

The interest in this prehistoric settlement was revived in 2010, when it was delimited on an area of 14.5 hectares by the Harghita County Department for Culture (Kosza Antal). A decade later, in 2020, within the HiLands project (Alexandru Popa, Dan-Lucian Buzea)⁵ non-invasive prospections were carried out here to detect possible anomalies indicating the existence of structures or settlements dating back to prehistoric times (or later).

An investment extension project launched in 2021 at the livestock farm required preventive archaeological excavations to be carried out by Puskás József and Dan-Lucian Buzea. Two areas were investigated, namely S.1/2021 of 2621 square meters and S.2/2021 of 81 square meters. In S.1, 32 complexes were discovered, and in S.2 5 complexes (various pits), some of them attributed to the Wietenberg and Noua cultures (Figs. 1-3).⁶

Where they exist, the inventory of the complexes is not rich and consists of ceramic fragments, animal bones, small finds such as 14 ceramic tokens, a bone arrowhead, a bone tool and a bronze needle, as well as a (ritual?) deposition of a (sacrificed?) goat, the skeleton being partially preserved. In this respect, the complexes Cx 18 (Wietenberg); Cx 14 (Noua); Cx 25 (Noua); Cx 28 (Noua) are worth noting (Figs. 4-7).⁷

The site in question proves to be a reference for the knowledge of the Middle (Wietenberg culture) and Late (Noua culture) Bronze Age cultures in the Ciuc Depression, as research in the region that

targets this period is still rare (Figs. 8-12).⁸

In this article we propose to analyse in detail the bone point discovered in Cx 18. It was signalled and made available to the first author by Dan-Lucian Buzea. The rarity of such (published) artifacts in the Wietenberg culture, and even more so of those recovered under controlled conditions, should be emphasized, which increases the interest in a detailed approach. A report on the piece was made by the authors of the discovery⁹, and a paper on the subject was presented at the XIXth Scientific Session of the National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe, December 14-15, 2022.¹⁰ The Romanian version of the article was recently published.¹¹

Arrowhead analysis

Name. Owner. Context. Arrowhead of bone. Owner – Place of preservation: National Museum of Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe, Covasna County, inv. no. 24707. Cx 18 -70 cm, discovered on 20.04.2021.¹²

Description of the Cx 18: circular, asymmetric hemispherical pit, slightly irregular on the eastern side, where it was disturbed by animals. It was delineated at about -45 cm from the present level of the treading. The pit was deepened in the yellow sterile. The content consisted of yellowish-brown sandy silt. The archaeological material consisted of a few pottery fragments (Fig. 13), animal bones and a bone arrowhead, preserved intact. Dimensions: diameter 190 x 200 cm: depth 40 cm. The relationship between Cx 17 and Cx 18 could not be seen in profile. Cx 19 overlapped Cx 18. Bronze Age culture:

⁴ The Romanian version of this paper was published recently – Beldiman, Puskás, Buzea 2022. More figures were added to the present English version.

⁵ <https://hilands.net4u.ro/>.

⁶ Puskás, Buzea 2021, 23-25; Buzea 2021.

⁷ Buzea 2021; Puskás, Buzea 2021, 25-29, 37, pl. 3; 39, pl. 5; Kelemen 2021; Kelemen 2021.

⁸ Puskás, Buzea 2021, 28-29.

⁹ Puskás, Buzea 2021, 26.

¹⁰ Beldiman *et alii* 2022.

¹¹ *Supra*, note 4.

¹² For all aspects discussed below see details and bibliography in Beldiman 2002b; Dietrich, 2013; Beldiman *et alii* 2021.

Wietenberg culture (Figs. 8-12).¹³

Type, raw material, state of preservation. The artifact was recuperated from the content of the pit without observed microstratigraphic connexions; the object is in a very good state of preservation, being entire and with surfaces unaffected by corrosion or mineral deposits.

The description uses morphological references as: upper side, lower side, distal end (ED), distal part (PD), mesial part (PM), proximal part (PP), proximal end (EP), left side (margin), right side (margin) (Fig. 15).

The piece is a bone point slightly curved axially to the right (viewed from the upper face, with the distal end oriented upwards), respecting the anatomical morphology of the raw material, which is a bone fragment (from a long bone, nasal bone, rib) of a large herbivore, cow or horse. It has a long, slender silhouette; the distal (active) part is pyramidal with slightly convex convergent margins (Figs. 14-15).

The raw material is difficult to specify (long bone fragment, rib fragment, nasal bone? – all from a large herbivore, cow or horse), given that the piece has been completely shaped, and the anatomical details have been almost entirely removed. It exhibits marked mechanical properties of hardness and elasticity, optimal for a light projectile point, and the bone fragment meets these mechanical parameters. On the proximal part on the lower side, small sectors of the anatomical surfaces are preserved and microscopically observed with discontinuous preservation of the spongiosa tissue alveoli, modified/flattened by shaping.

Examination of the surfaces was performed under low power optical microscopy (x5 – x80) (Figs. 16-18).

The sides (upper side, lower side and the lateral sides) are conventionally defined for needs of precise description – the peduncle (medial and proximal part with

proximal end) and the tip (distal part with distal end); the medial and proximal parts have been conventionally defined by dividing the length of the respective segment equally (Fig. 15).

The upper side has a flat or slightly convex proximal part, shaped by abrasion, and the lower side has two planes oriented axially/longitudinally, one of which is convex, broad towards the left edge, and the other concave, broad towards the right edge, partially preserving the anatomical surface and being shaped by abrasion towards the proximal end.

The distal end is faceted, rectangular in cross-section, with short steep convex margins, the body (medial and proximal part) with rectangular cross-sections and slightly convex divergent margins (Figs. 14, 18).

The distal part is elongated pyramidal (with a rectangular base), and is delimited from the medial part by cross-cutting. The distal end has a faceted shape obtained by fine abrasion, the traces of which differ from those of abrasion on a coarse backing applied to the rest of the distal part; this detail, together with the short converging steep short edges, indicates reworking (re-sharpening) of the distal end after fracturing, probably during use. The underside preserves small sections of the distal and medial-proximal parts with anatomical surfaces unaltered by shaping (Figs. 14, 17).

The proximal end is obliquely sheared by cutting abrasion on both sides. It has on both sides oblique, asymmetric rectangular oblique planes of different lengths, obtained by abrasion, a morphological/technical detail made to facilitate the fit in the shaft/arrow shaft (Figs. 14, 16).

Technological aspects. Manufacture

Debitage. The traces of this first processing phase (operation) have not conserved, and the processes applied are de-

¹³ Buzea 2021, 42.

duced on the basis of known analogies; the aim of this operation was to extract a long fragment of bone – compact tissue (long bone, nasal bone, rib), asymmetrical, or quasi-rectangular; this technological stage involved the application of several processes combined in two variants:

1. in case of long bone (femur, humerus, tibia, metapodia) or short (nasal) bone – debitage by direct percussion fracture, transverse cutting and axial splitting or for detaching the ends (diaphysis) of the bone and extracting a segment with a length close to that of the finished product (about 85-90 mm);
2. in the case of the rib body – direct percussion applied on the edges to access the spongy tissue, then debitage by direct percussion in order to obtain a rib half-body; transverse cutting at both ends to obtain a rectangular fragment with a length close to that of the finished product (about 85-90 mm); the segment of the extracted rib body could be axially fractured (split) to obtain two or more long and narrow strips, which would allow a faster and precise shaping with less effort to obtain the final product.

Shaping. It was applied by abrasion on a fixed support – sandstone slab in a wet environment with the addition of fine sand or mud. The traces of the operation consist of a series of well-marked, relatively coarse striations arranged obliquely and transversely on the distal, medial and proximal sides, as well as at the extremities.

The shaping was aimed at:

1. modelling the regular morphology of the wand, with rectilinear edges and ends parallel two by two;
2. modelling the pyramidal morphology of the distal part; the sections are rectangular and asymmetrical polygonal with slightly convex margins (Figs 14, 18);

3. shaping the morphology of the junction area at the bottom of the distal part / top of the mesial part by cross-cutting; the aim was to delimit the two main parts of the piece; the base of the distal part has convex margins rounded by cutting (Figs. 14, 17);

4. after this demarcation was made, the shaping of the medial and proximal parts continued, resulting in the creation of four surfaces, two wider (upper/lower sides) and two narrower (lateral sides), the sides being placed in planes distinct from the surfaces of the distal part; the sections are rectangular and asymmetrical polygonal, with slightly convex edges (on the medial side) and rectangular with three slightly convex edges and one concave edge (corresponding to the lower side); the shaping of the proximal end was done on both faces by forming two small abrasion planes that give it a bevelled appearance (Figs. 14, 16);

5. resharpening – fracture of the distal end over an approximate length of 5 mm and resharpening by transverse and oblique axial abrasion on a fine surface, which has produced series of fine, parallel, specific striations, different in morphology from those produced by the application of the initial abrasion. The distal end has a faceted appearance and short steep straight edges, a morphology similar to the reworked active part of the tips used as piercers, perforators, etc., common in the Wietenberg and Noua cultures (Fig. 18).¹⁴

There is no evidence of heat treatment, which increased the hardness-impact resistance of the artifact.

¹⁴ For the Noua culture artifacts of animal hard (or skeletal) materials from the Zoltan-Nisipărie settlement see Beldiman 2002a.

Traces of use. Functional role

The bone point was fixed to the distal end of the wooden rod (arrow body) or to the distal end of a harder cylindrical segment of wood fitted to the distal end of the arrow body (rod). The mounting probably covered almost the entire length of the proximal and mesial part up to near the recessed junction area (at 3-4 mm?); this provided a higher impact resistance of the reinforcement.

The diameter of the rod (body) of the arrow at the distal end probably measured about 6-7 mm, having in this sector a cylindrical or truncated cone-shaped morphology, adapted to the morphology of the proximal part of the point; the length of the axial perforation was about 40-45 mm.

Fixing to the axially perforated or split wooden elements was frequently done with organic mineral hot-applied glue (but not necessarily) and vegetal or animal fibre ligatures (thin leather, tendon threads from herbivores), possibly stiffened by the addition of hot-applied glue. The analysed piece shows no traces of the use of adhesives.

The traces of use are materialized by the fracture of the active part (distal) probably as a result of impact with the hard surface of an accidental target or with the skeletal elements of the target (game). After recovery of the arrow; the point (fixed in the shaft) was re-fitted by resharpener – abrasion. No other traces of use were observed.

The presence of the arrowhead in the Cx 18 complex can be explained hypothetically by the following variants, not excluding other possibilities:

1. the artifact, still in perfect usable condition even today, does not appear to have been accidentally abandoned in the complex: it could easily have been recovered for reuse from a target (hunted) – given both its preservation in optimal conditions after use and the relatively large amount of technical effort consumed in its production; thus, it could have been deposited mounted in a rod (as a projectile shot) as a personalized offering;
2. the projectile was kept fixed in an offering of game meat deposited in the pit (only soft tissues), the point being a personalized offering; extending the range of hypotheses, we can think, in this case, of a ritual to ensure success in the hunt?;
3. the point (without the arrow body – rod) could have remained fixed, deep in a game offering (only soft tissues), deposited in the pit – here the objection can be raised, and rightly so, that the recovery of this precious bone point would not have posed any problems;
4. finally, despite observations made at #1 the arrowhead was simply abandoned in the pit.

Table 1. Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
Bone arrowhead - Dimensions.

Parameters	Value (mm)
Initial total length	approx. 84
Preserved total length	79.05
Length of proximal part + middle/mesial part	46.29
Length of mesial part	23.15
Length of proximal part	23.14
Length of mesial part/junction area (under distal part)	2.15
Length of distal part	30.61
Distal part width at 10 mm from distal end	4.06

Discussions. Analogies

Arrowheads made of hard animal materials (deer bone and antler) are present among the Bronze Age finds in Romania, although they have rarely been systematically catalogued and studied according to a unitary methodology; the cited bibliography also offers some analogies – more or less comparable – for the piece we are analysing.¹⁵

So far, for the Wietenberg cultural environment, we have not found any reports of similar bone or antler arrowheads in the specialized literature consulted. Bone and antler arrowheads are rarely mentioned in works dedicated to the industry of animal hard materials belonging to that culture. We can refer, on this occasion, to the finds from Uioara de Jos, Mureș County¹⁶, Rotbav, Brașov County¹⁷, Hălchiu, Brașov County¹⁸, but there are other reports.¹⁹

Deer antler arrowheads, on the other hand, are common within the Noua culture (Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural group/complex), with long-stalked

pieces with a pyramidal distal part being a well-known cultural marker.²⁰

According to Laura Dietrich's classification of arrow weapons for the Bronze Age cultural environment of Eastern Europe (the Noua-Sabatinovka-Coslogeni complex), the piece found at Sântimbru belongs to the type 4A (Fig. 19).²¹

Conclusion

This paper offers details of a discovery made through systematic research, which resulted in the collection of valuable archaeological material from a site that had never been excavated before. In addition, the artifact comes from a complex, which increases its documentary value.

The major importance of this paper is to report the presence of this relatively rare type of arrowhead, in a very good state of preservation, in an area with Bronze Age habitation that is only now beginning to be known in more details; future research may probably contribute to better knowledge of the prehistoric archaeology of eastern Transylvania.

An exhaustive technological analysis of the artifact has been carried out, using the identification of raw material, definition and interpretation of ancient technology data, including use-wear analysis (raw material, manufacture, use-reuse), accompanied by an illustration that captures in detail all the aspects discussed; the whole approach aimed at identifying the stages of manufacture, traces of use and hypothesizing its presence in the inventory of a complex, thus generating a set of useful data and providing an example of an approach that can be extended to other similar finds.²²

¹⁵ See Chidioșan 1980, 63 (Wietenberg culture); Florescu 1991 (Noua culture); Beldiman 2002a (Zoltan, Covasna County, Noua culture); Beldiman et alii 2012, 104 (Păuleni-Ciuc, Harghita County, Jigodin culture); Dietrich 2013 (Noua culture); recently Beldiman et alii 2021 – all publications with bibliography. For older, relatively recent and recent data on the Wietenberg culture see some papers and books, all with bibliography: Andrișoiu 1992; Andrișoiu, Rustoiu 1992; Bălan 2015; Bălan et alii 2016; Bălan alii 2015; Berecki 2016; Boroffka 1994; Ciugudean et alii 2015; Ciută et alii 2021; Dietrich 2013; Fântâneau et alii 2017; Palincaș et alii 2019; Puskás 2020; Quinn et alii 2020; Rîșcuța 1995; Puskás, Buzea 2021.

¹⁶ Boroffka 1994, 224.

¹⁷ Dietrich 2014, 140; artifact dated to Wietenberg phase III/C.

¹⁸ Beldiman et alii 2021; the piece is made of deer antler and has different typological parameters from those of the piece from Sântimbru, in that it is close to the typology of arrowheads specific to the Noua culture, although the association with ceramic material at the point of discovery – where Noua pottery is missing – indicates a probable origin from the Wietenberg cultural environment.

¹⁹ Chidioșan 1980, 63, pl. 39/22, 38; Rîșcuța 1995, 54.

²⁰ Florescu 1991; Beldiman 2002a; Dietrich 2013.

²¹ Dietrich 2013, 156, fig. 3.

²² The composition of the figures, as well as the photographs and diagrams without author's specifications, were made by Corneliu Beldiman.

Bibliografie / Bibliography

Andrișoiu I. 1992. *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului.*, Bibliotheca Thracologica II. București: Institutul Român de Tracologie.

Andrișoiu I., Rustoiu A. 1992. *Sighișoara Wietenberg. Descoperiri preistorice și așezarea dacică.* Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica XXIII. București: Institutul Român de Tracologie.

Bălan G., Quinn C.P., Hamilton G. 2016. The Wietenberg Culture. Periodization and Chronology. *Dacia*, Nouvelle Série, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București 60: 67-92.

Bălan G., Quinn C.P., Hodgins G. 2018. The cultural and chronological context of the Bronze Age cemetery from Sebeș-Între Răstoace. În: R.E. Németh, R. Botond (eds.), *Bronze Age Connectivity in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 13-15 October 2016*, Mureș County Museum, Târgu-Mureș. Cluj-Napoca: Editura Mega: 183-252.

Bălan G. 2015. Așezarea Wietenberg de la Micești. În: *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș 6: 25-86.

Beldiman C. 2002a. Zoltan. Industria materiilor dure animale în așezarea culturii Noua: privire generală. În: I. Oberländer-Târnoveanu, M.-V. Angelescu, C. Borș (ed.), *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. A XXXVI-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Buziaș 28 mai – 1 iunie 2002*, București: CIMEC: 345-349.

Beldiman C. 2002b. Vârfuri de săgeți din materii dure animale în așezarea culturii Noua de la Zoltan, jud. Covasna. *Angvstia*, Arheologie, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe 7: 15-152.

Beldiman C., Gridan S., Beldiman D.-M. 2021. Date noi privind locuirile preistorice în sud-estul Transilvaniei. Un vârf de săgeată din corn de cerb descoperit pe teritoriul com. Hălchiu, jud. Brașov. În: S. Forțiu (ed.), *Arheovest X1 – In Honorem Valeriu Sîrbu. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Asociația ArheoVest, Timișoara, noiembrie 2021, vol. I. Cluj-Napoca: Editura Mega: 261-281.

Beldiman C., Puskás J., Buzea D. L. 2022. Utilizarea arcului și a săgeții în epoca bronzului din Estul Transilvaniei. O descoperire recentă de la Sântimbru, jud. Harghita. În: *Corviniana. Acta Musei Corvinensis*, II (XV), Serie nouă, Consiliul Județean Hunedoara, Muzeul Castelul Corvinilor, Hunedoara 2022: 19-35.

Beldiman C., Valerii Kavruk V., Dan-Lucian Buzea D.L., Puskás J. 2022. Date privind industria preistorică a materiilor dure animale din colecția Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe: vârfuri de săgeți, comunicare prezentată la *A XIX-a Sesiune de comunicări științifice a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni*, Sfântu Gheorghe, 14-15 decembrie 2022; <https://www.facebook.com/photo/?fbid=579149187553272&set=pcb.579151444219713>.

Beldiman C., Sztancs D.-M., Buzea D.-L. 2012. *Animale, tehnologie și artefacte preistorice din materii dure animale descoperite la Păuleni-Ciuc, jud. Harghita. Catalog*, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe: Editura Angvstia.

Berecki S. 2016. *The Bronze Age site from Luduş*, Bibliotheca Musei Marisiensis, Seria Archaeologica, X, Mureș County Museum, Târgu Mureș. Cluj-Napoca: Editura Mega.

Boroffka N.G. 1994. *Die Wietenberg-Kultur: Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Teil 1-2. Bonn: Rudolph Habelt Verlag.

Buzea D.L. 2021. *Raport de cercetare arheologică preventivă Sântimbru/Csíksszentimre-Dealul Mic/Kis-hegy, județul Harghita* (ms., iulie 2021; arhiva MNCR).

Chidioșan N. 1980. *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*. Oradea: Muzeul Țării Crișurilor.

Ciugudean H., Quinn C.P. 2015. The End of the Wietenberg Culture in the Light of New 14 C Dates and its Chronological Relation Towards the Noua Culture. În: R.E. Németh, R. Botond (eds.), *Bronze Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 2-4 October 2014*,

Mureș County Museum, Târgu Mureș. Cluj-Napoca: Editura Mega.

Ciută M.M., Quinn C.P., Totoianu R.V. 2021. Radiocarbon Data of Funerary Discoveries from Middle Bronze Age in the Mureș Valley. The Wietenberg Cemetery from Limba-Oarda De Jos (Alba County, Romania). În: *Journal of Ancient History and Archaeology*, Institute of Archaeology and Art History of Romanian Academy Cluj-Napoca, Technical University of Cluj-Napoca 8, 2: 75-83.

Dietrich L. 2014. *Die mittlere und späte Bronzezeit und die ältere Eisenzeit in Südosstebenbürgen aufgrund der Siedlung von Rotbav*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, 248, Bonn: Habelt.

Dietrich L. 2013. Projectile weapons of the Late Bronze Age in Eastern Europe. The case of the Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural complex, În: *Satu Mare – Studii și Comunicări, Studii în onoarea lui Tiberiu Bader la 75 de ani*, Muzeul Județean Satu Mare 29/1: 181-197.

Fântâneau F., Bălan G., Popa S., Tentiş D. 2017. *Necropola din epoca bronzului de la Sebeș*, Bibliotheca Musei Apvlensis XXVIII. Brăila-Alba Iulia: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”.

Florescu A.C. 1991. *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, Muzeul Dunării de Jos, Institutul de Tracologie, Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, vol. 9, Bibliotheca Thracologica I. Călărași: Muzeul Dunării de Jos.

Kelemen I. 2021. Descoperiri faunistice din epoca bronzului târziu la Sântimbru/Csíkszen-

timre-Dealul Mic/Kis-hegy, jud. Harghita. *Angvstia*, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe 25: 43-58.

Palincaș N., Rotea M., Sava T.B., Sava G.O., Gâza O., Bodea M., David C. 2019. Revisiting the Radiocarbon-Based Chronology of the Wietenberg Culture (Middle Bronze Age Transylvania): A Debate of Supra-Regional Relevance. În: N. Palincaș, C.C. Ponta (eds.), *Bridging Science and Heritage in the Balkans: Studies in archaeometry, cultural heritage restoration and conservation*, Oxford: Archaeopress.

Puskás J., Buzea D.L. 2021. Raport preliminar asupra cercetărilor sitului din epoca bronzului de la Sântimbru/Csíkszentimre-Dealul Mic/Kis-hegy, județul Harghita. *Angvstia*, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe 25: 23-42.

Puskás J. 2020. The Middle Bronze Age Cemetery at Țufalău / Cofalva-Alámenő I (Covasna County, Romania). În: *Marisia. Archaeologia. Historia. Patrimonium*, Muzeul Județean de Istorie, Târgu Mureș 2: 51-66.

Quinn C.P., Ciugudean H., Bălan G., Hodgins G. 2020. Rethinking time, culture, and socioeconomic organization in Bronze Age Transylvania. *Antiquity, Department of Archaeology Durham University* 84 (373): 44-61.

Rîșcuța N.C. 1995. Obiectele din os și corn în cultura Wietenberg. *Buletinul Cercurilor Științifice Studentești, Arheologie-Istorie*, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Facultatea de Științe, Alba Iulia 1: 53-60.

Fig. 1 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
General aerial view of the site (after Buzea 2021)

Fig. 1 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vedere generală aeriană a sitului (după Buzea 2021).

Fig. 2 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
General view of the site (after Buzea 2021)

Fig. 2 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vedere generală a sitului (după Buzea 2021).

Fig. 3 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
General view of S.1-2/2021 (after Buzea 2021)

Fig. 3 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vedere generală a S.1-2/2021 – vedere aeriană (după Buzea 2021).

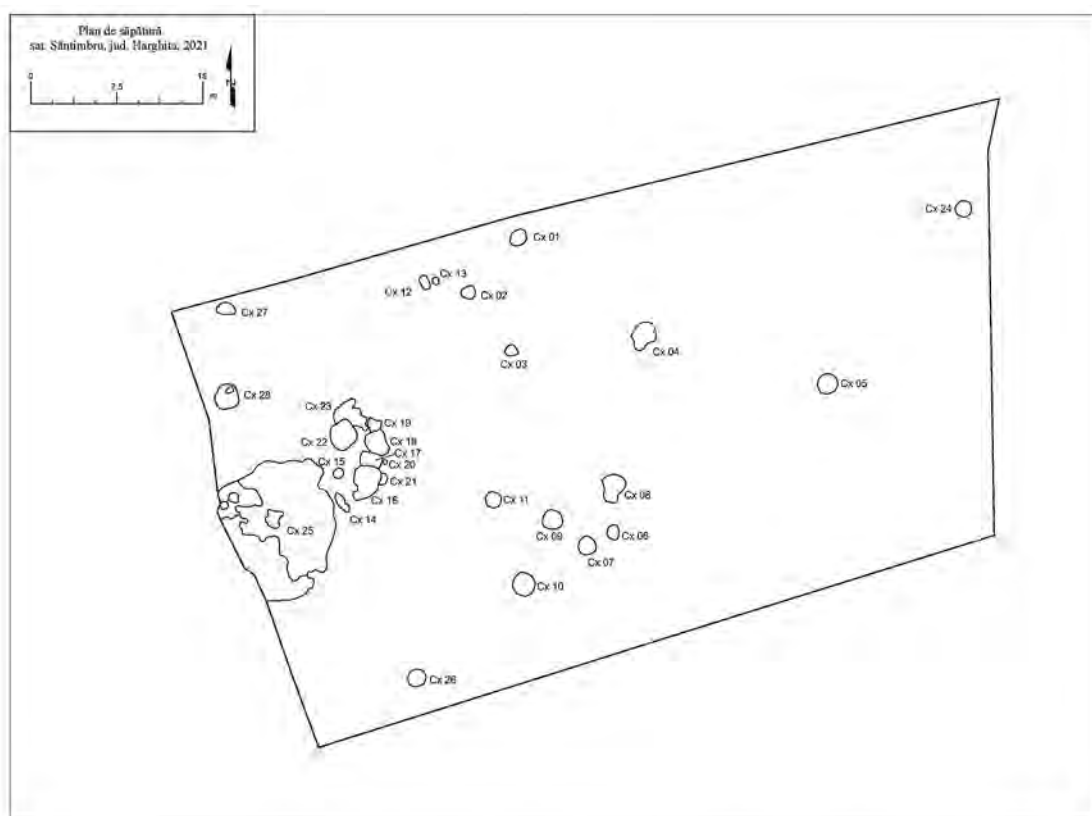

Fig. 4 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.

S.1/2021 - location and plan of the complexes (after Buzea 2021)

Fig. 4 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.

Vedere generală a S.1-2/2021 – plan (după Buzea 2021).

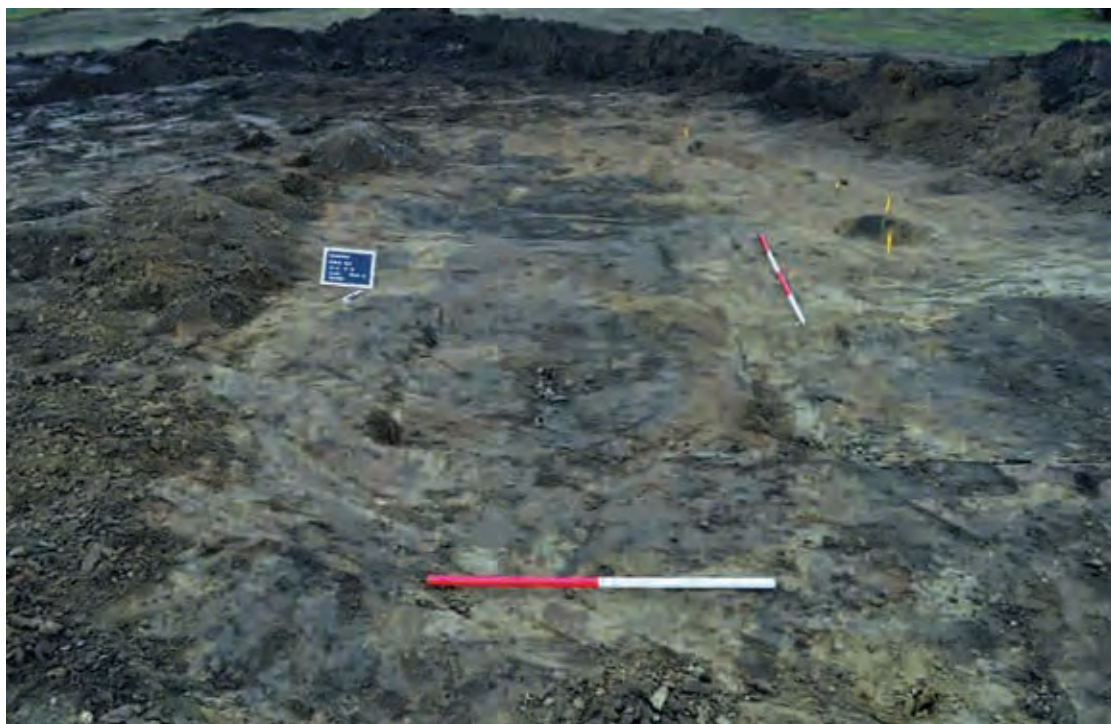

Fig. 5 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
General view of S.1-2/2021 (after Buzea 2021)

Fig. 5 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vedere generală a S.1-2/2021 (după Buzea 2021).

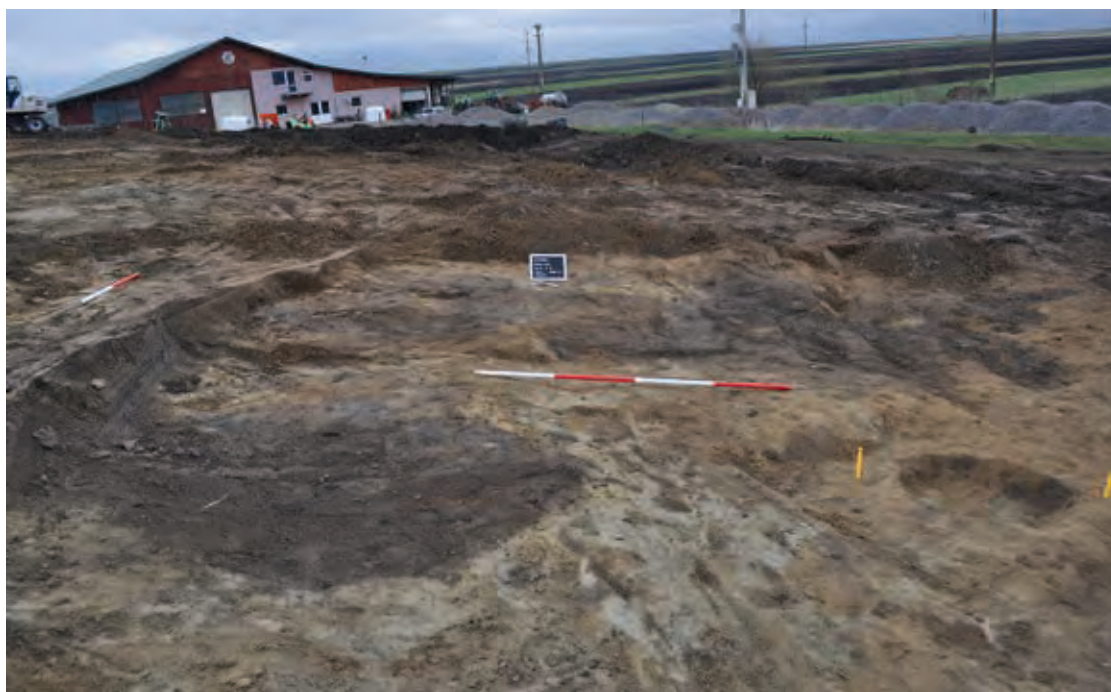

Fig. 6 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
General view of S.1-2/2021 (after Buzea 2021)

Fig. 6 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vedere generală a S.1-2/2021 (după Buzea 2021).

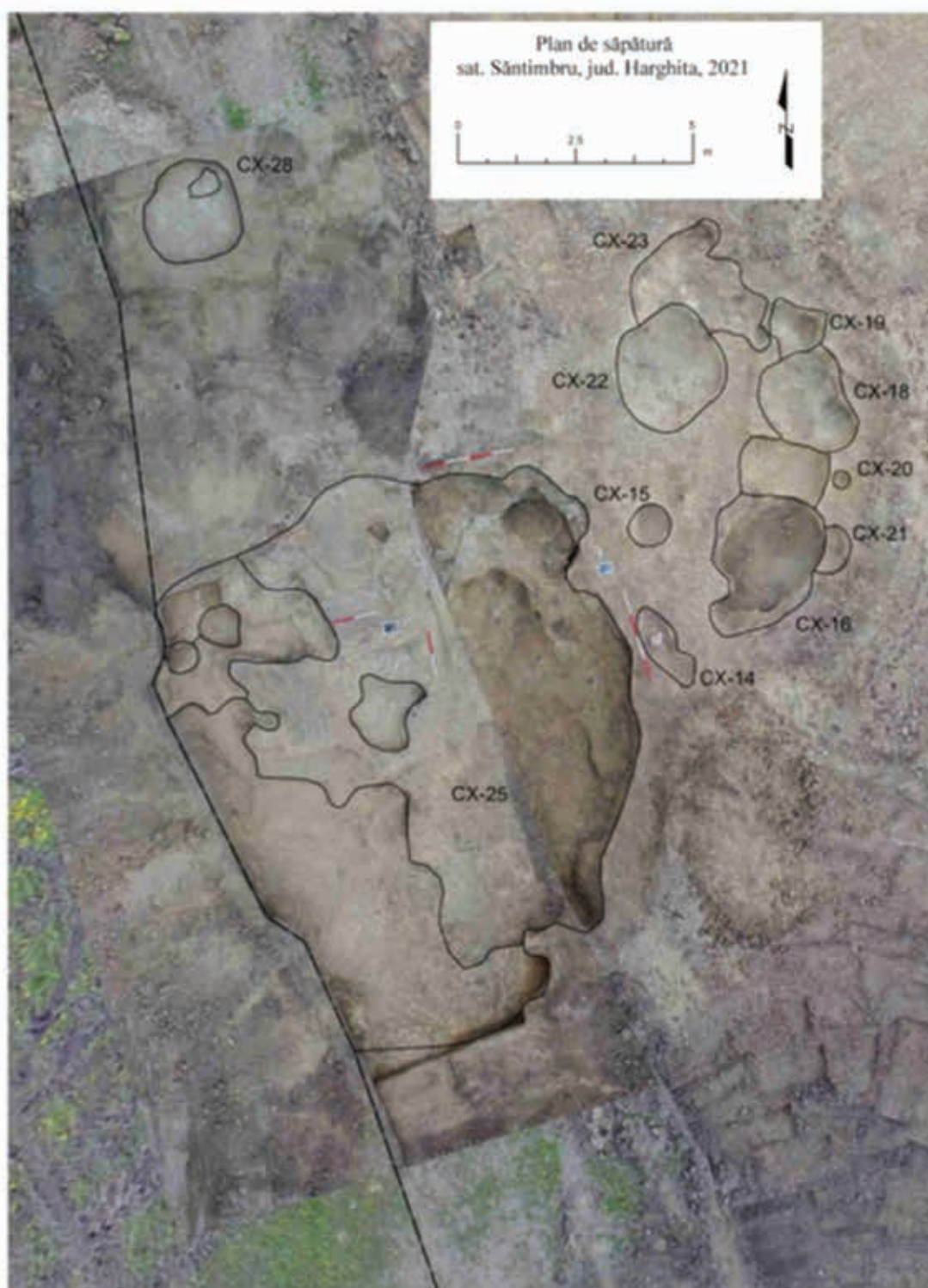

Fig. 7 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
General aerial view of S.1-2/2021 (after Buzea 2021)

Fig. 7 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vedere generală aeriană a S.1-2/2021 – complexe (după Buzea 2021).

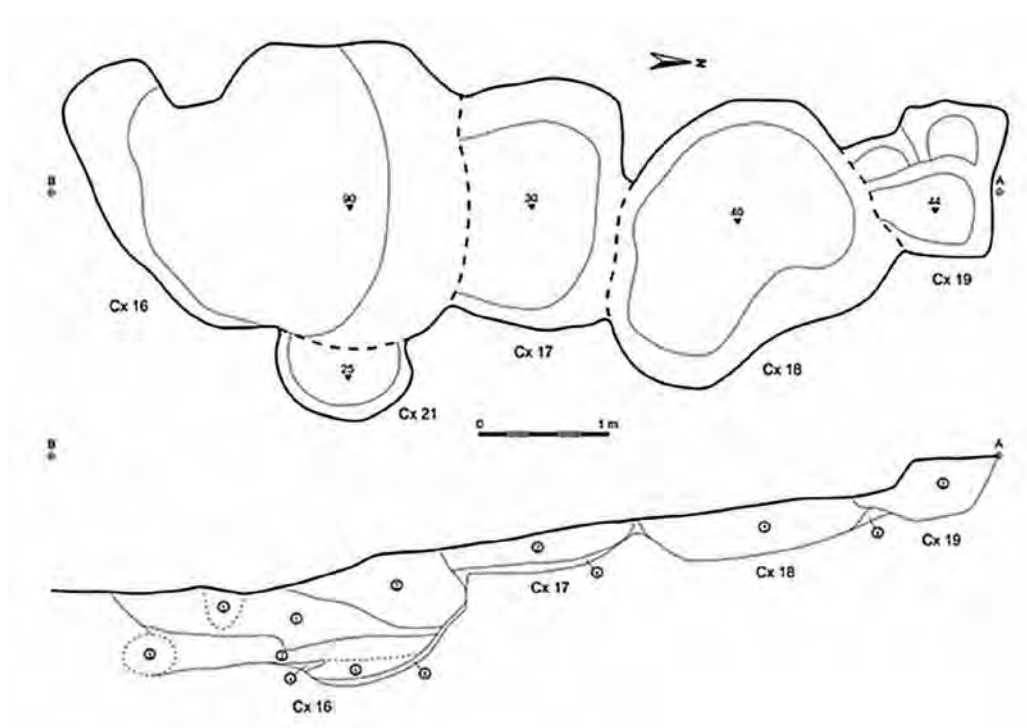

Fig. 8 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.

S.1/2021 - location, plan and profile of Cx 18 (after Buzea 2021)

Fig. 8 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.

S.1/2021 – amplasarea, planul și profilul Cx 18 (după Buzea 2021).

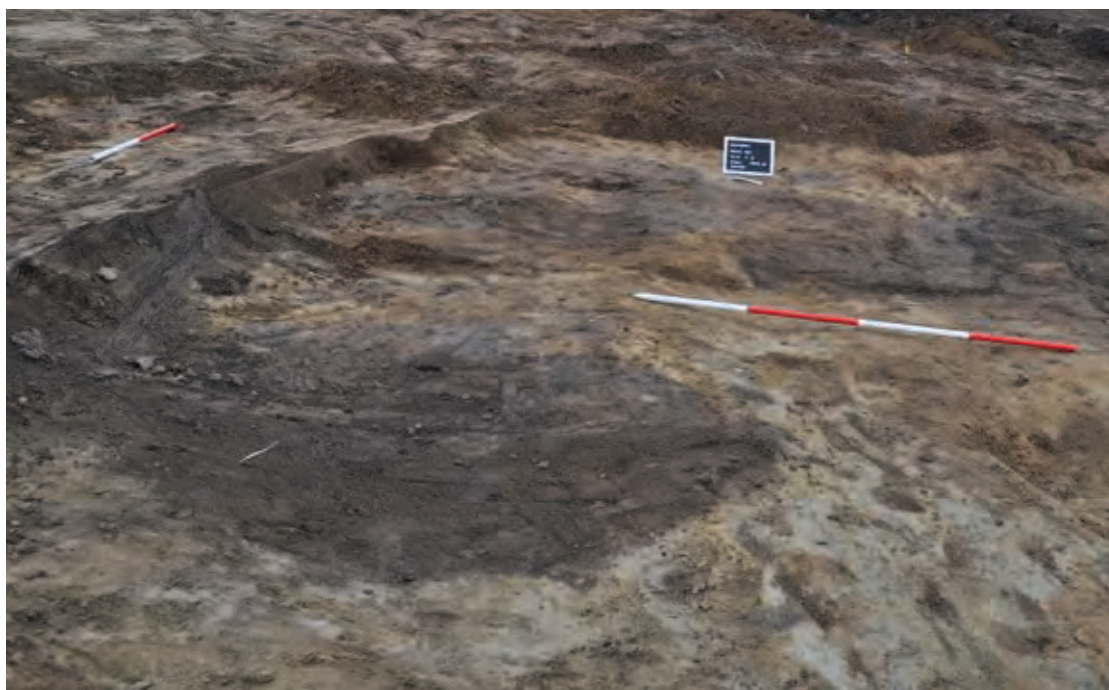

Fig. 9 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.

S.1/2021 - stages of the Cx 18 excavation (after Buzea 2021)

Fig. 9 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.

S.1/2021 – etape ale decopertării Cx 18 (după Buzea 2021).

Fig. 10 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
S.1/2021 - stages of the Cx 18 excavation (after Buzea 2021)

Fig. 10 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
S.1/2021 – etape ale decopertării Cx 18 (după Buzea 2021).

Fig. 11 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
S.1/2021 - stages of the Cx 18 excavation (after Buzea 2021)

Fig. 11 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
S.1/2021 – etape ale decopertării Cx 18 (după Buzea 2021).

Fig. 12 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County. S.1/2021 - stages of the Cx 18 excavation (after Buzea 2021)

Fig. 12 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita. S.1/2021 – etape ale decopertării Cx 18 (după Buzea 2021).

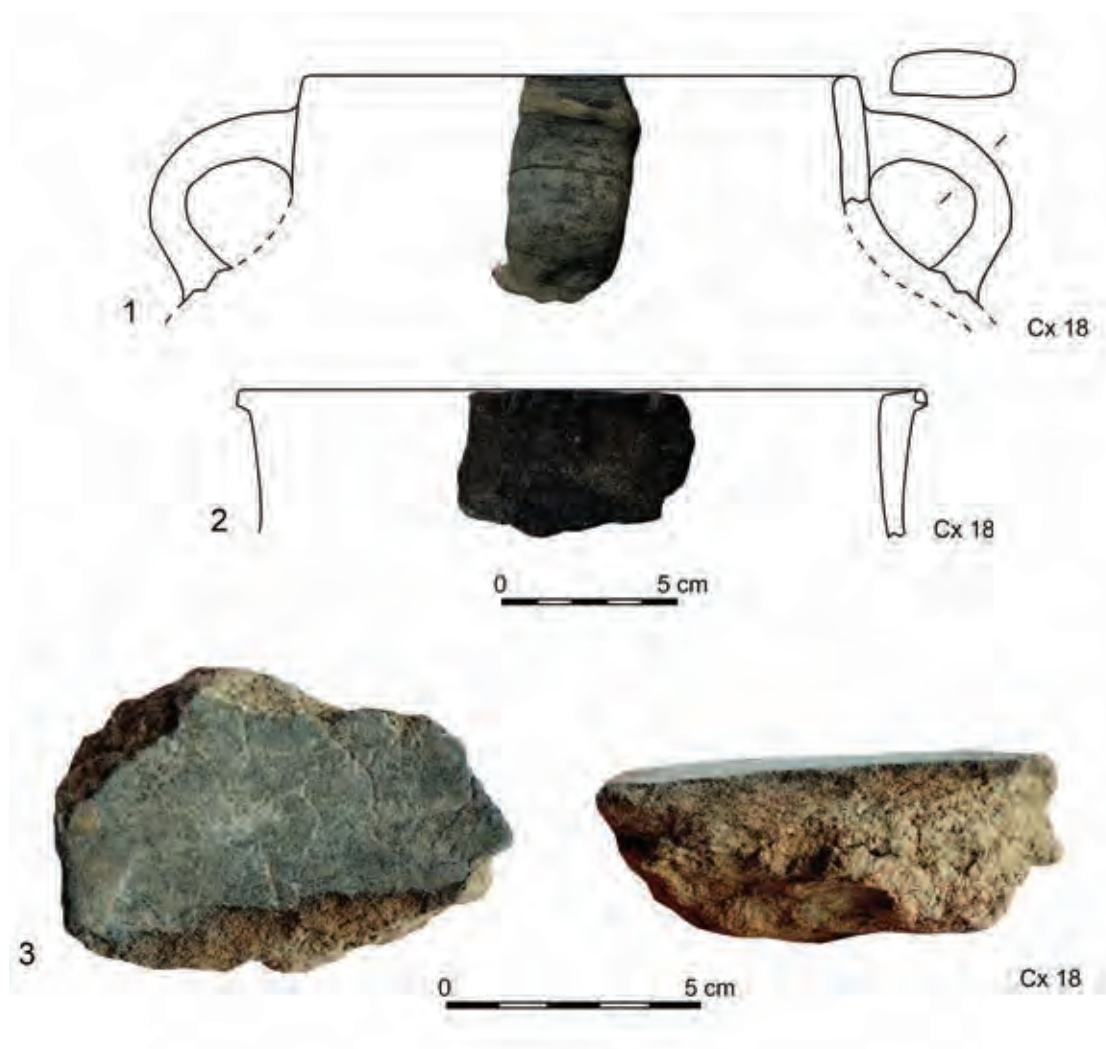

Fig. 13 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
1-2 Fragments of ceramic pots discovered in Cx 18. 3 Fragments of clay (hearth)
discovered in Cx 18 (after Buzea 2021)

Fig. 13 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Material ceramic din Cx 18: 1-2 fragmente de vase.
3 Fragmente de crustă de vatră (după Buzea 2021).

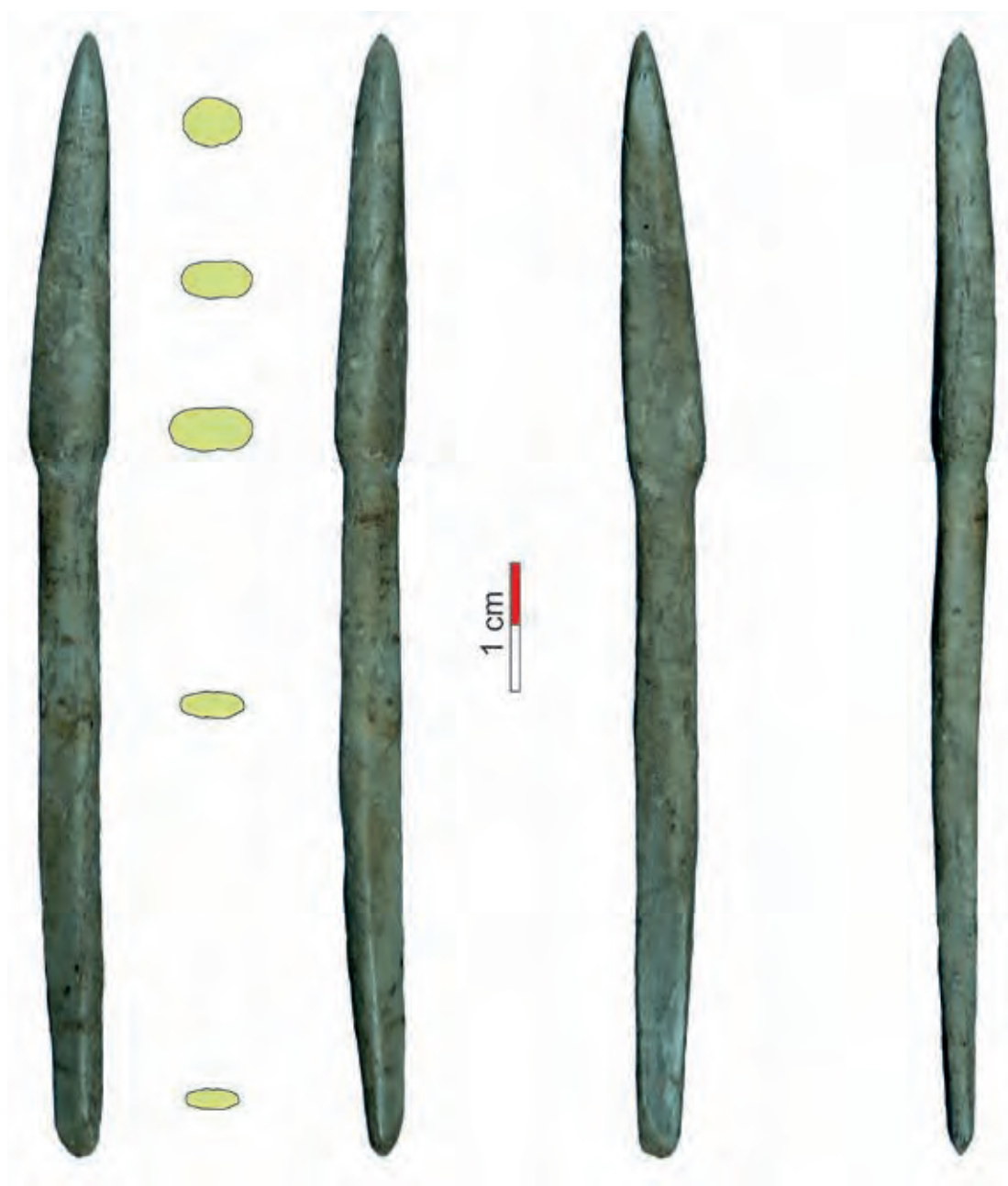

Fig. 14 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
Bone arrowhead - general views

Fig. 14 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vârf de săgeată de os – vederi generale.

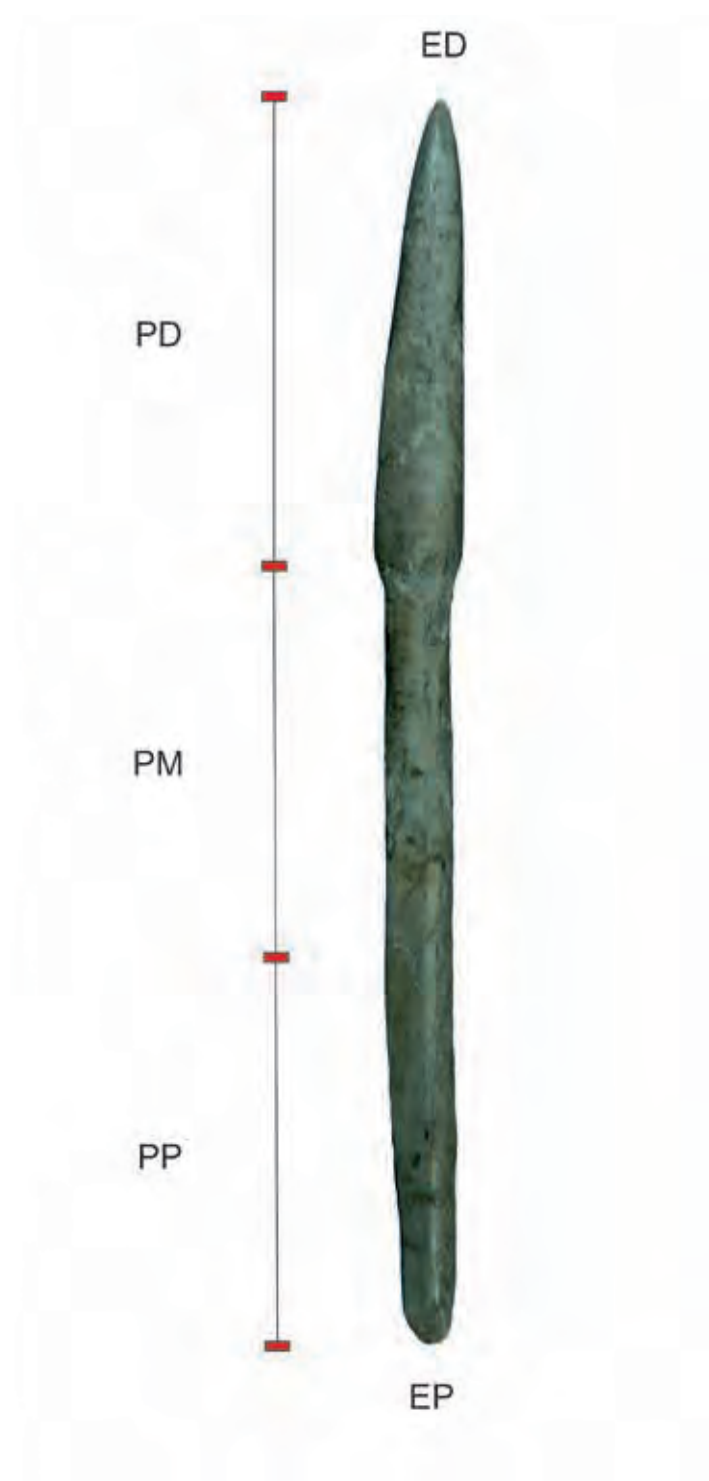

Fig. 15 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.

Bone arrowhead - conventions of description.

Fig. 15 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.

Vârf de săgeată de os – convențiile descrierii (fața superioară). Pentru abrevieri vezi în text.

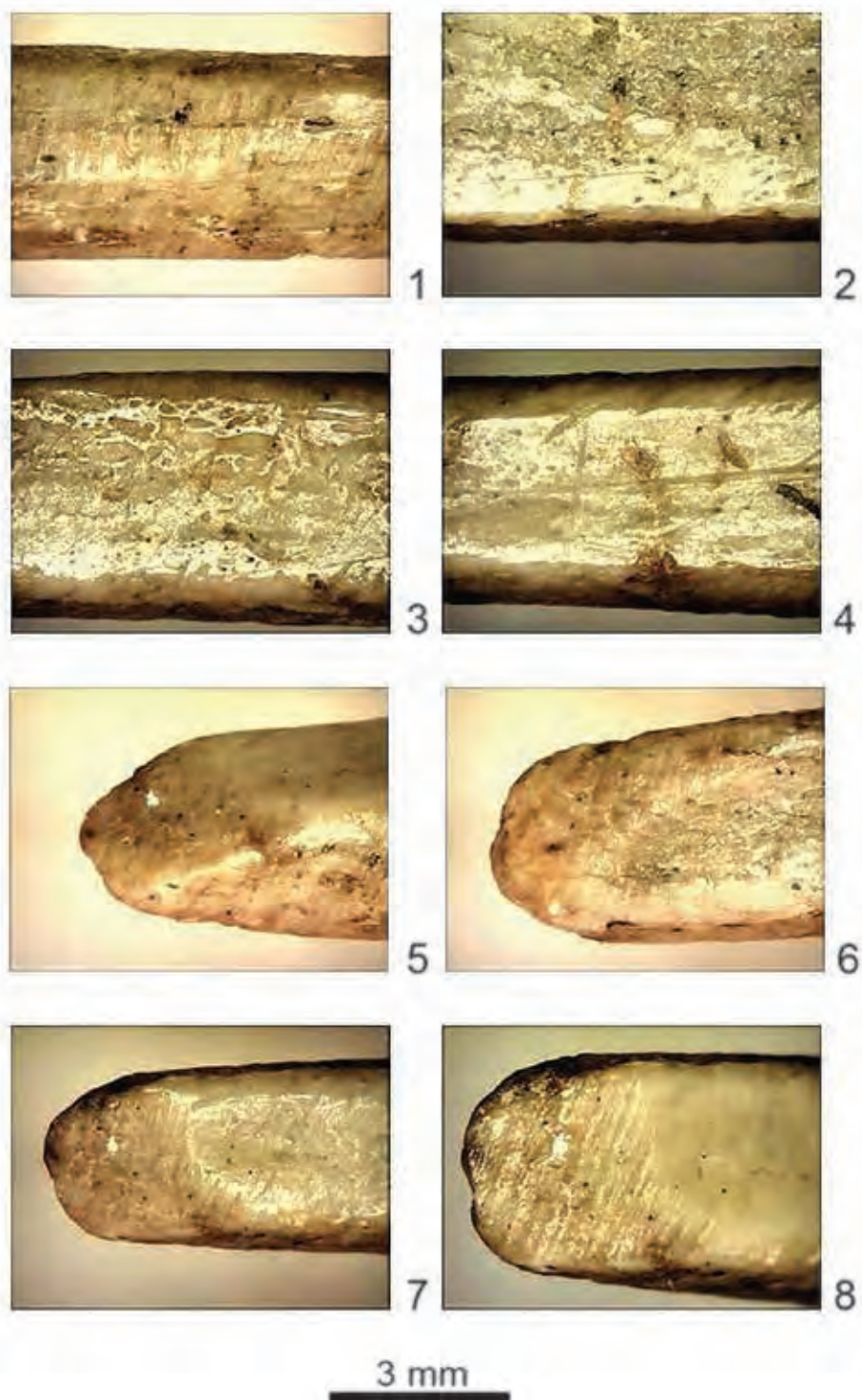

Fig. 16 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.
Bone arrowhead, proximal part and proximal end - microscopic views.

Fig. 16 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita. Vârf de săgeată
de os, partea proximală și extremitatea proximală – vederi microscopice.

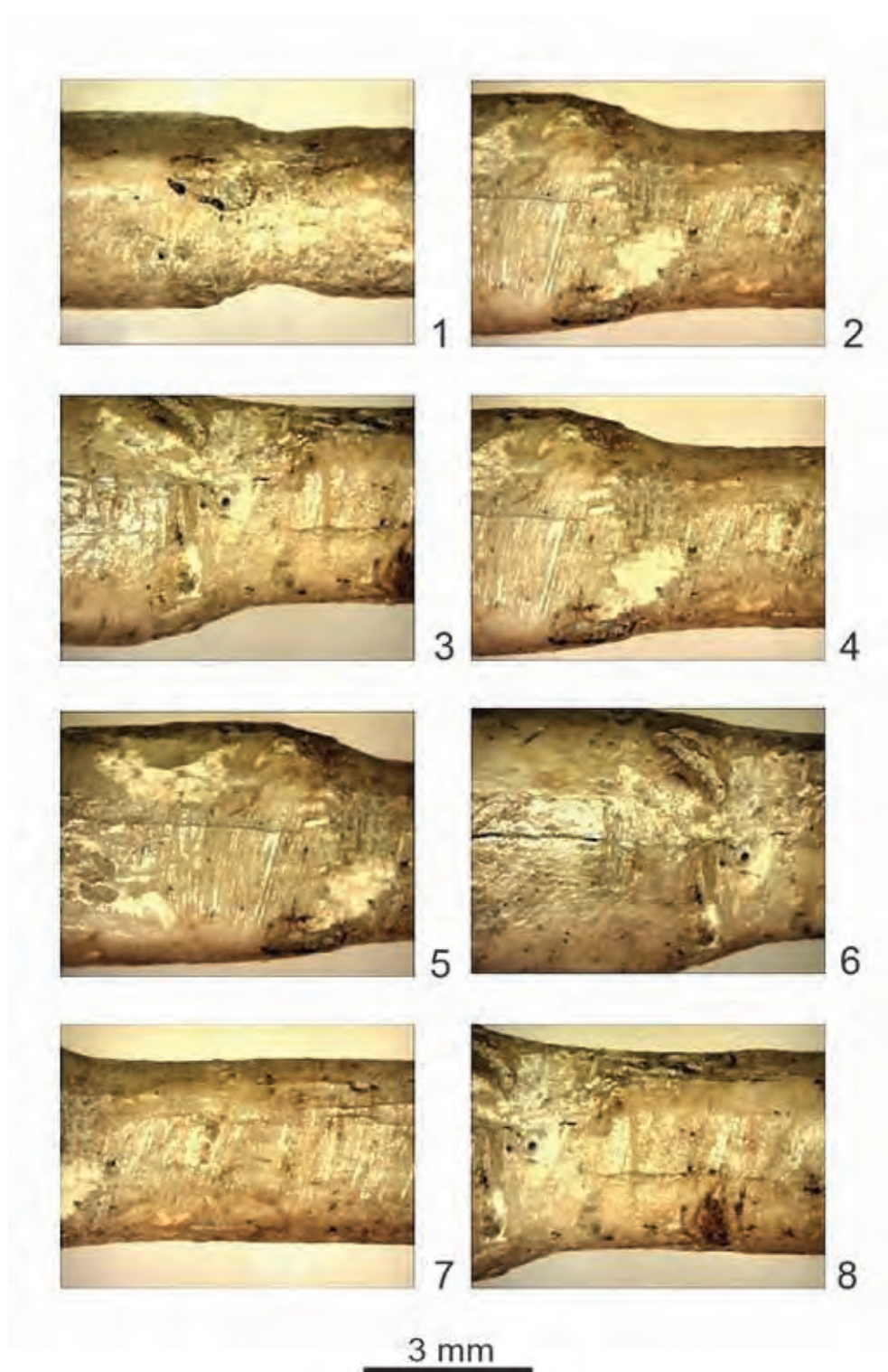

Fig. 17 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County.

Bone arrowhead, mesio-distal part - microscopic views.

Fig. 17 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita. Vârf de săgeată de os, partea mezio-distală – vederi microscopice.

Fig. 18 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, Harghita County. Bone arrowhead, distal part and distal end - microscopic views

Fig. 18 Sântimbru-Dealul Mic / Csíkszentimre-Kishegy, jud. Harghita.
Vârf de săgeată de os, partea distală și extremitatea distală – vederi microscopice.

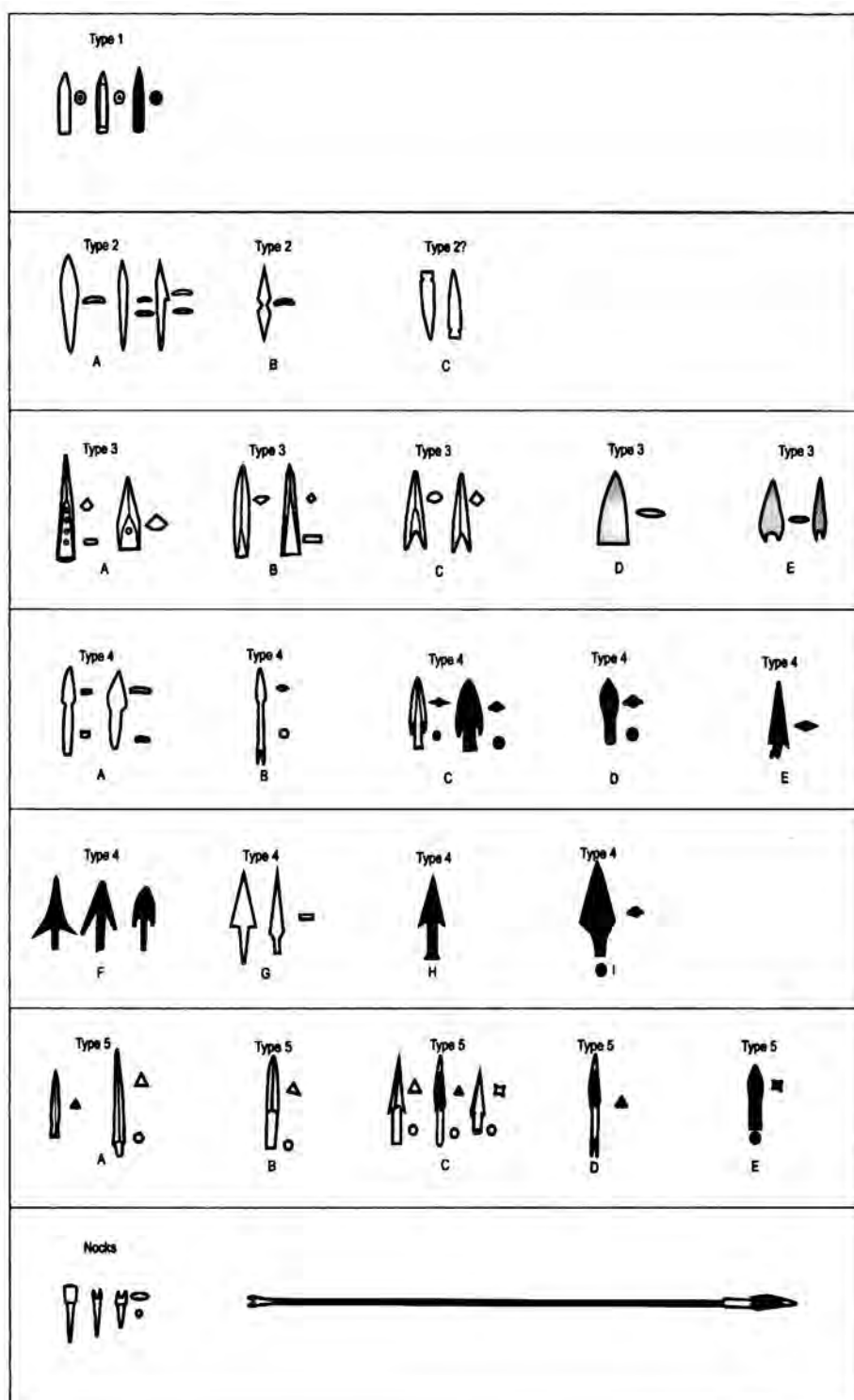

Fig. 19 Typology of arrowheads discovered in the Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural complex (after Dietrich 2013, 186, fig. 3).

Fig. 19 Tipologia vârfurilor de săgeți din cadrul complexului Noua-Sabatinovka-Coslogeni (după Dietrich 2013, 186, fig. 3).

The archaeological excavation in the castellum of Inlaceni/Énlaka in 2024

Cercetări arheologice din castrul roman de la Énlaka/Inlăceni în 2024

VISY Zsolt¹

Keywords: *castellum*, corner tower, fossa, *via sagularis*

Cuvinte cheie: *castellum*, turn de colț, fosa, *via sagularis*

ABSTRACT

The task of the excavation in 2024 was to excavate the northwest corner tower of the fort. It was built in the corner of the arched wall of the castle at an angle of 45°. Only the base and the lowest layer of the tower's mortar rising walls remained. Of the two defensive ditches, the inner one was the ditch of the palisade camp, in the inner edge of which the stone wall was built in 149 AD. The outer ditch was the fossa of the stone fort. The *via sagularis* was recorded in front of the entrance to the tower, and the tile stamps of the cohorts IIII Hispanorum prove that the corner tower was built in the early 3rd century.

ÖSSZEGZÉS

A 2024-es ásatás feladata az erőd északnyugati saroktoronyának feltárása volt. A castellum íves falának sarkába 45°-os szögben épült. A toronynak csak az alapja és habarcsos felmenő falának legalsó rétege maradt meg. A két védőárok közül a belső a palánktábor árka volt, amelynek belső szélébe a kőfalat építették Kr. u. 149-ben. A külső árok a kőerőd fossá-ja volt. A torony bejárata előtt előkerült a *via sagularis*, és a cohorts IIII Hispanorum téglabélyegei bizonyítják, hogy a saroktorony a 3. század elején épült.

REZUMAT

Sarcina săpăturilor din 2024 a fost de a excava turnul din colțul de nord-vest al fortului. A fost construit în colțul zidului arcuit al castelului la un unghi de 45°. Au rămas doar baza și stratul cel mai de jos al zidurilor de mortar ale turnului. Dintre cele două șanțuri defensive, cel interior era șanțul taberei de palisadă, la marginea interioară a căruia a fost construit zidul de piatră în 149 d.Hr. Șanțul exterior era fosa cetății de piatră construită. *Via sagularis* a fost înregistrată în fața intrării în turn, iar ștampilele de țiglă ale cohortelor IIII Hispanorum dovedesc că turnul de colț a fost construit la începutul secolului al III-lea.

The 2024 excavation was the final year of the five-year research plan. At that time, the task was to verify the results of the earlier excavation of the northwest corner tower² and

to excavate it again (fig. 1). The work, which took place between 5 and 30 August, was supported by the Romanian Limes Commission³.

¹ Professor emeritus of University of Pécs, Department of Archaeology, visy.zsolt@pte.hu.

² Macrea et alii 1951, 285-311; Gudea 1979, 154-167.

³ For the arrangement of the financial support of the Cultural Ministry I owe to thank the National Museum of the Eastern Carpathians.

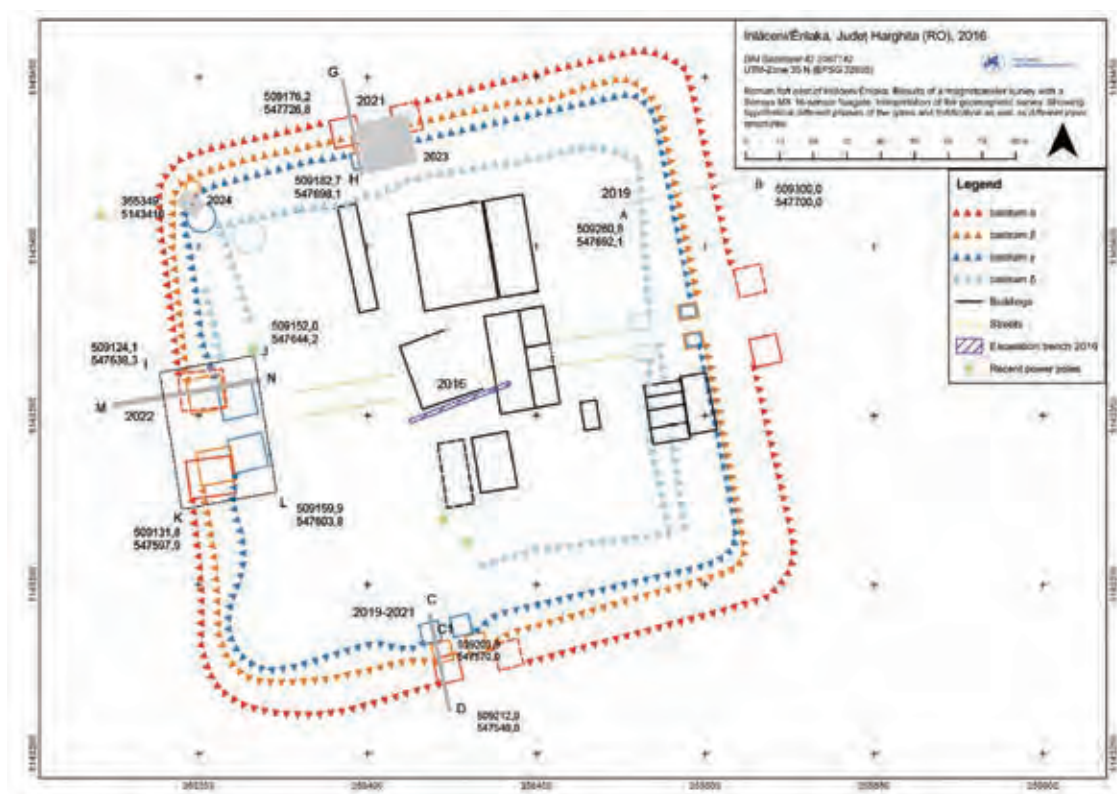

Fig. 1. The map of the fort at Inlaceni/Énlaka with the mark of the northwestern corner tower.

Fig. 1. Harta fortului de la Inlaceni/Énlaka cu marcajul turnului din colțul de nord-vest.

The excavation staff included eight students⁴ who did their work as an internship.

Archaeologist Szilamér Pánczél determined and settled out the geographical position⁵ of the section. The exact position of the tower was determined by means of two research trenches perpendicular to each other. Due to the precise alignment, the curved closing wall of the castellum and the side walls of the corner tower were soon revealed. Based on this, it was possible to designate the section comprising the tower as a whole.

⁴ The members of the team were Szilamér Pánczél, Katalin Sidó, Sorin Cocîș - archaeologists, Rita Kés-márky-Visy restaurateur, and the students Csilla Tóth, Alexandra Molnár, Olivér Nemcsik, Anna Nyemcsok, Kitti Bereczki, Barnabás Szabó and Ferenc Tardy.

⁵ The basis of the determining of the geographical position was as earlier the geophysical measurement of the German Archaeological Institute in 2016, see Komp 2017.

During the gradual excavation, it appeared that the tower was added to the inner side of the already standing fortress wall. To do this, the layered earthen rampart observed on both sides was demolished from its place.

Although only the foundation and the lowest layer of the mortared ascending, 140 cm wide walls of the tower and *castellum* remained, the structure of the structures could be clarified precisely. An earlier excavation probably dug into the interior of the tower and then filled back the large stones found into this dug trench. Thus, only in the northern lane of the tower interior did Roman layers remain, from which abundant pottery material was recovered.

The tower was built into the corner of the arching wall of the *castellum* at an angle of 45°. This wall was excavated for a length of 14 m.

The entrance of the tower was completely disturbed by the former research moat,

Fig. 2. Layers of earthen rampart erected on the inner side of the wall.

Fig. 2. *Straturi de metereze de pământ ridicate pe partea interioară a zidului.*

so the dimensions of the entrance (level, width) could not be determined. Here we only managed to find the wall of the tower deeper, but among the stones a special Millefiori-type pearl and a bronze coin of Hadrian were found. In a small open section in front the entrance, a section of the *via sagularis* was found.

The tower has a bit trapezoid form, as it widens at the wall of the fort. The measurements are as follows: the length is 5,5 and 6,5 m, the width is 5 m and 6,5 m. The foundation level could be measured in the inner side: it is 692,26 m, the highest point of the remained wall is 693,96 m at the eastern corner.

The low level of the mortared wall was at about 693 m. It means that the dry foundation, stones put in clay was about 0,8 m high, and the walking level of the tower was about at 693,30 m. The level outside of the tower proved to be 693,70 m. In the longitudinal strip inside stones were found,

reburied at the time of the previous excavations. The castle wall has an average width of 140 cm, with an arched base forming the outer wall of the tower.

In the foreground of the *castellum* wall we cut through the defensive trenches. Of the two V-form ditches, the inner one was the moat of the palisade camp standing here in the first half of the 2nd century, in the inner edge of which the stone wall, almost one and a half meters wide, was built in the middle of the 2nd century, in AD 149. The outer, farther trench summit and its long flat sinking stone embankment was the ditch of the stone fortress. The depth of ditch I is 690,73 m, that of ditch II is 690,83 m.

As usual, the *via sagularis* ran along the inner edge of the rampart on the inner side of the wall, which facilitated the movement of soldiers along the rampart⁶. In front of

⁶ See *via sagularis* already earlier in Visy 2020, 101-117.

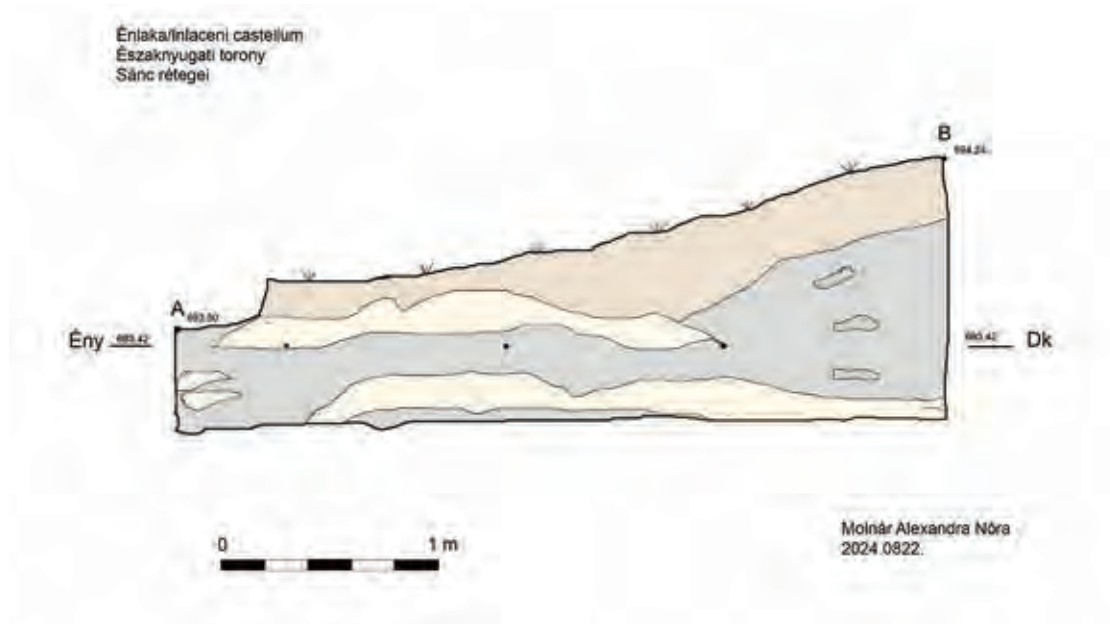

Fig. 3. Drawing of the layers of earthen rampart erected on the inner side of the wall.
Fig. 3. Desen al straturilor de metereze de pământ ridicate pe partea interioară a zidului.

Fig. 4. The arching *castellum* wall and corner tower.
Fig. 4. Zidul arcuit al castrului și turnul de colț.

the entrance to the tower, the rubble-clay surface of the road was fixed in a smaller section on a level 693,80-693,95 m, which was thickly covered with the collapsed rubble of a neighbouring building (barrack),

containing numerous fragments of tegulae. Among them were several stamps, all of which were made by the auxiliary team placed here after the middle of the 2nd century, the *cohors III Hispanorum*.

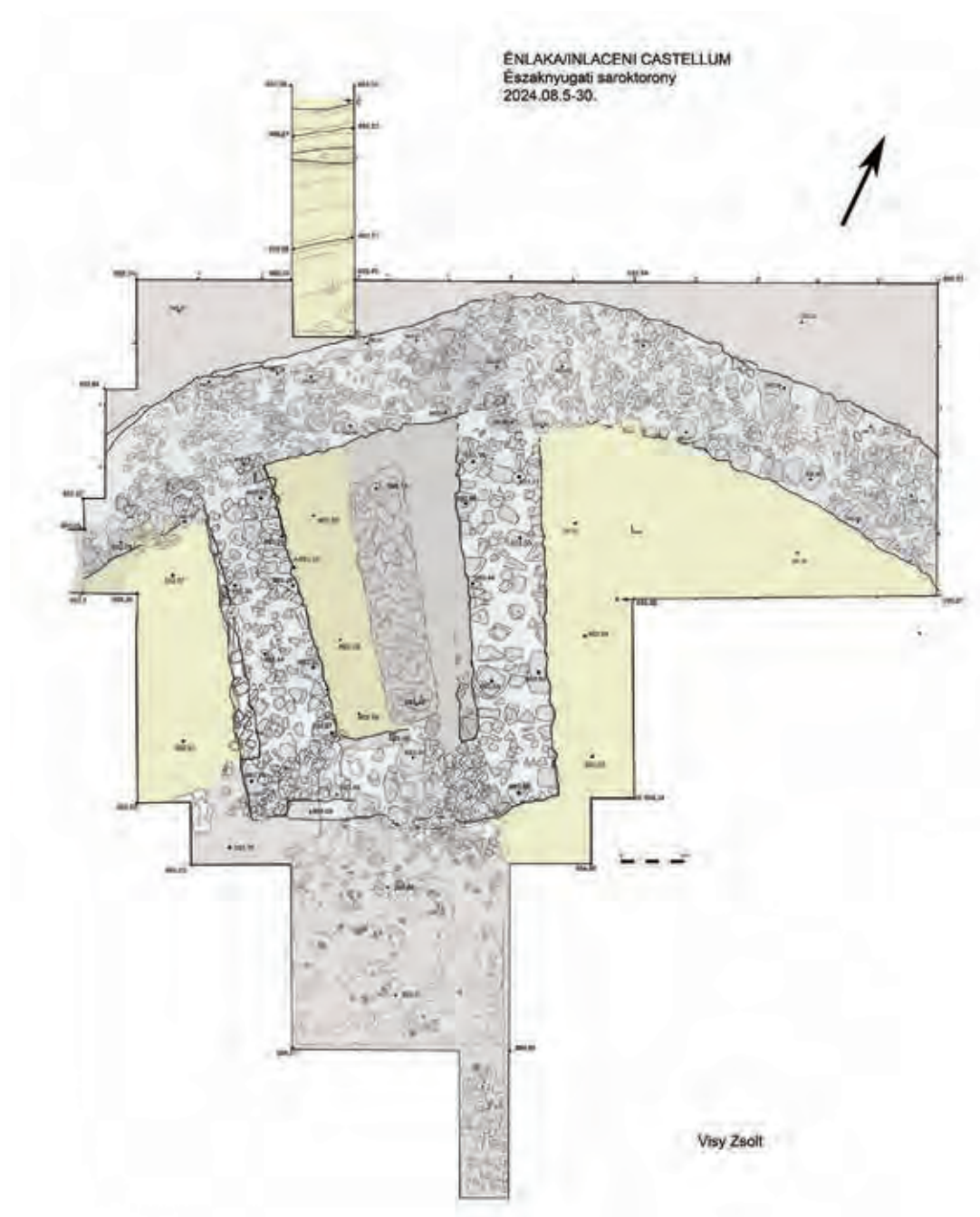

Fig. 5. Drawing of the fully excavated corner tower.

Fig. 5. Desen al turnului de colț complet excavat.

This fact also proves that the corner tower was built later, at the beginning of the 3rd century, in the same way as the gate towers⁷.

⁷ Visy 2021, 117–140; Visy 2023, 113–132.

The difference is that the outer wall of the corner towers was not protruded from the plane of the arching wall of the *castellum*.

The entrenchment also affected the entrance part of the tower. Here we only managed to find the wall of the tower deeper,

Fig. 6. Photo of the fully excavated corner tower.

Fig. 6. *Fotografie cu turnul de colț complet excavat.*

but among the stones a special Millefiori-type pearl and a bronze coin of Hadrian were found.

Based on previous excavations and geophysical studies, the Roman fort of 140 x 142 meters was established shortly after the occupation of Province, under Trajan. According to an inscription from the time of Hadrian, the construction of the palisade camp was carried out by the cohorts VIII Raetorum⁸. No trace of the palisade camp wall was found, as it can be suspected under the stone wall or on its inner side, but in several places, including during the excavations in 2024, a defensive moat was partially excavated, in the inner half of which the stone fortress wall was based.

This camp lasted until the year 149 AD, when an inscription unearthed in 2022

in the ditch in front of the *porta principalis dextra* was rebuilt into a stone fortress by the same team, cohorts VIII Raetorum⁹. The thickness of the castle wall is 140-150 cm at the foundation. The protective ditch was placed further away from the wall. The ditch was also dug on the roads leading to the exit of the fort, but in these sections the ditch is much shallower and narrower than in other parts¹⁰.

The gate towers were built later. On both sides of the gates, the walls of the fortress were partially demolished in the width of the planned towers, and towers with an average area of 4 x 5 meters were erected. This was clearly demonstrated in the case of *porta principalis dextra*, where a tower that partially protrudes from the plane of

⁸ IDR III/4, 263.

⁹ Visy 2024a, 155-164.

¹⁰ Visy 2023, 113-132.

Fig. 7. Photo of the ditch of the palisade camp (I) and that of the stone fort (II).

Fig. 7. Fotografia șanțului castrului de palisade (I) și a fortului de piatră (II).

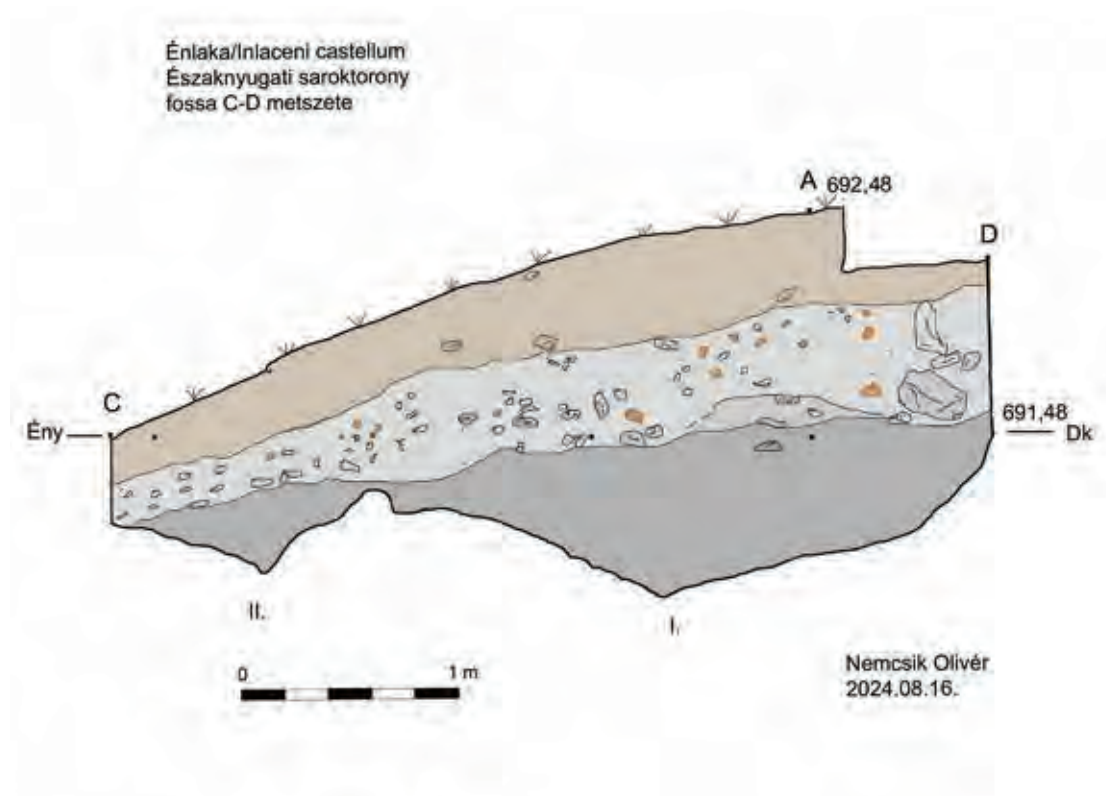

Fig. 8. Drawing of the ditch of the palisade camp (I) and that of the stone fort (II).

Fig. 8. Fotografia șanțului castrului de palisade (I) și a fortului de piatră (II).

Fig. 9. The excavated detail of the *via sagularis*.

Fig. 9. Detaliul excavat al *via sagularis*.

Fig. 10. The stony ruin of the wall of the building on the inner side of the *via sagularis*.

Fig. 10. Ruina de piatră a zidului clădirii de pe partea interioară a *via sagularis*.

the fortress wall with the width of the tower does not stand on the wall at right angles¹¹.

The gate towers were built a few decades after 149, which excludes the period of the Marcomannic War. Therefore, it took place in peacetime concluded by Commo-

dus after 180, most likely during the time of Caracalla, when the same could be found in other fortresses. This is indicated by the discovery of a building inscription from the Caracalla era in Inlaceni¹².

¹¹ Visy 2023, 113-132.

¹² IDR III/4, 267.

Fig. 11. Stamped brick of the *cohors IIII Hispanorum*.

Fig. 11. Căramidă ștanțată din *cohors IIII Hispanorum*.

Fig. 12. As type bronze money of Emperor Hadrian.

Fig. 12. Monedă din bronz a împăratului Hadrian.

Fig. 13. Millefiori type pearl.

Fig. 13. Perlă tip Millefiori.

The reconstruction of the fortress and the construction of the towers can be linked to the new garrison deployed here in the middle or third quarter of the second century, the infantry cohorts *IIII Hispanorum*, whose numerous stamped bricks were found during excavations. Excavation of the north-west corner tower showed that only the earthen rampart (*agger*) was demolished because of the corner towers, not the wall, as the tower walls are connected to the inner fortress wall.

The gates of the fortress were partially or completely walled in the third century, but the exact date is unknown¹³. Walls based on the exit road were found at the two side gates, and in the case of *porta principalis dextra*, it is suspected that a narrow pedestrian gate was left to ensure traffic¹⁴. The inscription of Emperor Philip and his son, used as a secondary threshold in the *porta praetoria*, indicates that the walls of the door took place after their deaths, probably in the two hundred and fifties¹⁵.

¹³ Piso 2018, 430-437 dates the collapse of the province (*amissa Daciae*) to 261/263.

¹⁴ Visy 2023, 113-132.

¹⁵ Visy Zs. 2024b, 379-389.

Bibliografie / Bibliography

Gudea, N. 1979. Castrul roman de la Inlăceni (Încercare de monografie). *Acta Mus. Porolissensis* 3, 149–273.

IDR III/4. I.I. Russu, *Inscriptiones Daciae Romanae* III/4. Bucuresti 1988.

Komp, R. 2017. Preliminary Field Report on a Geomagnetic Survey of a Roman Auxiliary Camp in the Community of Inlăceni/Énlaka, Romania, 17.10.-20.10.2016. *Ephemeris Napocensis* XXIV, 249–258.

Macrea, M. et alii 1951. Despres rezultatele cercetarilor întreprinse de santierul arheologic Sft. Gheorge – Brețcu, 1950. *SCIV* II. 1, 285–311.

Piso, I., 2018. Das verhängnisvolle Jahr 262 und die amissio Daciae. In: L. Vagalinski, M. Raycheva, D. Boteva, N. Sharankov (eds.), *Proceedings of the First International Roman and Late Antique Thrace Conference. "Cities, Territories and Identities"* (Plovdiv, 3rd–7th October 2016). Bulletin of the National Archaeological Institute, XLIV, Sofia, 2018, 427–440.

Visy, Zs. 2017. Inlăceni/Énlaka During the Roman Period. *Ephemeris Napocensis* 27, 229–248.

Visy, Zs. 2020. Preliminary Report about the Investigation in the Énlaka/Inlaceni castellum in 2019. *Angustia* 24, 101–117.

Visy, Zs. 2021. The castellum Énlaka and the eastern limes of Dacia. *Angustia* 25, 117–140.

Visy, Zs., 2023. The excavation in the Roman castellum of Énlaka/Inlaceni in 2022–2023. *Angustia* 27, 2023 [2024], 113–132.

Visy, Zs. 2024a. Eine neuere Inschrift der cohors VIII Raetorum aus Inlaceni/Énlaka. *Gedenkschrift Miroslava Mirković*, 155–164.

Visy, Zs. 2024b. Honorific Inscriptions for Philippus and Philippus Iunior in Inlaceni/Énlaka. *PHILIPPIKA. Altertumswissenschaftliche Abhandlungen. Contributions to the Study of Ancient World Cultures* 181. Hg. von J. Hengstl, A. Jördens, T. Mattern, R. Rollinger, K. Ruffing, O. Witthuhn. *Studia epigraphica et historica in honorem Ioannis Pisonis*. Hg. von L. Mihailescu-Bîrliba, R. Ardevan, R. Varga, F. Matei-Popescu und O. Tentea Wiesbaden 2024, 379–389.

Studii de Etnografie,
Istorie și Muzeologie
*Studies in Ethnography,
History and Museology*

Oieri covăsneni. Ipostaze fotografice, publicistice, literare

Shepherds from Covasna. Photographic, publicistic and literary aspects

Florentina TEACĂ¹

Cuvinte cheie: Covasna, ciobani, portrete de ciobani, ciobani în literatură și publicistică

Keywords: Covasna, shepherds, portraits of shepherds, shepherds in literature and publishing

ABSTRACT

Păstoritul din zona Covasna, privit ca mod de trai, dar și ca reper identitar etnic, a fost cercetat de etnografi, de-a lungul timpului. Studiile de specialitate vorbesc despre ocupație în sine, despre valențele ei istorice, economice, etnografice ș.a.m.d., și despre personajele care o practică, adică despre păstori/stăpâni de oi, în mod general.

Prezentul studiu își propune să scoată în evidență portrete ale oierilor din Arcul Intracarpatic, individualizându-i, așa cum au fost ei surprinși în opere literare, în articole de presă sau în fotografii (de familie sau publicate în diverse surse).

Shepherding in the Covasna area, seen as a way of life, but also as an ethnic identity marker, has been researched by ethnographers over time. Specialized studies talk about the occupation itself, about its historical, economic, ethnographic and other values, and about the people who practice it, i.e. the shepherds/sheepherders in general.

The present study aims to highlight portraits of the Intracarpathian Arc sheepherders, individualizing them, as they have been captured in literary works, press articles or photographs (family or published in various sources).

Introducere

Este recunoscut faptul că „zonele de baștină ale păstoritului transhumant sunt Țara Bârsei, Brețcu, Covasna, Bran, Mărginimea Sibiului”². Însă, de nenumărate ori și de diverși autori, oierii din Arcul Intracarpatic au fost asimilați *bârsanilor*; „atât în documente și în relatările de pe teren ale diferiților autori, cât și în graiul localnicilor din diferite părți ale țării, sub numele de

bârsani se înțeleg nu numai mocanii seceleni, ci și toți ceilalți oieri transhumanți din Țara Bârsei, precum și *bârsanii din secuime*”³ spune Romulus Vuia. De altfel, și Sabin Opreanu subliniase această idee: „În ceea ce privește păstoritul transhumant al locuitorilor din preajma Carpaților Orientali (...) în documentele istorice nu găsim prea multe știri. În Moldova și în Săcuime păstori transhumanți se numeau „bârsani”, numire care li se dă până azi. Aproape toți bârsanii vărau numai în Carpații Orientali. (...) Și mai puține sunt știrile cari fac pome-

¹ Cercetător științific, Centrul European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române, e-mail: teaca_florentina@yahoo.com.

² Vlăduțiu 1973, 258.

³ Vuia 1964, 161.

nire despre Bârsanii din localitățile vecine Carpaților Orientali. Mai mult se vorbește despre Brașoveni și despre Săcuii din Țargul Săcuiesc (Kездiosorheiu) și alte scaune săcuiești, cari însă făceau pășunat mai mult de munte. (...) Abia de vreo două-trei ori se face amintire în documentele moldovene despre șalgăii și oierii din Tg. Ocna, despre Vrânceni, Brețcani și Covăsneni, fiind cu totul uitate celelalte sate bârsenești din Treiscaune, Ciuc, Râmnic, Putna și Bacău, cari fac în măsură mai mică păstorit transhumant până în zilele noastre”⁴. De către localnicii zonelor traversate de păstorii ardeleni, „denumirea de bîrsani s-a dat oierilor transhumanți veniți acolo din regiunea Treiscaune, Covasna, Brețcu, Săcele și Mărginimea Sibiului. Denumirea de bîrsan nu a avut însă accepțiune etnică, etnografică sau socială și derivă, pe semne, de la apa Bîrsei; această părere este împărtășită de mai mulți cercetători (N. Iorga și alții) și acceptată de lingviști”⁵.

Conform lui C. Constantinescu-Mircești, aria pastorală a regiunii Covasnei includea cinci sate care practicau transhumanța în Țara Românească. Acestea sunt „Voineștii Covasnei, Brețcu, Zăbala, Păpăuț și Poiana Sărată; în timp ce primele două așezări făceau parte din centrele care alimentau puternic transhumanța în Țara Românească, ultimele trei apăreau foarte rar și cu un număr redus de oi în circuitul pastoral din acest principat”⁶.

Păstoritul din această zonă, privit ca mod de trai, dar și ca reper identitar etnic, a fost cercetat de etnografi, de-a lungul timpului. Studiile de specialitate vorbesc despre ocupație în sine, despre valențele ei istorice, economice, etnografice ș.a.m.d., și despre personajele care o practică, adică despre ciobani/stăpâni de oi, la modul general.

Prezentul studiu își propune să scoată

în evidență portrete ale oierilor din Arcul Intracarpatic, individualizându-i, așa cum au fost ei surprinși în opere literare, în articole de presă sau în fotografii (de familie sau publicate în diverse surse).

A. IPOSTAZE LITERARE

a) Povestirea *Tulie Radu Teacă*, din volumul I.I. Mironescu, *Tulie Radu Teacă*, Ediție îngrijită și prefăcută de Ilie Dan, Editura Junimea, 1987

Un oier din Brețcu este personajul principal al nuvelei *Tulie Radu Teacă*, din volumul cu același nume al scriitorului I.I. Mironescu. Mocanul brețcan, rudă a scriitorului⁷, întreprinde o călătorie dramatică pentru a-și vedea cei doi feciori, Șpurie și Decebal, studenți la Viena. „Peripețiile hazlii prin care trece mocanul ardelean scot în evidență reacțiile omului simplu în contact cu civilizația. Începând cu urcarea în tren, urmat de credinciosul său câine, Laioș, și până la întoarcerea din Viena, fără să-și fi văzut măcar fiii, peripețiile amuzante prin care trece Tulie, cu fizionomia și psihologia sa specifice (puternic, viclean, naiv, respectuos, entuziast, suspicios, hotărât), făcând fel de fel de boroboațe, sunt homerice”⁸. Povestirea este plină de o vervă deosebită. Simțul excepțional de observație al autorului urmărește, într-o povestire alertă, colorată cu un vocabular specific ardelenesc, reacția omului simplu ieșit din planul existenței sale obișnuite. Comicul de situație se îmbină cu cel de limbaj, cititorul neputând lăsa cartea din mână până la final.

Lăsând anecdoticul deoparte, povestea lui Tulie Radu Teacă aflat în șnelțugul⁹ care îl duce la *Beci*¹⁰, ca să-și vadă feciorii, dar și ca să „aducă un clopot cum n-a mai fost

⁴ Opreanu 1930, 11.

⁵ Vlăduțiu 1965, 148.

⁶ Constantinescu-Mircești 1976, 76.

⁷ Povestirea are și o dedicație: „Strămoșului meu de la stâna din poiana Tărhăușului”.

⁸ Ilie Dan, în Postfață la Mironescu 1987, 401.

⁹ Tren accelerat.

¹⁰ Numele maghiar al Vienei.

la Brețcu de când lumea, din îndemnul *domn' părintelui*" ne prilejuiește aflarea de informații etnografice prețioase referitoare la oierii brețcani, din care am extras câteva:

– „Cu toate că era om aproape de șaizeci de ani, dar el de la Brețcu încolo nu cunoștea decât două drumuri: unul care mai departe se făcea potecă, din potecă făgaș, iar din făgaș plai și apoi tot plai după plai până-n muntele Tarhaușului, departe tocmai în ținutul Ciucului; și un alt drum spre Kejdivașarhei¹¹ pe care-l făcea în fiecare toamnă, când își umplea teșchereaua cu banii de pe brânză, de pe lână și de pe lapte acru. De-acolo, grăbit, se-ntorcea iarăși la Brețcu, la Pulheria¹² și la oile sale. În viața sa mai umblase de vreo câteva ori la Brașov, la câte un iarmaroc mare, de unde cumpăra cai și asini pentru târlă. Tren văzuse Teacă de mai multe ori, dar cu trenul încă nu călătorise niciodată, căci pe vremea aceea cale ferată nu era nici măcar în Kejdi^{13/14}

– „În sat trăia numai iarna, ca toți mocanii. (...) Când se-ntuneca, mai mânca înc-un ceaun de bulz, un fel de mămăligă cu brânză topită, ori o bucată de slănină afumată cu usturoi și pe urmă-l apuca căscatul. Când căsca a treia oară, se descingea de chimir, și-ndreptându-se spre icoană, rostea cu glasul scăzut un *Tata-nostru*, al cărui sfârșit și-l potrivise el după trebuințele lui, zicând: «și mă izbăveștie, Doamnie, die cel hiclean și ferește-mi turma die gălbează, die gură die lup și die trântitură die urs». După ce săvârșea trei cruci mari și așezate și trei mătănii bătute cu fruntea la pământ, își punea sarica-n cap și adormea dus.”¹⁵

¹¹ Orașul Târgu Secuiesc.

¹² Numele soției sale.

¹³ În 1891 este prelungită calea ferată de la Sf. Gheorghe până la Târgu Secuiesc (CF 404); sursa: <https://romania594.blogspot.com/2020/03/cai-ferate-din-covasna-de-la-inceputuri.html>, accesat la data de 2 decembrie 2024.

¹⁴ Mironescu 1987, 231.

¹⁵ Mironescu 1987, 232.

– „Asta era viața lui Tulie Radu Teacă pe timp de iarnă. Când venea însă Sfântul Gheorghe, atunci cu o săptămână înainte se-ncepeau pregătirile de plecare spre Tarhauș, și crugul vieții mocănești se schimba din temelie. Nu mai era nici odihnă, nici mâncare, nici *Tata-nostru* la vreme. Pulheria cosea strecurătorile pentru jintiță, dregea desagii, pune baier la zăgârnelor cu făină, în vreme ce baciul și ciobanii alegeau mieii dintre oi, dădeau la o parte berbecii și sterpele, potricăleau urechile mieilor încă neînsemnați. La plecare, când venea vremea de puneau tălăncile pe gâtul bârsanelor mai fugare și așezau samarele pe măgari, printre miile de behăituri trăgănite ale oilor și ale mieilor se ridicau sudălmile lui Teacă, bubuind de mânie, când repezea câte un picior în câinii care dădeau și ei ca chiorii printre picioarele oamenilor. Trei cruci sfințite își făcea Tulie Radu Teacă când ieșea pe poartă, lăsând gospodăria și târla pe sama Pulheriei până mai la Ziua Crucii. Alte trei cruci își mai făcea când rostea rugăciuni și stropea cu agheazmă la stâna de pe vârful Tarhaușului, și-și începea meșteșugul de baci mulgând oile-n strungă și mestecând cu horpacul în căldările cu jintiță, gânditor și pâcliș.”¹⁶

– în vederea călătoriei, „Teacă își poruncise, în Kejdi, la Istvan Bolond, cizmar vestit pe acele vremuri, o păreche de ciubote cu tureată, cum purtau în timpuri mai vechi mocanii cei bogați, când se duceau duminica la biserică. De asemenea, își mai tocmise la un meșter din sat o căciulă nouă, lată-n fund cât o căldare. Nevastă-sa îi cususe o păreche de nădragi de pănură albă, împodobiți cu găitane negre în dreptul buzunarelor, și vreo două cămeșoaie de îndoitură, scurte dinainte și mai lungi dinapoi.”¹⁷

– în trenul unde călătorii împărțășeau

¹⁶ Mironescu 1987, 233.

¹⁷ Mironescu 1987, 236.

„un nemăsurat dezgust pentru valahi”, brețcanul nu se sinchisește prea mult și, se dezbracă de ținută și rămase numa-ntr-un pieptar cu înflorituri de jamșă verde. Cu mișcări domoale își trase apoi luleaua din carâmbul cizmei și cu multă băgare de seamă desfăcu crețurile jașcăului din care scociori cu degetele de la dreapta o încărcătură bună de tutun bățos și negru. După ce-și umezi palma stângă cu limba și-și potrivi tutunul grămăgioară drept în mijlocul ei, cu degetele de la dreapta prinse a-l frământa lung și încet, adunând câte-un fir sărit, când de pe burnuz, când de pe nădragi, când de pe mițele saricei.”¹⁸

– ca toți ciobanii, „Tulie în viața lui nu se temea de lupi, de urși, de bursuci, de mistreți, de nici o dihanie și nici de om, dar de «cătana împărătească» cu pușca-n spinare și de drac s-a temut și el, și tot neamul lui întotdeauna”¹⁹

– „Nu trecuseră decât trei ceasuri de la plecarea din Seps-Sîn-Giorgiu, și Tulie Radu Teacă se săturase până-n gât de necazurile pe care le-ntâmpinase”, drept pentru care, spre oroarea călătorilor, Teacă se cînstește... ciobănește: „...scoase custura din chimir și trase brazde în lungiș și curmeziș, retezând apoi drept lângă șoric niște piciorușe de osânză în patru muchi (...) După ce s-a curățat de osânza de pe degete, prinse a dezghioca cu unghiile căței de usturoi, pe care-i clădi de asemenea într-o movilă cât pumnul, lângă grămada de slănină. În sfârșit, desfăcând și budăcica cu pătlăgele murate, c-o rânduială de om priceput în meșteșugul mîncării, îmbucă din toate pe rând și cu socoteală (...) încheindu-și prânzul încă c-un gât de trascău mocănesc, tare de i se deschidea briceagu-n cingătoare...”²⁰

– figura brețcanului atrage atenția în Viena: „un român neaoș cu cușmă, cu sarică, cu desagi, cotarlă... un mocan vred-

nic din Carpați să-l întâlnești prin Viena nu era ceva peste putință, dar, oricum, era o privilegiu din cale-afară de rară, care trezi în ofițerul de honvezi o îndreptățită admirație pentru această pitorească figură dacică”²¹

– Mironescu descrie cum ciobanul face tot felul de boroboaze: ajuns într-un restaurant vestit, Astoria, cu „căciula cumpănită pe frunte și încotoșmănat cât o căpiță în sarica-i mițoasă”, baciul se așează la masă și, amintindu-și de dorința nevastei, cere chelnerului să îi aducă „un fel din care-mi mîncă numai domnii cei bogați și grofii.” Servit cu o stridie, după nenumărate încercări și scăpări, mocanul cere ajutorul unui ofițer: „Rogu-vă Sfințită cătană, spune-mi și mînie cum înghiți strechia asta că eu încă mult aș vrea să știu să o mînc (...), dar nu știu cum s-o bag în mine că nu-mi mere pe beregată, musai să țapă afară din trup și nu stă 'năuntru, ferit-o Hristos Sfântul!” Ciobanul se arată nedumerit de bucatele boierești, el care adusesese la Viena pentru flăcăi „două beșici de brînză pe care le ducea lui Spurie și lui Decebal”²²

Personajul literar descris mai sus este inspirat din realitate: mocanul cu acest nume chiar a trăit în Brețcu, iar I.I. Mironescu l-a cunoscut bine, deoarece, în 1896, din cauza unor probleme de sănătate, scriitorul pleacă într-un „concediu medical” de aproape doi ani, pe care îl petrece vara la stăna hătrului mocan Tulie Radu Teacă din Brețcu, care va da numele nuvelei.

b) Subcapitolul *La stână*; Mircea Manta, *Trepte spre lumină*, Editura Transilvania Expres, Brașov, 2012

Volumul memorialistic *Trepte spre lumină* cuprinde informații valoroase des-

¹⁸ Mironescu 1987, 240.

¹⁹ Mironescu 1987, 241.

²⁰ Mironescu 1987, 247-248.

²¹ Mironescu 1987, 261.

²² Mironescu 1987, 262-268.

pre orașul Covasna, din perioada în care autorul Mircea Manta a fost profesor la liceul din localitate, în anii '60 ai secolului trecut (începuturile liceului „româno-maghiar, mai bine zis maghiaro-român, pentru că din cele peste patruzeci de cadre didactice, doar câțiva erau români”, care pe vremea aceea se numea Școala Medie și avea clase de la întâi la a unsprezecea; existența unui centru de radioficare în Covasna; recitalul Mariei Tănase la Casa de Cultură covăsneană; povești ale elevilor liceului, mulți din localități buzoiene; aspecte din procesul de colectivizare a satelor etc.)

Subcapitolul *La stână* cuprinde câteva pagini de amintiri ale celor trei zile petrecute de autor la stâna tatălui unei eleve, stână aflată în creierii munților, dincolo de Comandău, la Bețașu, în vara anului 1965.

Iată câteva extrase din text:

„Mă îndreptam spre școală când deodată lângă mine s-a oprit o căruță trasă de doi căluți iuți. A coborât din ea un bărbat matur în haine simple de oier. Nu-l cunoșteam, dar omul mi-a spus că mă știe; este tatăl elevei M.M. De la ea aflate că dirigintele clasei ar fi dorit să vadă cu ochii lui o stână, să afle cum își duc viața păstorii, cum e să stai alături de oi, câini și stăpânii lor, în liniștea naturii mai mult sau mai puțin ocrotitoare.”²³

„Din turma de oi, doar o parte erau ale lui nenea Mișu, restul aparținând ceapului. Deși o zonă de munte, se făcuse și acolo *gospodărie colectivă*, dar oamenii puteau să-și țină și ei oile lor. Autoritățile nu aveau cum să știe numărul exact al animalelor. Cândva, îmi spuneau elevii din partea locului, în satul lor oamenii aveau mii de oi, fiind mocani din tată-n fiu. Când se căsătorea o fată de mocan, primea ca zestre, între altele, nu mai puțin de o sută de oi.”²⁴

„Oile, vreo câteva sute, arătau bine fiindcă aveau din belșug iarbă grasă, numai bună pentru hrana lor, și aveau ugerile pline. M-a surprins faptul că, pe lângă măgari, erau aici și porci. Mai bine de o duzină de capete. Rămătorii aceștia aveau însă un fel al lor special de a se deplasa: mergeau pur și simplu în șir indian; în față era unul mai mare, adevărat conducător, urmat de ceilalți, în ordinea mărimii. Când cel dinainte o lua din loc, ceilalți îl urmau automat. Aveau cu toții părul destul de mare, zbârlit, și parcă se sălbăticeseră puțin. Ca și oile, porcii stăteau la munte din primăvară până-n toamnă. Aveau acolo ce mânca, se hrăneau mai mult singuri, dar, când se preparau din lapte produsele specifice, rămânea zer și acesta era un adaus consistent la hrana lor de fiecare zi.”²⁵

„De cum se însera, oamenii făceau foc și, ca să se mențină toată noaptea, puneau bucăți mari din trunchi de copac. Erau destule lemne în jur. Oile erau rânduite în jurul focului. Pe fiecare latură, vegheau câinii. Dacă eu m-am înfofolit bine în cojoc, pregătit de culcare, ciobanii, și ei bine îmbrăcați în veșminte lucrate în casă de nevestele lor, au stat toată noaptea cu bâta în mână rezemați de copaci. Câinii și stăpânii lor erau mai mult treji fiindcă acolo, la stână, oricând poate apărea o jivină să-ți fure o oaie. Ceea ce s-a și întâmplat în noaptea aceea. Cu viclenia-i caracteristică, cu toată vigilența oamenilor și a prietenilor lor credincioși, câinii, a apărut un lup care într-o clipită a și fursecat o mioară mai de la marginea turmei. Câinii au simțit însă și s-au năpustit asupra vrăjmașului, încurajați de cei patru ciobani, încât fiara a abandonat victima și și-a pierdut urma într-un desiş. Dimineața, întrucât biata mioară nu mai avea nicio șansă de a se înzdrăveni, a fost sacrificată. Ca urmare, la scurt timp s-a încins un adevărat ospăț.”²⁶

²³ Manta 2012, 296.

²⁴ Manta 2012, 296.

²⁵ Manta 2012, 297.

²⁶ Manta 2012, 298.

c) Silviu Măcrineanu, *Pași în penumbră*, Editura Creator, Brașov, 2022

„Când Ionică Guiu va trece în pripă munții, din Ardeal în Regatul României, urmărit de către autoritățile maghiare, nu va putea nici măcar să-și imagineze încercările pe care îi va fi dat să le trăiască în noua sa țară. Era anul de grație 1913, peste puțin timp va începe Marele Război, iar tânărul păstor covășnean va îmbrăca uniforma armatei române, trăind întâmplări care îi vor pune la grea încercare caracterul.” – așa începe prezentarea cărții lui Silviu Măcrineanu pe site-ul Libris²⁷. Unul din cele două personaje principale, bunicul autorului, este Ioan Guiu, născut în Voinești, Covasna, în „ziua de Sântă Măria a anului 1895”. „Deși simplu păstor, era cunosător de carte, așa cum erau mulți din bacii covășneni, care-și țineau evidențele laptelui și cașului într-un mod organizat. Pentru că transporta cărți românești în desagile samarelor de pe spinările măgarilor săi, peste muntele ce-i despărțea pe românii trăitori în două țări diferite, a trebuit să fugă în Regat la 18 ani, departe de pușcăriile maghiare. Peste doar trei ani se înrola voluntar în Armata Română, ajungând până în Basarabia și Ucraina, purtat de meandrele războiului mondial. Ca și el, multe sute de mii de oameni simpli își puneau viața în pericol pentru binele țării. Mulți dintre ei udând cu sângele lor și îngrășând cu oasele lor pământul acesteia.”²⁸

Povestea lui Ionică Guiu (fig.1) este descrisă și pe blogul literar al aceluiași autor, în articolul *Amintiri din copilăria mea, episodul 8 – Despre cum pot rușii să te omoare, chiar și cu limba*, postat în data de 23 aprilie 2010²⁹:

²⁷ <https://www.libris.ro/pasi-in-penumbra-silviu-macrineanu-LIB978-606-029-547-1--p27963971.html>, accesat la data de 2 decembrie 2024.

²⁸ <https://www.facebook.com/silviu.macrineanu>, accesat la data de 2 decembrie 2024.

²⁹ <https://macrineanu.ro/2010/04/23/amintiri-din-copilaria-meaepisodul-8-despre-cum-pot-rusii-sa-te-omoare-chiar-si-cu-limba/>, accesat la data de 2 decembrie 2024.

„Bunicul era deci covășnean, dintr-un neam de oieri cu tradiție de multe generații în urmă, ocupându-se împreună cu fratele său Gheorghe și cu străbunicul de turma de oi a familiei, destul de numeroasă, pe care o duceau în transhumanță milenară, de ajungeau până în Balta Brăilei și în Dobrogea cea recuperată de la turci. Trecherile repetate în Regat ale oierilor din Ardealul ocupat de unguri au stârnit interesul autorităților române, astfel că la un moment dat aceștia au fost transformați în agenți benevoli ai serviciilor secrete de dincoace de Carpați.

– Țineți minte unde vedeți tunuri, mitraliere sau trupe ungurești și încercați să le numărați, le spuneau ofițerii români oierilor. Povestiți-ne tot ce ați văzut de-a lungul călătoriei, chiar dacă vouă nu vi se pare important. Iar când plecați luați cărțile astea și ziarele și împărțiți-le oamenilor, să citească și să știe că nu i-am abandonat!

Pentru un flăcăiandru ca bunicul toate astea păreau o glumă și se achita cu entuziasm de noile îndatoriri. Cine știe câte din sutele de Scripturi și cărți ale lui Eminescu și Creangă, pe care românii ardeleni buchiseau ca să învețe a citi și scrie în limba natală, au călătorit în samarele măgarilor săi?

Totul până când într-o primăvară, pe când bunicul era cu oile la o stână din munte, aproape de Covasna, pe la miezul nopții în casa părintească au năvălit cenderii, jandarmii maghiari cu pană la pălărie, spaima localităților cu populație românească.

– Unde este Guiu Ion?, a întrebat sergentul lor, bătând cu patul puștii în podea.

– Nu este acasă, domnule dragă, a răspuns străbunicul meu, Niță Guiu, în timp ce străbunica Parascheva se făcea mică sub plapumă. Este plecat cu oile la păscut, la câmpie.

– A plecat deja la câmpie? Asa devreme? Bineeee, când se întoarce să vină

imediat la postul de jandarmi, dar imediat – ai auzit moșule?

Și jandarmii au plecat furioși, în căutarea altor victime.

Bunicul a așteptat un ceas-două, ca să fie sigur că nu se mai întorc, apoi i-a spus celuiilalt fiu, lui Gheorghe:

– Te duci la stână la Ionică și îi spui că acasă nu mai are ce căuta, până când nu i-om da noi veste, că l-au dibuit unгурii ce face. Să rupă 100 de oi din turmă și să plece cu ele în Regat. Să-i dai și banii ăștia, iar maică-ta i-a pregătit de mâncare pentru drum. Să caute să-și facă un rost acolo, dar nu prea departe de munte. Și să ne dea de știre despre locul ăla unde s-o opri, ca să știm unde l-om găsi când o fi nevoie. Iar tu rămâi la stână în locul lui și fii cu ochii pe ciobani, să-și facă treaba cum trebuie!

Lucrurile s-au întâmplat așa cum le-a rânduit străbunicul, iar fiul cel mare a ajuns să-și facă stâna în Regat, în zona Buzăului, lângă apă măloasă cunoscută drept Balta Albă. Acolo într-o zi a cunoscut-o el pe bunica, Chira a lu' Palașcă din Vâlcelele, femeie frumoasă și deosebit de vrednică, cu care a făcut casă și doi copii, Costică și Sofita, aceasta din urmă fiind mama mea. Dar până să ajungă la însurătoare și la copii, bunicul a luat pușca în mână și a luptat în primul război mondial, alături de ruși, împotriva nemților și austro-ungarilor.”

d) Ioan Drăgan, *Pasul ursului*, Editura Arcuș, 2006

Volumul *Pasul ursului*, Editura Arcuș, 2006, cuprinde texte scrise de-a lungul timpului de cunoscutul jurnalist covăsnean Ioan Drăgan, publicate în ziarul *Cuvântul Nou*, al cărui redactor a fost în perioada 1970-1997. Este o culegere de articole, scrise într-un stil gazetăresc sec, care prezintă, fără a le comenta prea mult, povești de viață aflate din interviuri cu locuitori ai satelor din județul Covasna.

Gazetarului Ioan Drăgan i-a plăcut să-i descoasă pe bătrânii satelor. Faptul că a reușit să vorbească cu voineșteni cu tâmplele albite de vreme și a publicat aceste convorbiri reprezintă o șansă extraordinară pentru noi, cei de azi, să aflăm lucruri formidabile despre viața de mai demult din Voineștii Covasnei.

În cele ce urmează, am selectat câteva dintre acestea, care au protagoniști ciobani covăsneni.

Corbu³⁰

Într-o seară de septembrie, la poalele Ciucașului, în locul numit Buzăiel, Gheorghe Bocârnea, cioban din Ciumernic, mulgea oile, când, ca de atâtea ori, lupii au început să dea târcoale stânii. Și tot ca-n alte dăți, câinii s-au luat după ei, să-i alunge. Inegală luptă. Trei dintre câini fuseseră cândva rupți de lupi, așa că de frică au fugit. Au rămas să se bată, singuri, cei doi câini ai lui Gheorghe Bocârnea. Pe unul dintre ei, lupii l-au mâncat. Pe celălalt, pe cel despre care e vorba, Corbu-negru (fig. 2), cu pete albe pe labele din față, l-au spintecat.

„Eu am fost de vină, zice ciobanul. Am zis că dacă nu-l aud lătrând, nu-i nimic, nu m-am dus să văd ce-i. Dar cum era să mai latre? După ce l-am găsit, l-am adus în brațe până la stână, dar n-a mai trăit mult. Dacă o ducea până la ziuă îl coseam, poate. Așa, l-am îngropat într-o vale. Am plâns ca după tata”.

Nu l-am întrebat pe Gheorghe Bocârnea – om de 47 de ani, înalt, spătos, aspru, trăit la oi de la 13 ani, om care nu a fost bolnav niciodată până acum – de câte ori a plâns. Am stat numai și l-am ascultat. Zice că nu și-ar fi dat câinele pe nici un preț. Pentru că nu avea preț. În primăvară, niște ciobani din Doboli de Jos, îl furaseră. Gheorghe Bocârnea a auzit, din om în om,

³⁰ Drăgan 2006, 23-24.

unde s-ar afla și a mers după el, până-n celălalt capăt al județului. Trecuseră cinci luni. „Ce a făcut (cât pe ce să spun ce a zis) când l-ați văzut” - l-am întrebat.

„A sărit pe mine-n sus. Ce altceva să facă?” L-a luat, ca-ntr-o scenă de film, în cabina unei mașini de ocazie, după ce l-a liniștit pe șofer că n-are de ce să-i fie fri-că. Nu l-am întrebat cum l-a adus în restul drumului. Destul că l-a adus. Îmi arată o fotografie. Băiatul mijlociu – tot Gheorghe îl cheamă – ținându-l pe Corbu de zgardă. Fotograful, om străin, trecător prin părțile Buzaielor - n-a îndrăznit să intre în curte.

„De ce nu intri? - l-a întrebat băiatul. Nu intru bre, nu vezi că-i cât un urs?”, a zis fotograful. Câinele, cel care scăpase de lupi zeci și zeci de oi, era însă blând. Gheorghe Bocârnea pune fotografia la locul ei, pe perete. „Ajunge cât ați scris, zice moale. Tot nu mai învie”.

Am vrut să spun povestea unui câine. Pe urmă cea a unui cioban. Am încercat pe rând, să scriu despre fiecare. Fără, sau poate peste voia mea, am scris despre AMÂNDOI...

17 noiembrie 1980

Mi-au plăcut viața și petrecerile, dar numai cu oameni buni³¹

*De vorbă cu Gheorghe Furtună, cel mai
vârstnic om – 93 de ani – din Voinești*

- Ce mai faci, nea Diniș?
- Uite stau și mă hodin.
- Ești singur?
- Ba, e și băiatu', dar e p-afară.
- Cu sănătatea cum o duci?
- Nu mă doare nimic, numai cu vederea stau cam prost.
- Pot aprinde o țigară?
- Cum să nu! Până în '54 am fumat și eu, dar m-a lovit un cal și mi-a rupt două coaste. Când tușeam de mă opinteam,

tocmai acolo răspundea. Am zis: stai tu țigară, că te las...

- Primul Război Mondial l-ai făcut?
- Ba bine că nu! Țin minte că păzeam sterpele când a venit tata și a zis că trebuie să merg devale, la recrutare.
- Spune-mi ceva, vreo amintire, din război.
- În munții Tirolului, din 2800 de oameni, patru batalioane, au mai rămas numai 500 de inși. Erau atâtea gropi, că n-aveai unde îngropa soldații, așa că la urmă făceam morții stivă și le dădeam foc.
- Când ai venit acasă ce-ai făcut?
- M-am întors la oi și m-am însurat. Mai apoi au venit și copiii, șapte de toți. Acuma am și nepoți și strănepoți. Uneia dintre nepoate i-am zis: pune-te de te mărită, să joc și eu, că p-ormă cine știe ce-o fi!
- Nu ți-e ciudă când știi că alții petrec și dumneata nu?
- Nu, că mi-am făcut plinul. Mi-au plăcut viața și petrecerile, dar numai cu oameni buni. Nu m-am certat, nu m-am bătut niciodată cu nimeni și n-am furat a nimănui. Îi plăceau și nevestei. Ea și cânta bine, era prima cântăreață. Mi-au plăcut, dar numai așa cu voie bună. Ca să mămbăt și să cad pe drumuri – nu!
- Toți ciobanii bătrâni povestesc de întâlnirile pe care le-au avut cu urșii. Cred că nici matale n-ai scăpat!
- Nu. Țin minte că Dumitru Jurăbiță – trăiește și acu', poți să-l întrebi – a venit după cal, la Mica. Eu făcusem mămăligă și bulz când tocmai apărură ursu', dar l-au îngrămădit câinii. S-a sculat în două picioare, a căzut pe o cioată și am azvârlit în el. Atunci a început a orcăi. Jurăbiță zice: dă în el că vine peste noi la foc! Și azi râdem când ne amintim.
- Îți pare rău după ceva din viața asta?
- Da: că nu mai văd femeile, care-s frumoase și care-s urâte. O fi zicând Sfântu' Petru: „lasă, unchiaș, că ai văzut destule, acum nu mai vedeal!”

21 iulie 1990

³¹ Drăgan 2006, 183-184.

Comandău, 22 iulie 1957³²

În Voinești, la casa cu numărul 76, stă Ion Popica. I-am spus că sunt de la ziar și că aș dori să-mi povestească teribila întâmplare din tinerețe după care a rămas infirm pe viață.

A dat din cap, nu a refuz, ci a oarecare îndoială, zicându-mi că are și acum emoții când își aduce aminte de ea. După care a urmat povestea pe care o redau întocmai, așa cum mi-a spus-o:

Era în 1957. M-am dus la Comadău, să-mi văd animalele. Eram vreo cinci tovarăși, asociați adică. Ajuns acolo am văzut că ciobanii de la mânăzi și de la sterpe erau zdrențuiți de urs. Măi, nu vă e rușine? - le-am zis: oameni mari, să pățiți așa ceva? La care ei mi-au spus: „Dormiți la noapte cu noi și vedeți”. Între timp a venit un pădurar care avea aprobare pentru ursul ăsta, că e periculos. Am adus mânăzările din muntele Slobodu în cel vecin, Dealu Bătrân, ca să fie la un loc cu sterpele și, cu toți ciobanii, am făcut două focuri, la mânăzi și la sterpe. Eram cu toți roată, acolo cu frate-miu, Costi Popica, și ceilalți. Pădurarul zice către frate-miu să ia el arma că e mai bătrân: „Dacă vine, tragi tu în el, că ai mai împușcat urși”. A și venit pe la miezul nopții. Căinii l-au simțit și nu l-au lăsat să intre-n cârd. A luat un berbec, dar căinii l-au scos. Frate-miu ne-a zis: fiți atenți că ăsta merge la Bețașu (munte vecin cu Dealu Bătrân) și dacă nu ia nimic de-acolo, se întoarce. N-au trecut nici două ceasuri și a venit înapoi. Căinii fiind obosiți nu l-au mai simțit, așa că a reușit să intre în cârd și să prindă un berbec. L-a luat târâș. Abia atunci l-au simțit căinii. Ciupindu-i au dat peste noi, peste foc. Am sărit cu tăciunii la el. Dar a târât berbecul în pădure. S-a așezat lângă un fag răsturnat de vânt și se apăra cu ghia-

rele de câini, să nu-l muște pe la spate. Ciobanii au chemat căinii la ei și i-au legat să poată trage frate-miu în urs. Un singur câine mai credincios nu l-au putut lua de lângă urs.

Era în zori de zi. Se îngâna noaptea cu ziua și începuseră păsările să ciripească. Fratele s-a apropiat, din fag în fag, la vreo 6-8 metri. Eu am rămas mai în spate cu un cioban care acum e finul meu (l-am cununoscut, că el m-a salvat), cu Constantin Brașoveanu, mânăzarul. Eram mai în urmă cu vreo 5 pași de frate-miu, înarmați cu topoare. Ursul ne-a simțit. S-a ridicat în două picioare. Când s-a lăsat din nou pe hoitul berbecului – din care mâncase cam jumătate – frate-miu a tras în el. A tras bine, pe sub laba din față, să-i prindă inima și plămânii, dar necazul cel mai mare a fost că gloanțele erau pentru iepuri (s-a văzut asta când au belit ursul) și el nu știa asta, cum nu știa nici pădurarul, care așa le primise. Atunci ursul a început să orăcăie. S-a tăvălit ca o bilă de popice și s-a ascuns, s-a pitit într-un deșeu. Doi băieți de la stână, cu care aveam vorbă să dea drumul la câini când aud împușcătura, le-au dat drumul, dar căinii au fugit. N-au venit decât vreo doi cățelandri de vreun an, care au luat urma ursului către pârau, înșelându-ne, ducându-ne pe drumul greșit. Alți ciobani au strigat la noi „vedeți că ursul e la deal de voi” (noi îl căutam către pârau). Nici n-au gătat bine vorba, că ursul a sărit pe frate-miu, ca uliul pe găină! L-a prins de cap cu gura și cu ghiarele de piciorare, de i le-a zdrelit toate. L-a găurit cu colții la moalele urechilor, dar noroc că nu i-a atins creierul. Eu am strigat la toți, și am sărit la el cu toporul. Am dat odată în șira spinării, la greabăn. Nu i-am retezat-o, dar cred că i-am atins un nerv, că nu mai avea putere în gheare. A doua lovitură am dat-o unde-am nimerit. A intrat toporul ca într-un bostan. Necazu' a fost că gâtul toporului s-a agățat în coaste și n-am putut să-l mai scot. M-a

³² Drăgan 2006, 135-137.

dat cu capul în jos pe coastă și el – călare pe mine (42 de găuri am avut în corp). Eu cu mâinile îmi apăram fața. Era ca turbat. Ieșea un damf, o putoare din el. Pe obraz eram ca dat cu săpun. Atunci a sărit Constantin Brașoveanu și l-a lovit cu tăișul toporului în tâmplă, de s-a mai domolit, dar m-a apucat de genunchi. Am dat cu piciorul alălalt, dar m-a apucat și de ei. M-am târât de sub el, dar m-a prins de piciorul drept. Am strigat: „Săriți, mă! Dați, mă!”. Brașoveanu îmi spune: „Aș da, dar te lovesc pe dumneata”. Am avut noroc că a mai dat odată și ursu’ și-a descleștat gura de pe piciorul meu. Am simțit de parcă eram în rai. S-a dat iar peste cap și s-a băgat în pârau, în durerea aia a mai săpat cu picioarele și a murit.

Eu eram în fire, dar nu puteam sta pe picioare. Curgea sângele din mine. Le-am zis la băieții ăia – care nu săriseră! – să-mi aducă un cal sau un măgar. Au adus măgarul, au pus un cojoc pe el și m-au dus, ținându-mă doi inși, până la calea ferată. Muncitorii de acolo au dat telefon la Comandău. Șeful de post și cel de gară au venit cu drezina. Între timp m-au pansat în cabană, la Gyula, așa-i zicea. Au cerut cale liberă pe toată linia și m-au dus până la Planul Înclinat, apoi de la gara mică, cu salvarea, la spital. Acolo am stat nouă săptămâni, mi-a dat nevastă-mea de mâncare cu lingura. Merg și acum în două bețe.

Asta-i povestea lui Ion Popica. Întâmplarea s-a petrecut la 22 iulie 1957, într-o vineri dimineața, când se îngâna noaptea cu ziua și în pădure începuseră să cânte păsările...

28 noiembrie 1992

B. IPOSTAZE PUBLICISTICE

a) Articolul *Continuitatea și permanența românilor*, semnat Anda Raicu, în „România Pitorească”, anul V, nr. 54, 1976, are ca personaje români voineșteni.

Iată discuția cu Moș Bulat, pe numele lui Neculai Neguț, născut în 1881:

„Îl căutam pe moș Bulat, demonstrația de longevitate a Voinăștilor. Batem la o poartă, iese Maria Furtună (cu tenul de smalt la 65 de ani) și începe să ne povestească despre stofele țesute în casă, despre oi și despre vecinul dinsei, moș Ioan Dobros: «Noi sîntem cam sănătoși aici, n-avem boli, Doamne ferește, uite, că dumneavoastră cătați oameni mai în vîrstă, moș Dobros e la 83 de ani și se are foarte bine cu viața». La moș Dobros în curte mieii primăverii țopăie pe picioarele lor fragile printre găini.

Voinești a fost din vechime sat de oieri. Ei au trecut adesea hotarul de munți către Vrancea, la întîlnirile de taină cu ciobanii Mioriței, ale căror nume lorga le transcria într-o lungă pomenire de baladă adevărată – «Catoca, Bărcare, Răbega, Gogoriță, Glăvanu, Badiu, Tatu, Solomon, Antim, Bulat...»

– Și dumneavoastră ați fost oier, moș Bulat? Moșul are obrajii rumeni și mustața albă răsucită țanțoș în sus, dar nu răspunde, se uită atent la noi și noi credem că poate nu aude bine. Începem s-o întrebăm pe Maria Olteanu, strănepoata de 22 de ani care e laborantă la stația de apă. Elena Ciambur, fiica moșului, rîde cu subînțeles și povestește cum odată, cînd era mic, i-a zis maică-sa băiatului «ia uite ce frumos e gătit, e bulat» și așa i-a rămas numele în sat.

– Da, aprobă deodată moșul. Dar eu pe numele adevărat sînt Neculai Neguț, născut în 1881. Am avut oi și multe și puține,

de mic copil m-am ținut de ele și le-am iubit. Vara văram aici unde aveam stîină, iar încolo umblam din toamnă în Regat, în România.

– Pînă unde ajungeați ?

– Ajungeam noi la Galați, la Brăila, pînă în balta Dobrogei, coboram la Dunăre și iar urcam pînă la Moldova. În Moldova am trecut și cu războiul dintîi și de-am scăpat viu iar m-am apucat de oi. Satul ăsta s-a făcut numai din ciobani. Iama eram toți duși, dar la Sînt Ilie și de Sfînta Maria iar ne adunam grămadă din toate părțile și-atunci începea și-o veselie, serbări, cîntam, jucam, da' să nu-mi ceri să cînt că nu mai știu cîntecele toate. Și iarăși mergeam cînd se lăsa toamna, ne întâlneam cu mai mulți, cu olteni, cu țuțuieni și ne sfătuiam, unde a plouat mai mult astă vară și e iarbă de oi.

– Țuțuienii care erau?

– Erau ai de la Sibiu, îi cunoșteați după cojocu'întors și ziceai – uite, mă, țuțuianu'. El vara pe căldură umbla cu cojocu' pe el, lîină țurcană pe chiele, adică pe chielea lui chelea oii.

– Dar pe dumneavoastră cum vă cunoșteau ?

– Noi aici am purtat haine ca și astăzi. Numai popa dacă avea altfel de pantaloni pe el; noi cioareci albi, cămașă albă, curată, lăibărică de oaie, chimirul și în el banii, care avea și era mai econom. Și fluier.

– Și cît mergeați așa peste munte ?

– Mergeam cît trebuia. Pînă ajungeam la loc bun de pășunat. Noaptea dormeam sub cer; patul mi-a fost frunza și pămîntul și sarica. Dar cine zice că n-am fost satornici nu știe nimica; noi aici, în satul ăsta, aveam vatra unde ne întorceam, de unde plecam și unde am și rămas.

– S-au schimbat mult Voineștii de-acum 90 de ani?

– Mult. El avea case mai de lemn, iar acum au început case cu etajuri, se mută lumea tot în sus, cere drept de folosință la mai înalt.

– Dumneavoastră ați ajuns la 95 de ani. Cum trebuie să-și trăiască omul viața?

– Păi, iaca, eu n-am fumat niciodată, cînd aș fi vrut mi-a fost frică de tata – că la noi copiii nu știau ce-i aceea a cîrcoti împotriva părinților. Am mai fumat eu oleacă în cîte o sticlă de rachiu sau țuică de prune. Sănătos și folositor e și cîte oleacă la post. Apoi eu ce găsesc mîncînc și nu socotesc; m-am împăcat bine și cu mămăliga și cu zarzavatul. Da', zic, de-i mîncă ce-i mîncă, să fii mai întîi om bun și cinstit. Pe nimeni n-am înșelat cu-n ban, iar de-am pierdut am zis: s-o dus, s-o dus. Că așa s-or dus cinci popi de cînd sînt eu, acum mă mai așteaptă unul pe mine, ăl care...

– Băiatului celui mic i-ați spus însă...

– I-am zis că omul e dator să trăiască o sută de ani. O doctoriță care m-a cercetat acum mi-a spus că pot să merg înainte. Așa că mata, de scrii, poți să pui acolo și suta, cum nădăjduiesc după legea ce mi-o fi dată.

b) Nea Ghiță Cojan, material semnat de Aurel Hulpoi, în *Cuvîntul Nou*, Nr. 940, vineri, 4 mai 1973 (fig. 4)

c) Nea Țică Cojan, la 72 de ani, în *Cuvîntul Nou*, Nr. 173, marți, 7 august 1990; „Eu cînd aud de joc nu mă mai doare nimic.” (fig. 5)

d) *Tragedia celor doi aviatori din Buzău, găsiți morți în munții Comandăului*, în ziarul *Curentul*, 24 iunie 1938

Tragedia celor doi aviatori din Buzău, găsiți morți în munții Comandăului

COVASNA. Am relatat telegrafic că avionul plecat de două luni și jumătate din orașul Buzău cu destinația Brașov, a fost descoperit de un cioban ce colinda zilnic coclaurile munților pentru a duce oile la pășune. Venim acum cu amănunte cari să aducă lumină asupra unei nenorociri în

jurul căreia se creiaseră atâtea legende, în vreme ce eroii acestor povești închipuite așteptau în mijlocul bătrânului codru ca Dumnezeu să trimită un suflet omenesc care să le aprindă la căpătâiu o lumânare.

CĂTRE LOCUL NENOROCIRII

Vestea a adus-o în stațiunea balneară Covasna, a doua zi după descoperire, unul din ciobanii dela stâna lui Nicolae I. Furtună, situată la câțiva kilometri de punctul unde s'a prăbușit avionul. Am plecat imediat însoțit de d. N. Trifescu, șeful secției jandarmi Covasna, d. Ioan Preda dela pretura Covasna, C. Bercheu și Gh. Găvăneanu dela jud. rurală Covasna, iar din Comandău d-nii C. Timaru dir. șc. primare, Mihail Rusu șef de post și I. Cosmănescu, către colonia de muncitori și fabrica societății forestiere „Ardeleana” la Comandău. Dela funicular am străbătut cei 15 km- până la Comandău, cu un automotor pus la dispoziție de soc. „Ardeleana”. La Comandău am luat imediat contact cu șeful postului de jandarmi, M. Rusu care imediat ce fusese anunțat de ciobani, în ziua de 17 I. c., s'a deplasat la locul nenorocirii ajungând a doua zi în zorii zilei și luând imediat măsuri de pază.

După o noapte plină de nerăbdare și cu somn întretăiat de gândul la cei ce-i vom vedea a doua zi, am început urcușul de munte. Mai aveam de străbătut încă 20 km. pe jos. I-am parcurs fără a simți oboseala unui drum făcut pe cărări de munte cu urcușuri tari, cu pante abrupte și pădure deasă de fag. Ajungem la Dealul Bătrân după care, pe un vârf gol de munte, ne găsim în fața „crucei ciobanului”. Profitând de câteva momente de odihnă ale însoțitorilor, am putut descifra pe crucea de lemn: „Această cruce este înălțată de Neculai Mirea Manea, com. Goidești 1929. La dreapta Pitulatul, aici Slobodul înainte Husauș”.

Am trecut înainte cu gândul la aceste semne cari arată credința adâncă a româ-

nului în Dumnezeu, sus în munte unde n'auze clopot de biserică și glas de preot. Trecem peste Dealul Lung și către răsărit, se deschide lanțul puternic de munți din cari Penteleul domină prin vârful său mai înalt. Suntem la stână. Baciul Nicolae I. Cășuneanu ne iese înainte, apărându-ne de câini. „L-a găsit Ioan Munteanu, domnilor, și eu am trimis un bilet pe un băiat la d. șef de post, la Comandău”, răspunde baciul la avalanșa de întrebări ce-i puneam. Iată și pe ciobanul Ioan Moise Munteanu de 35 ani din Covasna.

– „Cum ai dat peste avion?”

– „Apoi, domnilor, treceam cu oile și deodată văd o grămadă de tablă și pânză și am venit repede să-i spun baciului”.

– „Și de ce te-ai gândit repede să-i spui baciului?”

– „Păi, să vedeți, m'am gândit cât a cheltuit statul cu atâta lume ce a venit să-i caute și apoi sunt și ei creștini săracii și destul păcat este că au stat și până acum așa”.

Judecata simplă și sinceritatea ciobanului ne înduioșează. Dela stână străbatem o pădure care într'adevăr poate fi oricând mormânt pentru cei cărora soarta le pune pecetea înfrățirii cu codrul până dincolo de moarte. Nu este de mirare că oricâte efortări s'au depus nu s'a putut da de urma celor trecuți în basme în mintea cioporului. Mihail Rusu, șeful postului Comandău ne relatează chiar cum a trecut de câteva ori prin aceste locuri, poate la o sută-două de metri pe lângă aceia pentru cari s'au vărsat atâtea lacrimi.

O TRAGEDIE SFÂȘIETOARE PETRECUTĂ IN INIMA CODRULUI

Ajungem în valea Pătacului prin care se scurge cu modestie un pâraiaș ce ține singur tovărășie, de peste 70 zile, celor ce și-au găsit tragicul sfârșit în apropiere. La poalele Dealului Lung, la 100 m. de pârau și în imediată apropiere de fosta frontieră și care azi desparte județele Treiscaune și Buzău, se deschide o mică

poeniță. Nimeni nu bănuște că la câțiva metri, în desișul apropiat, așteaptă de atâta vreme aviatorii Nicolae T. Nicolae și Șerbănescu Nicolae. Îi vedem deodată pe amândoi. Sunt la datorie, legați încă de scaunele ce le-au rămas loc de odihnă până astăzi. Totul în jur este sfărâmat, distrus, rupt în bucăți. Cele două aripi pe cari strălucește sub soarele blând de munte cele trei culori ale țării, mai indică forma de avion ce a fost cândva. Avionul a rămas suspendat în cădere de un plop înalt de aproximativ 15 m și cu diametrul de 13-15 cm. Sub greutatea avionului, copacul s'a îndoit iar sârmele aparatului au alunecat dealungul lui, încleștându-l puternic. Direcția de sbor era dela sud spre nord și la prăbușire, motorul s'a îngropat adânc în pământ.

MOMENTE IMPRESIONANTE

Privim aviatorii. Hainele trainice de piele au făcut să-și mențină forma corpului deși numeroase fracturi arată că au fost sfărâmați în cădere. Păsările cerului și animalele pădurii nu s'au atins de ei. Deși lipiți la pământ, poziția lor pe scaune între aparatele de orientare, încremenite odată cu viața lor, dă impresia că ei dorm; se odihnesc pentru a merge mai departe. Moartea i-a găsit cu corpurile îndreptate în direcția avionului, unul cu picioarele către urma aparatului, iar celălalt către față. Le-a rămas aproape totuși, capetele privind unul către apus, celălalt către răsărit, în clipa când își spuneau poate ultimele cuvinte.

Șeful postului din Comandău, d. Mihail Rusu, aprinde două lumânări. Descoperim, păstrând o clipă de tăcere. În momentul următor, în buzunarul unei mantale aruncată la câțiva metri, se zăresc câteva hârtii. Erau în legătură cu un zbor anterior între Buzău și București și purtau data de 28 Martie. Era un buletin meteorologic și foaia de misiune Nr. 13 care cuprindea instrucțiuni de sbor și două nume: pilot adj

șef, Nicolae T. Nicolae și observator adj. șef, Șerbănescu Nicolae.

S'a inserat. Un soare roșu ca jărtecul s'a îngemănat cu plaiurile din apusul îndepărtat. Santinela a rămas la datorie, până în ziua sosirii comisiei anchetatoare, iar noi am plecat în întunerecul nopții spre a ajunge și rămâne peste noapte la stâna unde stătea liniștit și cu conștiința îndeplinirii unei datorii sfinte, ciobanul Ioan Munteanu, care așa cum atât de creștinește a răspuns, a adus vestea repede „pentru că sunt și ei creștini săracii și desul păcat este că au stat până acum așa”.

Nicolae Vleja

C. IPOSTAZE FOTOGRAFICE

1. Frații Păvălucă din Brețcu (fig. 6)

Fotografia, tip carte poștală, îi înfățișează pe frații brețcani Ioan și Constantin Păvălucă, ajunși celebri în lumea monahală. Se spune că cei doi frați, dorind să slujească toată viața lui Hristos, au zis tatălui lor: *Tată, dă-ne partea de moștenire ce ni se cuvine, că noi plecăm amândoi la mănăstire!* Și le-au dat părinții 500 de oi albe. În primăvara anului 1900, cei doi frați au venit la Mănăstirea Neamț și s-au dăruit lui Dumnezeu, împreună cu oile și toată averea lor.

„Părintele Atanasie Păvălucă (1877-1955) a fost unul din cei mai râvnitori ucenici ai marelui pelerin Gheorghe Lazăr și era originar din comuna Brețcu, județul Covasna, sat de mocani vestiți în Transilvania. În anul 1900, tânărul Ioan a intrat în nevoința călugărească la Mănăstirea Neamț, împreună cu fratele său, Constantin. După un an de zile, s-au călugărit împreună în fața icoanei Maicii Domnului. Ioan a primit numele de Atanasie și Constantin a primit numele de Chiril. Părintele Atanasie s-a nevoit păs-când oile Mănăstirii Neamț toată viața sa.

lar fratele său, Chiril, a primit darul preoției, s-a dus în Muntele Athos și acolo bine s-a nevoit în deplină sihăstrie 30 de ani. Apoi s-a săvârșit cu pace în mijlocul ucenicilor săi. În toamna anului 1955 s-a mutat din viața aceasta și monahul Atanasie Păvălucă și a fost îngropat în cimitirul mănăstirii.”³³

2. Ciobănași din Voinești, Covasna (fig. 7).

3. Ciobani din Voinești, Covasna (fig. 8), în 1940. În stânga imaginii, Mircea Toma. Sursa: Emiliană Toma, Covasna, Voinești.

4. Ciobani din Voinești, Covasna (Opreanu 1930) (fig. 9).

5. Nicolae Popa și Gheorghe Boc, la stâna din Perșani, anii. 60 (fig. 10). Sursa: Ovidiu Popa, Zăbala.

6. Înconjurat de ciobanii lui, Nicolae Popa, la Sânsimion, Harghita, anii '70 (fig. 11). Sursa: Ovidiu Popa, Zăbala.

7. În mijloc (în picioare), frații Nicu și Țică Porumboi, în Zăpadu, anii <60 (fig. 12). Sursa: Maria Muntean (Țoi), Covasna, Voinești.

8. Verso: „Ca amintire din tinerețe cu doi pretini/ anul 1938 12 noiembrie”; Mihai Manea și Nicolae Bârlă (fig. 13). Sursa: Mihail Manea, Covasna, Voinești.

9. Frații Ioan și Gheorghe Bârlă, pe când erau feciori, înainte de armată (fig. 14). Sursa: Maria Turean, Covasna, Voinești.

10. Verso: „Amintire de la stâna din Cărare, anul 1955”; Ioan Bârlă (în dreapta) cu Neculai Enea (Cimpoieru, vecinul de peste drum) (fig. 15). Sursa: Maria Turean, Covasna, Voinești.

Bibliografie / Bibliography

Bălan I. 2011. Patericul românesc. Vânători, Neamț: Editura Mănăstirea Sihăstria.

Constantinescu-Mircești C. 1976. *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII-XIX.* București: Editura Academiei R.S.R.

Drăgan I. 2006. *Pasul ursului.* Sfântu Gheorghe: Editura Arcuș.

Lăcătușu I., Broană E.M. 2019. *Repere identitare românești din județele Covasna și Harghita* - Ediția a II-a. Sfântu Gheorghe: Editura Eurocarpatica.

Manta M. 2012. *Trepte spre lumină.* Brașov: Editura Transilvania Expres.

Mironescu I. 1987. *Tulie Radu Teacă.* București: Editura Junimea.

Opreanu S. 1930. *Contribuțiuni la transhumanța din Carpații Orientali, Ex-*

tras din lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, volumul IV. Cluj: Tiparul Ardealul.

Raicu A. 1976. *Continuitatea și permanența românilor.* România Pitorească, anul V, nr. 54.

Stroescu V. 1932. *Covasna ilustrată geografică, ecologică, geologică, balneară, medicală, turistică și arheologică.* București: Societatea de Hidrologie și Climatologie Medicală.

Vlăduțiu I. 1964. *Noțiunea de mocan în păstoritul românesc.* Revista de Etnografie și Folclor, nr. 2, București: 143-158

Vlăduțiu I. 1973. *Etnografia românească.* București: Editura Științifică.

Vuia R. 1964. *Tipuri de păstorit la români (sec. XI – începutul sec. XX).* București: Editura Academiei RSR.

³³ Bălan 2011, 597.

Fig. 1 Ioan Guiu
(<https://macrineanu.ro/2010/04/23/amintiri-din-copilaria-meaepisodul-8-despre-cum-pot-rusii-sa-te-omoare-chiar-si-cu-limba/>)

Fig. 1. Ioan Guiu

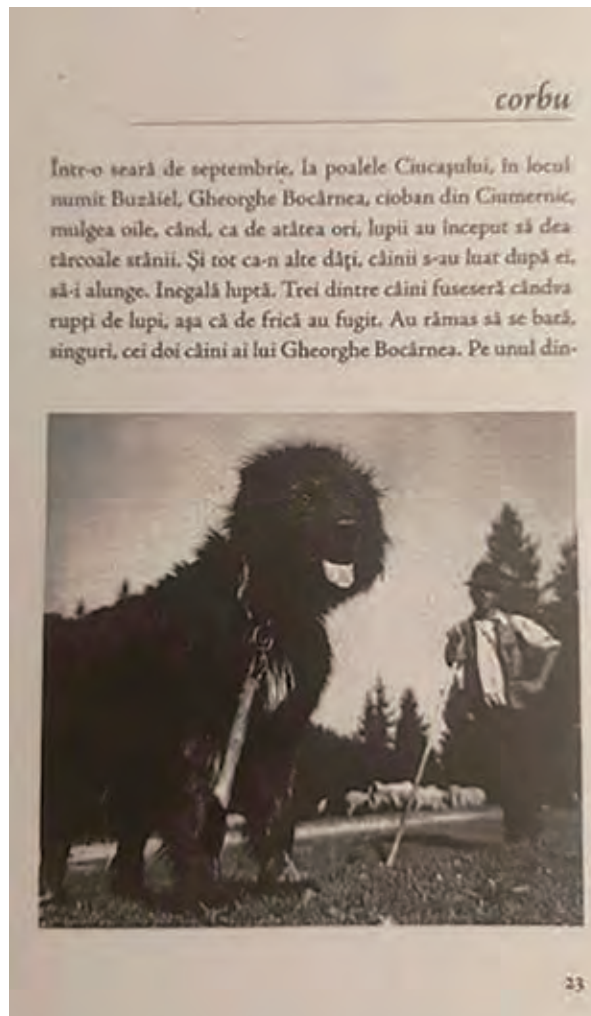

Fig. 2 Câinele Corbu, al ciobanului din Ciumernic, Gheorghe Bocârnea (Drăgan 2006, 23)

Fig. 2. Corbu, the dog of the Ciumernic shepherd, Gheorghe Bocârnea

Fig. 3 Moş Bulat (Raicu 1976)
Fig. 3. *The old Bulat (Raicu 1976)*

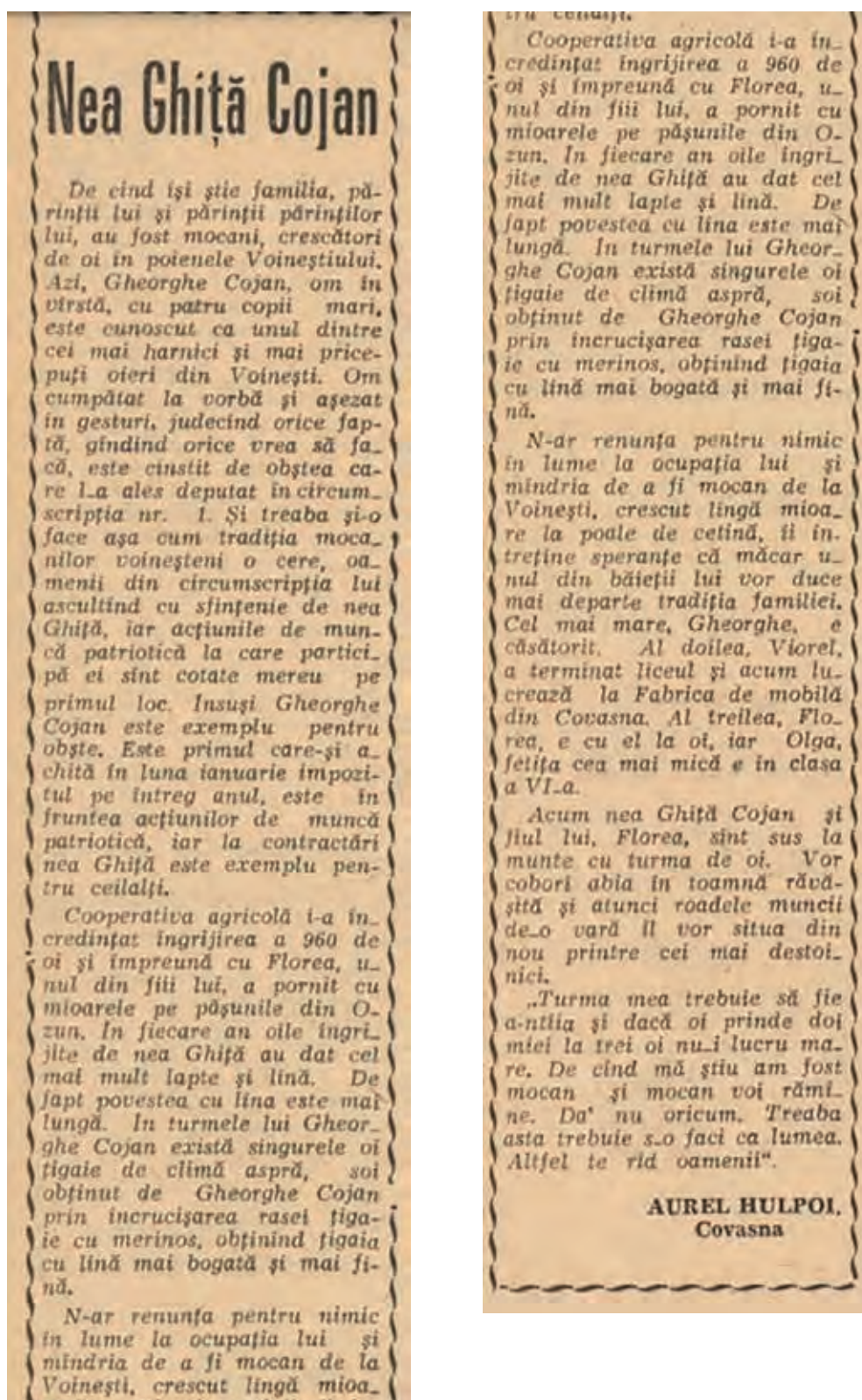

Fig. 4 Nea Ghiță Cojan, material semnat de Aurel Hulpoi, în Cuvântul Nou, Nr. 940, vineri, 4 mai 1973

Fig. 4. 'Nea' Ghiță Cojan, article signed by Aurel Hulpoi, in Cuvântul Nou, No. 940, Friday, May 4, 1973

Fig. 5 Nea Țică Cojan, la 72 de ani, în *Cuvîntul Nou*, Nr. 173, marți, 7 august 1990;
„Eu cînd aud de joc nu mă mai doare nimic.”

Fig. 5 'Nea' Țica Cojan, at 72 years old, in *Cuvîntul Nou*, No. 173, Tuesday, August 7, 1990;
"I when I hear about -, nothing hurts anymore."

Fig. 6. Frații Păvălucă din Brețcu (Lăcătușu 2019, 416).
Fig. 6 The Păvălucă brothers from Brețcu (Lăcătușu 2019, 416).

Fig. 7. Ciobănași din Voinești, Covasna (Stroescu 1932).
Fig. 7 Shepherds from Voinești, Covasna (Stroescu 1932).

Fig. 8. Ciobani din Voinești, Covasna, 1940
(sursa Emiliana Toma).

Fig. 8 *Shepherds from Voinești, Covasna, 1940*
(source Emiliana Toma).

Fig. 9. Ciobani din Voinești, Covasna
(Opreanu, 1930).

Fig. 9 *Shepherds from Voinești, Covasna*
(Opreanu, 1930).

Fig. 10. Nicolae Popa și Gheorghe Boc, la stâna din Perșani, anii '60 (sursa Ovidiu Popa).
Fig. 10 Nicolae Popa and Gheorghe Boc, at the sheepfold in Perșani, the 60s (source Ovidiu Popa).

Fig. 11. Înconjurat de ciobanii lui, Nicolae Popa, la Sânsimion, Harghita, anii '70 (sursa Ovidiu Popa).

Fig. 11 Surrounded by his shepherds, Nicolae Popa, in Sânsimion, Harghita, 1970s (source Ovidiu Popa).

Fig. 12. În mijloc (în picioare), frații Nicu și Țică Porumboi, în Zăpadu, anii '60 (sursa Maria Muntean).

Fig. 12 *In the middle (standing up), the brothers Nicu and Țică Porumboi, in Zăpadu, the 1960s (source Maria Muntean).*

Fig. 13. Mihai Manea și Nicolae Bârlă, 1938 (sursa Mihail Manea).

Fig. 13 *Mihai Manea and Nicolae Bârlă, 1938 (source Mihail Manea).*

Fig. 13. Frații Ioan și Gheorghe Bârlă (sursa Maria Turean).

Fig. 13 Brothers Ioan and Gheorghe Bârlă (source Maria Turean).

Fig. 12. Ioan Bârlă (în dreapta) cu Neculai Enea, 1955 (sursa Maria Turean).

Fig. 12 Ioan Bârlă (on the right) with Neculai Enea, 1955 (source Maria Turean).

Patrimoniu imobil periclitat. Case tradiționale din nordul județului Harghita

Endangered immovable heritage. Traditional houses from the north of Harghita county

Cosmina-Marcela OLTEAN¹

Cuvinte cheie: arhitectură, casă tradițională, conservare, Harghita, patrimoniu imobil

Keywords: *architecture, conservation, Harghita, immovable heritage, traditional house*

ABSTRACT

We proposed, within an individual field study, to address the problem of immovable heritage, represented by the traditional houses in the north of Harghita county, which are rapidly disappearing from the villages, especially in recent years. In certain areas of the country, where the situations are favorable, some houses are taken over by museums, but in Harghita, this happens very rarely for two main reasons - the lack of budget from museum institutions, allocated to the acquisition of movable and immovable cultural goods, and the willingness of the owner to wait and go through the museum acquisitions process, most often an overly long process, which may or may not end with the purchase of the building by the museum. Most often, the process ends with the second option.

We have identified several such properties, some for sale, others preserved or still inhabited. Although the latter are already very few in number. The ones for sale are waiting for the best offer, as far as we can tell. In the case of those preserved, problems related to conservation intervene. They are actually abandoned or forgotten. And in the case of inhabited ones, there are inevitably changes in structural elements (roof, windows or the replacement of worn elements), necessary for the security and comfort of the owners, but which is reflected in an important decrease in historical and ethnographic relevance. In each of these cases we can accuse, or we can understand the decisions of the owners. Mostly, however, they bring consequences to some houses, which are at least a hundred years old.

CASE TRADIȚIONALE DIN NORDUL JUDEȚULUI HARGHITA. STUDII DE CAZ

În nordul județului Harghita se mai pot găsi încă exemple de arhitectură rurală tradițională, chiar cu vechime mai mare de 100 de ani. Din păcate, starea lor de conservare este problematică, iar perspectivele de restaurare rămân reduse sau inexistente, în multe cazuri. Tot mai multe dintre aceste case ajung să fie demolate sau modificate prin renovare.

Câțiva factori ce pun în pericol existența și conservarea caselor tradiționale în contextul actual ar fi:

- alegerea proprietarului de a renova, demola sau vinde casele moștenite;
- inițierea procedurilor de renovare sau eliminare a vechii clădiri, pentru a folosi terenul ori pentru a construi ceva nou în loc;
- strategia locală de modernizare a satelor, încurajarea „schimbării de peisaj”, satul modern, adaptat la norme europene;

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; muzeograf, ocosmina57@gmail.com.

Fig. 1. Casa tradițională, com. Subcetate, nr. 76. Foto: Cosmina-Marcela Oltean

Fig. 1. Traditional house, Subcetate no. 76. Photo: Cosmina-Marcela Oltean

- administrația locală nu are în vedere conservarea patrimoniului imobil sau emiterea unor norme și limite între care se pot realiza modificări în cazul acestor case.

Cele expuse reprezintă o mică parte dintre aspectele care pun în pericol patrimoniul tradițional imobil și care, în final, duc la dispariția acestuia. Fenomenul este accelerat an de an.

Casa tradițională, com. Subcetate, nr. 76

Nu departe de biserica din sat, la nr. 76, găsim casa familiei Pop, datată 1920, deci veche de 102 ani, nelocuită din 2006. Aici a locuit cândva o familie cu patru copii. Frumoasă, cu o structură încă solidă și bine conservată, casa a fost construită din piatră și lemn, la care s-au mai adăugat lut, nisip și var, iar suprafața de locuit are

Fig. 2. Casa tradițională, com. Subcetate, nr. 76. Foto: Cosmina-Marcela Oltean

Fig. 2. Traditional house, Subcetate no. 76.
Photo: Cosmina-Marcela Oltean

Fig. 3. Casa tradițională, sat Platonești, nr. 1, com. Sărmaș. Foto: Cosmina-Marcela Oltean

Fig. 3. Traditional house, Platonesti village no. 1, Sărmaș. Photo: Cosmina-Marcela Oltean

cca 60 mp. (Fig. 1) Se împarte în două încăperi de locuit, cămară și pod circulabil.

Toate elementele structurale ale casei sunt originale și nu s-au adus modificări însemnate în tot acest timp. În interior descoperim un plafon de lemn, din grinzi și scânduri, iar podeaua e tot din scânduri late de lemn. Acoperișul e din țiglă de Jimbolia, o țiglă produsă de fabrica ce-și începea activitatea în 1864 – Fabrica de țiglă și cărămidă „Bohn” din Jimbolia², județul. Timiș, care devenea Fabrica „Ceramica” în 1948, la naționalizare.

Capul familiei, Pop P. Ioan, născut în 1908, „a practicat și tâmplăria, realizând mai multe obiecte ce se găsesc în interior, precum blidarul, două mese, scaune, un canapeu (laviță) și scara spre pod”, am aflat de la fiica

acestuia, Adam Minerva, stabilită în Craiova. La exterior, se remarcă prezența unor elemente deosebite de traforaj. (Foto. 2)

În interior se găsesc mai multe obiecte ce se pot încadra după vechime în trei categorii - cu datare similară vechimii casei (o ladă de zestre - cca 1920), datate cca 1940-1950 (piesele textile - 3 păretare, 2 covoaare de pat cu o stare de conservare relativ bună și obiecte de dată mai recentă (cca 1960-70 - dulap cu vitrină, ceas de perete)³.

(Informatori: Adam Minerva și nepotul Teslovan Mircea)

Casa tradițională, sat Platonești, nr. 1, com. Sărmaș

Aproape de drumul național, pe direcția Toplița - Gheorgheni, undeva chiar la trecerea dintre comunele Gălăuțăș și Sărmaș,

² Fabrica „Ceramica” I, <https://stiinta-pentru-toti.blogspot.com/2014/10/fabrica-de-tigle-si-caramizi-bohn-din.html>.

³ muzeu.mnrcr.ro, secțiunea *Itinerarii culturale*, autor Cosmina M. Oltean.

Fig. 4. Casa tradițională, sat Platonești, nr. 1, com. Sărmaș. Foto: Cosmina-Marcela Oltean
Fig. 4. Traditional house, Platonești village no. 1, Sărmaș. Photo: Cosmina Marcela Oltean

pe partea dreaptă, orice trecător zărește o casă mare, albastră, care reține privirea măcar pentru câteva clipe. (Fig. 3-4) Este o casă cu pridvor, la care se remarcă și prezența unor elemente de traforaj, datată cca 1900 și nelocuită din 1988. Este prima casă din satul Platonești și foarte aproape, în vale, curge Mureșul.

„Acoperișul a fost comandat și adus din Ungaria cu trenul, așa ne spunea bunica” - Cotfas Angelica.

Imaginea casei ne trimite cu 122 de ani în trecut și ne invită să ne imaginăm cum se trăia atunci în zonă, și cum se înlănțuiau zilele pentru locatarii casei. Interiorul e compartimentat în două încăperi de locuit și o cămară. Casa e așezată pe o fundație masivă din piatră, în care a fost amenajată pivnița. Acum construcția prezintă semne vizibile de degradare (lemnul, tencuiala), iar localizarea foarte aproape de șosea, poate accelera acest proces, prin partici-

parea mai multor factori⁴.

Am găsit casa și într-un video publicat online, ca parte vizuală pentru piesa „Lângă o casă părăsită”, interpret Petrică Țăran.

(Informator: Cotfas Angelica, moștenitor)

„Tatăl bunicii mele Ioana Hurubă a plecat în Primul Război și nu s-a mai întors. Străbunica s-a căsătorit cu o persoană care locuia în casa asta. Bunica era din 1908, deci sigur casa e de dinainte de 1900. Nu știu exact. Mama tot zicea: «noi o să murim și nu o să știți nimic». Cealaltă casă veche, a doua dinspre Gălăuțas, era a surorii bunicii, tot veche e” - Cotfas Angelica.

Casa tradițională, com. Subcetate, str. Erou Cotfas Marinel, nr. 28

Casa din lemn, cu pridvor din lemn traforat (Fig. 5), orientat spre răsărit, are două

⁴ muzeu.mncr.ro, secțiunea *Itinerarii culturale*, autor Cosmina M. Oltean.

Fig. 5. Pridvor din lemn traforat (detaliu).
Foto: Bogdan Urzică

Fig. 5. Perforated wooden porch (detail).
Photo: Bogdan Urzică

Fig. 6. Interior. Casă de la sfârșitul secolului al XIX-lea (detaliu). Foto: Bogdan Urzică

Fig. 6. Interior. House at the end of the 19th century (detail). Photo: Bogdan Urzică

ferestre originale din lemn și acoperiș cu țiglă, schimbată parțial în timp. Are două camere, una mare și alta mai mică, ambele cu intrare individuală.

Pereții au fost tencuiți cu un amestec din lut și paie, văruiți în albastru. (Fig. 6)

Pereții exteriori au fost retencuiți recent, dar în interior pereții sunt cei originali, din lut și vopsiți cu var albastru. Tavanul e alcătuit din grinzi și scânduri.

Casa a fost mutată din locul în care a fost construită inițial, adică în satul Hodoșa, comuna Sarmaș, pe malul Mureșului, cel mai probabil prin anii 1930. Nu știm date exacte despre vechimea reală a casei, dar cel mai probabil, a fost construită pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, cel târziu, începutul secolului al XX-lea, prima generație care a locuit-o, fiind părinții bunicii persoanei intervievate. În prezent, aparține unui strănepot al familiei care a construit-o.

(Informator: Urzică Bogdan, moștenitor, proprietar actual)

POVESTEA „CASEI DINTRE PÂRAIE”

Comuna Subcetate, sat Călnaci, nr. 570
– Interviu cu prof. Lucreția Checec,
moștenitor, proprietar actual

I se spune „Casa dintre Pâraie” pentru că este singura casă din cătunul „Între Pâraie”, rămasă acolo odată cu trecerea timpului, aflu de la prof. Lucreția Checec (n. Urzică), despre casa în care a copilărit și de care o leagă atât de multe momente și amintiri. Casa părinților și a bunicilor, ridicată de cei din urmă în anii 1930, la care s-a folosit lemn dintr-o pădure seculară. (Fig. 7)

Când a fost construită casa și de către cine? Poate ne puteți vorbi și despre materialele folosite la construcție.

L.C. – „Casa copilăriei și a adolescenței mele se ridică în anul 1936. Sus la pridvor e scris în lemn anul construcției și două nume: *Dandu Ioana* și *Țăran Ioan*, bunicii materni, cei care au construit casa, cu ajutorul unui meșter din Ditrău, o comună învecinată. Mama spunea că bunicul Ioan Țăran a ridicat casa într-o săptămână. Casa e făcută din bârne, cum se făceau

Fig. 7. „Casa dintre Pâraie”, Urzică Iulia, 2000. Foto: arhiva personală Lucreția Checec.

Fig. 7. *“The House between the Streams”, Urzică Iulia, 2000.*

Photo: Lucretia Checec's personal archive

mai toate casele de munte în vremea aceea. Lemnul fusese coborât, cu boii, din Muntele Bătrâna, vechi la acea vreme de 100 de ani. Dacă pui mâna pe un perete exterior, observi că bârnele sunt tari ca piatra și înnegrite de vreme, dar nu necesită vreo schimbare⁵.

Îi spuneam „casa dintre Pâraie” pentru că este așezată propriu-zis între două pâraie, unul care trece prin grădină, iar celălalt pe după coama dealului pe care este construită casa, cunoscut ca Pârâul Călnaciului. Locul acesta în care am crescut, în mijlocul naturii, aproape de freamătul pădurii și de susurul pârâului, e un loc de poveste”. (Fig. 8)

Se cunosc modificări aduse în timp asupra structurii originale a casei?

„Am înlocuit doar acoperișul, pentru că țigla a început să se macine. Casa este zugrăvită în exterior doar în jurul ferestrelor, așa cum se făcea în acea vreme. Tâmplăria s-a păstrat foarte bine, fiind pe atunci vopsită cu vișiniu și crem,

acum este vopsită cu verde și crem. În acele vremuri, casa era printre cele mai frumoase din sat”.

Cum se prezintă la interior, în ce privește compartimentarea și amenajarea?

„Este așezată spre miazăzi, în pantă și are două nivele: în partea de jos este bucătăria, în proiect se voia ca pivniță, dar fiind înaltă și mare, și-au dat seama că mai bine o folosesc ca bucătărie. În partea de jos, bucătăria este zidită din piatră, este zid solid și în lateral tot din piatră, pentru consolidare. Sus sunt două camere spațioase și o cămară. Un farmec aparte au târnațul de jur-împrejur și veranda cu ornamente realizate manual.

În camera de *la vale*, cum îi spuneam noi, mama păstra cu sfințenie țesăturile, cămășile ornamentale și cusute cu mâna, zestrea pregătită împreună cu bunica și hainele de sărbătoare. În această cameră se păstrează și mobila pe care mama a primit-o ca zestre când s-a căsătorit, în 1944. Mobila fusese comandată de bunici la Ditrau și realizată după un model ales de mama, dintre cele pe care le executa meșterul tâmplar. Au făcut două dulapuri

⁵ La fel relatează prof. Lucreția Checec în volumul „La obârșie, la izvor... convorbiri la Subcetate”, 2014, p. 25-54.

Fig. 8. „Casa dintre Pâraie”, Lucreția și Virgil Checec, 2017.

Foto: arhiva personală Lucreția Checec

Fig. 8. „The House between the Streams”, Lucreția and Virgil Checec, 2017.

Photo: Lucretia Checec's personal archive

pentru haine, două paturi, două noptiere, o masă și patru scaune, toate vopsite crem, cu câte o dungă discretă neagră. Sunt păstrate de zici că sunt făcute în urmă cu 2–3 ani, mai puțin scaunele, care nu mai sunt”⁶.

Dincolo de valoarea istorică și etnografică dată de trecerea timpului, valoarea oricărei case stă și în poveștile pe care timpul le scrie pentru cei care trăiesc în ea. O casă nu este doar plan, structură și material solid. Pe lângă acestea, familia e de fapt singurul element prin care o casă trăiește. Se spune că o casă rămasă goală se degradează mult mai repede în timp. Ne puteți contura o imagine a familiei care a umplut de viață și de poveste această casă?

„Casele de munte erau și în acele vremuri solide și deosebit de primitive. Păstrăm cu sfințenie casa aceasta cu pridvor

și târnaț în amintirea părinților și a bunicii noastre. Universul casei părintești a fost și va rămâne pentru mine un loc binecuvântat de Dumnezeu⁷. În această casă au locuit până în anul 1950 bunicii cu părinții mei Petru Urzică (Petrea Boțului, n.1919-d.1991) și Iulia Urzică (n.1923-d.2010). Apoi bunicii și-au făcut altă casă în care au locuit cu fratele mamei. În această casă, eu am crescut alături de frații mei Nicolae Urzică (n.1947-d.2021), tehnician silvic la Praid și Dumitru Urzică (n.1949-d.2010), lăcătuș mecanic în Târgu-Mureș. Fratele nostru, Horia Doboreanu (n.1945), profesor, a fost înfiat de la 5 ani de un unchi bogat, care nu avea copii. Eu, după terminarea Liceului teoretic din Subcetate-Mureș, am urmat Facultatea de Matematică-Informatică din Brașov. La terminarea facultății am

⁶ Doboreanu D., Doboreanu V., 2014.

⁷ Doboreanu D., Doboreanu V., 2014.

Fig. 9. Urzică Petru în armată, 1939.

Arhiva personală Lucreția Checec

Fig. 9. Urzică Petru in the army, 1939.

Lucretia Checec's personal archive

ajuns prin repartitie națională la Liceul de Matematică-Fizică „Liviu Rebreanu” din Bistrița, unde am fost dascăliță timp de 36 de ani. Acum locuiesc cu familia la Sibiu”.

Tata, Petru Urzică, plecat în Al Doilea Război Mondial

„Aș vrea să revin la tata (fig. 9) și să spun că a fost în Al Doilea Război Mondial, unde a căzut rănit la Cotul Donului (Bătălia de la Stalingrad - 23 august 1942–2 februarie 1943). În apropierea lui a explodat o grenadă, drept mărturie a stat lipsa degetului arătător de la mâna dreaptă și multe cicatrici pe picioare. A scăpat ca prin minune, norocul lui fiind acela de a fi căzut rănit înainte ca armata română să fie încercuită, în toamna anului 1942. Altfel, povestea noastră nu ar mai fi existat! A fost la un pas să-și piardă mâna dreaptă, l-au salvat me-

Fig. 10. Urzică Petru la ieșire din spital. Pe verso: Amintire: În viața mea am avut și eu parte de a fi în spital. Păstrează, scumpă, această fotografie. Cu drag / Debrețin, 15.10.1942.

Arhiva personală Lucreția Checec

Fig. 10. Urzică Petru leaving the hospital. On verso: Memory: In my life I also had the feeling of being in the hospital. Keep, my dear, this photo. Affectionately / Debrețin, 15.10.1942.

Lucretia Checec's personal archive

dicii de la Debrețin. Altă mărturie e fotografia pe care și-o făcuse în fața spitalului la externare, pe care i-a dăruit-o mamei. Pe spate scrie *Debrețin, 15.10.1942* și un mesaj pentru mama”. (Fig. 10)

Apoi, doamna Checec îmi arată frânturi de amintiri și de la nunta bunicilor, din iunie 1944 (fig. 11-13).

Bunicul, în Regimentul de gardă al Reginei Maria

Despre bunicul Ioan Țăran, prof. Lucreția Urzică își amintește cu câtă bucurie și mândrie povestea că „în armată a fost selectat pentru a face parte din *Regimentul*

Fig. 11. Nunta părinților, Iulia și Petru Urzică, 29 iunie 1944, de Sfântul Petru. În fața casei. Album de familie. Arhiva prof. Lucreția Checec

Fig. 11. *The parents' wedding, Iulia and Petru Urzică, June 29, 1944, on Saint Peter's Day. In front of the house. Family album. The archive of Prof. Lucretia Checec*

Fig. 12. Nunta părinților, Iulia și Petru Urzică, 29 iunie 1944, de Sfântul Petru. În curtea bisericii din sat, cu părintele Nicoară alături, părinte greco-catolic.

Album de familie. Arhiva prof. Lucreția Checec

Fig. 12. *The parents' wedding, Iulia and Petru Urzică, June 29, 1944, on Saint Peter's Day. In the courtyard of the village church, with Father Nicoară, a Greek-Catholic father, next to them. Family album. The archive of Prof. Lucretia Checec*

de gardă al Reginei Maria. Cunosând-o personal, povestea cu mult respect despre Regină: o femeie foarte inteligentă, frumoasă, bună și milostivă”⁸.

CONCLUZII

În actualitate, numărul caselor cu relevanță istorică și etnografică este deja foarte mic și în continuă scădere. Satele, localitățile și periferiile orașelor mici se modernizează, se urbanizează, se transformă continuu. O casă veche, părăsită, ajunge să dăuneze în acest nou peisaj.

Multe localități și periferii din nordul Harghitei și-au schimbat aproape radical aspectul. În unele deja nu se mai găsește deloc arhitectură veche și foarte veche. Puțini dintre moștenitori își mai doresc să păstreze casele părinților și bunicilor.

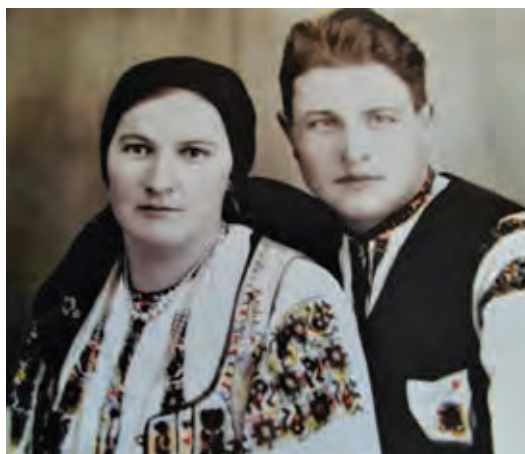

Fig. 13. Părinții Lucreției Checec. Album de familie. Arhiva prof. Lucreția Checec

Fig. 13. Lucretia Checec's parents. Family album. The archive of Prof. Lucretia Checec

Bibliography / Bibliografie

Dobrea Doina, Dobrea Vasile. 2014. *La obârșie, la izvor... Convorbiri la Subcetate*, Târgu-Mureș, Editura Cezara Codruța Marica: 25-54.

<https://viatalasubcetate.blogspot.com/2022/01/profesor-lucretia-checec-n-urzica.html>, accesat 15 noiembrie 2022.

Muzeul virtual, *muzeu.mncr.ro*, secțiunea *Itinerarii culturale*, autor Cosmina-Marcela Oltean, <https://muzeu.mncr.ro/index.php/itinerarii>, accesat 8 noiembrie 2023.

Știința pentru toți, material din 8 octombrie 2014 despre Fabrica „Ceramica” - <https://stiinta-pentru-toti.blogspot.com/2014/10/fabrica-de-tigle-si-caramizi-bohn-din.html>, accesat 15 noiembrie 2022.

Lista informatorilor intervievați în cercetările etnografice de teren:

- Adam Minerva (n. Pop, 1955), comuna Subcetate, jud. Harghita, casa nr. 76
- Cotfas Angelica (n. Rusu, 1966), comuna Subcetate, jud. Harghita.
- Checec Lucreția (n. Urzică, 1955), comuna Subcetate, jud. Harghita, casa nr. 570.
- Urzică Bogdan (n. 1993), municipiul Gheorgheni, jud. Harghita.

⁸ Dobrea D., Dobrea V., 2014.

Țesăturile de interior în colecția Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

The interior fabrics in the collection of the National Museum of the Eastern Carpathians

Florina BĂNICĂ¹

Cuvinte cheie: Covasna, Harghita, interior, patrimoniul textil, țesături

Keywords: Covasna, Harghita, interior, textile heritage, fabrics

ABSTRACT

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, deține în colecția sa de bunuri culturale etnografice aproximativ 200 de țesături de interior achiziționate sau obținute prin donație din arealul județelor Harghita și Covasna, care prin materialele din care sunt realizate, tehnica de execuție, cromatica și ornamentația lor, reflectă trăsăturile stilului local de amenajare al interiorului tradițional din secolul al XX-lea.

The National Museum of the Eastern Carpathians, Sf. Gheorghe, has in its collection of ethnographic cultural goods approximately 200 interior fabrics purchased or obtained by donation from the area of Harghita and Covasna counties, which through the materials they are made of, the execution technique, their color and ornamentation, reflect the features of the local style of traditional 20th century interior design.

Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, este deținătorul unei valoroase colecții de țesături de interior, care provin din județele Harghita și Covasna. La baza constituirii colecției stau eforturile depuse de către colectivul de muzeografi al muzeului, care a efectuat cercetări etnografice de teren în comunitățile cu populație românească din cele două județe.

Colecția de textile a muzeului numără peste 1000 de bunuri culturale etnografice, printre acestea se evidențiază colecția de aproximativ 200 de țesături de interior de o mare diversitate funcțională. În colecție se regăsesc țesături cu rol practic și țesături cu caracter decorativ, folosite în organizarea interiorului pentru a acoperi peretele, masa, patul și podea-

ua, pentru a încadra fereastra și țesături întrebuințate ocazional, în contextul anumitor ceremonii legate de nuntă, botez, înmormântare.

Țesăturile de interior reprezintă un element important în amenajarea interiorului casei tradiționale, având rolul de a construi o identitate a locuinței care reflectă viziunea estetică a femeilor, starea materială și socială a familiei. „Creșterea permanentă a importanței țesăturilor cu caracter funcțional-decorativ în cadrul interiorului, se confirmă prin perfecționarea neîntreruptă și prin amplificarea spațiilor dedicate decorului, îmbogățirea repertoriului de motive decorative și a paletelor cromatice.”²

Țesăturile de interior aflate în inventarul muzeului, atrag atenția prin varietatea

¹ Muzeograf, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, florina_banica@yahoo.com

² Stoica, Doagă 1977, 17.

materialelor, tehnicile de execuție, compozițiile ornamentale și cromatice folosite, printre ele regăsindu-se țesături de diferite dimensiuni: ștergare, păretare, perdele, fețe de saltea (*străjace*), așternuturi (*lipi-dee*), cergi, cuverturi, covoare, țolice, fețe de pernă, fețe de masă, preșuri.

Materiile prime pe care le-au avut la îndemână pentru realizarea pieselor au fost firele textile de origine organică: cânepa de origine vegetală și ulterior, bumbacul din comerț și lână de origine animală. „Utilizarea frecventă a două categorii de fibre textile, des întâlnite în arta populară românească, are la bază cunoașterea care face posibilă economisirea unor materiale, sporirea trăinicieii anumitor țesături, realizarea unui decor deosebit, rezultat din simpla alternare a celor două categorii de fibre.”³ Referitor la arealul din care provin piesele, se observă preferința pentru lână, lucru explicabil prin abundența acestui material în zonă. Cânepa simplă sau în asociere cu bumbacul este preferată pentru cearceafuri, ștergare și fețe de pernă.

Executate în două sau patru ițe la război orizontal, cu ornamentația aleasă printre și peste fire sau realizate prin tehnica năvăditului, țesăturile sunt datate ca fiind realizate în secolul al XX-lea.

Forma și distribuția compozițiilor ornamentale este determinată de rolul și poziția țesăturilor în cadrul interiorului. Acest lucru explică de ce ștergarele decorative care se agățau în cui, au capele decorate, fețele de masă prezintă o dantelă croșetată la unirea lățimilor de țesătură pe lungime, păretele și covoarele au distribuite registrele decorative pe toată suprafața, pernele prezintă căpătâiul decorat. „Câmpurile ornamentale ale țesăturilor sunt compuse din motive decorative după regulile ritmului și alternanței specifice artei populare românești”⁴.

Repertoriul motivelor decorative, care compun registrele ornamentale, cuprinde motive geometrice – benzi de diferite lățimi alternate cu alesături, rombul redat în multiple variante, S-ul – motive florale și fitomorfe stilizate – trandafirul, bujorul, vrejuri și ghirlande.

Cromatica folosită la realizarea țesăturilor din colecție este una vibrantă, predomină roșul, negru și albul în combinație cu galben, verde, albastru, mov și violet. La țesuturile care provin din Covasna se remarcă alternanța câmpurilor roșii cu motive din diferite culori, pe când la piesele din județul Harghita se observă folosirea fondului negru pe care sunt redată motive geometrice sau florale în culori vii.

Supuse unei evoluții influențate de factori istorici, sociali și de mediu, țesăturile de interior au reprezentat un mijloc de exprimare a creativității. Păstrate în lada de zestre sau așezate în teancuri de-a lungul patului din camera curată, țesăturile de interior au înnobilit locuința tradițională alături de piesele de mobilier, ceramică și icoane.

Țesăturile de interior folosite pentru acoperirea și decorarea peretelui

Clima rece a regiunilor și planimetria locuințelor tradiționale de unde provin țesăturile de interior folosite pentru decorul pereților, numite „covoare”⁵ *păretare*⁶ sau țolice⁷, a impus folosirea cu precădere a pieselor confecționate din lână pentru izolarea termică a acestora.

Păretele, covoarele sau țolicele erau țesute dintr-o singură lățime de țesătură și aveau compoziția ornamentală dispusă transversal (fig.1,2). Lungimea lor era potrivită cu dimensiunea spațiului pe care îl acopereau, fie în spatele patului, fie al

³ Op. cit., 21.

⁴ Op. cit., 52.

⁵ Dobreanu 2010, 38.

⁶ Termen folosit cu precădere în comunitățile din județul Harghita.

⁷ Termen folosit pentru a denumi păreterul în Voinești- Covasna, județul Covasna.

*canapelelor*⁸. În colecție se regăsesc covoare confecționate din două lățimi de țesătură unite între ele, cu compoziția ornamentală redată în oglindă, pentru a crea un motiv central de mari dimensiuni. Materialul folosit pentru confecționarea păretelor era lână, atât pentru urzeală, cât și pentru băteală. Colecția cuprinde și păretare cu urzeala din cânepă sau bumbac. Compoziția ornamentală cuprinde motive geometrice sau florale care respectă principiul alternanței decorative și cromatice, țesute în două, trei sau patru ițe cu motive alese peste și printre fire. Cromatica păretelor este una vibrantă, alături de culorile de bază negru și roșu fiind folosite în alternanță, culori secundare verde, albastru, galben, portocaliu rezultate prin folosirea coloranților sintetici.

Alături de păretare, ștergarele (prosoapele) numite *chindeie* au reprezentat o categorie aparte de țesături cu rol decorativ pentru decorul pereților (fig. 3-8). Ștergarele de perete au fost așezate deasupra icoanelor, farfuriilor din ceramică și a altor obiecte care aveau valoare de moștenire familială. Aceste țesături lungi, cu registre decorative redade la extremități, erau strânse la mijloc și cu capetele fixate simetric, pentru a încadra obiectul căruia îi era atribuit. Registrele decorative redade spre capete, cuprind o varietate de motive geometrice alese în timpul țesutului, dar și motive brodate cu acul după desen, tehnică care permite o mai multă libertate de expresie și o redare mai puțin schematizată a decorului. O atenție deosebită era acordată marginilor ștergarului, apar șabacul, dantela croșetată, franjuri înnodeți sau doar urzeala simplă. „Transformarea în timp a acestor țesături s-a produs prin înlocuirea cânepii, folosită inițial ca material de bază, cu bumbacul și prin amplificarea motivelor dispuse la terminațiile prosopului.”⁹

Cânepa rămâne materialul preferat din care se confecționau ștergarele folosite în activitățile curente ale gospodăriei.

Țesăturile de interior folosite pentru acoperirea și decorarea patului

În comunitățile din Harghita și Covasna, patul din camera curată era piesa de mobilier pe care se așeza o mare parte din zestrea familiei. Amenajarea lui începea cu *străjacul*, un sac realizat din patru lați de țesătură din cânepă țesută în două ițe, prevăzut cu o deschizătură în mijloc pe partea superioară, prin care se introduceau paiele, pănuși de porumb. Nu era prevăzut cu detalii decorative, fiind mereu acoperit de către un cearceaf numit *lipideu*.

Cearceafurile erau realizate din două lățimi de pânză, uneori din materiale și cu tehnici de decorare diferite de la o lățime la alta, alteori din același material, cum e cazul cearceafurilor din bumbac alb, folosite pentru decorarea patului din camera de sărbătoare (fig. 9-11). O atenție deosebită era acordată jumătății care se vedea de sub cuvertură, covor sau *lepedeu*, acest lat de țesătură având o parte decorativă marcată prin prezența pe marginea de jos a dantelei croșetate numită *cipcă*.

Cuvertura, covorul, lepedeul sau țolicul ales sunt termeni care denumesc piesa realizată din lână care se așternea peste cearceaful din cânepă sau bumbac (fig. 12,13). În colecția Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni se regăsesc covoare folosite în camera de locuit cu un decor simplu, țesute în patru ițe și covoare folosite în camera de sărbătoare cu motive geometrice dispuse liniar, realizate din doi lați de țesătură uniți astfel încât motivele decorative să prezinte continuitate.

Tendința modei secolului al XX-lea de amplificare a motivelor decorative prin desen, colorarea firelor cu coloranți sintetici și ulterior înlocuirea acestora cu fire sintetice, au dus la transformarea cromaticii și

⁸ Stoica, Petrescu 1997, 301 Bancă în formă de canapea cu ladă pentru haine și capac, răspândită cu precădere în Transilvania.

⁹ Zaharia 2008, 193.

structurii tradiționale a covorului. Ritmul de pătrundere a noilor elemente a fost lent, pentru a se intensifica în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Astfel se răspândește covorul cu decor floral în care predomină motivul trandafirului.

Țesăturile de pat folosite pentru acoperit erau ȗolurile și *cerșile* confecționate din lână țesută în patru ițe, care erau împășlite și compuse din trei lați uniți. Acestea prezintă linii albe în alternanță cu linii din lână neagră sau prezintă un decor cadrilat cu pătrate mari.

Pernele întregau decorul patului prin albul lor și prin căpătâiele decorate cu motive geometrice policrome. Așezate pe două rânduri, acestea au evoluat de la o formă lungă și îngustă la una pătrată, în a doua jumătate a secolului al XX-lea (fig. 14-16). Cele lungi și înguste erau realizate din cânepă, ulterior, din bumbac țesut în patru ițe. Pernele pătrate aveau un toc de culoare închisă, de regulă roșu, pentru a scoate în evidență delicatetea broderiei sparte, realizată după desen cu fir alb pe pânza albă de bumbac, după moda urbană.

Țesături de interior folosite pentru acoperirea și decorarea mesei

Locul central în amenajarea interiorului din gospodăria țărănească era atribuit

mesei care era acoperită cu *fața de masă* (fig. 17). Aceasta era o piesă de uz cu caracter decorativ, confecționată din doi lați de țesătură care erau uniți pe lungime cu ajutorul dantelei croșetate, cu dimensiuni corespunzătoare mesei. În Harghita se foloseau fețe de masă țesute din lână cu decor realizat pe toată suprafața celor doi lați, dar și piese din pânză de bumbac. Aceste fețe de masă se întâlnesc alături de cele care provin din Covasna și sunt realizate din două lățimi de pânză țesută în două ițe din bumbac alb și unite pe mijloc cu o dantelă croșetată cu motive florale care se evidențiază peste lemnul din care era realizată masa.

Țesături de interior folosite pentru acoperirea podelelor

În amenajarea interiorului nu era omisă podeaua, pentru acoperirea căreia se țesau covoare din lână în cromatica naturală a acesteia și lână vopsită cu coloranți sintetici (fig. 18).

Spre sfârșitul secolului al XX-lea apar preșurile țesute în două ițe din fâșii de materiale textile, folosite cu precădere în camera de locuit, care erau supuse uzurii și nu prezentau calitățile estetice ale preșurilor din lână, dar cu toate acestea, se încerca aplicarea principiului alternării cromatice în realizarea lor.

Bibliography / Bibliografie

Dobreanu D. 2010, Țesături românești din zona Mureșului Superior (Secolul al XX-lea), F&F International, Gheorgheni.

Stoica G., Doagă A. 1977, *Interioare românești - Țesături și cusături decorative*, Editura Albatros, București.

Stoica G., Petrescu P. 1997, *Dicționar de artă populară*, Editura Enciclopedică, București.

Zaharia F. 2008, *Textile tradiționale din Transilvania - Tehnologie și Estetică*, Accent Print, Suceava.

Fig. 1. Păretar de formă dreptunghiulară țesut din lână în două ițe cu motiv ales printre fire, cu compoziție decorativă realizată din motive geometrice și florale stilizate dispuse alternativ pe toată suprafața, nr. inv. 13474, Gălăușas, jud. Harghita, prima jumătate a secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 1. Rectangular-shaped woolen carpet woven in two harnesses with motif woven among the threads ("ales printre fire"), with a decorative composition made of arranged geometric and stylized floral motifs alternatively over the entire surface, inv. no. 13474, Galăușas, Harghita county, the first half of the 20th century, MNCR photo archive.

Fig. 2. Păretar (*țolic ales*) de formă dreptunghiulară țesut din lână în două ițe cu motiv ales printre fire, cu o compoziție decorativă care cuprinde patru registre cu motive geometrice în alternanță cu benzi late roșii, nr. inv. 27622, Voinești-Covasna, jud. Covasna, a doua jumătate a secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 2. Rectangular-shaped carpet "*țolic*" woven from wool in two harnesses with a motif between threads, with a decorative composition comprising four registers with geometric motifs alternating with wide red bands, inv. no. 27622, Voinești-Covasna, Covasna county, the second half of the 20th century, MNCR photo archive.

Fig. 3. Ștergar (*chindeu*) de formă dreptunghiulară țesut din bumbac în trei ițe cu două registre decorative compuse din benzi negre și roșii amplasate la extremități cu franjuri din urzeală, Gălăuș, jud. Harghita, prima jumătate a secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 3. Rectangular-shaped towel ("ștergar"; "*chindeu*") woven from cotton in three harnesses with two decorative registers composed of black and red bands placed at the extremities with fringes, Gălăuș, Harghita county, the first half of the 20th century, MNCR photo archive.

Fig. 4. Ștergar de formă dreptunghiulară țesut din bumbac în patru ițe cu două registre decorative compuse din grupe de patru benzi roșii intersectate de două benzi dispuse longitudinal, cu margini decorate cu dantelă croșetată cu decor floral, nr. inv. 15784, Livezi, com. Mihăileni, jud. Harghita, prima jumătate a secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 4. Rectangular shaped towel ("ștergar") woven from cotton in four harnesses with two decorative registers composed of groups of four red bands intersected by two longitudinal arranged bands, with edges decorated with crocheted lace with floral decoration, inv. no. 15784, Livezi, Mihăileni, Harghita county, the first half of the 20th century, MNCR photo archive.

Fig. 5. Ștergar de formă dreptunghiulară țesut din bumbac în patru ițe cu compoziția decorativă, care cuprinde două registre late de motive geometrice amplasate către capete, cu margini decorate cu dantelă croșetată cu decor floral, nr. inv. 16192, Livezi, com. Mihăileni, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 5. Rectangular-shaped towel ("ștergar") woven from cotton in four harnesses with the decorative composition which includes two wide registers of geometric motifs placed towards the ends, with edges decorated with crocheted lace with floral decoration, inv. no. 16192, Livezi, Mihăileni, Harghita county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 6. Ștergar de formă dreptunghiulară țesut din bumbac în două ițe cu compoziția decorativă brodată cu motive fitomorfe, cu margini decorate cu șabace și dantelă croșetată, nr. inv. 6118, Araci, com. Vâlcele, jud. Covasna, 1927, foto arhiva MNCR.

Fig. 6. Rectangular-shaped towel ("ștergar") woven from cotton in two harnesses with the decorative composition embroidered with phytomorphic motifs, with edges decorated with sables and crocheted lace, inv. no. 6118, Araci, Vâlcele, Covasna county, 1927, MNCR photo archive.

Fig. 7. Ștergar de formă dreptunghiulară țesut în două ițe din in și bumbac, cu o compoziție decorativă realizată prin alternanța firelor de băteală din in și bumbac și motive florale brodate, nr. inv. 13073, Gălăuțaș, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 7. Rectangular shaped towel ("ștergar") woven in two harnesses of linen and cotton with a decorative composition made by alternating linen and cotton threads and embroidered floral motifs, inv. no. 13073, Gălăuțaș, Harghita decorative, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 8. Detaliu de ștergar țesut în patru ițe din cânepă cu decor structural în romburi (ozoare) evidențiat prin folosirea firelor de bumbac colorate pentru băteală, nr. inv. 16191, Livezi, com. Mihăileni, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 8. Detail of a towel ("ștergar") woven in four harnesses of hemp with structural decoration in rhombuses ("ozoare") highlighted by the use of colored cotton threads, inv. no. 16191, Livezi, Mihăileni, Harghita county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 9. Cearceaf de formă dreptunghiulară țesut în patru ițe din cânepă și bumbac compus din două lățimi de pânză decorate diferit cu grupe de câte trei linii dispuse la distanțe egale, nr. inv. 15956, Voșlăbeni, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 9. Rectangular sheet woven in four harnesses of hemp and cotton composed of two widths of cloth differently decorated with groups of three lines arranged at equal intervals, inv. no. 15956, Voșlăbeni, Harghita county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 10. Detaliu de cearceaf decorat pe treimea inferioară vizibilă de sub covor cu trei șabace din care cel central umplut cu motive florale, nr. inv. 16183, Livezi, com. Mihăileni, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 10. Decorated sheet detail, visible from under the carpet, dawn threads embroideries of which the central one is filled with floral motifs, inv. no. 16183, Livezi, Mihăileni, Harghita county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 11. Detaliu de cearceaf confecționat din cânepă țesut în patru ițe cu dantelă croșetată decorată cu motiv avimorf, nr. inv. 16195, Livezi, com. Mihăileni, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 11. Detail of a sheet made of hemp woven in four harnesses with crocheted lace decorated with avimorphic motif, inv. no. 16195, Livezi, Mihăileni, Harghita county, the middle of 20th century, MNCR photo archive.

Fig. 12. Cuvertură de formă dreptunghiulară confecționată din lână țesută în două ițe compusă din două lățimi de țesătură uniți pe lungime cu cheiță decorativă, cu registre decorative cu motive geometrice dispuse la distanțe egale, nr. inv. 27624, Voinești-Covasna, jud. Covasna, a doua jumătate a secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 12. Rectangular blanket made of wool woven in two harnesses composed of two widths of fabric joined lengthwise with a decorative key, with decorative registers with geometric motifs arranged at equal distances, inv. no. 27624, Voinești-Covasna, Covasna county, second half of the 20th century, MNCR photo archive.

Fig. 13. Cuvertură de formă dreptunghiulară confecționată din lână țesută în două ite compusă din două lățimi de țesătură uniți pe lungime, decor compus din grupe de vâstre, nr. inv. 27624, Voinești-Covasna, jud. Covasna, a doua jumătate a secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 13. Rectangular blanket made of wool woven in two harnesses composed of two widths of fabric joined lengthwise with a decorative key, with decorative registers with geometric motifs arranged at equal distances, inv. no. 27624, Voinești-Covasna, Covasna county, second half of the 20th century, MNCR photo archive.

Fig. 14. Față de pernă de formă dreptunghiulară cu căpătâiul decorat cu motive geometrice, nr. inv. 15785, Livezi, com. Mihăileni, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 14. Rectangular pillow case with an end decorated with geometric motifs, inv. no. 15785, Livezi, Mihăileni, Harghita county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 15. Detaliu de față de pernă, căpătâi cu motive fitomorfe stilizate, nr. inv. 1689, Voșlăbeni, jud. Harghita, mijlocul secolului al XX-lea, arhiva MNCR.

Fig. 15. Detail of pillow case, an end with stylized phytomorphic motifs, inv. no. 1689, Voșlabeni, Harghita county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 16. Față de pernă de formă pătrată decorată cu broderie spartă și decor floral redat după desen, nr. inv. 18047, Voinești-Covasna, jud. Covasna, mijlocul secolului al XX-lea, arhiva MNCR.

Fig. 16. Pillow case of square shape decorated with eyelet lace and floral decoration rendered after drawing, no. inv. 18047, Voinești Covasna, Covasna county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 17. Față de masă confecționată din bumbac țesut în două ițe cu decor care cuprinde o alternanță decorativă și cromatică de benzi dispuse pe lățime, nr. inv. 6116, Araci, com. Vâlcele, jud. Covasna, mijlocul secolului al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 17. Table cloth made of cotton woven in two harnesses with decoration that includes a decorative and chromatic alternation of strips arranged across the width, inv. no. 6116, Araci, Vâlcele, Covasna county, mid-20th century, MNCR photo archive.

Fig. 18. Preș țesut din lână și urzeală din cânepă, nr. inv. 13459, Hodoșa, jud. Harghita, a doua jumătate a sec. al XX-lea, foto arhiva MNCR.

Fig. 18. Woven mat of wool and hemp warp, inv. no. 13459, Hodoșa, Harghita county, the second half of the 20th century, MNCR photo archive.

Aspecte privind alimentația ciobanilor lovișteni

Some Dietary Customs of the Shepherds from Țara Loviștei

Lucian DAVID¹

Ionuț SEMUC²

Cuvinte cheie: alimentație, păstorit, transumanță, peisaj pastoral, Țara Loviștei

Keywords: dietary customs, shepherding, transhumance, pastoral landscape, Țara Loviștei (Loviște region)

ABSTRACT

The shepherding is an occupation which determined numerous flocks of sheep to move long distances and in time generated a pastoral landscape, a specific type of civilisation, which covered an area extending from the summer grazing places, situated in the Carpathian Mountains, to the wintering places. One of the areas of great theoretical and practical interest for the study of the moving of flocks was and still is Țara Loviștei. The paper focuses on the dietary customs of the Loviste shepherds, both during the summer, in the mountain sheepholds, and during the winter transhumance, because the preparation of food represents a less researched, but all the more interesting feature of the shepherding.

Păstoritul, ocupație care a pus în mișcare numeroase turme de oi pe distanțe lungi, a generat în timp un peisaj pastoral, o civilizație pastorală care se întindea din zona matcă, de vărat, de pornire a turmelor din Carpați, până în îndepărtatele ținuturi de iernat. Atestat documentar încă din secolul al XIV-lea, după unele surse din secolul al XV-lea, păstoritul transhumant a ajuns la apogeu în secolul al XIX-lea, după care s-a redus ca intensitate în a doua jumătate a secolului al XX-lea.^{1 2}

Practicat din timpuri străvechi, el a imprimat o dinamică specifică mediului geografic: drumuri ale oilor dublate de drumuri ale sării, târle și perdele pentru

adăpostirea oilor de viscoale puternice, cruci de piatră înălțate la răscruci pentru orientarea păstorilor în imensitatea câmpiilor și pentru aprecierea distanțelor parcurse, un sistem de alimentație bazat în special pe brânzeturi și carne de oaie, un port specific, meșteșuguri și instalații tehnice de prelucrare a lână și pieilor, nedei (târguri) carpatice strâns legate de văratul oilor, în care se vindeau produsele pastorale, numeroase și prospere sate întemeiate de mocani căsătoriți cu fetele pământenilor³. Peisajul material a fost însă dublat de peisajul spiritual, a cărui importanță pentru istoria românilor este imposibil de apreciat în totalitate. Putem totuși să amintim conservarea unui fond lingvistic autohton, specific creșterii ani-

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe, david_lucian@yahoo.com

² Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, București, ivsemuc@yahoo.com

³ David 2020c, 25.

malelor (baci, căciulă, țap, stână, ghioagă, țarc, brânză, gălbează, căpușă etc.), a unui calendar pastoral, dar și păstrarea unor aspecte din folclorul muzical, coregrafic și literar, strâns legate de această ocupație.

O regiune de mare interes teoretic și practic pentru studiul păstoritului a fost și este Țara Loviștei, creșterea oilor reprezentând mult timp principala sursă de existență a locuitorilor. Situată la granița dintre Transilvania și Muntenia, Loviștea beneficiază de o poziție geografică extrem de favorabilă practicării acestei ocupații. Orientarea versanților și a văilor, masivitatea și altitudinile, condițiile climatice și caracteristicile solului, bogăția floristică a covorului vegetal și a rețelei hidrografice etc., corelate cu extensiunea pășunilor și fânețelor, au favorizat dezvoltarea unor vaste peisaje pastorale. Transmisă din generație în generație, funcția pastorală reprezintă o caracteristică și, totodată, un liant al zonei, individualizând-o în raport cu ținuturile vecine.

În trecut, așa cum observa geografa Mara Popp „La stânele Loviștenilor și Arefanilor, ciobanii sunt localnici și în special Arefani. Dar în munții acestora întâlnești foarte mulți dintre oierii mărgineni și oierii din dreapta Oltului, Ungureni din Novaci și Băbeni, cari bine înțeles au ciobanii lor, aduși de pe acolo. Arefanii au două stâne în munții Capra, și în Piscul Negru încă două. Apoi *Câinenii*, *Găujanii* și *Boișoara* au stâne în munții: Leasa, Murgaciu, Robul, Danul, Sârbinu, Stănișoara, Pârcălabu, Dealul Negru, Galbena, Pl. Vătafului, Vf. Șerbotii, Clăbucetu, Zănoaga, Petriceaua, Paltinu, Arsuri, Fața, Stâna Mare și Dăescu. *Perișanii* au 3400 oi la stânele din munții Valea Largă, Clăbucet și Cozia. Ei au munți mai mulți pe cari îi închiriază. Astfel, în Loviștea, în muntele Scara și Măzgavul au stâne *Băbenarii* în Vulturul *Poenarii*, la Stâna Mare vin Băbenari și Rășinăreni cu oile lor”⁴. În prezent, numărul lor s-a redus

considerabil, din cauza lipsei de personal. Astfel, stăpânii de oi sunt nevoiți să tocmească pentru vărat oameni din alte zone geografice, de alte etnii, prea puțin cunoscători ai acestei ocupații, lipsiți de dăruire și seriozitate. Astăzi, la stână întâlnim puțini ciobani pricepuți care practică această ocupație cu plăcere, majoritatea persoanelor tocmită fiind bărbați cu o situație materială precară.

Ca ipostază a unei îndeletniciri tradiționale a poporului român, transhumanța s-a dezvoltat complementar cu păstoritul local și cu cel pendulator. Transhumanța (*la drum*, *la iernat*, *la țară*, *în scuteală*), după cum remarcă Lucian David⁵ se desfășoară exclusiv în afara vetrei satului – toamna, iarna, primăvara, din cauza lipsei fânețelor, furajul (fânul) fiind insuficient pentru iernatul oilor. Se poate clasifica după următoarele criterii: a. *distanța parcursă*: *scurtă*, văratul oilor se face la stânele din zona montană, iar tomnatul, iernatul, primăvăratul oilor se fac la distanțe mici, de 100–150 kilometri, în Câmpia Română (Câmpia Olteniei etc.); *amplă*, văratul oilor se face la stânele din zona montană, iar tomnatul, iernatul, primăvăratul oilor se fac la distanțe mari, de sute de kilometri, în Câmpia Română, Podișul Dobrogei (acest tip se practica în trecut). b. *numărul deplasărilor*: *singulară*, văratul oilor se face la stânele din zona montană, iar tomnatul, iernatul, primăvăratul oilor se fac în zona joasă, de câmpie; *multiplă*, fătatul oilor se face în așezările temporare din sat. Mara Popp (1934: 250–251) afirma că: „În Loviștea sunt următoarele drumuri de oi: a) Locuitorii din nord folosesc valea Oltului dela Căineni în jos; b) Alții coboară direct la Brezoiu; c) Alții coborau dela Clocoticiu prin Sălătrucel la Jiblea; d) În fine, ultimii urmau șoseaua Titești-Sălătruc. Aceștia treceau *Puntea Oii*, dintre Sălătruc și Șuici, pe la Cepari

⁴ Popp 1934, 241.

⁵ O clasificare a transhumanței este realizată de Lucian David (David 2020a, 9–28; David 2020b, 97–110)

Ungureni, până la Tigveni, de unde peste *Plaiul Oii* ieșeau direct la Curtea de Argeș; e) Al cincilea drum îl constituie valea Topologului până la Olt la Galicea. Cum vedem toate aceste drumuri, urmăresc ca poteci, cumpăna apelor. Înainte de a ieși din muscele, drumurile se preling pe coastele munților, ținând cursul văilor, până dau în șoselele de de-a-lungul râurilor principale, în cazul nostru Oltul și Argeșul. În regiunea Argeșului ca drum principal de oi este de sigur șoseaua, care merge paralel cu apa lui, lăsând la fiecare comună ciopoare întregi de oi, astfel încât de la Curtea de Argeș și mai ales dela Pitești, nu mai rămân decât mocanii propriu ziși, cari iernează acum mai puțin ca înainte, la câmp⁶. Manifestându-se inițial ca un proces economic determinat de creșterea fără precedent a turmelor de oi, lipsa furajelor pentru iernat, dezvoltarea locală și regională a piețelor cu produse de profil, transhumanța a devenit un fenomen cultural, social, demografic și economic. Păstoritul transhumant, afirmă Ion Talpoș a constituit „o preocupare permanentă a crescătorilor de oi din Țara Loviștei. Un obicei format mai mult dintr-o necesitate stringentă a ciobanilor: aceea de a diminua cheltuielile de iernare pentru oile gospodariilor satului. Și nu le-a fost tocmai ușor să facă asta, din cauza condițiilor grele de drum către locurile stabilite pentru iernare. Fiind călători veacuri de-a rândul prin ținuturile românești, loviștenii au fost în același timp și purtătorii de cuvânt ai plaiurilor natale, lăsând peste tot urme trainice ale trecerii lor⁷. *Roirile pastorale* constituie o fază avansată a transhumanței. Acestea sunt de două tipuri: *interne*, ciobanii, în marea majoritate a cazurilor cu familiile, se stabilesc pentru mai mulți ani, de obicei peste zece ani, în zonele de câmpie unde au fost în transhumanță (Câmpia Română, Podișul

Dobrogei etc.). În prezent, mulți ciobani s-au stabilit „la țară”, unde au cumpărat și arendat terenuri agricole. În perioada comunismului, ciobanii se stabileau pentru zeci de ani la I.A.S.-urile sau C.A.P.-urile din zonele de câmpie. Împreună cu familiile erau angajați la aceste ferme, unde aveau în gestiune un număr de 2000–3000 de oi și puteau să aibă și ei un cârd de 100–200 de oi. Mulți dintre ei au cumpărat fermele după anul 1989, fiind și astăzi acolo. Un alt tip de roiri pastorale, dar care nu au fost specifice Țării Loviștei, sunt cele *externe*, Crimeea, zona Caucazului, America de Nord, unde ciobanii au ajuns să dețină turme mari de oi⁸. Elocventă este afirmația făcută de ciobanul Mihai-Alin Florea la Porumbacu de Sus, în anul 2023: „Știu de la tata că spunea că se ducea, tăică-su a fost cu poenarii în Basarabia. Da, a fost. Da’ plecau de toamna, plecau cu căruțe, plecau cu... deci, cu tot ce aveau, puneau în căruțe. Mulți au și rămas poenari acolo în Basarabia. Înainte de război, înainte. Păi nu suntem, deci, a fost străbunicu’, a avut oi...”

Un aspect mai puțin cercetat al păstoritului, dar nu lipsit de importanță este legat de alimentația ciobanilor atât la stâna de la munte, cât și în transhumanță. Materialul ce urmează a fi prezentat este rezultatul proiectului „Peisajul cultural carpatic. Transhumanța în Țara Loviștei”, proiect cultural câștigat de un colectiv de cercetători ai Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București, alături de partenerul Asociația Agricolă „Țara Loviștei”, județul Vâlcea (contract nr. P1754/2023), în urma competiției lansate de Administrația Fondului Cultural Național în primăvara anului 2023. În continuare vom prezenta o parte din informațiile referitoare la hrana ciobanilor așa cum au fost ele culese în vara anului 2023.

La stână: „Am făcut carne la tuci. Facem și ciorbe, facem și mămăligă, și bulz, și...”

⁶ Popp 1934, 250-251.

⁷ Talpoș 2021, 168.

⁸ Dragomir 1938, 221, 251, 289.

Florea Mihai-Alin; „De câte ori ți-e foame. Dacă mănânci acu' de dimineață și după-ai pleci pă coastă, mai îți iei un pic de mâncare. Când ai venit la stână, mai mănânci o dată. După ce mulgi, dacă vrei îți mai iei o buca' de... Baci' cu strungaru' [fac mâncare]. Păi, depinde, poți să mănânci și carne, poți să mănânci și numa' brânză. Poți să mănânci și fasole, dacă ți-o gătești. Păi, cașu' ăla care-l încheagă și dintr-ăla mănăcăm”: Ghiță Gheorghe; „Ce-aveai. Făceai varză, tocană de cartofi, fasole, lapte, jintiță, brânză, urdă”: Mohanu Ion; „Baci' [făcea mâncare]. Brânză le făcea, zamă de cartofi, zamă de ce avea omu', de fasole, că acuma el își făcea și interesu' lui. Ca să consume atâta brânză, făcea mâncare din asta de... Brânza nu se lipsa de pe masă niciodată. Acuma, ce-i drept, era brânză destulă să mănânce ciobanii”: Niță Petre; „Sterparii [luau mâncare] de la mănzări, cu măgarii, se duceau și luau legume. Așa spuneau ei «Ne ducem după legume». N-am înțeles termenul ăsta legume, ei luând brânză și altceva. Dar se duceau la stână, coborau din golul alpin, de sus, de unde se duceau, era distanță, făceau mult. Am cunoscut un cioban odată, pleca din Poiana Lungă până în Grohotiș, Grohotiș undeva la limită cu județul Sibiu. Și l-am cunoscut, venise în Poiana Lungă să-și ia legume, spunea. Cu câțiva măgari, punea în desagi, trei, patru măgari, nu știu câți avea, din care își lua mălai, își lua brânză de burduf și telemea dacă era. Aducea acușă, proprietarii stânii îi aduceau varză, de toate, untură, ulei, carne de la garniță, de toate și puneau pe măgari, pe toți măgarii ăștia de-i avea. De exemplu, astă-seară ajungea la stână unde erau mănzările, dormea acolo și dimineața, demult, trebuia să fie echipat, să plece ca să ajungă seara înapoi acolo, că nu poți să transporti bagaju' ăsta cu măgari noaptea, că treci prin păduri de brad și poate se zgârie măgaru' cu desagii aceia, să-i rupă și trebuie să fii atent. Dar știți

cât de bine pregătiți erau măgarii. A trimis un cioban de la noi, din zona mea, a trimis cu măgarii dimineața, să plece, nu venise de acolo, plecau de aici de jos, de la stâna de mănzări și pleca cu bagaj înspre Grohotiș. Și ăsta a zis ciobanu': «Bă, eu nu știu să mă duc în Grohotiș», zice: «Nu, că te ții după măgari», «Cum mă, să mă țin după măgari?» a zis omu', normal că nu i-a convenit chestia asta. «Cum să mă țin după măgari?», «Te ții după Benone», sau cum îl cheamă pe unu', că te duce el. Și înaintea cel care se ducea cu măgarii, cel care făcea transhumanța asta din stâna de mănzări, la bordeiul de sterpe. Și spunea respectivu' că, în momentul în care a plecat de la stână, de la mănzări, cu măgarii, l-au purtat ăia pe la toate stânele în cale acolo, care erau în drum. El nu cunoștea terenu', nu știa ce se întâmplă. «Băi, Vasile!», «Nu-s Vasile, sunt Fănică», «Păi, Vasile unde-i?», «Păi, nu știu». Țăla oprea peste tot, el bea câte o țuică. Măgarii știau toate stânele până în Grohotiș. Măgarii parcurgeau toate stânele”: Nuțu Constantin; „La stână, orice, făceai mâncare ciorbă, carne, tot felul de mănăcăruri, brânză, urdă...”: Popa Nicolae.

Balmoș / balmeș: „Țăla-l faci. Țăla-i cașu' ăla care îl... Păi, îl toacă în căldărușă și pune acolo și-l mestecă până când se topește el. Să topește din el, să face...”: Ghiță Gheorghe; „Ori facem un balmeș dimineața, ori punem ouă, ori brânză, ori... mai avem mâncare. Balmeșu' din caș. Punem într-un tuciuleț ori unt, ori untură, lăsăm să se întetească, punem caș și-l mestecăm acolo până, el se topește și se întinde”: Ghiță Vasile; „Făceam balmeș, că dacă aveam caș, mai făceam, aveam unt... Păi, puneam unt să-ncălzască și puneam acolo și mestecam acolo și... O mână de făină de porumb și să țină așa lanț. Puneam în ceaun și brânză...”: Mohanu Ion; „Caș din care se face brânza de burduf, se cojește, că prinde o culoare. Se cojește și-l frământau. Din ăla se face și balmeșul

acela bun. Balmeș, din coji se face, au procedură bună, făcută de ei, de baci”: Nuțu Constantin; „Făceam și balmeș. Băgam... cam brânză de burduf aveam la noi, brânză, telemea... Balmeșu', puneam brânză în tuci și mestecam. Și-l făceam și dup-aia înmuiaam cu mămligă în el și mâncam. Ce-aveam pân' alea”: Petcu Ion; „Păi, făceai balmeș... Balmeșu' din caș dospit. Caș dospit îl frământai bine în tuci... puneai la foc, mestecai în el, să făcea... să întindea. Așa, puneai puțin mălai ca să să... dacă se-ntindea nu-l puteai să-l mănânci așa prea mult. Și puneai de-l tăia puțin mălaiu'... și cu mămligă. Puneai și-o lingură de unt dacă era cașu' mai nedospit. Dacă era cașu' dospit își lăsa el grăsime”: Popa Nicolae.

Cocoloș / bulz: „Bulz să zice la noi. În Ardeal să zice cocoloș. La Sibiu”: Florea Mihai-Alin; „Poți să faci și bulz, da' bulz n-ai de unde să faci, pentru că nu e bun, nu să face. Ba faci, da' după Sânpietru încolo. De-acu' încolo”: Ghiță Gheorghe; „Bulz, facem și bulz, da' bulzu', a trecut Sânpetru, pân' la Sânpetru nu făceam. După Sânpetru punem și pe jar. Să spuzesc la ugere, țâțele se trag. Carne scoatem în fiecare zi dacă gătim ciorbă. Da, gătim, scoatem mereu, punem și de ciorbă, toți”: Ghiță Vasile; „Făceam [și bulz]”: Mohanu Ion; „Bulzu' îl făceai... făceai mămliga, brânză frământată... băgai în mămligă, făceai bulz... Îl puneai pă jar, care vrea, care nu, îl mânca și-așa”: Popa Nicolae; „Bulzu' numai la mămligă caldă. Da' să ai brânză de burduf. Nici la munte, din primăvară nu se face, nu știu pân' la cât, după aia se face bulzu'. Zice că nu, ce știu eu? Pân' la un timp, după aia poți face. Nu, că nu e bună brânza, că-i bună, zice că nu e voie să faci. Din telemea nu se face, numai din burduf. Acuma caută unii brânza de burduf, vai de mine! E ca să fie suta, kilu! A fost anu' trecut 80 de lei. Alții a dat-o și mai scumpă. Apăi, spune, până nu ieși cu ele la munte câte unii «Bă, îmi ții atâta brânză», ăla «Îmi

ții atâta». Dracu' să vă coacă, dacă mai ajungeți toți!”: Rusu Gheorghe (Cocoș).

Tocan / sloi: „Aoleu, ăla-i periculos. Să face greu. Tai oaia, o bagi în căldare să fiarbă fără apă, chiar dacă pui o picătură de apă, și-o fierbi acolo până ies oasele după carne. După ce ies oasele după carne, toci ceapă, usturoi, ce vrei acolo și îl lași de se încheagă și ăla-i sloiu'. Deci, bagi tot ce trebuie în el. Eu, la tata al meu, așa știu. După ce se-ncheaga, deci înainte de-a se-ncheaga, băga o sfoară în el. Și îl lăsa de se-ncheaga, după ce se-ncheaga îl lua, îl ridica de sfoară în sus și-l agăța de cui. Și tăiam câte-o bucată de-acolo și băgam în cartofi, ah ce bun e!”: Ghiță Gheorghe; „Mai făceam câte-o oaie sloi. Păi, dacă erea oaia grasă, topeam seu', dup-aia o tocam și băgam foi de dafin, piper... ceapă... Da' o scoteam afară că s-amărăște. O lăsam să închege și după ce să-ncheaga o băgam, aveam săculieți d-ăia de pânză. Și-o băgam în săculete”: Mohanu Ion; „Sloiul, păi, tocam carnea, am făcut de i-am băgat și în burta oii, în burtă, toată oaia a intrat în burtă, că așa e. Da' am scos oasele, i-am scos toate oasele, am tocat toată carnea, am făcut-o sloi. Am spălat burta, am frecat-o ca pe burduful de brânză și am băgat sloiu' și tăiam din ea ca din brânză. Aveam câte două, trei burți d-ălea de sloi toată iarna”: Niță Petre; „Sloiul, tocai bucăți, puneai într-un tuci mare, îl fierbeai...”: Popa Nicolae; „Sloiul, pui seu să să topească, după ce s-a prăjit el ca lumea, îl scoți afară, seu' ăla. Și după aia bagi carnea. Și os și fără, bagi tot acolo, numa' grebănu' nu. Grebănu' nu se bagă. Tot același lucru, ori tocan, ori sloi. Tot aceeași... și dacă nu ai seu de ajuns, poate mai pui și niște unsoare. Și îi mai pici câte o cană de apă, da' nu multă. Mesteci în el, vezi, mai pici câte o cană cu apă. După aia, când e aproape gata, îi bagi usturoi dacă vrei, foi de dafin, piper. Gata, îl lași de se răcește și după aia pui o foaie de cort sau ce pui acolo. Numai îl pui o țără la crăcni să se încălzească o țără fundu', imediat se... [Se ține]

într-un sac de rafie sau un sac de nailon. Păi, făceam și la drum. Dacă murea o oaie [la drum] pastramă sau sloi, depinde cum aveai timp de ea. Am făcut pân' la Oradea într-un saivan de vaci, noaptea. Am tăiat acolo și am făcut-o acolo. Oile erau pe o tocătură": Rusu Gheorghe (Cocoș).

Pastramă: „Aia să face tot așa, scoți oasele de la carne și o bagi, îi dai sare, îi dai... O bagi și primăvara o scoți. O speli, o cureți de apa aia, că tre' s-o speli că e sărată...": Ghiță Gheorghe; „Păi, făceai [și pastramă]. Dacă murea o oaie, unde o aruncai?!": Mohanu Ion; „Pastramă nu mai vorbesc, că mânca fiecare cât putea. Cădeau mereu, mureau de porumb, de sfeclă, vai de mine! Mureau oi de ți-era frică să pui mâna pe ea să o tai. Mureau, că mureau ele de mâncare, nu că mureau de rele. Mâncau numa' bunătați. Asta nu se lipsea: sloiul și pastrama, niciodată, la drum. Păi, dacă vedeam că pică oaia, îi tăiam capul și beleam pe piele, că n-aveai unde s-o agăți. O ținea pe băta, că dacă eram doi inși, unu' beleam și doi o țineam, unu' de un cap de băta și unu' în partea asta așa. Beleam și puneam pe piele, o tăiam, pecuiam. Și pastramă, o zvântam pe măgar pastrama. Când era soare, o puneam pe măgar și se zvânta": Niță Petre; „Din carne de la oaie făceai pastramă, făceai sloi... Și pastrama iară o... dădeai s-o... scoteai oasele...": Popa Nicolae.

În transhumanță: „Brânză, pastramă, cartofi": Cătălinoiu Ion; „Mămăligă, brânză, slănină, ceapă, carne, dacă mai pica vreo oaie. Așa, n-o tăia nimeni. Dacă aveau ce mânca și mâncau porumb, mâncau din astea, pe tocături așa, pica cam des. Dacă nu, mai rar. Apa și îngheța de multe ori, mai puneam pe lângă foc": Florea Mihai-Alin; „Avem crăcăni, avem tot ce ne trebuie. Depinde, dacă e ud terenul, a plouat, facem un pic groapă. Groapă pentru foc [spunem], nu avem denumire specifică. Poate va fi, da' nu știu eu, dacă eu n-am fost de mic ca să învăț cu alții mai în vârstă

ca mine. Cei care sunt, care merg cu ei sunt tot de vârstă cu mine și mai tineri. Dimineața și după-amiaza ne luăm în traistă, în spate și seara. De trei ori [mâncăm], dacă apucăm. Dimineața și seara putem, da' la amiază putem să sărim câte o masă. Nu tot timpul. La ora actuală mai sunt terenuri care nu se lucrează și-s așa și ne orientăm, stăm acolo. Se domolesc oile și mâncăm. Pâine ne aprovizionăm, cumpărăm. Suntem tot timpul cu bani, ne ducem și ne cumpărăm toate produsele. Sunt alimentări. Pe drum nu facem pastramă, sloi. Facem acasă. Dacă pică [o oaie] ori găsim pe cineva să o vindem, ori dacă nu, ne ducem cu mașina și o luăm. Depinde a cui a picat. Dau un exemplu acuma. Am una fulgerată. Aia dacă își revine bine, dacă nu, le-am spus: «Bă, o dați la câini. Crezi că o să mă duc până în Stâna Mare s-o iau». Nu se merită. Apa, seara ne aprovizionăm de apă. Ne gândim că am putea dormi în noaptea asta, ne orientăm și noi. Bidoane de plastic, da. Avem patru bidoane. Mai îngheată noaptea, punem bidonul dimineața, ne spălăm de dimineață, facem focul, punem bidonul pe lângă foc, să topește un pic": Ghiță Vasile; „Unde apuca, nu era oră fixă ca la restaurant când te duci să mănânci. Unde apuca să te duci și opreai, dădeai jos, când aveai loc puteai să oprești, dădeai jos, făceai focul pe crăcăni, făceai mămăligă, puneai acolo o bucată de pastramă sau cu brânză, cu ce aveai acolo, puneai înapoi pe măgar și plecai, le dădeai drumul. Asta era de bază: brânza, pastrama și restul ce mai cumpăram noi. Brânză, pastramă. Pastrama nu se termină, că pica o oaie, o afumai frumos, aveai... Altceva, ce să iei? Cartofi dacă luai, că luam și cartofi pe toamnă, mai făceai unde aveai timp, dar când era ger, înghețau. Ca să stai să fierbi la fasole... nu puteai. Unde să stai dacă umblai de colo până colo!": Lazăr Ion; „Focul, prima dată făceam cotroană cu toporul, noi așa facem. Facem cotroană ca soba, ține jarul. Păi, noi toți care [făceam

focul], cam eu făceam mâncare. În Bărăgan luam lemne pe măgar. În desagi aveam, pe măgari, tăiate mărunț așa și băgam pe măgari, că n-aveai acolo. Pe măgari puneam alimente și când murea oi, că acuma murea de porumb. Mâncam brânză, hrană rece, numai seara făceam mămăligă. Mămăligă, brânză, carne, pastramă, făcea și tocan de sloi, cum să nu? În tuci, tăiam bucățile mărunte și fierbeam în seu' ei și până ieșea oasele din ea. Când ieșea oasele, gata, era făcut. Și lăsam să răcească, băgam o ață prin el, o sfoară, ca să-l atârni în sus. [Băgam] în desagi, desagi de măgar. Astăzi, aicea mâncăm mămăligă, facem mămăliguță cu brânză de burduf și cu telemea, cu păstramă. Trebuie să mâncăm [și când plouă]. Păi, fără mâncare nu se poate. A fost [când n-am mâncat]. Mâncam o dată pe zi, în Bărăganu' nițel mai la deal, când era viscol, nu era de mâncat. Băga zăpada pe la spate la cojoc, se scurgea pe jos": Mihai Martin; „Vătafu'. Care prinde... Cam el face. Ailalți unu' aduce apa, unu' aduce lemne. Care știe să facă mâncare, ăla face. Cartofi, mai principal e brânza s-o avem tot timpul, carne, carnea e la putere. Slănină, sloi, pastramă. Sau pastramă. Una sau alta. Da, facem câte-o tocană cu cartofi, cu sloi sau cu... da' carnea nu să lipsește din mâncare. În tuciuri. Cu crăcăni. De două ori. Dimineața și seara. Dă două ori. Facem focu'. Sau mâncăm mâncare rece. Dar facem și focu', că tre să facem mămăligă la câini, mămăligă pentru noi, că mămăliga ne ține. Focu' tre să-l faci, că e ploaie, că e zăpadă, tre să faci focu', că dacă nu faci focu', mori. Nu supraviețuiești. La sărbători e aceeași zi, același lucru în fiecare zi. La noi, ori că ie sărbătoare ori că ie aceeași zi în cursu', ce facem în fiecare zi. Da, ca orice om acumă și cumpără de sărbători, se duce la oraș. Prăjituri, un cozonac": Mohanu Cătălin, Florea Mihai-Alin, Petcu Ion; „Aveam ce mânca, că să găsa, aveam brânză, telemea aveam, urdă. Apăi, să găsa de cumpărat.

Erea. Aveam. Mai făceam câte-o oaie sloi. Sloi și... făceam, luam tocănițe de-ălea, cutii de-ălea de ghiveci. Și băgam în sloi acolo și făceam ca un fel de tocană. Apăi, depinde cum aveai timp. Mai mâncai dimineața, mai mâncai sara... dacă nu te mâna drumu' sau dacă aveai unde, mâncai. Da' mai... luam, mai treceam prin sate. Și mai luam așa în buzunar câte... ba biscuiți, ba... Trăgeam într-o margine de pădure acolo, făceam foc mare și ne uscam, mâncam, făceam [mâncare și pe viscol]. Dormea oile, dormea acolo, dormeam și noi și făceam mâncare acolo. Și dup-aia plecam. Groapă mică ca să... zice că să se adune jaru' acolo. Noi îi zăceam groapă. «Faci bă, groapă, ca să...». Păi, mai aveam camere de-ălea de cauciuc [din care făceam focul]. Păi, crăcăni. Păi, puneam mâncarea și făceam în ceaune, în tuciuri. Păi, aveam de mămăligă, de ciorbă, de tocăniță, de... Păi, găsai, dă-l dracu', lemne găsai. la' mai găsai fântâni de pân... vâi, de pân... izvoare pentru apă": Mohanu Ion; „Când plecam de la Poiană, băga sloi, brânză, pentru atâta timp. Mălaiu', aveai condiții de făceai mămăligă, ceaun, crăcăni, astea era pe primu' loc. Păi, mâncam cam de două ori, că n-aveai timp, câteodată nu te lăsa nici să faci mămăligă, n-aveam nici pâine, că se dădea pe cartelă atunci. Și mai erau oameni cumsecade care vindeau la chioșcuri de pâine, îți mai dădea, că te vedea că ești călător și te rugai de el «Dă-mi, domn'e, că...», dădea numai pe cartelă, pe dracu', că așa era atunci. Da', acolo unde ne duceam, la Lovrin, pe partea aia, pe la Jimbolia, ne cunoștea și aveam prietini. Făceau ei pâine de casă, făcea câte o pâine d-aia bănățănească, îți ajungea câte o săptămână. Aveam cartofi, că mai cumpăram cartofi la drum, aveam un sac de nailon și sacul de nailon îl legam bine, de nu degera. Toată mâncarea o băgam în saci de nailon. În saci de nailon nu pătrundea geru'. Nici pâinea nu îngheța, înțelegeți": Niță Petre; „Că se pune ploi, zăpezi. Stăteam

cu... nu mâncai. Mergeai cu mămăliga în mână și cu brânza în mână și mâncai pă drum, că nu puteai să mănânci, nu puteai face focu'. Chinuri, chinuri. Zăpada mare. Dădeam zăpada la o parte și făceam focu'. Nu găasai lemne. Lemnele ude. Pân' la urmă găsam, făceam cumva să facem focu'. Ne chinuiam să ne uscăm, că ploua, ploua două, trei zăle. Uji. Cojoacele ude pă măgari, că se mai dădea prelățile la o parte după măgari. Se băgau și ei pân tufe, pân ălea. Erea greu. Iarna cam de două ori [pe zi mâncam]. În rest, nu mâncai, că n-aveai timp. N-aveai timp și erea... și erea rău. Erea greu. În fătat erea mai greu. Focu', depinde care erea... care aveam câte-un... cum îi spuneam noi, câte-un cioban și care să pricepea cu mâncarea, cu ălea și-l trimiteam înainte. Te duci în cutare loc, aduni lemne și 'ei măgarii. Și noi rest... oile noastre după drum sânt învățate. Dacă te duci un an, doi traseu' ăla, cunoști locurile, te duci la sigur. Acolo durmim, acolo faci... Când au văzut oile că ai făcut focu' și-ai adus măgarii, măgarii când ai făcut focu', vin sânguri la foc, ca să dai jos bagaju' după ei. Dai jos după ei, oile vin și se-nvârtesc pă lângă foc și să culcă. Ele știe. Știe. Nu să potolesc, până nu dai jos după măgar și faci focu'. Că noi câteodată nu dăm jos după măgar, când se-ntunecă, că ce știi, vine cineva și te scoate. Și ce faci, stai să... Câteodată n-am apucat nici să mâncăm, ca să facem mâncare și durmeau oile pă câte-o margine de sat sau ălea. Venea și ne scotea. Venea cu poliția, cu ălea, te scotea și ce să faci? Te lua de la masă. Plecai, n-aveai ce să faci, plecai. Făceam o groapă jos... Groapă, așa să zăcea la noi. Ca să nu bată vântu'... Cotroană, da, așa să zăce unde facem noi... ălea la cotroană. Acolo făceam o țără de groapă și făceam focu' în groapă ca să bată vântu', să rămâie jaru', că dacă nu bătea vântu', viscolu' și jaru' să ducea. Așa făceam așa o țăr' de groapă și-acolo erea jaru' și cotroana. Dacă erea zăpadă, întâi dădeam zăpada la o parte, cu

cizma, cu ce venea, făceam ălea, puneam prelățile jos și dup-aia puneam bagaju' dup-aia jos. Apă, ne orientam. Ne orientam de zăua unde-i izvor de apă. Și dacă știam că nu e apă pân zonă, luam după măgari. De unde treceam, aveam bidoanele de 10 kile pă măgari. Aveam măgari expre' pentru apă. Și luam bidoanele pline, le puneam pă măgar. Da' îngheța. Iarna înghețau bidoanele. Le puneam pă lângă foc. Îngheța apa, că erea frig, erea geruri de crăpa lemnu'. S-auza lemnele în pădure cum făcea pac, pac de ger. Făceam pă crăcâni. Erea niște fiare, ălea le spunea crăcâni. Și făceam acolo. Da' știți ce să mânca mai mult? Tocană, pastramă și sloi. Sloiu' erea carne. O prăjam așa în seu' ei. Și ăla mâncam, seu d-ăla. Seu' ăla erea ăl' mai bun, că ăla îți ținea la burtă și-ți ținea și de frig. Și ăla erea mâncarea noastră. Cartof cu tocani. Așa erea la noi. Aia-i mai ușoară mâncarea. Repede o făceam. Tocană. Tocani. Păi da, aveam sloi pă măgar. Numai luam, îl încălzam, mai băgam trei, patru, cinci cartofi și gata, ne făceam mâncarea pentru câți eream, trei, doi, cinci. În tuciuri. În tuciuri de aluminiu, că nu mai sânt tuciuri de tuciuri, cum erea înainte și ălea. În ultimu' timp aveam pâine, nu mai... sau aveam magazinul. Bani în buzunar să avem. Mă duceam și cumpăram. Da' asta erea baza ciobanilor: brânza, carnea și asta erea toată mâncarea": Petcu Ion; „Când mânca, mânca. Când răbda, răbda": Popa Lucica; „Făceam puțână gaură așa și... Vatră. Făceam vatră. Pă crăcâni. Era trei crăcâni, uite-așa. Și le-ntindeam, avea lanț... avea lanț în mijloc și-apăi puneam...": Popa Nicolae; „De trei ori, rar, poate să fi fost câte o ploaie așa să nu poți mânca... Să pleci fără să mănânci, nu puteai, numai dacă făcusei v'o pagubă, să te prindă, să le dai drumu'. Așa era, trebuia să le dai drumu'. Aveam crăcâni, d-ălea de fier. Avea cârlig, lanț și ce vrei? Făceai mămăligă, făceai dacă o ciorbă sau făceai ce vrei. Sau prăjeai niște carne, depinde. Pâine

cumpăram, te duceai la o alimentară sau cumpăram. După ce, depinde... cât ședeai sau depinde cum erau de sătule dimineața, că dacă nu erau sătule, plecau ele singure”: Rusu Gheorghe (Cocoș).

Alcool: „Băutură, bineînțeles, fără băutură nu plecam”: Florea Mihai-Alin; „Băutură nu, pentru cei care consumă, dar... și eu consum la nevoie câte un pahar, nu este indicat să nu bem, dar nu exagerat, în cantități industriale și pentru sănătate și pentru...”: Ghiță Vasile; „Vin, nu scăpam, când îngheța ieșea numai vinu' ăl bun și ălălant se făcea apă. Și înainte de masă, se bea o țiucă”: Mihai Martin; „Șprițu-l bem cam tot timpul. Rachiu, țiucă. Nu, berea-i frig, iarna nu poți să pleci la drum cu berea... îngheață și e foarte...”: Mohanu Cătălin, Florea Mihai-Alin, Petcu Ion; „Mai beai și câte-un pahar de țiucă, că dacă nu...”: Mohanu Ion; „Aveam și câte-o țiucă la... aia nu să lipsea din disagi, țiuca. Nu conta că ereai bețiv, nu ereai bețiv, o ștampă de rachiu erea bun, că te mai încălza câte-o țără, îți mai dădea poftă de mâncare. Câteodată, crede-mă, că n-aveam nici poftă de mâncare. Erea câte-un timp de ăla rău, urât, lapoviță cu zăpadă. Când ploua erea mai bine. Da' când ninge cu lapoviță și cu ălea, să îngheța... îngheța zăpada pe tine așa, pă haine și pă cojoc îngheța păru' pă ea”: Petcu Ion; „Mai lua și băutură, stăpănu'. «Du-te, bă, de ia o sticlă de rachiu sau...»”: Rusu Gheorghe (Cocoș).

Apa: „Aveam botă de lemn, cam de 15 kilograme, aveam o funie băgată pe ureche, aveai o doagă așa înaltă, și o băgai pe botă și te duceai și era fântâni cu cumpănă pe la Bărăgan. Nu găseai apă pe oriunde, trebuia să te duci ca de aici până în sat ca să vii cu câte o botă cu apă. La rând te duceai”: Lazăr Ion; „Apă pentru noi, da. În bidoane. Înainte, bătrânii, în burdufi de piele”: Mohanu Cătălin, Florea Mihai-Alin, Petcu Ion; „Eee, nu îngheța? Bidoanele înghețau, cum să nu? În lemn, n-aveai cum. Păi, n-aveai cum, că îngheța iarna. Mai ales iarna îngheța și le încălzeam bidoanele pe lângă foc”: Niță Petre; „Aveam apă, atunci înainte era bote din ăstea de lemn. Așa zice, botă. Era de lemn. Nu îngheța ca-n plastic. Plastic îl lua dracu' dacă era ger mare”: Rusu Gheorghe (Cocoș).

În urma anchetelor noastre de teren și a interviurilor realizate, am putut observa că hrana ciobanilor, constă, în mod firesc, în mare măsură, din produse derivate din lapte și carne de oaie, apoi din legume (cartofi, roșii etc.), mălai și, mai nou, pâine. Dacă la stână era posibilă o prelucrare mai elaborată a acestora, de către o persoană care are această sarcină (baci, băciță), mesele fiind în număr de trei, regulate, în transhumanță mâncarea trebuia să fie cât mai simplă, ușor de preparat de toți ciobanii, în condiții de multe ori neprielnice, din produsele transportate pe măgari și consumată rapid, uneori chiar din mers.

Bibliografie / Bibliography

David L. 2020 a. *Dezvoltarea durabilă a peisajului pastoral și implicațiile lui în politica economică a gospodăriei agricole individuale*. Anuar IEF, serie nouă, tom 31, București: 11-30.

David L. 2020 b. *Transhumanța carpatică, Tradiție și continuitate*. Studii și comunicări de etnologie, tom XXXIV/2020: 97-110.

David L. 2020 c. *Păstoritul. Bibliografie selectivă*. București: Editura Etnologică.

Dragomir N. 1938. *Oierii Mărgineni în Basarabia, Caucaz, Crime[e]a și America de Nord*, Lu-

crările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, vol. VI, Tipografia Cartea Românească, Cluj: 159-302.

Popp, Mara N. 1934, *Contribuțiuni la vieața pastorală din Argeș și Muscel. Originea Ungurenilor*, Buletinul Societății Regale Române de Geografie, (1933): 229-282.

Talpoș, I. 2021, *Titești – Vâlcea. File de monografie*, Editura Agaton, Făgăraș.

Lista informatorilor intervievați în cercetările etnografice de teren:

- Florea Mihai-Alin, n. 1981, Perișani, jud. Vâlcea.
- Ghiță Gheorghe (Ghiu), n. 1943, Perișani, jud. Vâlcea.
- Lazăr Ion (Ionică Henț), n. 1953, Titești, jud. Vâlcea.
- Martin Mihai (Neamțu), n. 1953.
- Mohanu Ion (Bălțatu), n. 1948, Bumbuești, jud. Vâlcea.
- Mohanu Cătălin (Bălțatu), n. 1948, Bumbuești, jud. Vâlcea.
- Niță Petre (Tică Bibu), n. 1952, Găujani, jud. Vâlcea.
- Petcu Ion (Toc), n. 1974, Robești, jud. Vâlcea.
- Popa Lucica, n. 1955, Găujani, jud. Vâlcea.
- Popa Nicolae, n. 1950, Găujani, jud. Vâlcea.
- Rusu Gheorghe (Cocoș), n. 1949, Bumbuești, jud. Vâlcea.

Fig. 1. Balmeș și tocan, stâna Leu, foto Lucian David.

Fig. 1. „Balmeș” and „tocan”, „Leu” Sheepfold, photo by Lucian David.

Fig. 2. Bulzi, stâna Leu, foto Lucian David.

Fig. 2. „Bulzi”, „Leu” Sheepfold, photo by Lucian David.

Fig. 3. Masa ciobanilor „la drum”, foto Ionuț Semuc.

***Fig. 3.** Shepherds' meal during transhumance, photo by Ionuț Semuc.*

Fig. 4. Masa ciobanilor „la drum”, foto Lucian David.

***Fig. 4.** Shepherds' meal during transhumance, photo by Lucian David.*

Fig. 5. Masa ciobanilor „la drum”, foto Lucian David.

Fig. 5. *Shepherds' meal during transhumance, photo by Lucian David.*

Fig. 6. Masa ciobanilor „la drum”, foto Ionuț Semuc.

Fig. 6. *Shepherds' meal during transhumance, photo by Ionuț Semuc.*

Portret de dascăl din a doua jumătate al secolului al XIX-lea: Ioan Bozoceanu (1846-1897)

Portrait of a teacher from the second half of the 19th century: Ioan Bozoceanu (1846-1897)

Florin HERȚEG¹

Cuvinte cheie: Ioan Bozoceanu, profesor, școală, Brașov, Vâlcele-Covasna

Keywords: Ioan Bozoceanu, professor, school, Brașov, Vâlcele-Covasna

ABSTRACT

In the historical-documentary heritage administered by the National Museum of the Eastern Carpathians, there are some documentary evidences regarding professor Ioan Bozoceanu (1846-1897). He was born in Vâlcele, a village in the current Covasna county. A graduate of the famous school of the time, the Greek-Orthodox Gymnasium "Andrei Șaguna" in Brașov, with very good learning results, he continues his studies, with the help of a scholarship received from the "Transylvania" Society in Romania, at the Universities of Paris and Brussels. As a graduate and a doctor in mathematical sciences and philosophy at the University of Brussels, he returns to Brașov and becomes one of the emblematic teachers of the gymnasium where he was a student. For almost 23 years he taught mathematics and French, being highly appreciated by his colleagues and students.

Professor Ioan Bozoceanu was also active in public life, for many years he was the secretary of the parish committee in Brașov and a member of the committees of several meetings such as: the Gymnastics and Singing Meeting, the Meeting of Romanian Craftsmen, the Romanian House and others. He was also a member of the leadership of "Astra" and the Romanian National Party. At the end of 1896, due to health issues, he retired to his parental home in Vâlcele, where on January 16, 1897 he passed away. He was greatly regretted by his family, his hometown community, the Brașov community, his colleagues and students. Proof of the respect and appreciation he gained, he was led on his last journey by a large funeral cortege and many well-known newspapers, at the time, published articles dedicated to him, which praised the character, erudition and professionalism of Professor Ioan Bozoceanu.

În patrimoniul istorico-documentar administrat de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe se află câteva mărturii documentare referitoare la Ioan Bozoceanu, profesor al școlilor române brașovene, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, om de cultură și militant pentru drepturile romanilor din Ardeal. Obârșiile sale sunt într-o cunoscută localitate din actualul județ Covasna, sa-

tul Vâlcele. Localitatea e cunoscută nu numai prin faptul că, efectele tămăduitoare ale apelor minerale de aici, știute încă din epoca romană, au dus în timp, la punerea bazelor unei stațiuni care, în epoca la care facem referire, era renumită și peste hotare. Iar pe plan cultural, localitatea Vâlcele era renumită pentru că aici au văzut lumina zilei mai multe personalități, slujitori ai bisericii, oameni de cultură sau de alte profesii liberale, care au ocupat înalte demnități ecleziastice sau laice. Astfel de exemplu, în satul Araci, actuala reședință

¹ Muzeograf la Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, hertegflorin@yahoo.com.

a comunei Vâlcele, în secolul al XIX-lea s-au născut Mitropolitul Nicolae Colan, Episcopul Veniamin Nistor, scriitorul, profesorul și publicistul Romulus Cioflec ș.a.

Comuna Vâlcele se află situată în partea sud-vestică a județului Covasna la o distanță de 17 km față de reședința de județ, Sfântu Gheorghe și la 29 km de orașul Brașov, localitatea în care funcționa în epocă, o renumită școală românească. Piatra de temelie a acestei școli „ce avea să devină cel mai viguros izvor de cultură din Ardeal” a fost pusă de Andrei Șaguna, în septembrie 1851².

Școlile, alături de Biserica Sfântul Nicolae „au dat Brașovului românesc cele mai frumoase pagini de istorie culturală...”, dar imaginea școlii nu ar fi completă dacă nu s-ar face vorbire și despre profesorii acestora³.

Din acest corp profesoral de elită, în mare parte cu studii în mari centre universitare din Europa, a făcut parte și Ioan Bozoceanu.

Ioan Bozoceanu (fig. 1), cum am menționat deja, s-a născut în Vâlcele, la 1 aprilie 1846. A fost primul din cei patru copii, trei băieți și o fată, ai unei simple familii de agricultori, dar dornică să-l sprijine pentru a studia, chiar dacă acest lucru presupunea mari eforturi financiare.

Clasele primare și primul an de gimnaziu, le-a urmat la Sfântu Gheorghe continuându-și, apoi studiile la gimnaziul greco-ortodox din Brașov. A fost un elev silitor „fiind totdeauna unul din cei dintâi” și a terminat cursul gimnazial ca „stipendiat al societății „Transilvania” din București”⁴. Societatea a cărui bursier a devenit, a luat ființă din inițiativa studenților transilvăneni aflați la Universitatea din București, sub numele de „Constantia” (Statornicia), denumire care din 1867 a fost schimbată în „Transilvania”, devenind una dintre „cele

mai fecunde sprijinitoare ale tineretului român din Transilvania și Bucovina”⁵.

Ioan Bozoceanu a fost unul dintre cei 31 de studenți ardeleni și bucovineni beneficiari ai burselor acordate de societate în primii ani de activitate, care au studiat la Universitățile din Paris, Bruxelles, Torino, Viena, Graz, Berlin ș.a.

În toamna anului 1869 trei tineri, Mihai Străjanu, I. C. Drăgescu și Ioan Lăpedatu, au pornit cu poșta din București pentru a-și continua studiile în străinătate. Lor li s-a alăturat, din Brașov, Ioan Bozoceanu și au parcurs distanța până la Timișoara cu poșta. De acolo au continuat călătoria cu trenul. I. C. Drăgescu a pornit spre Italia pentru a studia medicina. Ceilalți trei tineri, printre care și Bozoceanu, au pornit spre Franța unde urmau să studieze, la Universitatea din Paris. Cu unul dintre tinerii plecați la acest drum, Ioan Lăpedatu, a legat Bozoceanu o prietenie frumoasă și statornică⁶.

Bozoceanu și Lăpedatu au urmat cursurile de filologie clasică, de istorie, de literatură franceză și de filozofie.

„Izbucnirea războiului franco-german l-a împiedicat în urmarea studiilor sale în Franța liberală și astfel a fost constrâns a părăsi această țară, ale cărei idei mari l-au inspirat atât de mult.”⁷ În împrejurările generate de război, Ioan Bozoceanu, împreună cu alți tineri studenți ardeleni aflați la studiu în capitala Franței, ajutați de Societatea Transilvania, au părăsit Parisul și au continuat să studieze în alte centre universitare din Europa.

Bozoceanu a plecat, alături de prietenul său Lăpedatu, la Universitatea din Bruxelles. Aici a început să studieze științele matematice, dar a continuat să se specializeze și în filozofie (fig. 2).

Stăruința și efortul depus au fost încununat cu obținerea doctoratului în filozofie și specializarea în științe matematice

² Pușcariu S., 1977, 474.

³ Pușcariu S., 1977, 498.

⁴ *Familia*, nr. 34, 24 august (5 sept) 1897, 407.

⁵ Dinescu L., 2010, 43.

⁶ Braharu D., 1936, VII-VIII.

⁷ *Albina Carpaților* nr. 34, 1878, 404.

la Universitatea din Bruxelles. La 26 iulie 1873 a obținut doctoratul în științe fizice și matematică⁸.

În regulamentul în baza căruia a primit bursa se preciza și faptul că „dorința societății este ca cei ce vor studia cu ajutorul ei, după terminarea studiilor, să continue a servi românismul în partea locului”⁹. Ioan Bozoceanu și-a respectat angajamentul și după terminarea studiilor în străinătate, s-a întors ca profesor la gimnaziul din Brașov, al cărui elev a fost.

După o perioadă, la 1 februarie 1874, a ocupat catedra de matematică și limba franceză la școala reală și cea comercială¹⁰.

În 1871 vechiul edificiu a fost completat cu două aripi, pentru clasele comerciale și reale, care au pornit pe rând, începând cu 1869. „Astfel institutul era acum trifurcat: gimnaziu, școală comercială și școală reală inferioară”¹¹.

Pentru că, cele trei școli aveau o singură conducere, în 1878, profesorii au cerut forului tutelar ca, „Școala comercială și reală să se pună pe viitor sub conducerea unui dirigent sau conducător al studiilor”. Printre cei șapte profesori care au semnat adresa din 7 iulie 1878 se afla și Ioan Bozoceanu¹². Deși demersul lor nu s-a soldat cu o aprobare, în forma dorită, totuși Consistoriul arhidiecezan a aprobat „separarea școalei reale de clasele inferioare ale gimnaziului și a instituit un director substituit sau prodirector...”¹³.

Aproape 23 de ani a lucrat Ioan Bozoceanu cu, „neobosit și rar zel spre a-și împlini chemarea grea de profesor și educator”¹⁴ și „în perioada 1878-1882 a fost și bibliotecarul bibliotecii centrale a școlilor”¹⁵.

Portretul său moral și profesional creionat de Gheorghe Chelariu „dirigintele școlii reale din Brașov” în discursul de rămas bun cuprinde trăsături precum: „... spirit ager, spirit continuu vioi, care adesea și-a încercat puterile sale la rezolvarea multor probleme actuale din viața noastră”; „Bărbat de o înaltă erudiție a fost el totdeauna un aderent înfocat al progresului, al ideilor liberale și știa să le apere cu o rară elocvență”; „Frumoasele sale cunoștințe, caracterul său solid, seriozitatea întregii sale ființe în orice afaceri ale vieții publice atrase asupra-i ochii tuturor oamenilor de valoare, chiar a străinilor”; „Vioi în discuții era deprins a respecta părerile altuia, ce i se părea greșit, combattea cu mare istețime, dar fără a vătăma sau a deveni personal. Manierele plăcute și purtarea delicată, ce-l caracterizau au influențat în mod salutar asupra întregului corp profesoral”¹⁶ ș.a.

De asemenea, de remarcat este faptul că, a păstrat în permanență o legătură strânsă cu familia și după decesul tatălui său, grija pentru întreaga sa familie, o mamă în vârstă, o soră și doi frați, a rămas pe seama lui¹⁷.

Profesorul Ioan Bozoceanu a fost activ și în viața publică. În 1881 când s-a stabilit „Programul național” a luat parte alături de alți fruntași ai românilor la „Conferința națională” din Sibiu. Mulți ani a fost secretar la comitetul parohial din Brașov-Cetate și membru în comitetele diferitelor reuniuni, cum a fost Reuniunea de gimnastică și de cântări, Reuniunea meseriașilor români, Casina română și altele. A fost, de asemenea, membru în conducerea „Astrei” și a Partidului Național Român¹⁸. A fost printre membrii fondatori ai Reuniunii sodalilor români din Brașov. Membrii fondatori conform regulamentul de funcționare „donau 20 de florini o

⁸ Angelescu C., 1943, 121.

⁹ Dinescu L., 2010, 43.

¹⁰ Bârseanu A., 1902, 581.

¹¹ Hodoș E., 1944, 41.

¹² Hodoș E., 1944, 42-43.

¹³ Hodoș E., 1944, 43.

¹⁴ *Anuarul XXXIII*, 1897, 47.

¹⁵ Bârseanu A., 1902, 581.

¹⁶ *Anuarul XXXIII*, 1897, 46-48.

¹⁷ *Anuarul XXXIII*, 1897, 48.

¹⁸ *Anuarul XXXIII*, 1897, 48.

dată pentru totdeauna pentru sprijinirea școlarilor din Brașov”¹⁹. Elevii primeau și instruire gratuită din partea profesorilor și Ioan Bozoceanu era unul dintre profesorii care prestau gratuit lecții de matematică pentru elevii care frecventau aceste cursuri²⁰.

Intrat în concediu, la începutul anului 1896, din cauza unor probleme de sănătate, Ioan Bozoceanu, la sfârșitul aceluiași an s-a retras la casa părintească din Vâlcele. La 16 ianuarie 1897 a trecut la cele veșnice.

După cum consemnează mai multe publicații ale vremii, dovadă a respectului și prețuirii de care se bucura, Ioan Bozoceanu a fost condus pe ultimul drum de un numeros cortegiu funerar din care a făcut parte și o delegație din partea corpului de profesori, în frunte cu directorul școlilor medii din Brașov, dl. Virgil Onițiu.

Articole dedicate lui Ioan Bozoceanu au fost publicate în „Familia” (fig. 4.) „Telegraful Român”, „Lumina”, „Tribuna poporului” (fig. 5) etc. (Anexa 1).

Potrivit unei corespondențe trimise publicației „Telegraful Român” de către un localnic din Vâlcele, publicată în numărul din 19 ianuarie 1897, în sat nu a mai fost demult „un public românesc atât de numeros și de distins, ca ieri” atunci când au primit „pe mulți dintre fruntașii Brașovului” care au venit „ca să-și împlinească ultima îndatorire față de un fiu al poporului nostru, un fiu, care prin muncă neobosită s-a ridicat pe sine și ne-a ridicat și pe noi în ochii lumii. Aproape întreg corpul profesoral de la școalele centrale ortodoxe române din Brașov și un număr considerabil de studenți, s-au grăbit să petreacă până la mormânt pe iubitul lor coleg și profesor: Dr. Ioan Bozoceanu, care a răpo-

sat în Domnul în Joia trecută”²¹.

Serviciul funerar a fost oficiat de protopopul Vasile Voina însoțit de patru preoți. Cuvântări funerare au ținut „parochul locului, Ioan Moga, a doua cuvântare a fost a profesorului de la școalele reale, George Chelariu”, iar la mormânt, „a mai vorbit cu multă căldură stud. cl II. Comercială Ioan. I. Lăpedatu, fiul răposatului profesor, Dr. I. Lăpedatu. ”Correspondența se încheie menționându-se că „cel mai distins fiu al poporului nostru de aici din sat” a lăsat „în nemângâiere o mamă bătrână de 80 de ani, o soră văduvă și un frate bun, Alexandru Bozoceanu, proprietar de farmacie în București”²². (Anexa 2)

Discursul funerar rostit de directorul școlii reale, profesorul George Chelaru (fig. 5) publicat în întregime în numărul XXXIII/1896-97 al Anuarului Gimnaziului, al Școlii Comerciale și Reale din Brașov (Anexa 3), a fost preluat în întregime de Tribuna Poporului (fig. 6) și parțial, în mai multe publicații.

Vie a rămas amintirea profesorului Ioan Bozoceanu în rândul foștilor săi elevi, chiar și peste ani, considerându-l pe acesta unul dintre profesorii ce au contribuit la prestigiul școlii românești brașovene.

Astfel, de exemplu, istoricul și omul politic, membru al Academiei Române, Ioan Lupaș, în 1936, într-o conferință ținută în aula liceului „Andrei Șaguna” din Brașov la 21.IX.1936 spunea că, „dintre profesorii care au contribuit, prin munca lor entuziastă și pricepută, la înălțarea prestigiului acestui liceu de sub Tâmpa, alături de numele vrednicilor directori Gavriil Munteanu, Ioan Meșotă, Ștefan Iosif, Ipolit Ilașievici, Virgil Onițiu, vom aminti și pe al profesorilor Ioan Popea, Ioan Bozoceanu, Ciprian Porumbescu, Nicolae Popovici, Lazăr Nastasi, Andrei Bârseanu, Dr. Nicolae și Ghiță Pop, Dionisie Făgărășanu, Pan-

¹⁹ *Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelor și Soldaților români din Brașov*, 1893,4.

²⁰ *Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelor și Soldaților români din Brașov*, 1893,7.

²¹ *Telegraful Român*, CEDMNC, Vâlcele, dos. nr. 32/1897.

²² *Telegraful Român*, CEDMNC, Vâlcele, dos. nr. 32/1897.

telimon Dimie, Valeriu Braniște, Gheorghe Dima, Vasile Goldiș, Alexandru Bogdan, Titu Liviu Blaga, Aurel Ciorteș și Ioan Petrovici pentru că, rămânând numai la cei trecuți pe plaiurile veciniei, să putem indica, în cadrele unei retrospecțiuni sumare, talentele creatoare care au împodobit catedrele acestui liceu inaugurat sub auspicii atât de fericite”²³.

De asemenea, Ion I. Lăpedatu, economist, om politic, ministru de finanțe, guvernator al Băncii Naționale a României și membru de onoare al Academiei Române, fiul lui Ioan Alexandru Lăpedatu, profesor de limbi clasice la Gimnaziul Superior gr-ort. brașovean, în memoriile sale povestește despre profesorul său de matematică arătând că, „În anul acela începusem și studiul algebrei, profesor avem pe regretatul Bozoceanu, care ne predă și franceza. Fost bun prieten cu tata în perioada studenției eu îmi dădeam toată silința să am rezultate bune la învățătură. Era un matematician foarte bun, cunoscut și recunoscut de toate cercurile de specialitate din Austro-Ungaria și de la București. Îmi aduc aminte că, atunci când a venit inspectorul școlar Victor Elischer de la Sibiu împreună cu dirigintele școlii

Gheorghe Chelariu, inspectorul m-a scos la tablă și am dezvoltat unele probleme. Pentru acest motiv, inspectorul l-a felicitat călduros pe profesor pe care-l considera un adevărat savant”²⁴.

Și lingvistul, istoricul literar, publicistul și academicianul Sextil Pușcariu, fost elev al școlii brașovene, în lucrarea „Brașovul de altădată”, prezentând amintiri despre profesori, menționează și pe Ioan Lăpedatu și Ioan Bozoceanu ca fiind „Doi din vechii bursieri ai Brașovului care au făcut studii în Franța și Belgia, lucru cu totul neobișnuit în Ardeal ” la acea vreme. Pe Lăpedatu spune că nu l-a apucat și despre Bozoceanu menționează că „se luptase pe străzile din Paris pe timpul Comunei” și îl portretizează astfel: „Parcă îl văd, înalt, drept și totdeauna scos ca din cutie, cu mustățile lui negre ca pana corbului și cu prince-nez-ul încadrat în ramă de aur”²⁵. Ne lasă astfel, un ilustrativ portret al unui dascăl de elită din a doua jumătate a secolului al XIX-lea al renumitelor școli românești din Brașov. De pe băncile acestora au ieșit „multi bărbați de seamă ai Ardealului, care au jucat un rol însemnat în viața culturală, politică și socială a acestei provincii...”²⁶.

²³ Lupaș I., 1937,5.

²⁴ Lăpedatu Ion I., 1998, 68.

²⁵ Pușcariu S.,1977, 498.

²⁶ Pușcariu S.,1977, 478.

Bibliografie / Bibliography

Anuarul XXXIII al Gimnasiului Mare Public Român de religiunea Greco-orientală din Brașov, al Școlei comerciale și reale și al școalelor centrale primare pe anul școlar 1896-97, Brașov, 1897.

Asociațiunea pentru sprijinirea învățăcelilor și Soldaților români din Brașov. Informațiuni de la N.P. Petrescu președintele asociațiunei, 1893, Brașov: Tipografia A. Mureșian. https://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/85489/1/BCU-CLUJ_FP_S18870_1893.pdf, accesat la 26 noiembrie 2023.

Angelescu C. 1943. Studenți români în străinătate – Universitatea din Bruxelles, în *Studii și Cercetări Istorice*, Vol. XVIII, Iași: 119 – 126.

<http://dspace.bcu.iasi.ro/bitstream/handle/123456789/9873/Angelescu,%20C.,%20Studentii%20romani%20in%20strainatate...,%20Cercetari%20istorice,%20Vol.%20XVIII,%20nov.1943,%20p.%20119-126.pdf?sequence=1>.

Bârseanu A. 1902. *Istoria Școalelor Centrale Române Gr. Or. din Brașov Din incidentul jubileului de 50 ani al gimnasiului*, Brașov, <https://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/72835>, accesat la 20 noiembrie 2023.

Braharu D. 1936. Ion Al. Lapedatu (1844-1878) Note Bio-Bibliografice, în *Fraților Alexandru și Ion. I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București: M.O. Imprimeria Națională: VII-XXII.

<https://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/149465>, accesat la 20 noiembrie 2023.

Dinescu L. 2010. Societatea „Transilvania” – un arbore cu adânci rădăcini în întreaga Românie, în *Dacoromania*, nr. 51, Alba-Iulia.

https://www.dacoromania-alba.ro/nr51/index_51.htm, accesat la 20 noiembrie 2023.

Hodoș E. 1944. Cu privire la trecutul școalelor confesionale ortodoxe române din Ardeal, în *Cercetări*, Seria Didactică, nr. 15, Sibiu. https://bcub.ro/lib2life/Cercetari_Hodos%20Enea_Sibiu_1944.pdf

Lapedatu Ion I. 1998. *Memorii și amintiri*, Iași: Editura Institutul European.

Lupaș I. 1937. Profesorul Ioan Alex. Lapedatu 1844-1878. O conferință istorică ținută

în aula liceului „Andrei Șaguna” din Brașov la 21.IX.1936, în *Țara Bârsei*, nr. 1, ianuarie-februarie, Brașov: 3-21. https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/tarabarsei/1937/BCU-CLUJ_FP_280068_1937_009_001.pdf, accesat la 18 noiembrie 2023.

Pușcariu S. 1977. *Brașovul de altădată*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Ziare și reviste

Albina Carpaților 34, 1878, Sibiu.

(Din Cuvântarea lui Ioan Bozocanu la înmormântarea lui Ion Al. Lapedatu), <https://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/39501>, accesat la 26 noiembrie 2023

Dreptatea 8, 24 ianuarie 1897, Timișoara. https://www.bcucluj.ro/sites/all/modules/custom/bcu_catalogs/data/cp/pdf/d/r/Dreptaete.pdf

Gazeta Transilvaniei 12, 17 ianuarie 1897, Brașov. https://www.bcucluj.ro/synfilebibdigit/periodice/gazetadetransilvania/1897/BCU-CLUJ_FP_P2538_1897_060_0012.pdf, accesat la 15 noiembrie 2023.

Familia 34, 24 august (5 sept) 1897, Oradea.

https://dspace.bcucluj.ro/jspui/bitstream/123456789/50896/4/BCUCLUJ_FP_279290_1897_033_034.pdf, accesat la 21 noiembrie 2023.

Telegraful Român, Sibiu, CEDMNC, Vâlcele, dos. nr. 480/1897, f.16.

Telegraful Român 8, 21 ianuarie (2 februarie) 1897. Sibiu. https://adt.arcanum.com/ro/view/TelegrafulRoman_1897/?pg=0&layout=s, accesat la 12 noiembrie 2023.

Tribuna Poporului 14, 23 ianuarie (4 februarie) 1897, Arad. https://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/tribunapoporului/1897/BCUCLUJ_FP_P2514_1897_001_0014.pdf, accesat la 15 noiembrie 2023.

ANEXA 1

„Dr. Ioan Bozoceanu. Sâmbătă în 30 ianuarie st. n. s-a înmormântat în Vâlcele (Elöpatak) mult regretatul profesor al școlilor medii gr.-or. române din Brașov, Dr. Ioan Bozoceanu, unul dintre cei mai zeloși dascăli românești și frunțași ai vieții sociale din Brașov. În frunte cu directorul gimnazial Virgiliu Onițiu și dirigentul de studii al școlilor reale Gheorghe Chelariu, aproape întreg corpul profesoral al școlilor numite s-a dus cu trăsuri la Vâlcele, ca să dea ultimul onor regretatului coleg. Tot astfel și școlarii răposatului prin prezența lor și-au arătat grațitudinea firească față de iubitul profesor. Prietenii noștri ne-au pus la dispoziție cuvântul funerar, pe care l-a rostit cu această ocaziune dl. George Chelariu, dirigentul de studii al școlii reale din Brașov. Acest cuvânt este o nimerită caracterizare a defunctului. Publicându-l în foișoara noastră atragem atențiunea cetitorilor noștri asupra lui”.

(Tribuna Poporului nr. 14, Arad
Joi 23 Ianuarie (4 Februarie) 1897

„Salvez caracterul profesorului Dr. I. Bozoceanu, ca om și ca Român. Ca stipendist al societății „Transilvania” din București, care pune condiția, ca după terminarea studiilor universitare, stipendiștii ei să rămână în țară la noi și aici să contribuie la progresul poporului român, răposatul a rămas credincios angajamentului luat. Nu odată i s-a oferit ocazia, să treacă dincolo la o leafă mai mare, el însă cu caracter și inimă românească a preferat să rămână aici, să lupte cu greutate și să servească neamului său asuprit. Cu drept cuvânt a accentuat prof. Chelariu, că dintre stipendiștii amintitei societăți numai Dr. I. Bozoceanu și Dr. I. Lăpădatu au rămas consecvenți promisiunii date. Onoare și laudă ambilor defuncți!”

(Telegraful Român nr. 8 din 21 ianuarie 1897.
Fragment dintr-o corespondență din Vâlcele
despre înmormântarea lui Bozoceanu)

„Bozoceanu și-a îndeplinit totdeauna cu devotament chemarea sa de profesor și afară de aceea a luat parte activă la viața socială a Românilor brașoveni, funcționând ca membru în comitetele câtorva din reuniunile noastre din loc. Așa dânsul a funcționat mai mulți ani ca secretar al comitetului Reuniunii de cântări, al comitetului Reuniunii pentru sprijinirea meseriașilor români etc. Atins de o boală de nervi, dânsul se văzu silit a se retrage în concediu de la începutul anului acestuia școlar și moartea sa a fost cu atât mai neașteptată, căci până în zilele trecute dânsul se afla relativ destul de bine, petrecându-și timpul concediului aici în Brașov. Dintr-o dată însă boala sa se agravă, și fratele dânsului, dl. farmacist Al. Bozoceanu din București, văzând starea bolnavului, dispuse ca să fie transportat la casa părintească în Vâlcele, deoarece profesorul Bozoceanu n-a fost familist. Aici își află regretatul profesor sfârșitul său, lăsând în grea jale pe bătrâna sa mamă, pe frații și surorile sale”.

(Gazeta Transilvaniei, nr.12 din 17 ianuarie
1897. Fragment din notiță asupra răposatului
Bozoceanu, în care schițându-i pe scurt viața)

„Sâmbătă în 30 Ianuarie st. N-au fost depuse rămășițele pământești ale distinsului profesor de la școlile medii gr.or. române din Brașov Dr. Ioan Bozoceanu la eterna odihnă în cimitirul din comuna Vâlcele (Elöpatak). În aceeași căscioară de plugar, unde văzuse pentru prima oară lumina zilei și-a dat sufletul său după scurte suferințe în mâinile creatorului.

Corpul profesoral din loc, numeroșii săi cunoscuți și amici, poporul român deplânge în răposatul pe un bărbat erudit, multilateral, înzestrat cu un caracter de admirat.

Fiu de țărani simpli a știut să atragă în școală prin talentul și diligența sa uimitoare atenția profesorilor asupra sa.

Depunând examenul de maturitate cu distincțiune la școlile centrale române din Brașov și primind din partea societății de peste Carpați un stipendiu, și-a urmat la facultatea filosofică din Paris studiile mai departe. Izbucnirea războiului franco-german l-a împiedicat în urmarea studiilor sale în Franța liberală și astfel a fost constrâns a părăsi această țară, ale cărei idei mari l-au inspirat atât de mult; a trecut în Belgia și aici la universitatea din Bruxelles a luat cu distincțiune doctoratul în științele matematice.

Reîntors în patria sa străbună a ocupat la școlile medii catedra de profesor de matematică și fizică, în care calitate a muncit cu o rară abnegație 23 de ani până în momentele din urmă ale vieții sale. Pentru a ilustra firmul său caracter amintesc faptul însemnat, că el împreună cu neuitatul profesor Lăpădatu au fost unicii bărbați, care ajutați fiind din partea societății *Transilvania*, a cărei menire specială a fost creșterea și ajutorarea tinerilor români pentru propagarea și ridicarea culturii poporului românesc de dincoace de Carpați, au rămas în patrie și au muncit până la moarte pentru acest scop sublim.

În special ce privește pe defunctul profesor Bozoceanu numai admira putem fermul său caracter, când aruncând o reprivire asupra activității sale ca profesor, îl vedem inspirat de ideile liberale câștigate în Franța, luptându-se cu spiritul moderat, care domnia la noi. N-a pierdut însă curajul, nici nu a părăsit patria, deși vedea zilnic cum ideile sale mari, înfrânte de spiritul moderat de aici se pierdeau cu încetul în zarea depărtării, deși dincolo de Carpați îi surâdea o soartă mai bună și mai liniștită.

Iată deci adevăratul bărbat român, care în zilele de grea încercare pentru el și pentru neamul său, a rămas la postul său neclintit până la sfârșitul vieții sale!

E naturală deci durerea, care a cuprins întreg Brașovul și jurul din incidentul morții acestui distins bărbat. O mare parte din cunoscuții și colegii defunctului au grăbit în dricul iernit să petreacă rămășițele sale la groapă, deși satul Vâlcele se află cam departe de Brașov. O parte însemnată din corpul profesoral în frunte cu directorul școlilor medii dl. Virgil Onițiu, vreo 30 de studenți din loc și o mulțime de țărani au asistat la înmormântare. Sevicul funebral l-au săvârșit cinci preoți în frunte cu părintele protopop din Brașov Vasile Voinea, iar corul studenților din Brașov a executat cântecele funerare. Cuvântarea funerară a ținut-o părintele din Vâlcele Moga făcând în scurte cuvinte biografia răposatului și luând iertăciunile îndatinat. În numele profesorilor a rostit dl. profesor George Chelariu o cuvântare panegirică pătrunzătoare. A accentuat meritele răposatului atât ca profesor cât și ca membru în diferitele reuniuni române din loc; a dat apoi o icoană fidelă a caracterului ferm a răposatului profesor, care a stors lacrimi de durere tuturor prezenților. La mormânt a vorbit tânărul student de la școlile comerciale superioare Lăpădatu foarte frumos, luându-și adio în numele colegilor săi de la fostul lor profesor, care le-a fost un adevărat părinte sufletesc.

Pe răposatul în Domnul îl deplâng afară de mulții săi amici mama lui, o țărăncă în etate de 80 de ani, o soră și fratele, farmacistul din București.

Un stâlp falnic al neamului nostru s-a stins, servească- ne faptele sale și caracterul său de un exemplu luminator în viața noastră.

Fie-i țărâna ușoară și amintirea lui în veci neuitată!"

(Dreptatea nr. 8 din 24 ianuarie 1897,
corespondență despre înmormântarea
Dr. I. Bozoceanu)

ANEXA 2

Correspondență particulară a „Telegrafului Român”.

Vâlcele, (Elöpatok) 19 Ianuarie v. 1897

Domnule Redactor!

De multă vreme n-a mai fost la noi în sat un public românesc atât de numeros și de distins, ca ieri; nu pentru-că noi locuitorii suntem puțini, iar vara băile noastre sunt aproape pustii, - grație ultrașovinismului administrației ungurești, care nici muzicanților nu le mai permite să cânte și românește. Boierii din România, cari au contribuit cu napoleonii lor la ridicarea băilor noastre, s-au dezgustat din cauza aceasta ne-au părăsit aproape cu desăvârșire.

Ieri însă pe la 11 ore a.m. am avut onoarea, să primim în satul nostru pe mulți dintre frunțașii Brașovului. Causa, care i-a adus, a fost, durere, cât se poate de tristă. Ei au venit, ca să-și împlinească ultima îndatorire față cu un fiu al poporului nostru, un fiu, care prin muncă neobosită s-a ridicat pe sine și ne-a ridicat și pe noi în ochii lumii. Aproape întreg corpul profesoral de la școlile centrale ortodoxe române din Brașov, delegații etoriei și un număr considerabil de studenți, s-au grăbit să petreacă până la mormânt pe iubitul lor coleg și profesor: Dr. Ioan Bozoceanu, care a răposat în Domnul în Joia trecută.

Serviciul funerar s-a început la ora 12½ a. m. Au slujit: Protopresbiterul Vasile Voina asistat de 4 preoți: Ioan Moga, parohul locului; Dionisie Nistor, paroh în Árpatak (n.n. Araci); Ioan Bucșa, paroh în Arini și Dr. Vasile Saftu, paroh în Brașov. Răspunsurile la ectenii și alte două cântări le-a executat exact și frumos corul studenților; iar în strana stângă a cântat celelalte cântări bisericești obișnuite la morți profesorul Nicolae Bogdan. Accentuez cu intențiune acest din urmă fapt, pentru că e foarte îmbucurător cu deosebire în împrejurările de astăzi când, durere, inteligența noastră e cam înstrăinată de biserică. Il accentuez, pentru că el dovedește în favorul aceluia,

care l-a săvârșit, o plăcere în cântările bisericesci și o iubire către biserica sa. Îl accentuez, pentru că, după părerea mea, nici odată ca astăzi n-a fost și nu este așa de necesar, ca cu toții, unul ca unul, cu mic și mare, să ne iubim și să ne apărăm biserica noastră, ca pe ochii noștri din cap. Îl accentuez, pentru-că „iubirea bisericii” a fost în totdeauna și este și astăzi o datorință, și în același timp și o virtute, care împodobește pe ori și care om din lume și în special pe un profesor de la o școală confesională, căruia îi încredințează națiunea ce are ea mai scump pe lume: Creșterea națională și bisericească a tinerimei!

Cea dintâiu cuvântare funerară a ținut-o parohul locului, Ioan Moga; a doua profesorul de la școlile reale, George Chelariu. Din vorbirea acestuia, o schiță foarte bine reușită a vieții răposatului, evidențiez ca un fir roșu, caracterul prof. Dr. I. Bozocenu, ca om și ca român. Ca stipendist al societății „Transilvania” din București, care pune condiția, ca după terminarea studiilor Universitare, stipendiștii ei să rămână în țară la noi și aici să contribuie la progresul poporului român, răposatul a rămas credincios la angajamentul lui luat. Nu odată i s-a oferit ocazia, să treacă dincolo la o leafă mai mare, el însă cu caracter și inimă românească a preferit să rămână aici, să lupte cu greutate și să servească neamului său asuprit. Cu drept cuvânt a accentuat prof. Chelariu, că dintre stipendiștii amintitei societăți numai Dr. I. Bozocenu și Dr. I. Lăpedatu au rămas consecvenți promisiunii date. Onoare și laudă ambilor defuncți!

Sicriul încărcat de ramuri, a fost dus la mormânt de 8 studenți.

Aici a mai vorbit cu multă căldură stud. cl II. comercială, fiul al răposatului profesor, Dr. I. Lăpedatu.

Astfel s-a săvârșit înmormântarea celui mai distins fiu al poporului nostru de aici din sat, lăsând în nemângâiere o mamă bătrână de 80 de ani, o soră văduvă și un frate bun, Alexandru Bozocénu, proprietar de farmacie în București.

Astfel a dispărut dintre noi, prof. Dr. Ioan Bozocenu, după ce a funcționat cu zel și devotament 23 de ani de zile la școlile centrale ortodoxe române din Brașov.

D-zeu să-l ierte! V.
(CEDMNC, „Telegraful Român”, Vâlcele,
dos. nr. 480/1897, fila 14-16)

ANEXA 3

Dr. Ioan Bozoceanu

Discurs funerar

Rostit de Dl. dirigent al școlii reale George Chelaru

*...și gânduri
Ce-au cuprins tot universul,
încap bine 'n patru scânduri*

Acest vers al marelui nostru poet Eminescu îmi vine în minte văzând nimicnicia ființei omenești.

Câte nu află și iscodește un geniu îndrăzneț? Când străbate în zbor falnic căile universului sau pătrunde în afunzimile pământului descoperind noi corpuri, noi formațiuni; când cercetează izvorul vieții organice sau analizează sublimele legi ale gândirii, - descoperă lumi necunoscute și ființe încă nevăzute. Dar să ridice vălul de pe taina cea mare a sfârșitului nostru, în zadar s-a încercat.

În aceste triste momente, vedem ce mici suntem, și cu sfială trebuie să ne plecăm înaintea unei firi atotputernice!

Înaintea noastră, jalnici ascultători, zac mute rămășițe pământești ale unui spirit ager, ale unui spirit continuu vioi, care adesea și-a încercat puterile sale la rezolvarea multor probleme actuale din viața noastră, - iar sufletul său bate acum la porțile unei lumi necunoscute!

Sunt rămășițele neuitatului nostru frate Dr. Ioan Bozoceanu, care prea grabnic ne-a părăsit lăsând un gol simțit în urma sa.

De mult presimțeam noi pierderea acestui valoros bărbat. Înzestrat de la natură cu o constituție fizică destul de tare

și cu excelente însușiri sufletești, nimeni nu s-ar fi cugetat, că va părăsi așa curând terenul de muncă, câmpul de luptă, care-i plăcea atât de mult. O boală ascunsă începuse de mai multă vreme să roadă la rădăcina acestui stejar puternic și-l culcă pe neașteptate la pământ.

Iată istoria vieții sale în câteva trăsături generale: Născut în sânul poporului, din părinți agronomi de aici din Vâlcele (Előpatlak) în 1 April 1846 regretatul nostru frate a înțeles și a iubit totdeauna poporul interesându-se de dorințele și durerile sale. Școala primară și prima clasă gimnazială a învățat-o în orașelul Sângeorgiu (Sepsiszentgyörgy – nn. Sfântu Gheorghe) din apropiere, iar celelalte le-a făcut la gimnaziul român din Brașov tot cu succes strălucit servind tinerimii contemporane de model atât prin diligență cât și prin o purtare distinsă. Studiile universitare și le-a făcut la Paris și Bruxelles specializându-se în științele matematice. Luând la universitatea din Bruxelles doctoratul în filosofie cu distincțiune, s-a întors în țara strămoșească și s-a stabilit ca profesor la gimnaziul român din Brașov, al cărui școlar fusese odinioară. Mai târziu deveni profesor de matematică și limba franceză la școala reală și cea comercială. Aproape 23 de ani a lucrat el neobosit și rar zel spre a-și împlini chemarea grea de profesor și educator la institutele noastre de cultură, care îl jelesc astăzi atât de mult.

Pe când studia în străinătate a fost ajutorat de societatea „Transilvania” din București cu obligația de a-și dedica popoului de aici din țară serviciile sale. Pe mulți tineri i-a ajutat societatea „Transilvania” cu asemenea condițiuni dar, după terminarea studiilor mai toți au părăsit țara căutându-și dincolo de Carpați fericirea lor. Numai Bozoceanu și neuitatul profesor Lăpedatu au rămas credincioși obligației lor, după cum credincios a fost el principiilor sale în toate împrejurările vieții, - caracter de o statornicie exemplară.

Reîntors în patrie din Franța, din țara libertății și a ideilor mari, tânărul profesor a trebuit să vină numaidecât în conflict cu spiritul moderat, ce domina pe atunci aici și astfel își văzu idealurile sale, unul câte unul, pierzându-se în zarea depărtării. Așa se explică întrucâtva nemulțumirea și pesimismul, de care a fost el cuprins în decursul vieții sale, care a fost așa zicând o notă caracteristică a firii sale.

Bărbat de o înaltă erudiție a fost el totdeauna un aderent înfocat al progresului, al ideilor liberale și știa să le apere cu o rară elocvență.

La umbra stindardului libertății din Franța și-a terminat educația sa, și credincios i-a rămas acestui stindard până la moarte.

Frumoasele sale cunoștințe, caracterul său solid, seriozitatea întregii sale ființe în orice afaceri ale vieții publice atrase asupra-i ochii tuturor oamenilor de valoare, chiar a străinilor.

Ca profesor era aspru, dar drept. Tendința și ținta sa era de a forma din tinerii noștri caractere tari, care să reziste ca stâncile vijeliilor atât de dese din viața Românilor. Între colegi a fost totdeauna iubit și respectat.

Vioi în discuții era deprins a respecta părerile altuia, ce i se părea greșit, combattea cu mare istețime, dar fără a vătăma sau a deveni personal.

Manierele plăcute și purtarea delicată, ce-l caracterizau au influențat în mod salutar asupra întregului corp profesoral.

La multe ocazii arăta o multă plăcere de a contrazice, de a nega, lucru, ce pe mulți îi inducea în eroare în privința adevăratei sale firi, însă cine-l cunoștea mai bine știa că sun exteriorul mândru și rece bate o inimă caldă și simțitoare pentru toate suferințele fraților săi.

Și câte nu a făcut pentru ai săi de acasă? Murind de mult tatăl său de mai mulți ani a rămas grija pentru întreaga familie rămas pe capul său: o mamă gârbovită de povara anilor și a vremurilor grele, o soră și doi frați, - tuturor le-a fost el un puternic sprijin și singurul izvor de mângâiere.

Dr. Ioan Bozoceanu era o figură marcantă în Brașov și o persoană distinsă în societatea română. El a luat parte cu viu interes la toate afacerile și acțiunile noastre mai importante. La anul 1881 când s-a stabilit „Programul național” îl aflăm și pe dânsul între fruntașii Românilor în „Conferința națională” din Sibiu. Mulți ani de-a rândul a fost secretar la comitetul parohial din Brașov-Cetate și membru în comitetele diferitelor reuniuni, cum e Reuniunea de gimnastică și de cântări, Reuniunea meseriașilor români, Casina română și alt.

Cu semne neșterse au rămas întipărite urmele neobositei și rodnicei sale activități în anele acestor instituțiuni culturale, care cu sinceră întristare deplâng pierderea lui. Și acum cu adâncă durere ne luăm noi „rămas bun” de la acest luminat și distins bărbat, care prea de timpuriu grăbește spre acele locuri, de unde nu mai este reîntoarcere.

Pleacă deci în pace, iubit coleg și frate, pleacă în acele regiuni sublime, unde nu e durere și dezamăgire; numai acolo va afla nobilul său suflet mulțumirea și liniștea, ce în zadar ai căutat pe această lume!”

(Publicat în *Anuarul XXXIII al Gimnaziului Mare Public Român de Religie Greco-Orientală din Brașov, al Școalei Comerciale și Reale și al Școalelor Centrale Primare, pe anul școlar 1896-97*, Publicat de Virgil Onițiu Directorul Școalelor Medii, Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1897, p. 46-48)

Fig. 1. Dr. Ioan Bozoceanu (sursa: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, 17498).

Fig. 1. PhD. prof. Ioan Bozoceanu (source: National Museum of the Eastern Carpathians, 17498).

Fig. 2. Ioan Bozoceanu la Bruxelles (sursa: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, 21826).

Fig. 2. Ioan Bozoceanu in Brussels (source: National Museum of the Eastern Carpathians, 21826).

Fig. 3. Dr. Ioan Bozoceanu (în centru) la Brașov (sursa: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, 21837).

Fig. 3. PhD. prof. Ioan Bozoceanu (in the center) in Brașov (source: National Museum of the Eastern Carpathians, 21837).

Numerul 34. Oradea-mare 24 august (5 sept.) 1897. Anul XXXIII.
Ese duminică. Abonament pe an 8 fl., pe 1/2 de an 4 fl., pe trei luni 2 fl. Pentru România pe an 20 lei.

Din valurile vieții.

Amintiri.

(Urmas).

Instinctiv îmi închideam
ochii, ca și când și eu aș
fi înțeles ironia acestei
rubrici nevinovate.
Ajunși la poarta lor, nu
am mai putut să scap de
Dora până ce nu am în-
trat și eu, ca să ved ce
frumoașă îi e grădina. O
grădinuță cu flori măgărele
douce lături ale casei și
Dora-mi spunea că ea sin-
gura a îngrijit-o toată, îmi
arăta florile din straturi,
îmi spunea când s'au ver-
tejit ghioceli și când o să
înflăorească rozele din do-
sul ferestrei, și toate a-
ceste le spunea cu atâta
drăgălașie, încât toate vie-
țile mi le-aș fi jertfit, nu-
mai să o pot asculta mereu.
Nu știu dacă careva
dintre noi va fi presimțit
atunci, că din această în-
fățișare nevinovată se va
naște în scurtă vreme un
amor așa de ferbinte și așa
de bogat și variat în con-
turile lui. Atâtea înse știu,
că la despărțirea noastră,
când Dora mi-a oferit o
floare și m'a rugat să o
păstrez pentru totdeauna,
un cutremur în am simții
în întreaga dină mea și o
credință sfântă într'un vi-
tor frumos, mi-a limpedit

DR. IOAN BOZOCEANU.

Fig. 4. Revista „Familia” nr. 34 din 25 august (5 septembrie) 1897, care publică pe prima pagină o fotografie a lui Ioan Bozocanu.

Fig. 4. „Familia” Magazine no. 34 of August 25th (September 5) 1897, which publishes a photo of Ioan Bozocanu on the front page.

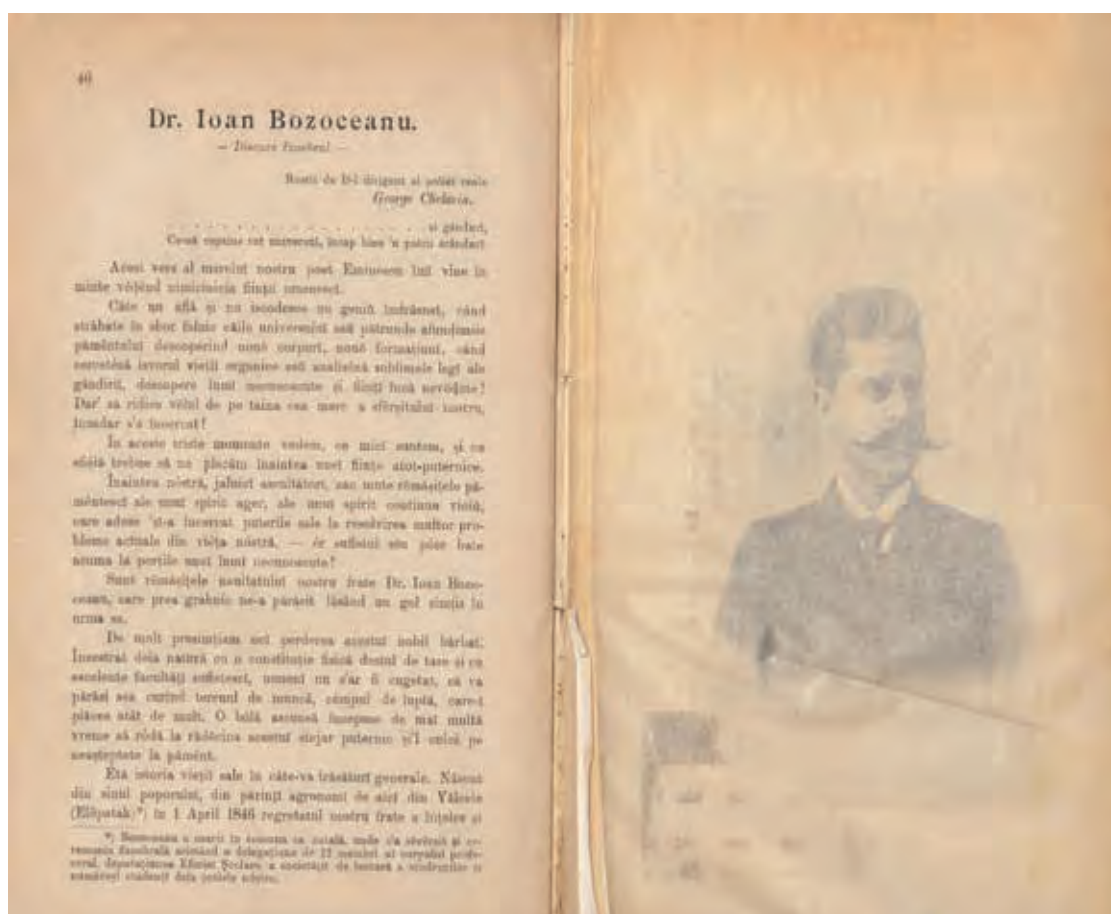

Fig. 5. Fragment din discursul funerar rostit de directorul Școlii reale din Brașov, George Chelaru, publicat în Anuarul XXXIII al Gimnaziului Mare Public Român de Religiuinea Greco-Orientală din Brașov, al Școalei Comerciale și Reale și al Școalelor Centrale Primare, pe anul școlar 1896-97, publicat de Virgil Onițiu Directorul Școalelor Medii, Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1897 (sursa: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, 17498).

Fig. 5. Passage from the funeral speech given by the director of the Real School in Brașov, George Chelaru, published in the XXXIII Yearbook of the Romanian Great Public High School of Eastern Greek Religion in Brașov, of the Commercial and Royal School and of the Central Primary Schools, for the school year 1896-'97, published by Virgil Onițiu Director of Secondary Schools, Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1897 (source: National Museum of the Eastern Carpathians, 17498).

Fig. 6. Filă din „Tribuna Poporului” nr. 14 din 23 ianuarie (4 februarie) 1897, în care se publică discursul funerar al directorului George Chelariu la înmormântarea lui Ioan Bozocanu.

Fig. 6. Tab from "Tribuna Poporului", no. 14 of January 23 (February 4) 1897, in which is published the funeral speech of director George Chelariu at Ioan Bozocanu's funeral.

Educație muzeală incluzivă și sprijin social

Inclusive museum education and social support

Ovidiu-Constantin SAVU¹

Gabriela BULARCA²

Livia DOBRESCU³

Cuvinte cheie: artizan, activități extrașcolare, biserică, creativitate, educație incluzivă, educație muzeală

Keywords: *artisan, church, creativity, extracurricular activities, inclusive education, museum education*

ABSTRACT

The museum education workshops for disabled people have diversified a lot. There are so many interesting and interactive, new projects for this part of the society. The Museum „Casa Mureșenilor” from Brașov has been the host of these projects for the last 20 years, the projects addressed to the more „special” people, although we will use the scientific word.

In the year of 2013 the museum „Casa Mureșenilor” has been part of a project that took place in all the historical cities of Romania and Bucharest. This project was coordinated by the Urban Development Association. Between the years of 2013 and 2014 in Brașov at the museum dedicated to the Mureșanu family there were over 1400 beneficiaries. The main goal of this project named „Feel the art” was to make the museums and cultural institutions more easily accessible to the disabled people. During this projects we had a pleasant collaboration that went very well with Mrs. Gabriela Bularca, a well known artist and craftswoman in Brașov. Using interactive games about sewing and crocheting she managed to help the public heal some medical conditions.

There's also the teacher and therapist Livia Dobrescu who wrote some words about our project just under this text.

Programele de educație muzeală adresate persoanelor cu diferite dizabilități s-au diversificat și au existat și există proiecte interesante și interactive adresate acestor semeni ai noștri.

Muzeul „Casa Mureșenilor” din Brașov a desfășurat, în ultimii 20 de ani, mai multe programe adresate persoanelor „mai speciale”, am dori noi să le numim așa, deși,

pe parcursul studiului nostru, vom folosi și termenul cel mai des întâlnit în limbaj de specialitate.

În anul 2013, Muzeul „Casa Mureșenilor” a făcut parte dintr-un proiect desfășurat în toate provinciile istorice românești și la București, adresat persoanelor cu dizabilități. Acest proiect a fost coordonat de Asociația pentru Dezvoltare Urbană.

¹ Coordonator programe educație muzeală la Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov

² Artist meșteșugar din Brașov, Centrul Cultural Reduta

³ Profesor pentru învățământul primar și psiholog, Școala Gimnazială nr. 11 Brașov

În anii 2013- 2014 la Braşov, coordonaţi de muzeul dedicat familiei Mureşenilor, au fost peste 1400 de beneficiari. Scopul principal al acestui proiect, intitulat „Sim-te arta”, a fost accesibilizarea publicului cu dizabilităţi la muzee şi instituţii de cultură.

Un alt proiect care a implicat nişte copii mai speciali, cei de la Direcţia Generală de Asistenţă Socială şi Protecţia Copilului Braşov, s-a desfăşurat în anul 2012, fiind coordonat de Muzeul „Casa Mureşenilor” şi susţinut de AFCN - Ministerul Culturii. Proiectul, intitulat „Muzeul - Primul meu loc de muncă”, a implicat participarea unor beneficiari cu vârsta de peste 18 ani ai Direcţiei Sociale şi a constatat în angajarea lor pentru o perioadă de circa o lună în unele activităţi, precum şi în organizarea muzeului.

Proiectul „Muzeul - Primul meu loc de muncă” a vizat „creşterea gradului de incluziune a persoanelor cu dizabilităţi din judeţul Braşov prin intermediul culturii”. Tot în domeniul despre care vorbim „se realizează o legătură directă între specialiştii unui muzeu din oraşul reşedinţă de judeţ şi specialiştii din casele de tip familial din judeţ pentru o îmbunătăţire a competenţelor profesionale ale angajaţilor în lucrul cu persoane cu dizabilităţi şi o creştere a gradului de accesibilitate a acestora la oferta de lucru venită din partea unui muzeu”.

Până în perioada pandemiei, activităţile şi programele educaţionale ale muzeului s-au derulat, în fiecare an, cu diverse asociaţii şi organizaţii din Braşov, dar şi din ţară. Dintre partenerii cei mai constanţi cu care am colaborat amintim: Asociaţia Scut Braşov, Copiii de Cristal, Rază de Lumină, Asociaţia Surdo-Muţilor, filiala Braşov, Asociaţia Nevăzătorilor din România, filiala Braşov. Am fost invitaţi şi am participat şi la un festival naţional de teatru de amatori a persoanelor surdo-mute ce s-a desfăşurat la Centrul Cultural Reduta din Braşov.

În perioada pandemiei (Figura 5), mai ales în perioada martie 2020 şi începutul anului 2022, activităţile şi acţiunile culturale comune cu aceste asociaţii şi beneficiarii lor nu au încetat, dar au fost mai puţine din cauza restricţiilor impuse de lege şi a scăderii numărului de vizitatori

Totuşi, în vara lui 2020, a continuat mai mult în spaţiul public programul de vacanţă dedicat elevilor, „Vacanţa artelor la muzeu”. Am avut ateliere despre muzică (Figura 1), modelaj în lut, descoperirea naturii prin interactivitate, „Serviciile poştale în trecut” dar şi o excursie la unul dintre cele mai frumoase complexe geologice din ţară, la Racoşul de Jos, judeţul Braşov.

În anii 2021 şi 2022 am avut câteva ateliere educaţionale desfăşurate la muzeu sau la Asociaţia „Copiii de Cristal”, susţinute ori de specialiştii muzeului, ori cu ajutorul unor artişti şi artizani locali, dintre care o evidenţiem pe braşoveanca Gabriela Bularca (Figura 3).

În rândurile de mai jos, artista amintită ne descrie, în câteva rânduri, atelierul emoţionant pe care le-a avut cu aceste persoane deosebite. În toamna anului 2022, doamna Bularca a lucrat, la iniţiativa muzeului, şi la o biserică de cartier, unde mai multe senioare şi copii au descoperit tainele împletirii prin intermediul unei tehnici mexicane deosebite. Această tehnică sau împrumutul cultural din ţara latino-americană are şi o legendă frumoasă legată de naşterea unui copil şi împletitul realizat de tată.

O altă colaborare interesantă am avut datorită parteneriatului cu Muzeul Amintirilor din Comunism de la Braşov, ce s-a desfăşurat în vara anului 2023. Am primit solicitarea ca trei grupuri de elevi şi adolescenţi cu probleme şi dificultăţi sociale să poată vizita gratuit muzeul.

Colaborarea a fost una foarte bună şi demersul a venit de la domnişoara Alina Beteringhe, managerul acestui muzeu particular din centrul istoric al Braşovului.

lată ce scrie, în câteva cuvinte, despre ce acțiuni culturale a organizat: „Muzeul Amintirilor din Comunism este o întreprindere socială care are ca misiune declarată, pe lângă cea de educație non-formală a muzeului în sine, aceea de a lucra cu copii din grupuri vulnerabile și a-i ajuta să se integreze în societate, să socializeze cât mai ușor și simplu. Facem acest lucru prin parteneriate cu diverse ONG-uri, cu Direcția pentru Protecția Copilului Brașov și, bineînțeles, prin parteneriate cu alte muzee și alte instituții de cultură sau de petrecere a timpului liber. Astfel, îi aducem pe copii la noi la muzeu, îi ducem la alte muzee, le organizăm diverse activități sau diverse excursii și încercăm, de fiecare dată, să le oferim și o masă de prânz împreună cu partenerii noștri sau direct de la noi”.

Pentru a duce mai departe tradițiile și pentru că îndrăgește oamenii și prețuiește meșteșugurile acestor meleaguri, Gabriela Bularca, artizan din Brașov, a ales să îmbine aceste lucruri și au rezultat jucării croșetate (Figura 4). A crescut într-o familie în care meșteșugurile au fost și sunt prețuite, fiind transformate în meserii pentru mulți dintre membrii ei. Croșetatul este un meșteșug cu vechi rădăcini în România, aparține mării familii a împletiturilor din fibre naturale și se realizează cu ajutorul unui cârlig denumit croșetă.

„Experiența pe care o descriu aici este una proprie, din activitățile pe care le coordonez, prin intermediul Muzeului «Casa Mureșenilor» și dintr-o experiență de peste nouă ani în organizarea de ateliere meșteșugărești, în special cu fire, în Brașov. Și da, recunosc este una puțin mai specială, fiind și eu persoană cu dizabilitate locomotorie și, astfel, văd dintr-un alt unghi această interacțiune specială. Impactul atelierelor meșteșugărești asupra persoanelor cu dizabilități a fost unul deosebit de mare, fiindcă aici facem referire la multe categorii de dizabilități, tulburări din spectrul autist, sindrom Down, ADHD, tulburări neurologice sau dizabilități locomotorii. Ca o ca-

racteristică generală în societatea actuală, această categorie este în continuare marginalizată și persoanelor cu dizabilități le este greu să se integreze în anumite activități din teama de a nu fi respinși de comunitate.

La astfel de ateliere de îndemânare, care stimulează creativitatea și îndemânarea, participanții au dorința de a interacționa și cu ceilalți participanți la atelier.

În experiența de nouă ani ca instructor de ateliere de împletit, am constatat o atenție deosebită a persoanelor cu dizabilități pe durata atelierelor, atenție la explicațiile pe care le dau în timpul atelierelor, și dorința de a realiza corect activitatea pe care le-o propun.

Experiența de a lucra cu tinerii de la «Copiii de Cristal» a fost deosebit de frumoasă pentru mine. O voi descrie cu sufletul, așa cum am trăit-o la ei. Am intrat într-o sală de clasă decorată cu tot felul de obiecte realizate artizanal și am aflat că sunt realizate de ei. Era liniște în clasă, nu mi-au dat atenție când am intrat, era fiecare cu activitatea lui în bancă. Am început să explic la doi trei și atunci i-am văzut cum ridică ochii și mă urmăresc. Am propus un tip de împletitură pe bețișoare de lemn, eu o numesc «amuletă» și provine din Mexic, acolo i se spune «ochiul lui Dumnezeu». Pe două bețișoare legate în cruce se împletește fir de bumbac. Și la noi, în România, se realizează astfel de decorațiuni, i se spune crucea de grindă și are rol ocrotitor asupra casei unde se pune.

După ce le-am arătat de două-trei ori cum se împletește firul de bumbac în jurul lemnului, au prins, foarte repede, pot spune, și eu nu reușeam să fac față să le schimb culorile. Un singur tânăr nu a dorit să lucreze și s-a întors la un joc de lemn pe care îl făcea pe covor. Ceilalți toți au reușit să își realizeze aceste amulete, din ce țin minte, două persoane au realizat-o și pe a doua.

Pentru mine a fost un succes. Nu pornisem nici cu așteptări, nici cu prejudecăți, ci doar cu dorința de a învăța tinerii prezenți să lucreze ceva frumos.

Pentru persoanele cu TSA am constatat că foarte bine se aplică tehnicile repetitive și dacă prima explicație este foarte clară, atunci participantul va deprinde foarte repede și ușor tehnica propusă, cu condiția că această tehnică să nu implice mulți pași, iar pașii să se repete de mai multe ori.

Lucrul manual este și o modalitate de relaxare și obișnuiesc ca la ateliere să îi învăț pe participanți tehnici care, cu ușurință și cu materiale puține și accesibile, să le poată realiza și acasă.

Pentru persoanele cu sindromul Down, am constatat că acestea se adaptează foarte bine lucrului manual ca tricotaje și croșetat, au o înclinație deosebită pentru lucrul manual și au o capacitate extraordinară de a deprinde tehnicile. Și cu puțină răbdare din partea celui care îi îndrumă, pot învăța foarte bine să croșeteze sau să coase.

Fiecare persoană este unică și este foarte important să încercăm, noi, ca instructori, să cunoaștem puțin omul și apoi să pornim la drum, pentru a putea oferi cea mai bună tehnică de lucru.

Am lucrat la câteva ateliere de la Casa Mureșenilor și cu un tânăr diagnosticat cu TSA sindromul Asperger. Aici, recunosc faptul că este puțin mai greu de lucrat și de captat atenția. Dar, odată captată atenția asupra lucrului, acest tânăr a dorit să lucreze cât de perfect se poate și se necăjea dacă nu reușea așa cum își propunea. Sindromul Asperger este caracterizat, în special, printr-o inteligență peste medie dar o capacitate de adaptare scăzută la mediul înconjurător.

Cu David lucrez de când avea zece ani și, în acest timp, am reușit să îl atrag spre lucrul manual, respectiv împletituri, ajungând să reușească să își confecționeze singur o decorațiune de Paște sau chiar un îngeraș. Este nevoie de multă răbdare. Dar nimic nu este imposibil! Cea mai recentă lucrare pe care a realizat-o David a fost o decorațiune pe lemn cu sfoară și cu niște urechi de iepure. Era tare mândru de ce a realizat și îmi tot repeta «nu-i așa că e frumos?».

Se știe că lucrul manual ajută mult și la dezvoltarea învățării matematicii, este un lucru dovedit științific.

Tot la atelierele de la Casa Mureșenilor a participat de câteva ori și Anca, o persoană cu tulburare bipolară și cu dizabilitate locomotorie accentuată, se deplasează greu. A deprins puțin mai greu tehnicile, dar odată deprinse, caută să se perfecționeze mereu. Este un exemplu pentru cei din jur. Reușește să realizeze multe lucruri, de la decorațiuni până la hăinuțe, căciuli și fulare. A și cusut, tot la Casa Mureșenilor, măștișor pe etamină.

O caracteristică generală a tuturor persoanelor cu dizabilități, de orice natură, este dorința puternică de a dovedi celor din jur că pot lucra și ei și că pot realiza obiecte mult mai frumoase decât ceilalți participanți la ateliere.

Participarea la ateliere poate însemna pentru mulți dintre ei o posibilitate de socializare, de a cunoaște alți oameni, de a fi printre tineri de vârsta lor și, de ce nu, de a putea învăța chiar o meserie din care să își poată suplimenta veniturile.

Lucrul manual aduce multă tihnă în sufletul celui care îl practică, de la cusut la croșetat, la împletituri diverse sau la pictură, aceste îndeletniciri aduc un strop de bucurie, mai ales în viața persoanelor cu dizabilități, care așa cum se știe, au parte de puține bucurii”, povestește Gabriela Bularca, artistă și artizan din Brașov, coordonator a numeroase ateliere.

Despre experiența avută în cadrul acestor ateliere, ne vorbește și psiholog și învățător Livia Dobrescu (Figura 2): „Până să intrăm în atmosfera minunată a unui muzeu, desfășurăm în sala de clasă o multitudine de acțiuni pregătitoare. Educația muzeală nu este o prioritate în familiile elevilor noștri așa că punem bazele viitoarelor vizite și colaborări încă din clasele mici.

Mai întâi organizăm în sala de clasă expoziții cu lucrări de ale elevilor realizate la arte, abilități practice, proiecte de științe

ale naturii, educație civică sau diferite evenimente din viața școlară, apoi stabilim regulile de organizare, de vizitare, de observare și de evaluare a celor expuse. Prin jocurile de rol elevii sunt pe rând muzeografi apoi vizitatori, prezentatori sau spectatori, se observă unii pe alții și învață să se respecte în diferite ipostaze.

După toate aceste activități desfășurate la clasă, organizăm vizite la muzeele din localitate iar printre acestea, locul unde am găsit întotdeauna o deschidere și colaborare foarte mare este Muzeul „Casa Mureșenilor” din Brașov. Personalul de aici a completat foarte bine munca începută de învățători și profesori și ne-a determinat să vizităm muzeul cu fiecare ocazie, fie în timpul anului școlar, fie în programul «Școala Altfel», fie în vacanțele dintre module.

Un loc aparte în cadrul acestei colaborări o reprezintă atelierele de lucru desfășurate în muzeu sau, când condițiile au cerut-o, desfășurarea de activități în școlile de proveniență cu colaborarea muzeografilor.

Colectivele de elevi din ultimii 10-15 ani cuprind un număr în creștere de copii cu cerințe educative speciale, fie ei supradotați, cu intelect la limită, cu hiperactivitate și deficit de atenție, tulburări din spectrul autist, cu tulburări de comportament, impulsivitate și lista poate continua. Cauzele acestor

tulburări sunt multiple și constituie permanente subiecte de cercetare de specialitate. Activitatea la clasă este mult îngreunată de cerințele speciale ale acestor copii, se recomandă integrarea lor în școala de masă însă nevoia sprijinului de specialitate este acută și din păcate nu sunt o prioritate în politicile educaționale actuale.

În aceste condiții, desfășurarea de activități în afara mediului școlar sau cu alte persoane decât cele cu care acești copii sunt familiarizați constituie o provocare. Și, aici intervine un aspect demn de analizat. Am observat la elevii mei că indiferent de problemele cu care se confruntă la activitățile la clasă sau în relațiile din colectiv, atunci când vine vorba de desfășurarea de activități extrașcolare, atenția lor este concentrată mult mai mult, prezintă interes pentru ceea ce văd și se implică activ în activități. Ce am apreciat la muzeografilor de la „Casa Mureșenilor” a fost răbdarea de care au dat dovadă, atenția acordată fiecărui elev, dozarea timpului cât copiii nici să nu se plictisească dar nici să nu fie o prezentare sumară a conținutului.

Și în cadrul activităților de modelaj în lut, copiii cu cerințe educaționale speciale au fost captivați de modelajul în sine, lucrul cu lutul le-a stârnit curiozitatea, imaginația, un comportament cooperant și relaxant”.

Fig. 1. Programul „Vacanța artelor la muzeu” în pandemie cu violonistul Bogdan Costache.
Fig. 1. The program "Holiday of the arts at the museum" during the pandemic with the violinist Bogdan Costache.

Fig. 2. Programul de educație muzeală „Căsuțele călătoare” susținut de profesor Livia Dobrescu în luna august, 2023.
Fig. 2. Museum education program "Traveling little houses" supported by professor Livia Dobrescu in August, 2023.

Fig. 3. Atelier de împletituri desfășurat de artista Gabriela Bularca la Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov în februarie 2023.

Fig. 3. Braiding workshop held by the artist Gabriela Bularca at the Museum "Casa Mureșenilor" Brașov in February 2023.

Fig. 4. Un atelier de împletituri și croșetat desfășurat în februarie 2023 la Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov la care au participat elevi cu probleme sociale de la o asociație din Codlea.

Fig. 4. A braiding and crocheting workshop held in February 2023 at the Museum "Casa Mureșenilor" Brașov, which was attended by students with social problems from an association in Codlea.

Fig. 1. Programul „Vacanța artelor la muzeu” în pandemie.

Fig. 1. The "Holiday of the arts at the museum" program during the pandemic.

Priorități românești în muzeografia asimetriilor contemporane¹

Romanian priorities in the museography of contemporary asymmetries

Ioan OPRIȘ²

Cuvinte cheie: acumularea patrimonială, asimetrii culturale, muzeografie, muzeul contemporan, muzeul universal

Keywords: *patrimonial accumulation, cultural asymmetries, museography, contemporary museum, universal museum*

ABSTRACT

Lumea contemporană parcurge o etapă neobișnuit de atipică: viteza informației a spart barierele limitate ale cunoașterii iar revoluțiile pe seama drepturilor naturale au implozat izolarea, ducând la exoduri nemai-întâlnite cu scop principal economic. Națiunile contemporane și-au modificat structurile, devenind, cele mari și puternice importatoare de resurse și merite umane valide iar cele mici și mijlocii, furnizoare de capital uman lucrativ și potent. În plus, conflictele armate au determinat exoduri umane, prin dislocare forțată din spațiile originare. Mișcarea în cauză este susținută și prin industria turistică fără precedent, marcând deschideri de orizont cultural tot nemaiîntâlnite. Toate acestea privesc direct și muzeografia românească, incluzând componentele acesteia: cele naționale, regionale, provinciale, locale. Includ, de asemenea, patrimoniile materiale și imateriale românești – majoritare covârșitor – și ale grupurilor etnice cu care românii conviețuiesc. Muzeografia din România are puternice datorii de recuperare și remodelare. În temeiul unor noi realități politice și economice, cu largi deschideri, noua muzeografie prezintă obligatorii și precise profiluri identitare, dar mai ales este obligată să democratizeze muzeul și raportul acestuia cu semenii. Dacă ideologii precedente au urmărit un „om nou”, acum muzeul de la noi ce tip de vizitator-cetățean urmărește? Remarcând asimetriile rezultate din evoluții separate, muzeele pot propune căi de dialog și înțelegere. Și, adeseori, se face! Lumea a fost și rămâne, în esența ei, una plurală, iar muzeosofia explică acest pluralism. A-l întruchipa și-n forme expoziționale, apare ca necesar.

The contemporary world is going through an unusually atypical stage: the speed of information has broken the limited barriers of knowledge and revolutions on account of natural rights have imploded isolation, leading to unprecedented exodus with the main economic purpose. Contemporary nations have modified their structures, becoming, the large and powerful importers of valid human resources and merits and the small and medium ones, suppliers of lucrative and potent human capital. In addition, armed conflicts have caused human exodus, through forced displacement from the original spaces. The movement in question is also supported by the unprecedented tourism industry, marking unprecedented cultural horizon openings. All this directly concerns Romanian museography, including its components: national, regional, provincial, local. This also include Romanian material and immaterial heritages - the overwhelming majority - and of the ethnic groups with whom Romanians live. Romanian museography owes a lot to recovery and remodeling. Based on new political and economic realities, with wide openings, the new museography

¹ Lucrarea de față a fost susținută de autor în plenul Sesiunii Anuale de Comunicări Științifice a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe, ediția XX.

² Universitatea Valahia Târgoviște, Școala doctorală, ioan_opris@yahoo.com.

presents mandatory and precise identity profiles, but above all it is obliged to democratize the museum and its relationship with peers. If the previous ideologies were looking for a "new man", what type of visitor-citizen is our museum looking for now? Noting the asymmetries resulting from separate developments, museums can propose ways of dialogue and understanding. And it often does! The world was and remains, in its essence, a plural one, and museosophy explains this pluralism. To embody it also in exhibition forms, appears as necessary.

„Carpații nu sunt hotar, ci leagăn; nu sunt zid, ci adăpost, ei nu despart un neam, ci îl unesc; dincolo și dincoace de es este acelaș neam, acelaș port, aceleași cântece, suntem – pretutindeni -, noi, Românii. Carpații nu sunt Pirineii, ci Apeninii României; nici Dunărea nu este hotar de neam pentru că dincolo de ea sunt mulți de-ai noștri”³

Muzeografia cuprinde o largă și complexă strădanie de acumulări pe seama manifestărilor omenești. Acumulări clar asumate pentru a susține și restitui efortul de viațuire într-un spațiu anume și de-a lungul timpului. Efort în urma căruia – adunând mărturiile istorice – rezultă aspectele identitare specifice care deosebesc și aseamănă comunități și națiuni.

Din perspectiva amplexării restituțiilor muzeografice, muzeele universale, care redau manifestările istorice, artistice, tehnice și științifice, pe seama civilizației și culturii lumii, sunt foarte limitate numeric, și au fost fondate de către cele mai potente – politic și economic – state. Națiunile mici însă au sprijinit, începând cu veacul al XIX-lea, muzeele naționale; acestora, împreună cu arhivele și bibliotecile, li s-au conferit rolul de susținere a intereselor fiecărei națiuni pentru promovarea specificului național, a caracteristicilor acestuia, și afirmarea în plan internațional.

Inegalitățile contemporane – de Putere militară și economică, din care rezultă bogăția și stabilitatea – se regăsesc și-n muzeografia României: țară care doar în secolul XX a parcurs trei mari momente radicale de transformare: 1918, 1947, 1989. Unele derapaje și sincope (inclusiv

în acumularea patrimonială), deopotrivă sub raportul documentării științifice și al salvării și muzeificării de mărturii istorice explică, dar nu rezolvă aspecte de reprezentativitate. Într-o mică măsură, și doar prin asociere, ca și prin vizionarism robust, se mai pot opera unei recuperări.

Dar, este ușor de remarcat că, în condiții atipice, asociate unor pierderi uriașe, generațiile – cea unionistă și cea matură la finele celei de-a doua conflagrații mondiale – au înnoit și dezvoltat direcții moderne în muzeografie. Ambele generații au fondat muzee, cea din epoca socialistă în condiții impropriei democrației chiar (de altfel, o generație formată înainte de război, bine pregătită și patrioată). Dacă „miracolul interbelic” – și în muzeografie – apare normal într-o țară reîntregită și liberă, dezvoltarea muzeografiei în socialism – cu fondarea instituțiilor naționale și a rețelei de muzee – a lucrat și performat într-o țară aservită, partea unui sistem patronat de liderul comunist, și în condițiile unui dogmatism ideologic străin, contradictoriu tradițiilor naționale. Și, totuși, în acele condiții, ca reacție directă, intelectualitatea a revelat capacități uimitoare de a afirma specificul național și, treptat, de a se detașa de modelul impus. Muzeografia acestei etape s-a specializat, a dezvoltat profiluri recuperatoare, s-au salvat martori esențiali privind istoria, etnografia și arta națională. Rezultatele, în ansamblul lor, paradoxale față de ideologia vremii, au asigurat o evoluție ulterioară pozitivă în ultima etapă, cea postdecembristă.

Întrucât națiunile – și cele vechi, dar și cele recente constituite – nu par a se destrăma nici când viețuiesc în forme continentale (vezi cazul nord-american și cel

³ Victor Jinga, *O țară nu se dă; ea poate fi numai luată*, în „Țara Nouă”, an II, nr. 64, Cluj, 4.VIII. 1940, p. 1.

european), a evalua rostul muzeografiei românești contemporane poate fi justificat. Mai ales că, lumea de acum prezintă asemenea realități încât muzeografia – o adevărată oglindă retrovizoare – nu le poate trece fără să le reflecte, se arată sensibilă la ele și chiar implicată în evaluarea lor. Muzeografia din România nu face excepție!

Privind-o direct, din perspectiva apartenenței naționale (românească, în sens larg, etnic și statal), putem avansa câteva evaluări, la care, experiențele și cazurile pot aduce completări și nuanțe și chiar surprinde caracteristici.

Lumea contemporană parcurge o etapă neobișnuit de atipică: viteza informației a spart barierele limitate ale cunoașterii, iar revoluțiile pe seama drepturilor naturale au implozat izolarea, ducând la exoduri nemaiîntâlnite cu scop principal economic. Națiunile contemporane și-au modificat structurile, devenind, cele mai mari și puternice importatoare de resurse și merite umane valide, iar cele mici și mijlocii, furnizoare de capital uman lucrativ și potent. În plus, conflictele armate au determinat exoduri umane, prin dislocare forțată din spațiile originare. Mișcarea în cauză este susținută, fără precedent și prin industria turistică, marcând deschideri de orizont cultural tot nemaiîntâlnite.

Toate acestea privesc direct și muzeografia românească, incluzând și componentele acesteia: cele naționale, regionale, provinciale, locale. Includ, de asemenea, patrimoniile materiale și imateriale românești – majoritare covârșitor – și ale grupurilor etnice cu care românii conviețuiesc.

Acest pluralism al ofertei culturale, susținut oficial, denotă democratism și asociere la promovarea valorilor patrimoniale create în timp și muzeologizate cu mare efort și mult respect.

Ce simetrii rezultă din o atentă privire a muzeografiei românești cu realitățile con-

temporane? Mai întâi – după o evoluție încă suficient cercetată și reprezentată muzeografic, privind „epoca socialistă” – racordul muzeograf-istoric duce rapid la reflectarea, în muzee, a cauzalităților și consecințelor deciziilor politice. Desigur, acesta este un proces de lung parcurs, dar el se regăsește deja în alte structuri muzeale învecinate. A se adăuga un evident progres în ceea ce privește mijloacele muzeotehnice, care anunță modernizarea mesajelor pentru mai bună înțelegere a valențelor patrimoniale. Însă, muzeografia durerii – cea care angajează restituirea epocii socialiste – este încă în faza primelor lucrări de anvergură, rămânând ca obiective centrale restituirea muzeografică a fenomenelor colectivizării, industrializării forțate, sistemelor coercitive și a celor de propagandă etc.

O primă asimetrie muzeografică privește teza etnogenezei și continuității românești în teritoriul de referință – încă nereflectate într-un muzeu național, cu argumentele palpabile ale cercetării arheologice, istorice, etnografice și geografice. Evaluarea unei civilizații și culturi în bazinul carpatic, în absența prezenței românești – chiar a excluderii acesteia – învederează o primă asimetrie cronologică, în primul rând; cercetările arheologice pe seama civilizației dacice, a formelor daco-romane, cea privind ocupațiile ancestrale ale locuitorilor, așezările și tradițiile carpatine au fost eliminate din punct de vedere muzeografic. Imparțialitatea și respectul pentru probatoriile identitare rezultate din cercetare, nu se mai regăsesc, rezultând un tablou fals asupra civilizației carpatine, privită unilateral și doar din perspectiva unor teze cel puțin discutabile.

Unele asimetrii cu efecte în muzeografia din România – la care statul nu a intervenit pentru a le contrabalansa – derivă din chiar atitudinile pasive față de revendicări și provocări. În acest sens, un program la care să se asocieze muzeele din

arealul carpatic – incluzând și o suită de expoziții temporare – poate fi lansat sub coordonarea Muzeului Carpaților Răsăriteni. Acesta ar putea dezvolta cele începute, sub coordonarea prof. John Nandriș și Gh. Lazarovici, având centrată atenția pe așezările de pe înălțimi și perenitatea legăturilor de pe cele două versante: studiul asupra resurselor vitale din teritoriu (sare, metale, lemn etc.); cercetarea sistematică a satelor gemene, transhumanța, schimburile (economice, culturale, spirituale). Așisderea, în cadrul acestui program, tema viețuirii și a conviețuirii, cu geneza și etapele lor istorice, mai clar prezentată, ar conduce la destindere și conlucrare. Sigur că, un astfel de program, cere o diplomatie culturală activă!

În efortul reconstrucției rețelei muzeale, a nu ține seama de specific (local, zonal, provincial, național) și a-l anula pe acesta în temeiul altor criterii, este greșit și contraindicat. Lumea și comunitățile au evoluat, fiecare, după legi naturale identice, dar în condiții și forme specifice. Acestea putând a fi surprinse în dialog, transferuri, împrumuturi, copieri de mijloace și forme, care nu schimbă însă specificul identitar, ci revelează inventica și inteligența soluțiilor.

A nu surprinde în plasma expunerilor muzeale inegalitățile istorice (politice, economice, sociale), din care au decurs inferiorizări și decalaje, nu se recomandă. Și nici nu este corect! Abia dacă sunt prezentate, se pot evidenția recuperările și drepturile civice, noile realități fiind fundamentate pe libertăți și democrație.

La toate acestea, adăugăm: în perspectiva reorganizării teritoriale, care vor fi poziția și rolul Muzeului Național, Muzeului Regional, Muzeului Provincial, Muzeului Municipal, Muzeului Orășenesc și celui Sătesc? Adică: ce funcții, atribuții și responsabilități li se vor stabili prin lege!

Asimetriile pot fi, cel puțin în parte, remediate unele, iar altele atenuate. Nu

copierea modelelor străine aduce rezolvări! Acestea, studiate și interpretate, pot îndruma și orienta la adoptarea unor proceduri și practici strict adecvate specificului patrimonial identitar românesc. Cosmopolitismului i se opune un larg set de rezolvări statornicite prin experiențele școlilor naționale de arheologie, istorie, artă, etnografie și științe aplicate. Toate acestea au validat un bogat tezaur teoretic și de bune practici, care trebuie să fie preluat, reinterpretat și aplicat în muzeografia contemporană. Un amendament important însă: muzeotehnica performantă, accesibilă și muzeografului din România, nu poate fi nici evitată și nici înlocuită.

Muzeografia de tranziție – cea din România – se confruntă încă cu servituți conceptuale și structurale. A nu se uita că, argumentele tezelor materialismului dialectic și istoric stau la temelia ei. Treptat, unde restructurările au condus la reorganizări de discurs muzeografic – nu în multe cazuri și nu în situația greu de acceptat a Muzeului Național de Istorie – tematica expozițională a adus în prim plan teze noi: evoluționism determinat de resurse și condiții politice; rolul major în dezvoltarea comunitară a Bisericii; importanța elitelor; viața cotidiană; conflicte, inegalități, inerții etc.

Restructurarea și modernizarea – în toate situațiile – se poate face în principal, cu patrimoniul teaurizat până în anul 1989, acestuia adăugându-i-se de regulă, un procent mic din cercetările de salvare. Reinterpretat și reevaluat, patrimoniul cultural și natural muzeificat se cere însă privit și prezentat echidistant și doar din poziția sa de mărturie istorică. Totodată, se impune lansarea unor programe de dezvoltare prin cercetare, achiziții și recuperare de patrimoniu istoric, etnografic, artistic, tehnic.

Muzeografia din România are puternice datorii de recuperare și remodelare. În te-

meiul unor noi realități politice și economice, cu largi deschideri, noua muzeografie prezintă profiluri identitare obligatorii și precise, dar mai ales, este obligată să democratizeze muzeul și raportul acestuia cu semenii. Dacă ideologii precedente au urmărit un „om nou”, acum muzeul de la noi ce tip de vizitator-cetățean urmărește?

Inerțiile, incompetența și lipsa profesionalismului afectează vizibil mesajul multor muzee. De aceea lipsesc expozițiile care sprijină direct societatea: cele care explică și evaluează corect fenomene specifice, atitudini și efecte ale deciziilor și actelor Puterii. În decurs de câteva decenii, muzeele au absentat de la pregătirea obiectivă a alegerilor; au lipsit de la evaluarea corectă a unor decizii radicale pe seama relațiilor României cu terți; nu s-au exprimat, prin mesaj patrimonial clar, asupra situației românității din proximitatea granițelor și nici a celor emigrați; lipsesc din pregătirea deciziei pe seama educației naționale și nici n-au oglindit, cu mulțimea cazurilor, efectul lacunar legislativ și organizatoric, privind lipsa de protecție preventivă a avuției naționale. Evident că asemenea analize și evaluări, nu pot avea loc în afara unei legături directe între reprezentanții Puterii și diversele instanțe administrative, juridice etc. cu cei de la cultură. Și nici în absența unui Program de strategie culturală pe termen lung!

Texturile expoziționale bazice nu pot fi prezentate decât din perspectivele identitare și integrate tot astfel în tabloul general cultural național; tot evident este că raportul pieselor/artefactelor/lucrărilor cu vecinătățile se cere revelat, ca și apartenența lor la fondul comun european.

Lumea contemporană s-a dezechilibrat, din nou Ares domină. Echidistanța și măsura, respectul pentru celălalt, valoarea probelor, - specifice demersului muzeal -

sunt în mare pericol. Domină acum, oare, o muzeografie a confruntărilor culturale prin război și nu una a mesajelor de Pace? Muzeele, prin statutul lor, sunt mesagerile Păcii și nu partizanele conflictelor. Ele oferă destule exemple convingătoare că vremurile pașnice au adus omenirii beneficii și că-n polifoniile culturale armonioase se regăsește progresul.

Cultivând ideile de libertate și dreptate, muzeele oferă explicații și căi de bună înțelegere și nu motivații pe seama conflictelor. În simbolistica mesajelor muzeale, *Porumbelul* lui Picasso trimite la cooperare și schimburi pentru cunoașterea reciprocă.

Remarcând asimetriile rezultate din evoluții separate, muzeele pot propune căi de dialog și înțelegere. Și, adeseori, se face! Lumea a fost și rămâne, în esența ei, una plurală, iar muzeosofia explică acest pluralism. A-l întruchipa și-n forme expoziționale, apare ca necesar.

Vocația pacifistă, a înțelegerii pe seama bunei conviețuiri, caracterizează istoria românilor. Nu îndeștul ea reiese din demersul muzeal contemporan.

A prezenta izvoarele unor modele - corect și cu argumente patrimoniale -, explicând mecanismele care le-au creat și impus, este de la sine înțeles. În arealul arcului carpatic ca și în cel al axei dunărene - cu dovezi de veche locuire - practicile civilizatoare sunt comune ambelor versante și maluri, legăturile dintre locuitori fiind ancestrale. Ca și normele de conviețuire, resursele primare, crezurile și inefabilele componente de patrimoniu imaterial. Toate exprimă caracteristici deduse din ocupații stabile ale unor comunități longeviv sedentare și caracterizate de o mare vitalitate.

Arealele carpatice și cele dunărene, civilizația câmpiei străbătută de ape radiale - în întregimea lor - alcătuiesc o unitate geografică și istorică, în ambianța și protecția căreia, comunitățile românești

au evoluat, statornic și îndelungat, edificând o civilizație care le individualizează și le conferă originalitate. Și care explică – s-ar cuveni ca muzeele să insiste în acest sens – un dat istoric vocațional al românității, certificat prin însăși poziția geografică a acesteia. Insulele elogene din acest cadru confirmă – documentat și prin izvoare palpabile –, conviețuirea cu autohtonii prin raporturi politice, economice și sociale impuse de realități istorice. Aceste raporturi nu sunt suficient de bine reprezentate în muzeografie, o culpă imputabilă, dar explicabilă. Așa că, posibilele aspecte insuficient tratate, pot primi rezolvări corecte doar în perspectiva reevaluărilor muzeografice zonale.

Sub raportul asimetriei, absența muzeelor ecologice și parțial, a celor etnografice în aer liber, a ecomuzeelor, atât din periferiile montane, carpatice – atât răsăritene cât și apusene – cât și a celor provinciale,

poate primi rezolvările potrivite în viitorul apropiat, doar printr-un program național de dezvoltare muzeală.

O nouă viziune, integratoare prin martori istorici patrimoniali, cere limitarea discursului retoric, o transparență mare a descoperirilor științifice și dialog între specialiști. Rezultatul acesta, benefic desigur, ar lărgi vizionarismul multiplelor contribuții la cunoașterea patrimoniului cultural european, din cuprinsul căruia, cel românesc, se detașează prin contribuții semnificative. Civilizațiile și culturile preistorice, cele antice și medievale, modernitatea continentală sunt vi-guros susținute de mărturii excepționale din spațiul românității, vădind o remarcabilă contribuție la tezaurul universal!

Iar, între acestea, cele legate direct de magistrala carpatică, poziționează România ca un vechi și statornic generator de progres.

Cronica activităților

Activity report

Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2023

The National Museum of Eastern Carpathians Activity Report on 2023

Cosmina-Marcela OLTEAN¹

Cuvinte-cheie: arheologie, conservare, clasare, cercetare, conferințe, etnografie, expoziții, educație muzeală, evidență, muzeu, patrimoniu, istorie, memorialistică, restaurare, muzeu virtual, public

Keywords: *archaeology, conservation, classification, research, conferences, ethnography, exhibitions, museum education, record, museum, heritage, history, memoirs, restoration, virtual museum, public*

ABSTRACT

In accordance with the assumed vision and mission, the institution developed and implemented in 2023 projects regarding Romanian history, culture and civilization in the counties of Harghita and Covasna, as well as projects of national and European level. MNCR pays special attention to the links between Transylvania, Maramureș, Moldova and Muntenia, from prehistory to the present day.

In 2023, the projects that became multi-annual were continued, but in addition to these, some new ones appeared in the grid of projects, which seek to fulfill the same cultural mission.

În calitate de unic muzeu de importanță națională din estul Transilvaniei, care acoperă județele Brașov, Covasna, Mureș, Bistrița-Năsăud, MNCR are misiunea de a integra patrimoniul din această regiune în peisajul cultural al întregului areal al Carpaților Răsăriteni – de la Subcarpații Prahovei și Buzăului până la Bucovina și Maramureș. În conformitate cu această viziune, instituția a elaborat și implementat în 2023 atât proiecte privind istoria, cultura și civilizația românească din județele Harghita și Covasna, cât și proiecte de anvergură națională și europeană (precum *HiLands – peisaje montane ascunse, Civilizația sării în spațiul intracarpatic, cultura Cucuteni, Limesul Daciei* ș.a.). MNCR

acordă o atenție deosebită legăturilor dintre Transilvania, Maramureș, Moldova și Muntenia, din preistorie până în zilele noastre.

În 2023 au fost continuate proiectele multianuale, iar pe lângă acestea, în grila de proiecte au apărut și altele noi, care au căutat să îndeplinească aceeași misiune culturală.

Cercetările de teren și cele efectuate asupra patrimoniului aflat în administrația instituției au vizat eneoliticul, epoca bronzului și epoca fierului din depresiunile Brașov și Ciuc, precum și Subcarpații Transilvaniei. Cercetările privind patrimoniul *dacic* au vizat în principal depresiunile Brașov și Ciuc, iar cele privind Dacia romană – cea mai mare parte a Transilvaniei de est, de la Cumidava / Râșnov (jud. Brașov) până la Ilușua (jud. Bistrița-

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, muzeograf, ocosmina57@gmail.com

Năsăud). Totodată, MNCR a continuat cercetările privind patrimoniul cultural din epoca *post-romană* (sec. IV-VI) descoperit în Depresiunea Sfântu Gheorghe.

Patrimoniul românesc, istorico-documentar, memorialistic și etnografic cercetat de Muzeu provine în principal din depresiunile Brașov și Ciuc, precum și din zonele montane aferente. Valorizarea patrimoniului cultural se realizează prin integrarea acestuia în programe educaționale, expoziții și lecții publice.

Activitățile de salvagardare și valorizare (conservare, evidență, restaurare, clasare) a patrimoniului au vizat în principal patrimoniul preistoric, dacic, roman, post-roman și românesc din arealul Carpaților Răsăriteni, cu precădere pe latura transilvăneană a acestui areal.

În cursul anului 2023, Muzeul a fost implicat în elaborarea documentației științifice pentru dosarul Frontiera Imperiului Roman din Dacia, în vederea nominalizării acestuia în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO. Dincolo de pregătirea documentației științifice a vestigiilor aferente Limesului, în cadrul acestui Program, sub egida MNCR, au fost publicate în anul 2023 două monografii științifice, dintre care una vizează castrul roman Cumidava (Râșnov), iar altul managementul integrat al Limesului, cu accent special asupra sud-estului Transilvaniei.

Totodată, MNCR a avut o activitate susținută și în ceea ce privește *valorizarea patrimoniului cultural*. În acest sens, au fost elaborate, organizate și itinerate expoziții tematice temporare, organizate manifestări culturale și științifice. S-au intensificat și diversificat și activitățile adresate utilizatorilor mediului online. Totodată, personalul muzeului a participat la numeroase manifestări cultural-științifice naționale și internaționale.

În ceea ce privește *identificarea patrimoniului*, instituția a reușit să descopere și să documenteze o serie de bunuri cul-

turale relevante pentru profilul muzeului: situri și peisaje arheologice, numeroase artefacte, mărturii relevante privind istoria și civilizația românească din arealul Carpaților Răsăriteni.

În ceea ce privește *cercetarea și documentarea patrimoniului*, instituția a condus numeroase cercetări arheologice, etnografice și istorico-documentare de teren. Dintre acestea, cele mai de seamă rezultate au furnizat cercetările privind *Arheologia montană în Carpații de Curbură, Exploatarea preistorică a sării (Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud), Eneoliticul și epoca bronzului (Zoltan și Bixad, jud. Covasna; Păuleni-Dâmbul Cetății, Ocna jud. Harghita), Civilizația dacică (Covasna-Valea Zânelor, Cetatea Sânzieni-Cere, Dealul Sărat de la Covasna, jud. Covasna), Limesul Daciei Romane (castrele romane de la Olteni și Boroșneul Mare)*. Rezultate notabile au înregistrat și cercetările istorico-documentare privind *istoria învățământului din secuime*.

Cercetările efectuate de Muzeu în anul 2023 au adus contribuții importante la cunoașterea temelor menționate, iar pe de altă parte, au îmbogățit patrimoniul muzeului cu peste 1000 de bunuri de patrimoniu. Rezultatele cercetărilor au fost arhivate în arhiva științifică a muzeului, în format clasic și digital.

Totodată, în anul 2023, a fost continuată cercetarea patrimoniului aflat în administrarea instituției. În acest sens, menționăm expertizarea științifică a lotului bogat de artefacte preistorice descoperite în siturile arheologice de pe teritoriul județelor Harghita și Mureș, precum și expertizarea științifică a unor documente provenite din donații, ca rezultat al cercetărilor de teren efectuate de muzeografi.

Cercetările au sporit considerabil patrimoniul instituției.

În anul 2023 a fost continuată activitatea de *conservare și restaurare* a patrimoniului cultural aflat în administrarea MNCR. Totodată, au fost intensificate

activitățile privind *evidența științifică, expertizarea și evaluarea* patrimoniului. Pe lângă modalitățile clasice de documentare, instituția a recurs la *documentarea digitală* (imagini fidele 3D, aerofotograme, înregistrări video și audio) a bunurilor de patrimoniu mobil aflate în administrarea proprie și a celui imobil și imaterial.

În ceea ce privește *valorizarea patrimoniului*, instituția a continuat să publice rezultatele recentelor cercetări în reviste proprii (ANGVSTIA, Caietele de la Araci), precum și în ale altor instituții din țară și străinătate. În plus, instituția a organizat manifestări științifice proprii (Priorități de cercetare în sud-estul Transilvaniei, Sesiunea Științifică anuală a MNCR și Colocviu literar *Acasă la Romulus Cioflec*), iar angajații MNCR au participat la manifestări științifice naționale și internaționale, unde au prezentat cele mai relevante aspecte privind arheologia, istoria și etnografia din estul și sud-estul Transilvaniei. În 2023, MNCR a fost preocupat și de valorizarea patrimoniului prin diverse activități adresate publicului larg. În acest sens, instituția a continuat activitatea expozițională.

S-a urmărit sporirea vizibilității muzeului, diversificarea serviciilor pentru public și creșterea impactului educațional al activităților. Muzeul a atras resurse umane și economice suplimentare, asigurate din finanțarea proiectelor din fonduri alternative (AFCN), prestări servicii de cercetare arheologică preventivă și parteneriate cu alte muzee, universități și institute de cercetare, organizațiile non-guvernamentale și administrația centrală și locală.

Strategia de marketing

Promovarea proiectelor culturale realizate de instituție și creșterea vizibilității muzeului s-au realizat prin actualizarea site-ului instituției (www.mncr.ro) și prin adăugarea de noi informații despre patri-

moniul administrat, activitățile muzeului și evenimente.

În anul 2023 au fost lansate noi produse personalizate pentru expozițiile MNCR cu sigla instituției, produse ce sunt prezentate în cadrul Museum Shop din incinta sediului central, dar și la celelalte sedii ale muzeului.

Au fost realizate pliante de promovare cu oferta culturală și cu sediile MNCR, distribuite în cadrul activităților de educație muzeală, la competițiile sportive organizate, dar și în cadrul târgurilor de turism prin intermediul partenerilor.

S-au tipărit diferite materiale de promovare a proiectelor culturale proprii și bilete personalizate pentru fiecare dintre sediile MNCR (4), lucru ce susține activitatea de promovare. Au fost realizate și filme de prezentare ale proiectelor.

Promovarea muzeului s-a mai realizat prin transmiterea de comunicate de presă și interviuri acordate posturilor de radio locale și naționale (We Radio, Radio România Actualități, Radio Trinitas, Radio Târgu Mureș, www.visitcovasna.com) și unor posturi TV.

Au avut loc prezentări ale ofertei culturale a MNCR la diferite cercuri pedagogice, târguri de turism și târguri de carte din județele Covasna, Brașov și Harghita. Periodic se recurge la chestionare la sfârșitul activităților educative, prin care sunt sondate opiniile participanților referitoare la calitatea activităților, pentru îmbunătățirea continuă a conținutului acestora. De asemenea, a avut loc itinerarea unor expoziții la sediile muzeelor partenere, ceea ce a contribuit la sporirea vizibilității instituției.

Produse digitale realizate și publicate online în cadrul muzeului virtual al Muzeului (muzeu.mncr.ro)

Strategia de promovare a muzeului s-a bazat în mod prioritar pe dezvoltarea mai

multor produse virtuale, adresate unor categorii diferite de beneficiari, dar totodată am rămas conectați la categoriile fidele de public prin organizarea activităților de educație muzeală la sediile MNCR și în unități de învățământ. Din seria de noi produse digitale amintim:

- Planul înclinat din Covasna <https://muzeu.mncr.ro/index.php/pers/155-planul-inclina>
- Secțiunea Itinerarii culturale <https://muzeu.mncr.ro/index.php/itinerarii>
- Interviu și documentări etnografice <https://muzeu.mncr.ro/index.php/interviuri-etnografice>
- Galeria cu artiști invitați (refacere design și conținut) <https://muzeu.mncr.ro/index.php/expo/arta>
- Colecția de obiecte de patrimoniu a Primei Școli Românești din Sfântu Gheorghe <https://muzeu.mncr.ro/index.php/artefacte/colectii/1/manuale-vechi>
- Case tradiționale din teren, com. Subcetate, <https://muzeu.mncr.ro/index.php/itinerarii/casasubcetateeroscotfas>
- Personalități covășnene ale Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, Pompiliu Nistor: <https://muzeu.mncr.ro/index.php/expo/personalitati/pompiliunistor>
- Noi descoperiri arheologice pe teritoriul orașului Covasna, Valea Hankó/ Valea Porumbelor și Dealul Sărat/ Vârful Măgurii /Vârful Leului Sărat/ Șoștănau <https://muzeu.mncr.ro/index.php/expo/situri-cheie/covasna>

Au fost realizate produse digitale prin scanarea siturilor arheologice și a monumentelor istorice cu tehnologia LiDAR portabilă și scanarea 3D a unor bunuri de patrimoniu mobil aflate în administrarea Muzeului. Toate produsele inovative realizate în cadrul acestui proiect au fost

valorificate în mediul online; în plus, produsele și activitățile cu publicul au fost întotdeauna reflectate prin evenimente online.

Resursele digitale ale Muzeului cuprind canalul de Youtube, Atlasul siturilor dacice din estul Transilvaniei, dezvoltat în cadrul proiectului cultural „ZBOR – Ziduri, Bastioane, Orașe, Ruine”, Atlasul digital Marile bătălii ale Primului Război Mondial din Carpații de Curbură 1916-1917, website-ul revistei ANGVSTIA, pagina de Sketchfab, Muzeul virtual al Carpaților Răsăriteni, website-ul MNCR, paginile de social media (Instagram, Facebook), turul virtual al expoziției de bază de la sediul central și pagina web pentru proiectul „Onisifor Ghibu 140”.

Parteneriate media naționale și locale

Muzeul colaborează cu publicații locale și naționale precum Mesagerul de Covasna, Observatorul de Covasna, Informația Harghitei, Radio România Actualități, Radio Tg. Mureș, We Radio, Radio Trinitas, TVR1, TVR3, Revista TIMPUL, Revista Luceafărul, Ziar Harghita, Revista Historia. Materiale despre activitățile MNCR apar periodic în aceste publicații și pe posturile radio și TV enumerate. În ultimii ani s-a pus accent pe apariția constantă în mediul virtual, astfel încât noile platforme virtuale au devenit și instrumente de promovare. Multe dintre materialele postate au fost preluate de publicații locale și naționale și au fost distribuite pe platforme de profil din țară și străinătate.

În 2023, MNCR a implementat programe și proiecte care din punct de vedere al finanțării se împart în trei categorii: programe finanțate din subvenția acordată de autoritate, programe finanțate exclusiv din fonduri atrase și proiecte finanțate exclusiv din venituri proprii.

Programele din Planul Minimal

Conservarea preventivă a patrimoniului

Activități de conservare preventivă au avut loc în toate spațiile administrate de MNCR, asupra unui număr de 1377 bunuri etnografice din lemn, ceramică, textile și metal; conservarea preventivă a trei bunuri culturale imobile: Prima Școală Românească din Sfântu Gheorghe, Casa Memorială Romulus Cioflec din Araci, stâna de pe terenul viitorului Muzeu în Aer Liber de la Covasna). Astfel, 50 de piese etnografice din lemn, textile, ceramică și metal au fost desprăfuite; 150 de obiecte etnografice textile aerisite; 900 obiecte etnografice textile păstrate în depozit, tratate cu spray insecticid; 77 obiecte etnografice textile din spațiile expoziționale, tratate cu insecticidul piretroid K-OTHRINE; asigurarea permanentă a microclimatului optim în spațiile de păstrare și expunere a bunurilor muzeale.

Conservarea curativă a patrimoniului

Au avut loc acțiuni de stabilizare și impregnare cu substanță PEG (Polietilenglicol) a 102 piese din lemn arheologic descoperite la Băile Figa, jud. Bistrița Năsăud; conservarea curativă a 952 de bunuri etnografice din lemn (fig. 1) și metal; tratarea cu insecticid a 900 de obiecte etnografice textile aflate în depozitele MNCR.

Restaurarea obiectelor de lemn, ceramică și metal

În colaborare cu Muzeul Brukenthal din Sibiu și sediul PF Gelu Țiculeanu din Suceava, MNCR a restaurat 38 de bunuri culturale din lemn, ceramică și metal, 6 bunuri etnografice și 27 bunuri arheologice din metal, provenite din săpăturile arheologice de la Cetatea Zânelor din Covasna și 5 bunuri arheologice din ceramică, provenite din șantierul de la Olteni și

Păuleni. De asemenea, a fost desalinizată și stabilizată o piesă din lemn arheologic.

Evidența patrimoniului

În 2023, Registrului Unic de Inventar (RUI) a fost completat cu 1000 de poziții noi. Au fost actualizate informațiile în RUI cu privire la clasarea, expertizarea și evaluarea bunurilor; au fost verificate și preluate 1000 de fișe analitice întocmite/actualizate de muzeografi în baza de date Docpat. Au fost întocmite 500 de fișe de conservare, 38 de dosare de restaurare, s-au pregătit dosarele pentru bunurile ce au fost etalate în expozițiile organizate de MNCR în colaborare cu terții: 107 dosare ale bunurilor de patrimoniu ce țin de arheologia lemnului, pregătirea documentației privind evidența bunurilor din patrimoniul MNCR descoperite în Covasna și Harghita din domeniul arheologiei, patrimoniului istorico-documentar, numismaticii și etnografiei, în vederea elaborării cataloagelor viitorului Muzeu în Aer Liber de la Covasna. Astfel, în anul 2023, totalul numerelor înregistrate în inventarul MNCR a ajuns la 28872; din care 827 de fișe analitice de evidență nou întocmite; 560 existente și reverificate; 502 fișe noi de conservare; 827 de fișe introduse în Docpat; un număr de 38 de dosare noi de restaurare; 107 dosare pregătite pentru piesele arheologice expuse la Muzeul Municipiului București. De asemenea, evidențele patrimoniului MNCR din domeniul arheologiei, numismaticii, patrimoniului istorico-documentar și etnografiei au fost publicate în catalogul expozițional al Muzeului în Aer Liber de la Voinești, Covasna.

Evaluarea patrimoniului

În cadrul proiectului au fost *evaluate și/sau reevaluate, în urma celor opt întruniri ale Comisiei de Evaluare, un număr de 1953 de bunuri de patrimoniu, înregistrate*

ulterior în contabilitate. Bunurile provin din domeniile arheologie, etnografie, artă decorativă, documente, istorie și carte veche. Totalul bunurilor evaluate/reevaluate ajunse în 2023 la 24464.

Expertizarea patrimoniului în vederea clasării

În 2023 s-a făcut o nouă selecție de bunuri muzeale în vederea propunerii lor pentru clasare. Activitatea a cuprins verificarea documentației aferente bunurilor muzeale selectate, fotografierea bunurilor propuse pentru clasare, contractarea experților, întocmirea dosarelor de clasare (scanare/fotografiere a Registrului Unic de Inventar, verificare informații în Docpat, inscripționare CD-uri, etc.), apoi trimiterea dosarelor către Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor. Astfel, 656 de bunuri culturale au fost expertizate. În total, au fost propuse pentru clasare 2120 bunuri, din care 256 în categoria *tezaur* și 1864 în categoria *fond*.

Digitizarea patrimoniului

Activitatea din cadrul acestui proiect a urmărit verificarea și încărcarea în programul Docpat a 1387 de fișe analitice, introducerea în Docpat a 827 de bunuri de patrimoniu care nu aveau fișe analitice și verificarea 560 FAE existente. Alte activități cuprinse aici sunt monitorizarea lunară a rezultatelor, predarea fișelor lucrate în Docpat, în vederea verificării acestora, centralizării informației și arhivării documentației realizate. Rezultatele cuprind 1387 de bunuri fișate, din care 827 FAE nou introduse și alte 560 FAE existente, verificate și actualizate.

Arhiva științifică a muzeului

Activitatea a început cu elaborarea procedurii pentru arhiva științifică prin documentare și colaborare cu instituții precum Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Covasna și alte muzee. Au fost

elaborate procedurile de arhivare a datelor științifice, care integrează toate rezultatele cercetărilor științifice conduse de-a lungul timpului de către specialiștii muzeului, colaboratori, precum și reproduceri ale unor rapoarte de cercetare, monografii sau articole stocate pe suport digital în baza de date.

Salvgardarea siturilor cheie din estul Transilvaniei

Situl de la Băile Figa, Beclean (jud. Bistrița Năsăud)

În cadrul acestui proiect, Muzeul a colaborat cu Primăria orașului Beclean (finanțator principal) și Direcția Județeană de Cultură Bistrița Năsăud. A fost conceput panoul de semnalare a sitului, cu notificarea prealabilă a DJC Bistrița Năsăud și a Primăriei din Beclean privind demersurile. Au fost astfel concepute și editate materiale informative și vizuale pentru circuitul turistic, despre istoria și arheologia sitului de la Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud. Au fost elaborate textele, ilustrațiile, traducerile în limbile engleză și maghiară, ultima etapă fiind machetarea panoului. Rezultatul a fost un model de panou de semnalizare, trilingv, conform cu legislația marcării în teren a Monumentelor Istorice.

Situl de la Păuleni-Ciuc-Dâmbul Cetății

A fost elaborat și în acest caz un nou panou de semnalizare a sitului, în colaborare cu Primăria Păuleni-Ciuc și Direcția Județeană de Cultură Harghita. Panoul cuprinde materiale informative și vizuale pentru circuitul turistic, despre istoria și arheologia sitului Păuleni-Ciuc-Dâmbul Cetății. În acest scop au fost lucrate texte, pregătite ilustrații, traduceri în engleză și maghiară, iar în final s-a realizat machetarea. A rezultat un panou trilingv, conform cu legislația marcării în teren a Monumentelor Istorice.

Situl de la Covasna-Cetatea Zânelor

Panoul de semnalare a sitului din Covasna a fost realizat cu sprijinul Primăriei Covasna (finanțator principal) și a DJC Covasna. Au fost editate materialele informative și vizuale pentru circuitul turistic, despre istoria și arheologia sitului Covasna-Cetatea Zânelor. Conținutul a fost tradus în engleză și maghiară. A rezultat un panou trilingv, conform cu legislația marcării în teren a Monumentelor Istorice.

Situl de la Covasna-Dealul Sărat

Panoul de semnalare a sitului din Covasna a fost realizat împreună cu Primăria Covasna (finanțator principal) și Direcția Județeană de Cultură Covasna. Au fost editate materialele informative și vizuale pentru circuitul turistic, despre istoria și arheologia sitului Covasna-Cetatea Zânelor. Etapele de lucru au cuprins elaborarea textului, ilustrației, traduceri în engleză și maghiară, apoi machetarea. A rezultat un panou trilingv, conform cu legislația marcării în teren a Monumentelor Istorice.

Castrul roman de la Brețcu (Angvstia)

Panoul de semnalare a castrului a fost realizat împreună cu Primăria Brețcu (finanțator principal) și Direcția Județeană de Cultură Covasna. Au fost editate materialele informative și vizuale pentru circuitul turistic, despre istoria și arheologia castrului roman de la Brețcu. Etapele de lucru au cuprins elaborarea textului, ilustrației, traduceri în engleză și maghiară, apoi machetarea. A rezultat un panou trilingv, conform cu legislația marcării în teren a Monumentelor Istorice.

Castrul roman de la Comolău-Boroșneu Mare

Au fost concepute panouri de semnalizare și pentru castrul roman de la Comolău-Boroșneu Mare, proiect realizat împreună cu Primăriile Boroșneu Mare și Reci (finanțatori principali) și Direcția Județeană

de Cultură Covasna. Au fost de asemenea, editate materialele informative și vizuale pentru circuitul turistic. Etapele de lucru au cuprins elaborarea textului, ilustrației, traduceri în engleză și maghiară, machetarea. A rezultat un panou trilingv, conform cu legislația marcării în teren a Monumentelor Istorice.

Documentarea și cercetarea științifică a patrimoniului mobil aflat în administrarea muzeului

Patrimoniul arheologic mobil – abordări pluridisciplinare – cercetare științifică și digitalizare (cca. 500 bunuri)

În cadrul acestui proiect, 500 de FAE ale unor bunuri culturale arheologice au fost verificate, corectate și, după caz întocmite în programul Docpat. În acest scop, 300 de bunuri arheologice au fost fotografiate în vederea documentării, fișării, clasării, scanării 3D și valorificării ulterioare. Astfel, 1170 de bunuri arheologice au fost documentate și cercetate științific, din care 542 au fost fișe existente în Docpat, 628 sunt fișe nou întocmite, iar 300 dintre aceste bunuri arheologice au fost fotografiate, în vederea completării FAE, a clasării și a publicării acestora. Bunurile documentate au prioritate în cercetarea aprofundată de către muzeografi, cercetători, conservatori, restauratori, aspect care poate genera viitoare noi proiecte, atragerea unui număr mai mare de beneficiari și generarea de venituri. În urma cercetării, ele vor fi propuse pentru restaurare, după caz stabilizare, vor fi propuse pentru clasare și vor putea fi etalate în expoziții naționale și internaționale.

Cercetarea patrimoniului etnografic mobil (textile, mobilier, ceramică)

Proiectul s-a axat pe analiza patrimoniului etnografic mobil administrat (textile, mobilier ceramică), având ca scop documentarea și creșterea nivelului de cunoaștere a colecției etnografice. Etapele

de lucru au cuprins consultarea de surse bibliografice, verificarea FAE aferente bunurilor selectate, fotografierea profesionistă a 100 de bunuri etnografice textile, analiza bunurilor și clasificarea acestora. Se dorește extinderea cercetării în anul 2024 asupra altor categorii de bunuri culturale care fac parte din colecția etnografică a muzeului.

Cercetarea științifică a patrimoniului istorico-documentar

Activitățile cuprinse în acest proiect au urmărit verificarea, corectarea și, după caz întocmirea fișelor analitice pentru 500 de bunuri istorico-documentare. În acest scop a fost contractat un expert evaluator (dr. Valer Rus) și s-a făcut selectarea documentelor aflate în arhiva MNCR. În consecință, 200 documente au fost cercetate/expertizate în vederea clasării. Continuarea cercetării documentelor în vederea clasării și expertizării va reprezenta un interes major și în 2024.

Expoziții

Actualizarea expoziției de bază „Păuleni Ciuc - Dâmbul Cetății”

Proiectul și-a propus actualizarea expoziției de bază de la sediul central al MNCR prin integrarea rezultatelor cercetărilor din anii 2011-2023. Astfel, a fost modificat modelul digital al sitului, prin introducerea noilor elemente de fortificație, descoperite în ultimii ani și anume cele șapte șanțuri defensive, un val de piatră și o poartă. De asemenea, a avut loc modificarea înfățișării unuia dintre manechinele expuse (din femeie în bărbat), conform rezultatelor unui studiu antropologic recent, introducerea în expoziție a câtorva obiecte importante, descoperite recent, actualizarea informațiilor despre obiectele expuse și din sistemul cu touchscreen, elaborarea catalogului de obiecte online cu QR code și actualizarea filmului de prezentare cu noile date științifice obținute în

urma cercetărilor arheologice din intervalul 2010-2023. A fost realizat și turul virtual al expoziției (fig. 2).

Elaborarea planului tematic și a proiectului de expoziție pentru „Muzeul Sării” de la Beclean

Pentru acest proiect, Muzeul a beneficiat de implicarea Primăriei Orașului Beclean și a Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud. A fost elaborat planul tematic al muzeului și expoziției, în concordanță cu spațiul din Resort Legacy, aflat în imediata apropiere a sitului din Băile Figa (fig. 3), spațiu oferit de Primăria orașului Beclean. A fost realizat un catalog al expoziției, incluzând 150 exponate, precum și un film tematic. În cursul anului 2024 va avea loc amenajarea expoziției, realizarea versiunii virtuale a acesteia și vor începe demersuri pentru înființarea la Beclean a unei secții externe a MNCR.

Itinerarea expoziției „Dacii din Estul Transilvaniei” și a expoziției foto-documentare „Păstoritul în SE Transilvaniei”

Itinerarea a avut loc în Poiana Zânelor din Voinești-Covasna, cu ocazia Nedeii mocănești (16.07.2023) și a Zilei Cetății Zânelor (13.08.2023). Expoziția a fost actualizată și expusă pentru publicul aflat în zona turistică din orașul Covasna și împrejurimi. Cu ocazia Nedeii, a fost prezentată și expoziția expoziția „Păstoritul în SE Transilvaniei” (fig. 4)

Itinerarea expoziției „Arheologia sării în Transilvania”

Expoziția s-a desfășurat la Palatul Suțu din București (fig. 5) și la Complexul Muzeal Bistrița Năsăud din Bistrița. Activitățile au cuprins realizarea conceptului expoziției, afișele, pliantele și materialele pentru online, elaborarea textelor, selecția și editarea ilustrației grafice (fotografii din timpul cercetărilor, hărți și planuri, reconstituiri grafice, reconstituiri 3D, modele virtuale

ale siturilor și peisajelor arheologice etc.). Expoziția a cuprins o selecție de 109 bunuri de patrimoniu descoperite în situl arheologic de la Băile Figa, jud. Bistrița Năsăud. Intervalul de expunere la Palatul Suțu a fost 10.03.2023-31.10.2023, cu vernisajul în data de 27.04.2023.

Expoziția a fost apoi transferată la Complexul Muzeal Bistrița Năsăud, cu care s-a încheiat contract de comodat pentru itinerarea expoziției în perioada 01.11.2023-31.12.2024, unde au fost predate 63 de exponate. Promovarea expoziției a avut loc în presa locală și națională, precum și online, pe website-ul și paginile sociale ale MNCR și pe cele ale partenerilor. Expoziția a mai cuprins texte explicative și scurte filmulețe legate de arheologia sării. Proiectul expozițional a ajuns la peste 3440 de vizitatori. Se va urmări transformarea expoziției itinerante în una permanentă.

Organizarea expoziției foto-documentare „Păstoritul în SE Transilvaniei”

Asociația Cultural-Creștină „Justinian Teculescu” Covasna și Hotel Bradul din stațiunea Covasna au contribuit la implementarea proiectului nostru în Poiana Nedeei, în perioada 16 iulie - 31 decembrie 2023. Procesul de documentare a fost urmat de selectarea de exponate, consultanță științifică și verificarea planului tematic. S-au machetat nouă planșe, afișul, pliantul și diferite texte de promovare (comunicat și texte de postări pentru online). Expoziția a fost văzută de cca. 2200 de vizitatori. Itinerarea expoziției va continua în alte locații în 2024.

Itinerarea expoziției foto-documentare „Granița de Est a Provinciei Dacia Romană”

MNCR a expus și în 2023, în mai multe unități de învățământ și de cultură din județele Harghita, Covasna și Brașov, expoziția menționată, în perioada mai-

decembrie 2023. Participanții la vernisaje au putut audia și prelegerile susținute de specialiștii implicați. Proiectul va continua și în anul 2024.

Itinerarea expozițiilor foto-documentare dedicate anului CENTENAR

Expozițiile MNCR „Personalități covășene și harghitene ale Marii Uniri” și „Marile Bătălii ale primului Război Mondial în Carpații de Curbură – teledetecție și arheologie aeriană” au fost prezentate în 2023 la Școala Gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani, Complexul Sportiv Național din Izvoru Mureșului, urmând o serie de unități de învățământ, de cultură și sport din județele Covasna, Harghita și Brașov. Expozițiile au fost însoțite și de o serie de ateliere de scriere (pe tăblițe sau cu tocul și cu pana). Astfel, expozițiile au ajuns la încă 4865 de beneficiari.

Programul Cercetări arheologice de teren

Cercetări interdisciplinare în situri salifere din Transilvania

În cadrul proiectului au fost efectuate periegheze, măsurători topografice și prelevare de probe în vederea datării radiocarbon în situri arheologice cu urme directe de exploatare a sării, precum Sânpaul și Cozmeni, jud. Harghita; Orșova, jud. Mureș; Caila, Săsarm și Blăjenii de Jos din jud. Bistrița-Năsăud; Dezmir și Pata jud. Cluj.

Peisajele arheologice din epoca dacică din Estul Transilvaniei:

Cercetări arheologice sistematice în Situl arheologic de la Covasna – Cetatea Zânelor

Proiectul a fost realizat în colaborare cu MNIT - Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, din Cluj-Napoca (instituția coordonatoare), Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” al Academiei Române

și Muzeul Civilizației Dacice și Romane. MNCR a participat în mod direct la cercetările de teren realizate pe drumul de legătură al cetății și culmile învecinate. Obiectivele proiectului au vizat verificarea observațiilor realizate pe modelul digital al terenului, obținut cu ajutorul datelor LiDAR, verificarea analizelor geofizice realizate prin metoda magnetometriei, verificarea ipotezei referitoare la existența pe acest traseu a drumului de acces antic spre și dinspre cetate. Au fost întreprinse investigații geofizice, lucrări de teledetecție și topografie arheologică și săpături arheologice în suprafețele stabilite în baza rezultatelor evaluării interdisciplinare. A rezultat o vastă documentație arheologică care cuprinde înregistrări arheologice, seturi de date interdisciplinare, planuri de săpătură, imagini și înregistrări video. În suprafața săpată a fost pus în evidență un sediment cu pigmenți și cu urme arheologice. Un sondaj-test a confirmat existența unui strat complex din punct de vedere arheologic în această zonă.

Contribuții la dezvoltarea instituției și perspective de valorificare pe termen mediu

Cercetările referitoare la perioada dacică în estul Transilvaniei sunt incluse în fiecare an în planul de activitate al MNCR, iar rezultate noi sunt înregistrate în fiecare an. Cercetările începute în zona drumului de acces către și dinspre Cetatea Zânelor au potențial considerabil pentru rezolvarea unor probleme arheologice și istorice cheie, legate de ocuparea și funcționarea așezării și centrului de putere de aici.

Cercetări arheologice interdisciplinare în castele romane din sud-estul Transilvaniei

În cadrul acestui proiect, MNCR a colaborat cu Universitatea Regensburg din Germania, prof. dr. Thomas Saile și cu Uni-

versitatea Valahia din Târgoviște. Cercetările s-au desfășurat în situri arheologice romane din jud. Covasna (Brețcu, Boroșneu Mare), în perioada mai-decembrie 2023. A avut loc documentarea necesară formulării unui proiect de cercetare UEFIS-CDI pentru participare la concursul de proiecte de cercetare exploratorie „IDEI”, proiectul generând un Raport de cercetare în castrul de la Brețcu. Activitățile din cadrul proiectului au cuprins pregătirea și depunerea unui proiect de cercetare pentru concursul de proiecte UEFISCDI „IDEI” cu titlul *„Understanding Roman Frontiers in Dacia: the military Fort ANGVSTIA and the functions of Limes in SE Transylvania / Înțelegerea Frontierei romane din Dacia: fortificația militară ANGVSTIA și funcțiile Limesului în sud-estul Transilvaniei”* și stabilirea unor parteneriate cu universitățile amintite. Se dorește continuarea proiectului în intervalul 2024-2028.

Cercetări arheologice de teren pe teritoriul orașului Covasna, jud. Covasna

A avut loc evaluarea arheologică a sitului Covasna – Dealul Sărat, jud. Covasna, în perioada august–octombrie 2023. A fost întocmit studiul topografic al sitului pe baza datelor disponibile, s-a extins S1/2020-2023 pe direcția nord-est, urmând integrarea spațială a vestigiilor descoperite, interpretarea, realizarea planurilor și înregistrări foto-video. Astfel a fost identificat un sit fortificat cu valuri de pământ și piatră realizat prin amenajarea unei acropole și a unor terase care sunt delimitate tot prin valuri de pământ și posibile șanțuri. Au fost descoperite artefacte (piese individuale și material de masă) care pot fi atribuite epocii bronzului timpuriu, cultura Schnekenberg (începutul mil. III î. Hr.) și epocii bronzului mijlociu, cultura Wietenberg (1800-1500 î.Hr.). Au rezultat un set de fotografii și filme din timpul săpăturilor arheologice și noi bunuri muzeale inventariate în RUI. Situl a

fost promovat pe Muzeul Virtual al MNCR, pe www.mncr.ro și pe paginile sociale. Cercetările vor continua și în 2024-2025.

Cercetarea siturilor preistorice fortificate din SE Transilvaniei

Cercetările din Turia, Olteni, Bixad (jud. Covasna) și Păuleni-Ciuc (jud. Harghita) s-au petrecut în intervalul iunie - septembrie 2023. Activitățile desfășurate au cuprins cartare, periegeze, măsurători, prelevare de probe, magnetometrie și sondaje arheologice în situri preistorice fortificate, dar și verificarea prin metode intruzive a structurilor defensive detectate prin magnetometrie și aerofotogrammetrie în partea vestică a sitului Păuleni-Ciuc. Rezultatele cuprind patru fișe de sit, trei planuri magnetometrice și trei aerofotograme. La Păuleni-Ciuc au fost relevate urme de fortificație în partea vestică a sitului; șase șanțuri, un val, o poartă și o depunere rituală constând în urme de la patru indivizi incinerati, împreună cu material ceramic bogat. În baza materialului ceramic și a datării ¹⁴C, s-a stabilit că acest complex aparține culturii Ciomortan-Costișa (cca. 2150 – 1950 cal BC). Totodată, s-a constatat că structurile defensive (7 șanțuri și 3 valuri) de la Păuleni-Ciuc datează de la 4500 cal BC până la 370 cal AD. Perspectivile pentru viitor includ extinderea săpăturilor în jurul complexului ritual descoperit și sondaje arheologice în zona structurilor defensive la Turia și Bixad. Rezultatele au fost valorificate prin modificarea expoziției de bază de la sediul MNCR și publicarea rezultatelor cercetărilor.

Cercetarea și documentarea patrimoniului privind istoria românilor din SE Transilvaniei:

Învățământul românesc din Depresiunea Întorsurii Buzăului

Proiectul MNCR a avut ca parteneri instituții precum Arhivele Naționale Har-

ghita, Covasna, Brașov, București, arhiva bisericii Sf. Nicolae din Brașov, Centrul de Documentare a Episcopiei Harghitei și Covasnei de la Sf. Gheorghe. Pe parcursul anului 2023 a fost conturată o colecție digitală de documente și fotografii referitoare la istoria învățământului românesc din Depresiunea Întorsura Buzăului. Activitățile au cuprins depistarea de documente (documente scrise, fotografii) referitoare la temă; analiza surselor și gruparea după anumite criterii; coroborarea informațiilor din documente cu informații din surse editate; studierea de surse editate și depistarea de surse inedite prin documentare; analiza și gruparea materialului, realizarea unei colecții de copii (în format electronic) a unor documente scrise și fotografii referitoare la tema abordată și redactarea raportului. Astfel, 40 dosare au fost studiate la Arhivele Naționale Covasna și la Centrul de Documentare al Episcopiei Harghitei. Instituția urmărește continuarea cercetării privind învățământul românesc din Depresiunea Întorsura Buzăului și elaborarea unei expoziții tematice.

Personalități culturale din sud-estul Transilvaniei

Pentru acest proiect, MNCR s-a bazat pe sprijinul Arhivelor Naționale Harghita, Covasna, Brașov, București, arhiva bisericii Sf. Nicolae din Brașov, CEDMNC Sf. Gheorghe și de la alte instituții de cultură. Proiectul și-a propus crearea unei colecții digitale de documente referitoare la temă, în vederea valorificării ei, în perspectivă, printr-o expoziție tematică; depistarea de documente (scrieri, fotografii); coroborarea informațiilor din documente cu informații din surse editate; depistarea și cercetarea de surse primare și secundare. Au fost studiate surse editate și depistate surse inedite prin documentare. Au urmat analiza și gruparea materialului, realizarea unei colecții de copii (în format electronic) de

documente scrise și fotografii referitoare la tema abordată și redactarea raportului. A rezultat o bază de date ce poate fi valorificată, în perspectivă, printr-o expoziție tematică la Prima Școală Românească din Sfântu Gheorghe. Au fost realizate 500 de copii după fotografii originale arhivate și studiate, și 500 de documente copii după cele originale studiate și arhivate. Cercetarea va continua și se va opri și asupra altor personalități din sud-estul Transilvaniei, care au avut o contribuție la dezvoltarea culturală, religioasă și politică la nivel zonal și național.

Onisifor Ghibu Aniversare 140. Omul, Activitatea, Opera, Moștenirea, Memoria

Proiectul a fost sprijinit de instituții științifice și culturale din țară (muzee, instituții de cercetare, biblioteci, asociații, instituții de educație – licee, școli gimnaziale). S-au elaborat protocoale de colaborare cu instituțiile partenere și semnarea lor, au fost concepute planurile de desfășurare ale activităților (organizare de conferințe, secțiuni în cadrul unor sesiuni de comunicări naționale, participare la sesiuni de comunicări naționale). Au fost elaborate materiale personalizate pentru identitatea vizuală a proiectului (logouri), materiale publicitare ale activităților: programe, roll-up-uri, panouri, afișe, pliante, cărți poștale în tiraj limitat numerotat, dedicate fiecărei activități, diplome aniversare în tiraj limitat numerotat, acordate participanților la activități, ecusoane. Au fost realizate materiale audio-foto-video, interviuri cu participanți de marcă la activități, promovare în rândul publicului în contexte la scară națională, elaborarea comunicatelor de presă de semnalare și a celor de bilanț pentru fiecare activitate cu material ilustrativ; materiale publicitare cu imagini postate pe pagina web a MNCR, pe conturile sociale, trimise pentru postare la agenții de pre-

să naționale și publicații online județene și naționale. Au fost elaborate articole de specialitate publicate în periodice și volume din țară, precum și alte produse editoriale ale proiectului: catalog de carte în format digital pe suport optic (DVD) și online cu ISBN, apărut la editură de rang național; conceperea structurii și elaborarea integrală a conținutului paginii web dedicate proiectului (<https://onisiforghibu140.ro/>); conceperea structurii și furnizarea de material pentru alte 3 pagini web. Rezultatele principale ale proiectului au fost 7 protocoale de colaborare încheiate; 22 activități publice (fig. 6): sesiuni de comunicări, conferințe, lansări de produse editoriale, depuneri de coroane; o expoziție de carte; model Diplome aniversare acordate cu ocazia evenimentelor; 9 modele de cărți poștale aniversare; 10 roll-up, afișe A3, panouri; 4 interviuri; 4 Pagini web; 2 publicații digitale; 6 documentare și materiale foto-video; peste 50 de postări online ale prezentărilor tuturor evenimentelor, care au însumat cca 1000 de participanți fizici și 7000 virtuali. A fost elaborat bilanțul detaliat al proiectului, procesarea datelor și materialelor audio-foto-video rezultate pe durata proiectului pentru publicare sub formă de articole și studii în reviste de specialitate și în format digital online sau pe suport optic (DVD) cu ISBN la editură de rang național. Proiectul a fost dedicat unui eveniment al anului 2023 (Aniversarea Onisifor Ghibu 140 de ani).

Digitizarea operei lui Onisifor Ghibu – site dedicat, colaborări cu arhive, biblioteci, alte instituții

Proiectul, pentru care s-a colaborat cu instituții științifice și culturale din țară, a urmărit sistematizarea datelor privind viața, activitatea, opera edită și inedită a savantului Onisifor Ghibu (bibliografii, categorii de documente, instituții, colecții private, locul de păstrare, accesibilitate); readuce-

rea în actualitate a vieții, realizărilor, operei, moștenirii și memoriei personalității lui Onisifor Ghibu. Activitățile au cuprins stabilirea listei publicațiilor editate (cărți, articole și studii în periodice); scanarea cărților; procesarea materialului scanat și realizarea formei finale a versiunilor digitale (pdf); proiectarea și crearea structurii paginii web a proiectului unde să se încarce produsele digitale. Alte activități au vizat încărcarea publicațiilor digitale; publicitatea activității, a produselor proiectului și diseminarea lor în scopul promovării valorii și importanței proiectului și a imaginii MNCR; elaborarea protocoalelor de colaborare cu instituțiile partener și semnarea lor; conceperea planurilor de desfășurare a activităților: identificarea listelor publicațiilor lui Onisifor Ghibu – circa 130 volume, circa 1500 articole în periodice diverse; identificarea colecțiilor private, a surselor arhivistice și a inventarelor; elaborarea planului de lucru; elaborarea materialelor pentru identitatea vizuală a proiectului (logo-uri), care se aplică pe publicațiile scanate și pe documente ca pagini separate; achiziția instrumentelor pentru digitizare, scanarea publicațiilor.

Au fost scanate publicații din colecția privată Irina Cristescu, București; identificarea surselor arhivistice și a inventarelor; identificarea publicațiilor în colecțiile bibliotecilor publice. În acest scop, s-au consultat 100 de volume, două fonduri arhivistice (Arhivele Naționale, București, Arhivele Naționale Cluj-Napoca), două mari biblioteci: Biblioteca Metropolitană București și Biblioteca Academiei, Cluj-Napoca. A urmat procesarea materialelor scanate și conturarea formei finale a materialelor digitizate (fișiere pdf), postarea materialelor scanate online pe site-uri dedicate (4 site-uri), conceperea structurii și elaborarea integrală a conținutului paginii web dedicate proiectului (<https://onisiforghibu140.ro/>); conceperea structurii

și furnizarea de material pentru alte 3 pagini web. Proiectul a înregistrat 1000 de participanți la evenimentele organizate; cca. 7000 de vizualizări / accesări online pe website MNCR, rețele sociale și website-ul proiectului.

Cercetări etnografice de teren

Oieritul tradițional în sud-estul Transilvaniei

În 2023 au avut loc cercetări etnografice de teren în Covasna, Brețcu și Reci (jud. Covasna). Cercetările au urmărit evoluția formelor de păstorit tradițional practicate în zona Covasna; istoricul centrului textil de la Voinești, Covasna, privind prelucrarea lânii, a pieilor, comercializarea lor și identificarea de obiecte etnografice pentru expunerea lor în viitorul Muzeu în aer liber de la Voinești-Covasna.

Proiectul a cuprins documentarea privind zona de cercetat; identificarea și repertorierea celor care mai practică oieritul pendulator în județul Covasna; cercetări etnografice de teren realizate de muzeografi MNCR; prelucrarea și clasificarea materialului etnografic cules și elaborarea raportului de cercetare. Rezultatele cuprind materiale etnografice culese și arhivate; un raport de cercetare; materiale publicate pe site-urile MNCR, conturile de social media și canalul de Youtube; 600 de fotografii; raportul proiectului. Beneficiari direcți au fost 100 de muzeografi, cercetători și persoane intervievate. Beneficiarii virtuali au atins un număr de 5000, adică cei care au vizualizat articolele publicate pe conturile de social-media și materiale video de pe contul de Youtube al MNCR. Proiectul va continua și în anul 2024.

Fotografia etnografică de familie – mărturie vizuală a culturii și civilizației tradiționale rurale

În cadrul proiectului s-au purtat discuții cu mai mulți colecționari privați / proprie-

tari ai albumelor de familie. Activitatea s-a desfășurat în teren și prin corespondență. Obiectivele proiectului sunt cercetarea și promovarea patrimoniului etnografic material și imaterial din jud. Harghita; repertorierea și conservarea în format digital a unor fotografii reprezentative pentru portul tradițional, obiceiuri, tradiții și ocupații; creșterea gradului de conștientizare în cadrul comunității cu privire la accelerarea fenomenului de dispariție din teren a anumitor bunuri etnografice, din toate categoriile; valorificarea rezultatelor în cadrul unui album cu cele mai relevante fotografii documentate în cadrul cercetării (după încheierea documentării). Activitățile din cadrul proiectului au fost întocmirea unei fișe standard de documentare și a unei fișe de informator; identificarea, repertorierea și conservarea în format digital a unor fotografii din arhive personale, reprezentative pentru portul tradițional, obiceiuri, tradiții și ocupații din Harghita; scanarea, fișarea, arhivarea digitală a fotografiilor (105); discuții cu specialiști din domeniul fotografiei - aspecte tehnice (5 fotografi, printre care conf. univ. dr. Matei Bejenaru - UNAGE Iași), din domeniul istorie (dr. Ana Dobreanu, Adrian N. Alexe - ASTRA Sibiu).

Au avut loc analiza, gruparea, scanarea și fișarea a 100 fotografii din albumele personale ale unor familii din jud. Harghita, zona Toplița și zona Izvoru Mureșului; prezentări centrate pe proiect și rezultate la Colocviul MNCR "Priorități de cercetare în SE Transilvaniei" (mai 2023) și la Sesiunea Științifică Anuală a MNCR (decembrie 2023). Materialele de promovare au cuprins două apeluri de contribuție, două prezentări despre proiect, trei materiale de prezentare a unor rezultate cu ocazia unor evenimente; materiale pentru website-ul MNCR și rețelele sociale asociate, de prezentare a proiectului și valorificarea rezultatelor, prezentarea unor fotografii

cu ocazia unor evenimente precum Ziua lei (24 iunie) - material pe Muzeul virtual, Ziua Satului Românesc (24 septembrie), Sărbătoarea Crăciunului (postare pe 21 decembrie), postări de promovare și invitații de contribuie la proiect publicate pe website-ul MNCR, rețelele sociale (pagini, grupuri) și în presa locală și națională (3 articole). Beneficiari direcți au fost 35 (participanți la Colocviu, respectiv la secțiunea *Etnografie* a Sesiunii Anuale a MNCR), iar beneficiari virtuali: 500 (vizualizări și interacțiuni pe website MNCR, muzeu virtual, rețele sociale, distribuire, ziare print și postările de pe paginile ziarelor/revistelor). Proiectul va continua și în 2024.

Programul Educație Muzeală

Primii pași la Prima Școală Românească

Proiectul s-a desfășurat în unități școlare din județele Harghita, Covasna și Brașov, având ca obiectiv principal promovarea punctului muzeal Prima Școală Românească, în rândul școlilor și atragerea de noi vizitatori. Activitățile au cuprins ateliere de scriere pe tăblițe, ateliere de scriere cu pana sau cu tocul, prezentarea unei povești despre evoluția instrumentelor de scriere, vizite cu ghidaj de specialitate la sediul central și la Prima Școală Românească; ateliere de scriere în unități de învățământ și lecții deschise. Au fost organizate 15 ateliere de scriere cu pana, vizite ghidate, promovare în online, promovare pe site-urile partenerilor; un set de fotografii și filme din timpul evenimentelor; 10 ateliere de scriere cu tocul, ghidaje, jocuri, ghidaje de specialitate. Au beneficiat de aceste activități un număr de 725 elevi și cadre didactice. În 2024 se urmărește realizarea Turului virtual al punctului muzeal Prima Școală Românească din Sfântu Gheorghe și continuarea activităților.

Zilele Porților Deschise la șantierele arheologice

S-au concretizat în ample evenimente realizate împreună cu autoritățile locale, primării, muzee și asociații. S-au desfășurat la siturile arheologice din Băile Figa (16 iunie 2023), Păuleni-Ciuc (18 august) (fig. 7) și Covasna-Cetatea Zânelor (13 august 2023). Principalul obiectiv a fost promovarea acestor situri prin prezentări publice, experimente, expoziții cu noi obiecte descoperite, prezentări pentru presă și pentru alți specialiști. Au rezultat trei evenimente dedicate șantiierelor arheologice, trei expoziții temporare itinerate, trei lecții deschise și 10 apariții online - pe www.mncr.ro, paginile media ale muzeului și ale partenerilor.

ExplorIST - proiect de educație muzeală, kituri de explorare interactivă

Implementat pentru grădinițele din Sfântu Gheorghe, proiectul urmărește promovarea punctelor muzeale ale MNCR și atragerea de noi vizitatori, precum și inițierea copiilor în arheologie. Activitățile gândite pentru ei au cuprins jocuri și materiale de lucru interactive, dedicate acestei categorii de public, pentru a facilita o vizită plăcută și adaptată vârstei. În acest scop au fost încheiate parteneriate cu unitățile de învățământ, s-au pregătit materiale de lucru, jocuri și experimentarea utilizării kiturilor la categoria de vârstă selectată (grupa 2-5 ani).

Acasă la Romulus Cioflec

În cadrul proiectului s-au desfășurat activități la Casa memorială "Romulus Cioflec" din Araci și la Școala Gimnazială "Romulus Cioflec", acestea urmărind promovarea Casei Memoriale și atragerea copiilor romi la muzeu. Au fost organizate 15 ateliere creative, cinci vizite ghidate și două lecții deschise, la care au luat parte 550 de elevi (majoritatea de etnie romă).

Tradiție și Modernitate, ediția a XVI-a

Activitățile din cadrul proiectului au fost implementate alături de unități școlare, asociații, instituții de cultură, case de cultură și primării, la sediul central al MNCR, la Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Araci și în unități de învățământ. Activitățile propuse au cuprins prezentări ale ofertei MNCR în școli; ateliere creative în unități de învățământ din județele Covasna și Brașov (ateliere de modelaj lut, de confecționat măștișoare, de pictură pe vase ceramice, de scriere cu pana; prezentări legate de tradițiile legate de sărbătoarea de Dragobete, Mărțișor și 8 Martie). Au participat la aceste activități cca. 575 de elevi și cadre didactice.

Școala la muzeu

Au fost promovate punctele muzeale ale MNCR în unități școlare din Harghita, Covasna și Brașov. Activitățile au cuprins vizite cu ghidaj la sediile MNCR; ateliere creative în unități de învățământ; organizarea unor activități privind vizibilitatea MNCR în rândul publicului, coordonarea atelierelor de lucru, ghidaje de specialitate și activități de promovare. Au avut loc 15 ateliere de modelaj în lut, 15 ateliere de scriere cu pana; vizite ghidate, jocuri, promovare online. Au participat 950 de elevi și cadre didactice.

Noaptea Muzeelor, ediția a XV-a

În colaborare cu RNMR, Muzeul a luat din nou parte la evenimentul național și european. Publicul a putut vizita gratuit expozițiile permanente „Așezarea preistorică Păuleni Ciuc Dâmbul Cetății”, Expoziția tactilă „Atinge istoria - Așezarea preistorică Păuleni Ciuc Dâmbul Cetății”, participând și la activități interactive (ateliere și jocuri).

Ateliere, jocuri și expoziții la Muzeul Oltului și Mureșului Superior

În 2023, parteneri în proiectele de la MOMS au fost Școala Gimnazială „Liviu Rebreanu”, Colegiul Național „Octavian Goga”, Muzeul Municipiului București și Muzeul Național de Istorie a României București. La sediul din Miercurea-Ciuc au avut loc serii de activități dedicate, ca în fiecare an, Zilei Culturii Naționale și Unirii Principatelor Române, la care au participat preșcolari, elevi, cadre didactice și publicul larg. Au fost organizate ateliere creative adresate școlarilor și preșcolarilor, adulților și expoziții tematice în colaborare cu muzee partenere. Astfel au avut loc evenimente culturale derulate cu diferite ocazii, la sediu și în unități de învățământ; 20 ateliere creative; două expoziții găzduite la sediul MOMS în intervalul 29.08.2023 - 18.01.2024 și promovarea în online a tuturor evenimentelor. Numărul beneficiarilor a fost de 1998. Activitățile vor continua și în anul 2024. (fig. 7-8)

Joc și sport – Tradiții și competiții (Etapa a VI-a)

Proiectul s-a derulat în colaborare cu Liceul Teoretic „Mircea Eliade” din Întorsura Buzăului, Club Sportiv „RETELIN” din Întorsura Buzăului, Asociația Sportivă „Ciucas” Întorsura Buzăului și Primăria Întorsura Buzăului, la Sfântu Gheorghe și Întorsura Buzăului. Activitățile cuprinse în proiect au fost Cupa Unirii la fotbal-tenis în sală, ediția a VIII-a, 22 ianuarie 2023; Cupa Îndrăgostiților de tenis de câmp, ediția a VI-a, 26.02.2023; „Oina din bătrâni în Țara Buzaelor” (fig. 9), eveniment dedicat zilei de 9 mai – Ziua Națională a Oinei; Campionatul Județean de Baschet Amator Covasna – sezonul 2023; Joc de țurcă în cadrul proiectului „Cupa Ciobănașul de Țurcă la cerc” ediția I, Întorsura Buzăului, județul Covasna, 03 septembrie 2023; Cupa Buzaielor la Baschet, ediția a VIII-a, 21 decembrie 2023, Întorsura Buzăului.

Astfel, au fost organizate 6 competiții la care au participat 15 echipe, fiind prezentate cu aceste ocazii și 5 expoziții itinerante ale MNCR.

Publicații

Revista ANGVSTIA

Etapele principale de lucru urmăresc redactarea, corectura și evaluarea primară a manuscriselor, urmate de *Peer-review*, tipărirea nr. 26, editarea nr. 27, încărcarea revistei pe: <https://muzeu.mncr.ro/index.php/pages/revista-angvstia>; corespondența cu autorii, evaluatori și mari baze de date, precum Cross-Ref, ERICH+, CEEL, în vederea acreditării internaționale a revistei, și elaborarea arhivei digitale a Revistei ANGVSTIA. Au urmat lansarea revistei și difuzarea la instituții de profil din țară și străinătate. Proiectul va continua și în următorii ani.

„Caietele de la Araci”, nr. 19 și 20

Pe parcursul anului 2023, au fost pregătite, editate și tipărite numerele 19 și 20 ale revistei literare „Caietele de la Araci”. Ambele numere au fost lansate în cadrul unor evenimente culturale organizate de MNCR, cărora le-au fost dedicate 10 apariții în presa locală și online. Beneficiari direcți au fost 100 de scriitori și artiști plastici – autori ai materialelor publicate în revistă, dar menționăm și cca. 1000 de beneficiari virtuali.

Monografia arheologică Păuleni Ciuc – Dâmbul Cetății

În cursul anilor 1999-2023, colectivul de autori participanți la cercetările arheologice desfășurate sub egida MNCR în situl Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății (V. Kavruk, D. Buzea, Gh. Lazarovici, Gh. Dumitroaia, M. Rotea, D. Ștefan, J. Puskas, R. Munteanu), au pregătit pentru publicare textele (în total 300 pagini) și ilustrațiile (200 planșe) privind rezultatele săpăturilor arheologice

și cercetărilor interdisciplinare, care reprezintă partea tehnică a monografiei. Acestea se vor completa cu rezultatele unor analize științifice ce urmează să fie gata în cursul anului 2024. Monografia este programată pentru publicare la finalul anului 2024, cu ocazia împlinirii a 20 de ani de cercetări sistematice.

Manifestări culturale

Colocviu științific Priorități de cercetare în estul Transilvaniei

În perioada 16-17 mai 2023, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe a organizat Colocviul științific „Priorități de cercetare și valorificare a patrimoniului cultural în estul Transilvaniei” (fig. 10), ediția a IV-a, care s-a desfășurat la Centrul de Cultură Arcuș din Sfântu Gheorghe, fiind structurat pe două secțiuni: „Cercetarea, valorificarea și managementul patrimoniului etnografic” și „Cercetarea, valorificarea și managementul patrimoniului arheologic”.

În cadrul manifestării, specialiștii MNCR, alături de invitați și colaboratori din țară, au susținut comunicări, urmate de debateri privind cercetarea, valorificarea și managementul patrimoniului etnografic și arheologic în estul Transilvaniei. Au fost susținute 20 comunicări științifice, încadrate în patru domenii (etnografie, istorie, muzeologie, arheologie).

Sesiunea Științifică anuală a MNCR (ediția a XX-a)

Cu sprijinul Instituției Prefectului din Județul Covasna, Centrului de Cultură Arcuș, a Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” și a Centrului European de Studii Covasna-Harghita, MNCR a prezentat a XX-a ediție a *Sesiunii Științifice Anuale a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni* (fig. 11), în perioada 6-8 decembrie 2023. Au fost susținute câteva prezentări în plen, urmate de comu-

nicări pe secțiuni (arheologie, etnografie, istorie, muzeologie). Au fost lansate și cele mai recente publicații editate de MNCR.

Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație”, ediția a XXIX-a

Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna” în parteneriat cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Asociația „Ștefădina” București, Episcopia Covasnei și Harghitei Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Centrul European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, cu sprijinul Secretariatului General al Guvernului României prin Serviciul Dezvoltare Comunitară din cadrul Direcției Dezvoltare Comunitară, Bună Guvernare, Monitorizare Întreprinderi și Instituții Publice, a organizat Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație”, Ediția a XXX-a. Astfel, în perioada 21-23 septembrie 2023, la Complexul Sportiv Național Izvoru Mureșului, jud. Harghita au fost susținute comunicări științifice de către 80 de oameni de cultură - cercetători, academicieni, profesori universitari, istorici, teologi, sociologi, etnografi, scriitori, muzeografi, arhiviști, profesori, preoți, printre care s-au numărat și specialiști ai MNCR.

Nedeia mocănească la Covasna – Valea Zânelor

În cadrul Nedeii mocănești din Voinești, Covasna, MNCR a prezentat expoziția foto-documentară „Păstoritul în sud-estul Transilvaniei” (fig. 4), realizată în urma cercetărilor întreprinse în cadrul proiectului „Oieritul tradițional în sud-estul Transilvaniei”. Muzeul a oferit ghidaj de specialitate și ateliere creative gratuite, de scriere cu pana și penița, scriere pe tăblițe și

fișe de lucru tematice, legate de păstorit. Circa 1200 de persoane au vizitat expoziția și au participat la ateliere. Ulterior, expoziția a fost relocată la hotelul Bradul din stațiunea Covasna.

Muzeul pentru toți

Studii privind nevoile și preferințele culturale ale publicului de etnie maghiară și romă din județele Covasna și Harghita

Proiectul a fost implementat la Școala Gimnazială HENTER KÁROLY din Bodoc, jud. Covasna, Colegiul Național Székely Mikó din Sf. Gheorghe, jud. Covasna, Școala Gimnazială ADY ENDRE din Sfântu Gheorghe, Școala Gimnazială VÁRADI JÓZSEF din Sf. Gheorghe, jud. Covasna, Școala Gimnazială MÁRTON FERENC din Păuleni Ciuc, jud. Harghita, Biblioteca Comunală Păuleni Ciuc, jud. Harghita, Școala Gimnazială JÓZSEF ATTILA din Miercurea Ciuc, jud. Harghita, Școala Gimnazială „Romulus Cioflec” din Araci, jud. Covasna, Școala Gimnazială Vâlcele din Vâlcele, jud. Covasna, Școala Generală Iarăși din Hăghig, județul Covasna. Proiectul a urmărit identificarea nevoilor cultural-educative ale copiilor de etnie maghiară și romă în vederea promovării muzeului și atragerii unui număr cât mai mare de vizitatori. În acest scop a fost elaborată o procedură de lucru; un chestionar în limbile maghiară și română pentru cele două comunități; încărcarea chestionarelor pe platforma online, disponibile în limba maghiară pe link: <https://forms.gle/K4cgnwww4gZnNem4A>, respectiv în limba română pe link: <https://forms.gle/XVCD0JhmexvuooYj7>; mediatizarea proiectului în online, precum și la școlile partenere; colectarea și interpretarea datelor; interpretarea rezultatelor pentru cele două etnii. Chestionarul cu 10 întrebări a fost completat online de către 200 de copii din comunitățile de maghiari și romi, din județele Covasna și Harghita, aflați în cla-

sele I-IV.

Conferințe și lecții publice

Au fost susținute 8 lecții deschise, la care au asistat 100 de participanți. Lecțiile au fost prezentate de specialiștii MNCR în instituții de învățământ din Covasna, Harghita, universitățile Valahia și Moldova. V. Kavruk a prezentat „Patrimoniul cultural hibrid, Orheiul Vechi, Peisaje saline din România”; D. Ștefan, „Inteligența artificială în slujba arheologiei, Cetățile dacice din sud-estul Transilvaniei”; L. David, „Patrimoniul imaterial românesc în Lista UNESCO, Păstoritul transhumant”.

Muzeul Virtual al Carpaților Răsăriteni

Tur virtual al expoziției arheologice de bază-Păuleni Ciuc

Pentru acest proiect a fost redactat un scenariu, urmat de încheierea contractului cu o firmă IT și crearea de conținut relevant pentru public. A rezultat un tur virtual (fig. 2), 10 postări în mediul online și 7 apariții în presă. Proiectul a înregistrat 1000 de accesări online.

Dezvoltarea colecției 3D și a paginii de Sketchfab a MNCR

Scopul proiectului este digitizarea patrimoniului aflat în administrarea MNCR, digitizarea de obiecte 3D și de monumente. Bunurile scanate 3D și ulterior postate online pe Sketchfab contribuie la vizibilitatea și promovarea patrimoniului din cadrul MNCR. Au fost selectate 17 bunuri culturale arheologice, din care 16 din ceramică și unul din lemn, pentru care s-a pregătit documentația aferentă (fișe analitice de evidență, fișe de conservare, extras Docpat).

Digitizarea produselor culturale și lansarea în online

Activitatea din cadrul proiectului a urmărit crearea de conținut relevant în

vederea valorificării online în variante accesibile publicului, prin postări pe platformele online ale MNCR. Acestea au înregistrat 50.000 de accesări.

Programe și proiecte finanțate în totalitate din fonduri atrase

Programului Național Limes / Elaborarea documentației științifice necesare pentru dosarul de înscriere a Frontierelor Daciei Romane în Lista patrimoniului mondial UNESCO

Programul susținut de Ministerul Culturii s-a axat pe cercetarea Frontierei Daciei romane, sectorul de Est: cercetarea științifică și valorificarea rezultatelor în vederea realizării documentației pentru înscrierea în Lista Patrimoniului mondial UNESCO a obiectivelor de patrimoniu cultural ce au făcut parte din Frontierele Imperiului Roman, pe Sectorul de Est al Provinciei Dacia. Activitățile din cadrul proiectului au inclus ample cercetări în zona apropiată castrelor de la Olteni, Baraolt, Boroșneul Mare, Brețcu, Comolău - Reci și a zonelor învecinate; diseminarea activității proprii și consultarea rezultatelor altor persoane și instituții implicate în procesul de pregătire a dosarului UNESCO; monitorizarea siturilor din lista indicativă aflate pe teritoriile județelor Brașov, Covasna, Harghita și Mureș; completarea și actualizarea sistemului GIS de evidență computerizată/bazei de date pentru documentarea datelor acumulate pe parcursul activităților în cadrul Programului Național Limes; creare de conținut pentru prezentarea siturilor. Pe lângă raportul de activitate, proiectul a generat și rapoarte de monitorizare aprofundată, fișe de sit pentru județele Brașov, Covasna, Harghita și Mureș, două volume (monografie arheologică și studiu de analiză) publicate, un model 3D pentru inscripția de fondare a castrului de la Boroșneul Mare și rapoarte de cercetare asupra materialelor descoperite în castelele din jud. Mureș.

Obiectivul prioritar stabilit (completarea și actualizarea dosarului UNESCO) a fost atins, astfel că s-au elaborat fișele de sit necesare pentru clasarea siturilor din Lista indicativă UNESCO (cu noua configurație a zonelor de protecție), s-au efectuat cercetări suplimentare care subliniază valoarea universală a Limesului Daciei Romane și s-au publicat două cărți pe tematica limesului din zona de activitate a MNCR în cadrul Programului Național Limes (una pentru jud. Brașov, alta pentru jud. Covasna) și anume - Nicolae GUDEA, Dorel BONDOC, CVMIDAVA, *Castrul roman de la Râșnov. II. Săpăturile din anii 1969-1974*, Editura Tinta Sf. Gheorghe, ISBN 978-606-901-135-5 și Andrea POPA, *Managementul integrat al patrimoniului cultural mondial în România. Studiu de caz: Frontiera romană din Dacia. Siturile de epocă romană de la Brețcu, Comolău și Boroșneul Mare*, Editura Astra Museum Sibiu, ISBN 978-606-733-361-9. Beneficiari direcți ai proiectului au fost circa 1000 de persoane. Rezultatele noilor cercetări vor fi valorificate prin crearea de noi produse culturale și completarea celor deja existente: expoziții temporare, articole și alte publicații destinate publicului larg, filme documentare, lecții deschise și conferințe publice.

Cercetări arheologice sistematice în Situl arheologic de la Mangalia, necropola tumulară a orașului antic Callatis

În colaborare cu Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" al Academiei Române și Muzeul Național de Istorie a României București, au avut loc investigații geofizice la situl arheologic Mangalia (LMI-CT-I-m-A-02696.07, RAN 60491,04), jud. Constanța. Au fost conduse lucrări de teledetecție și topografie arheologică; săpături arheologice în suprafețele stabilite în baza rezultatelor evaluării interdisciplinare; documentarea săpăturilor arheologice; prelucrarea înregistrărilor arheologice, a datelor interdisciplinare și a materialelor

strânse.

Cercetări arheologice sistematice în Situl arheologic Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății

La situl din comuna Păuleni-Ciuc, jud. Harghita lucrările au cuprins verificarea prin metode intruzive a structurilor defensive detectate anterior prin magnetometrie și aerofotogrammetrie în părțile estice și vestice ale sitului și a fost elaborată documentația pentru obținerea autorizației de cercetare arheologică sistematică. Cercetarea arheologică a cuprins măsurători, prelevarea probelor, studierea stratigrafiei; realizarea de hărți și planuri; coroborarea noilor rezultate cu informațiile de arhivă; identificarea și interpretarea structurilor defensive, precum și stabilirea cronologiei acestora; prelevarea de mostre pentru determinarea radiocarbon. Cercetările efectuate au adus date esențiale pentru elucidarea sistemului de fortificare de la eneolitic până la epoca post-romană.

Analizele radiocarbon arată că structurile defensive aparțin mai multor perioade: epocii eneolitice, epocii bronzului, perioadei dacice și epocii romane târzii sau post-romane. Totodată, a fost finalizată cercetarea porții vestice a sitului. Patrimoniul MNCR s-a îmbogățit în urma cercetărilor de la Păuleni-Ciuc cu câteva bunuri ceramice întregi. Valorificarea rezultatelor se va face în cadrul monografiei despre situl Păuleni-Dâmbul Cetății și prin dezvoltarea expoziției de bază *Păuleni-Dâmbul Cetății*.

Cercetări arheologice sistematice în Situl arheologic de la Bedeháza

Lucrările s-au desfășurat la situl arheologic Bedehaza (LMI-CV-I-s-13032, RAN 63401,05), Sfântu Gheorghe și Ghidfalău, jud. Covasna, urmărind delimitarea sitului arheologic, identificarea topografică a vechilor săpături (1912-1913 și 1946-1950) și stabilirea perioadelor de ocupare a sitului. În acest scop au avut loc documentări

de arhivă, investigații geofizice, lucrări de teledetecție și topografie arheologică și săpături arheologice în suprafețele stabilite în baza rezultatelor evaluării interdisciplinare. Au fost cercetate două zone în care materialul arheologic se află în poziție secundară, trei gropi din perioada dacică și medievală și o locuință medievală. A avut loc documentarea cercetărilor (înregistrări arheologice, seturi de date interdisciplinare, planuri de săpătură, imagini și înregistrări video), au fost descoperite materiale arheologice din epoca bronzului, epoca fierului, perioada post-romană și perioada medievală. Au fost identificate și cercetate urmele unui vad peste râul Olt, două poduri și o moară din perioada modernă.

Vestigiile descoperite în campania din anul 2023 (vase de lut, obiecte de metal), au fost grupate în 26 de pachete și se află acum în evidența MNCR. Au fost selectate materiale organice din contexte relevante care urmează a fi datate prin metoda radiocarbon. A fost identificată cu precizie amplasarea săpăturilor din 1946-1950, iar săpăturile din anii 1912-1913 au fost identificate cu precizie de aproximativ 50 m și urmează a fi investigate în campaniile următoare. Cercetările referitoare la perioada dacică în estul Transilvaniei sunt incluse în fiecare an în planul de activitate al MNCR, iar rezultate noi sunt înregistrate în fiecare an. Prin întinderea sa, situl arheologic de la Bedehaza este unul dintre cele mai importante surse de vestigii dacice.

Cercetarea sitului arheologic de exploatare a sării de la Băile Figa, oraș Beclean, jud. Bistrița-Năsăud

Au fost dezvelite structurile descoperite anterior în S.XXV în situl Băile Figa (fig. 3); s-au întocmit cataloage pentru toate obiectele de lemn descoperite în cadrul acestei campanii de cercetare arheologică și desene (planuri și profile) fotografii și filme. Activitățile au fost consemnate

în Jurnalul de Săpătură, la care se adaugă fotografii, filmări și planuri desenate, aerofotografie, măsurători GPS, prelevare a unor mostre de lemn pentru analiza radiocarbon și altele. S-a procedat la dezvelirea unei structuri de lemn datând din cca. 1000-900 a. Chr.. S-au făcut fotografii și filme în timpul cercetărilor, au fost descoperite artefacte preistorice de lemn, piatră și ceramică; s-au prelevat mostre de lemn pentru determinarea speciilor de lemn preistoric. A fost extinsă și conservată *in situ* S. XXV și s-au publicat pe Muzeul Virtual al Carpaților Răsăriteni noile informații științifice cu privire la situl de la Băile Figa.

Programe și proiecte finanțate din venituri proprii

Cercetarea arheologică contractuală și proiecte aferente

În cursul anului 2023, în urma unor contracte încheiate cu agenți economici, organe de administrație locală și persoane fizice pe teritoriul județelor Covasna și Harghita, MNCR a realizat evaluări arheologice de teren, supravegheri arheologice și săpături arheologice preventive în 38 obiective de investiții (construcții, amenajări, regularizări, modernizări, actualizări de PUZ și PUG). În urma cercetărilor menționate, în baza rapoartelor de cercetare și recomandărilor elaborate de arheologi angajați ai MNCR, Ministerul Culturii și direcțiile județene pentru cultură, au eliberat certificate de descărcare terenurilor de sarcină arheologică, s-au eliberat avize favorabile necesare pentru obținerea autorizațiilor de construire aferente diverselor investiții: amenajarea sau modernizarea unor drumuri, regularizarea unor cursuri de apă, construcții de clădiri etc. În plus, primăriile unor localități, au putut să elaboreze sau să modifice PUZ-uri sau PUG-uri. MNCR a realizat, datorită lucrărilor menționate, venituri considerabile și, totodată, și-a îmbogățit patrimoniul arheologic administrat. Pen-

tru realizarea acestor lucrări, 10 angajați ai muzeului (managerul, cercetători, muzeografi și conservatori), au participat la activități în teren, în medie câte 120 zile lucrătoare, la care se adaugă aproximativ 90 zile lucrătoare în care angajații muzeului au procesat rezultatele cercetărilor de teren și au redactat rapoartele de cercetare și documente administrative.

Alte evenimente, activități specifice instituției, planificate pentru perioada de management

Cercetarea patrimoniului: Analize radiocarbon în 2023

Pentru această activitate a avut loc prelevarea, selectarea și prelucrarea a 7 probe din os și lemn ars, rezultate din cercetările arheologice de la Păuleni-Ciuc și Ocland jud. Harghita și Ghidfalău, jud. Covasna. Prelucrarea probelor s-a efectuat în laboratorul Isotoptech din Debrecen, Ungaria. Astfel, probele din situl de la Păuleni-Ciuc-Dâmbul Cetății au dat rezultate din epoca eneolitică (c. 4300-4000 î. Chr), epoca bronzului (c. 2600-1600 î. Chr), respectiv din epoca fierului (c. 100 î. Chr – 60 d. Chr). O probă dintr-un tumul de la Ocland a dat ca rezultat un interval cuprins între c. 2650-2450 î. Chr, iar cel de la Ghidfalău între c. 50 î. Chr - 70 d. Chr.. Valorificarea rezultatelor se va face prin publicarea lor în monografia sitului Păuleni-Dâmbul Cetății, care va contribui semnificativ la înțelegerea cronologiei epocii bronzului mijlociu din zona sud-estică a Carpaților Răsăriteni. Probele din celelalte situri sunt primele pentru perioadele menționate, astfel că sunt date importante privind cronologia bronzului timpuriu și epoca fierului dacic.

Cercetarea și dezvoltarea patrimoniului etnografic pentru Muzeul în Aer Liber din Covasna

Proiectul vizează Covasna și satele vecine. Au avut loc deplasări în teren și identi-

ficarea de donatori de bunuri etnografice. Au fost întocmite acte de donație și au fost preluate bunuri. Activitățile aferente proiectului au mai cuprins cercetarea patrimoniului și selecția pieselor pentru viitorul muzeu; finalizarea planului tematic și înaintarea acestuia spre aprobare Comisiei Naționale a Muzeelor și Colecțiilor. Planul tematic a fost aprobat de către CNMC; un număr de 268 de bunuri de patrimoniu au fost obținute de la donatori, din care 22 bunuri etnografice, 2 documente, 241 de istorie și 3 de artă decorativă.

Manifestări culturale

Au fost itinerate expozițiile foto-documentare realizate cu ocazia Centenarului Marii Uniri la Căminul cultural din Zăbrățu, com. Sita Buzăului, jud. Covasna. Aici au avut loc și ateliere de scriere cu toc și pana.

Întâlnirea cu autori de literatură din județele Covasna și Harghita la Prima Școală Românească

În cadrul celei de a XXXI-a ediții a Zilelor Andrei Șaguna, a avut loc *Întâlnirea cu autori de literatură din județele Covasna și Harghita* la Punctul muzeal „Prima Școală Românească din Sf. Gheorghe”, din cadrul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni. La evenimentul moderat de drd. Tatiana Scurtu și prof. Maria Stoica au participat scriitorii Mihaela Aionesei, din Târgu Secuiesc, Ana Alina Ciorici Costache din Sfântu Gheorghe, prof. Mihai Trifoi, din Bixad, precum și harghitenii Gheorghe Filip și Daniel Întuneric, din Miercurea Ciuc. Participanții au vizitat punctul muzeal, apoi au luat parte la momente artistice și lansări de carte.

Noaptea Muzeelor la Sate, ediția I

Ediției inaugurale „Noaptea Muzeelor la Sate” (fig. 12), un proiect al Rețelei Naționale a Muzeelor din România, lansat în 2023, i

s-a alăturat și Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Araci, unde Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, în parteneriat cu Filiala Brașov a Uniunii Scriitorilor, au organizat un eveniment literar. Cu această ocazie, participanții au putut vizita punctul muzeal, au luat parte la ateliere interactive și la un colocviu literar, în cadrul căruia a avut loc și lansarea revistei „Caietele de la Araci”, nr. 19.

Participări la manifestări științifice naționale

Pe parcursul anului 2023, specialiștii Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni au participat la 24 de sesiuni și colocvii naționale cu 46 de comunicări științifice.

Dintre participările la manifestări științifice internaționale amintim:

- Kavruk Valerii, *20th UISPP (International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences World Congress)*, cu tema *Salt impact on the Later Prehistory of Southeast Europe*, organizat de *UISPP*, Timișoara, 5-9 septembrie 2023, Timișoara.
- Puskas Jozsef, *20th UISPP (International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences World Congress)*, *World Congress*, cu tema *Chronology of the Bronze Age in southeast Transylvania*, organizat de *UISPP*, Timișoara, 5-9 septembrie 2023, Timișoara.
- Popa Alexandru, Conferința Internațională „Archaeological Heritage between Carpathians and Caucasus”, cu tema *Neue Forschungen zu den Goten und Gepiden im römischen Dakien*, organizat de Academia Română, Filiala Iași, Institutul German de Arheologie, 21-23 noiembrie 2023, Iași, județul Iași.
- David Lucian, *Simpozionul internațional Cucuteni - 5000 Redivivus. Științe exacte și mai puțin exacte*, cu tema *Păstoritul în Voinești, județul Covasna*, 9-10 septembrie 2023, Dragoslavele-Rucăr, județul Argeș.

- Ștefan Dan, *20th International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences World Congress*, cu tema *Have they always been there? Exploring Archaeological Visibility of Past Societies in the Lower Danube during the Early Iron Age*, organizat de UISPP, Timișoara, 5-9 septembrie 2023, Timișoara.
- Ștefan Dan, *20th UISPP (International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences World Congress), World Congress*, cu tema *Advances in Geophysical Exploration of Prehistoric and Ancient Mounds*, organizat de UISPP, Timișoara, 5-9 septembrie 2023, Timișoara.
- Ștefan Dan, *20th UISPP (International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences World Congress), World Congress*, cu tema *Archaeology in the Dawn of Artificial Intelligence*, organizat de UISPP, Timișoara, 5-9 septembrie 2023, Timișoara.

Lista lucrărilor, studiilor, rapoartelor și articolelor publicate

În anul 2023, șapte dintre angajații de specialitate ai Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni au elaborat 12 articole științifice, care au apărut în publicații naționale.

Volume realizate de către personalul de specialitate din cadrul muzeului:

- Bănică Florina, Teacă Florentina, Ștefan Dan, Buzea Dan-L., Baubec-Felea Cristina I., Bartok Iuliana E., *Muzeul în aer liber de la Voinești, Covasna-Concept expozițional, vol. I-II*, 2023.
- Nicolae GUDEA, Dorel BONDOC, CVMIDAVA. *Castrul roman de la Râșnov. II. Săpăturile din anii 1969-1974*, Editura Tinta Sf. Gheorghe, ISBN 978-606-901-135-5.
- Andrea POPA, *Managementul integral al patrimoniului cultural mondial în România. Studiu de caz: Fron-*

tera romană din Dacia. Siturile de epocă romană de la Brețcu, Comolău și Boroșneu Mare, Editura Astra Museum Sibiu, ISBN 978-606-733-361-9.

Expoziții

„Bucureștiul maghiar. Povestea unei diaspore”

Muzeul Municipiului București și Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe au spus împreună publicului povestea diasporei maghiare din București, o poveste cu origini în începuturile orașului. Expoziția tematică „Bucureștiul maghiar. Povestea unei diaspore” (fig. 13), realizată în parteneriat de cele două instituții, a fost prezentată la Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea Ciuc, în intervalul iulie-noiembrie 2023. Proiectul s-a bucurat de vizita a cca. 555 de persoane din mai multe regiuni ale țării.

Expoziția face o cartografie „în scurt” a comunității maghiare din Capitala României „din toate perspectivele importante”, după cum puncta curatorul Adrian Majuru – managerul Muzeului Municipiului București.

„Jandarmeria Română 1850-2020”

Muzeul Național de Istorie a României București, în parteneriat cu Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu, Inspectoratul General al Jandarmeriei Române și Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, au prezentat expoziția itinerantă „Jandarmeria Română 1850-2020” (fig. 14), la sediul Muzeului Oltului și Mureșului Superior, aceasta fiind a optsprezecea instituție muzeală din România care a găzduit expoziția cu tematică militară, anterior itinerată la muzee din Oradea, Arad, Buzău, Timișoara, Târgoviște, Brașov, Reșița, Satu Mare, Baia Mare, Călărași, Slobozia, Deva, Craiova, Constanța, Tulcea și Bistrița. Astfel, aproximativ 40.000 de vizitatori au

reușit să cunoască istoria Jandarmeriei Române prin intermediul unei cercetări calitative, echilibrate și obiective, având posibilitatea de a admira piese de patrimoniu reprezentative pentru istoria acestei arme. Expoziția a fost rezultatul unei colaborări de succes dintre Muzeul Național de Istorie a României București, Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu, Inspectoratul General al Jandarmeriei Române, Asociația RoMilitaria, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe. Inspectoratul de Jandarmi Județean Harghita și Centrul de Perfecționare a Pregătirii Cadrelor Jandarmi Gheorgheni.

Itinerarea expozițiilor foto-documentare „Dacii din Estul Transilvaniei” și „Povestea târgului” în cadrul Festivalului de teatru, film, muzică și lupte medievale ÎntorsurArt

Primăria Orașului Întorsura Buzăului și Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, au prezentat expozițiile foto-documentare „Dacii din Estul Transilvaniei” și „Povestea târgului”, în cadrul primei ediții a Festivalului de teatru, film, muzică și lupte medievale ÎntorsurArt.

**Apele minerale din estul Transilvaniei
Exploatarea apei minerale și industria balneară în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea în zona Harghita – Covasna**

Expoziția foto-documentară prezintă documente și imagini din perioada 1773-1948 referitoare la folosirea apelor minerale, din spațiul geografic menționat. Itinerarea expoziției a avut loc în 2023 la Covasna, la sediul Asociației Cultural Creștine „Justinian Teculescu”.

Beneficiari estimați pentru următoarea perioadă de management

Instituția și-a propus să asigure tendința ascendentă a numărului de beneficiari, cu

o creștere anuală de cca. 5-10%. În acest moment, în estimarea numărului de beneficiari, ne menținem angajamentul de a asigura creșterea anuală cu 5-10%, raportat la anul 2023. Totodată, numărul beneficiarilor poate să crească și mai mult, cu cca. 20.000 de persoane în plus în fiecare an, în cazul în care MNCR va reuși să organizeze secția de la Covasna și de la Băile Figa, având în vedere aflul turistic ridicat din aceste stațiuni turistice.

Concluzii

În 2023, MNCR a implementat cu succes proiectele asumate în Planul minimal, dar și altele, suplimentare. Au fost continuate proiectele multianuale, dar pe lângă acestea, în grilă au apărut și altele noi, conforme cu misiunea culturală.

Cercetările de teren și cele efectuate asupra patrimoniului aflat în administrarea instituției au vizat eneoliticul, epoca bronzului și epoca fierului din depresiunile Brașov și Ciuc, precum și Subcarpații Transilvaniei.

Patrimoniul românesc, istorico-documentar, memorialistic și etnografic cercetat de Muzeu provine în principal din depresiunile Brașov și Ciuc, precum și din zonele montane aferente.

Activitățile de salvagardare și valorificare a patrimoniului au vizat în principal patrimoniul preistoric, dacic, roman, post-roman și românesc din arealul Carpaților Răsăriteni.

În cursul anului 2023, Muzeul a fost implicat în elaborarea documentației științifice pentru dosarul Frontiera Imperiului Roman din Dacia, în vederea nominalizării acestuia în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO.

Totodată, au fost elaborate, organizate și itinerate expoziții tematice temporare, organizate manifestări culturale și științifice. Specialiștii muzeului au parti-

cipat la numeroase manifestări cultural-științifice naționale și internaționale.

Instituția a reușit să descopere și să documenteze o serie de bunuri culturale relevante pentru profilul muzeului: situri și peisaje arheologice, numeroase artefacte, mărturii relevante privind istoria și civilizația românească din arealul Carpaților Răsăriteni.

Cercetările efectuate de Muzeu în anul 2023 au adus contribuții importante la cunoașterea unor teme și au îmbogățit patrimoniul muzeului cu cca. 1000 de bunuri de patrimoniu.

A fost continuată și cercetarea patrimoniului aflat în administrarea instituției.

În acest sens, menționăm expertizarea științifică a lotului bogat de artefacte preistorice descoperite în siturile arheologice de pe teritoriul județelor Harghita și Mureș, precum și expertizarea științifică a unor documente provenite din donații, ca rezultat al cercetărilor de teren efectuate de muzeografi.

Aceste cercetări au sporit în mod considerabil patrimoniul instituției. De asemenea, Muzeul și-a intensificat și diversificat activitățile adresare utilizatorilor mediului online. S-a urmărit sporirea vizibilității muzeului, diversificarea serviciilor pentru public și creșterea impactului educațional al activităților.

Fig. 1 Activitate de conservare preventivă.
Fig. 1 Preventive conservation.

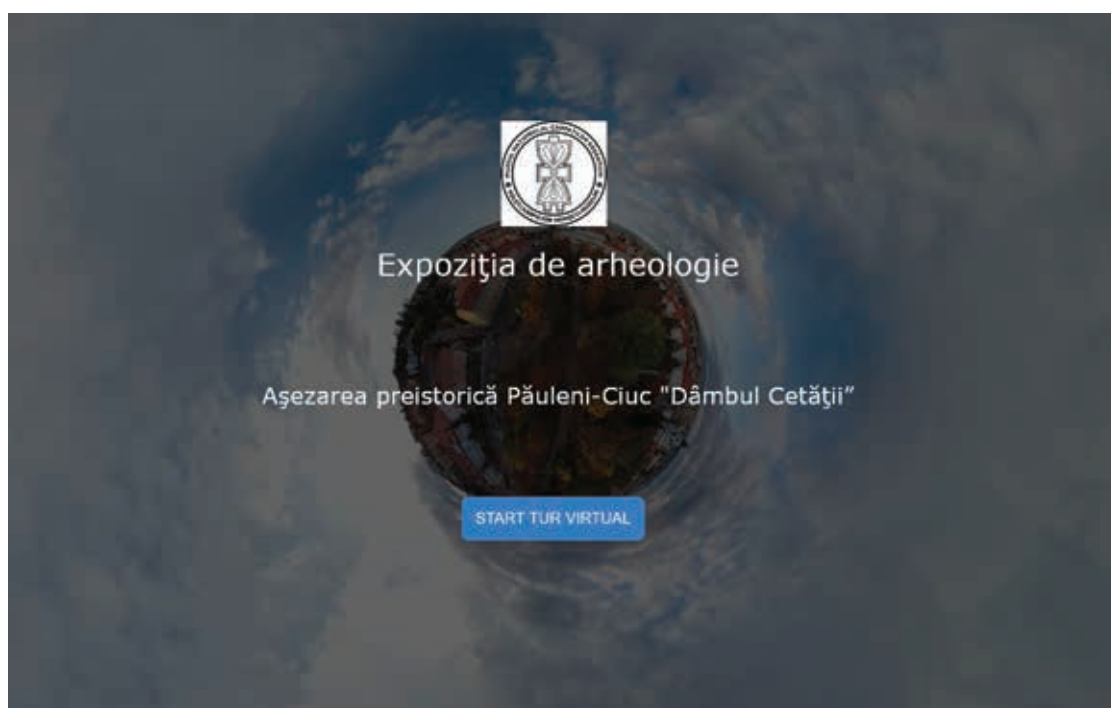

Fig. 2 Tur virtual al expoziției de arheologie.
Fig. 2 Virtual tour of the archeology exhibition.

Fig. 3 Grup de elevi la Băile Figa.
Fig. 3 Group of students at Baile Figa.

Fig. 4 MNCR la Nedeia de la Covasna, 2023.
Fig. 4 MNCR at the "Nedeia" from Covasna, 2023.

Fig. 5 Expoziția „Civilizația sării. Tehnologii, instalații și unelte milenare conservate în sare” la Palatul Suțu, București.

Fig. 5 The exhibition "The Salt Civilization. Millennial Technologies, Installations and Tools Preserved in Salt" at the Suțu Palace, Bucharest.

Fig. 6 Proiectul "Onisifor Ghibu 140", prezentare.

Fig. 6 The "Onisifor Ghibu 140" project presentation.

Fig. 7 Lecție de etnografie la MOMS.
Fig. 7 Ethnography lesson at MOMS.

Fig. 8 Jocuri la MOMS. Puzzle cu subiect istoric.
Fig. 8 Games at MOMS. Puzzle with a historical theme.

Fig. 9 Oina, joc demonstrativ.
Fig. 9 "Oina", demonstration game.

Fig. 10 Colocviul "Priorități de cercetare în SE Transilvaniei".
Fig. 10 The Colloquium "Research priorities in the SE of Transylvania".

Fig. 11 Comunicări pe secțiuni la Sesiunea Științifică Anuală a MNCR.
Fig. 11 The MNCR Annual Scientific Session Panels.

Fig. 12 Noaptea Muzeelor la sate, ed. I, Araci. Lansări de carte.
Fig. 12 Museums Night in Villages, 1st edition, Araci. Book launches.

Fig. 13 Deschiderea expoziției "Bucureștiul maghiar. Povestea unei diaspore" la MOMS.
Fig. 13 The opening of the exhibition "Hungarian Bucharest. The story of a diaspora" at MOMS.

Fig. 14 Deschiderea expoziției "Jandarmeria Română 1850-2020" la MOMS.
Fig. 14 Opening of the "Romanian Gendarmerie 1850-2020" exhibition at MOMS.

Abrevieri / Abbreviations

MNCR	Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
MOMS	Muzeul Oltului și Mureșului Superior
UNESC	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
LiDAR	Light Detection and Ranging
RUI	Registru Unic de Inventar
DJC	Direcția Județeană de Cultură
UEFISCDI	Unitatea Executivă pentru Finantarea Invatamantului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării
CEDMNC	Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”
SE	sud-est
FAE	Fișă analitică de evidență
PUZ	Plan urbanistic zonal
PUG	Plan urbanistic general
UNAGE	Universitatea Națională de Arte „George Enescu”

